

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XIX. évfolyam

Főszerkesztő

CSANDA GÁBOR

A szerkesztőbizottság elnöke

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Bíró A. Zoltán (Románia), Fedinec Csilla (Magyarország), Holger Fischer (Németország), Gyurgyík László (Szlovákia), Hunčík Péter (Szlovákia), Petteri Laihonen (Finnország), Lampl Zsuzsanna (Szlovákia), Lanstyák István (Szlovákia), Lengyel Zsolt (Németország), Liszka József (Szlovákia), Mészáros András (Szlovákia), Roncz Melinda (Szlovákia), Simon Attila (Szlovákia), Szarka László (Magyarország), Andrej Tóth (Csehország), Végh László (Szlovákia)

Tartalom

Tanulmányok

SIMON ATTILA

Magyarul a tárgyalóteremben. A magyar nyelv használata az első
Csehszlovák Köztársaság bíróságain 3

CSERNICSKÓ ISTVÁN

Ideológiai csata a nevek frontján 15

POPÉLY ÁRPÁD

A kárpátukrán szojm megválasztása 1939 februárjában (2. rész) 31

GAUCSÍK ISTVÁN

Az Országos Központi Hitelszövetkezet csehszlovákiai vagyona
(1918–1928) 65

HORBULÁK ZSOLT

Dél-Szlovákia gazdasági és szociális helyzete néhány mutató tükrében
(2. rész) 71

Közlemények

INGRID ALFÖLDYOVÁ–TOMÁŠ FICEK

A magyar és a szlovák tanítási nyelvű alapiskola ötödik évfolyamában
végzett tudásszintmérés (Tesztelés 5-2016) eredményeinek
összehasonlítása 79

LACZA ILONA

Az alapiskolai alsó tagozatos hiperaktív gyerekek nevelési módszereinek
összehasonlítása a szlovákiai iskolarendszerben 91

FÜLÖP LÁSZLÓ

I. Rákóczi Ferenc esküvője. Zboró, 1666 99

A.GERGELY ANDRÁS

Társadalom-morfológia, környezeti világok, antropogén együttthatások.

Pászka Imre újabb kötetéről 103

Dokumentumok

A komáromi Etnológiai Központ húsz éve. Kronológia 113

Könyvek

Molnár Imre (összeáll.): „Gyűlölködés helyett összefogás” Adalékok a két világháború közti csehszlovákiai magyar értelmiségi és diákmozgalmak történetéhez

(Tóth Pál Péter) 161

Zsolt Horbulák: Finančné dejiny Európy (história peňažníctva, bankovníctva a zdanenia)

(Juhász Gyula) 162

Horváth Kornélia: Fejezetek a kortárs magyar líráról

(Baka L. Patrik) 165

Keserű József: Bevezetés az irodalomtudományba

(Baka L. Patrik) 168

Csehy Zoltán–Polgár Anikó (szerk.): A mittelszoliszizmus terei.

Tőzsér Árpád életműve (poszt)modern kontextusban

(Csanda Gábor) 171

Lapunk része az Európai Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Index (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – ERIH Plus) folyóirat-minősítő rendszernek. Folyóiratunk a CEEOL nemzetközi adatbázis által jegyzett.

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Realizované s finančnou podporou
Úradu vlády Slovenskej republiky
– program Kultúra národnostných
menšín 2017

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Simon Attila igazgató • Nyomdai előkészítés: infopoint Kft. • Nyomta: Adecta, Kft., Čiližská Radvaň • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala támogatásával • Példányszám: 600 • Ára: 3 € • 2017. december • Nyilvántartási szám: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Attila Simon riaditeľ • Tlačiarenská príprava: infopoint s.r.o. • Tlač: Adecta, s.r.o., Čiližská Radvaň • S finančným príspevkom ÚV SR • Náklad: 600 • Cena: 3 € • december 2017 • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

SIMON ATTILA

Magyarul a tárgyalóteremben

A magyar nyelv használata az első Csehszlovák Köztársaság bíróságain

ATTILA SIMON

Hungarian in the Courtroom. The Use of the Hungarian Language in the Courts of the First Czechoslovak Republic

Keywords: Hungarian ethnic minority, Czechoslovakia 1918–1938, linguistic rights, courts of justice.

A nemzetközi és különösen a cseh és szlovák szakirodalomban, de a szélesebb érdeklődő közvéleményben is máig erősen él a masaryki állam demokráciájának mítosza. Ennek kialakulásában és továbbélésében az első Csehszlovák Köztársaság (1918–1938) kétségtelen kvalitásai mellett több más tényező is közrejátszott, közte a jól működő belső állami propaganda éppúgy, mint a csehszlovák állammal szemben túlságosan is jóindulatú nemzetközi sajtó (nem mellékesen ez utóbbit a csehszlovák külügyminisztérium különböző fondjain keresztül jelentős pénzekkel támogatták), de az is, hogy az 1945 utáni idők szemszögéből a két háború közötti Csehszlovákia még a kisebbségi lakosság számára is a boldog békeidőknek tűnt. S bár, mint minden mítosz, a masaryki demokrácia emléke is valós alapokra épült, ám az erre ráakódott idealizált kép oly mértékben elfedte a valóságot, hogy az szinte kizárt bármiféle önreflexiót, s különösen a cseh történeti irodalomban ma is kizárja azt. Az önreflexió egyedüli jelentkezése talán 1938-hoz köthető, amikor a köztársaság szétesésétől való félelemtől vezérelve az ún. nemzetiségi statútum által új alapokra kívánták helyezni Csehszlovákia nemzetiségi politikáját, ám akkor már megkésve, minden reális esély nélkül.¹ A statútum tartalma mindenesetre jól jelezte az előző évek csehszlovák kisebbségi politikájának adósságait, különösen azt, hogy Csehszlovákia – bármilyen különös is – korábban nem rendelkezett koherens nemzetiségi programmal.

Ennek hiányában Prágát a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésében nem egy világos koncepció mozgatta, hanem sokkal inkább az a törekvés, hogy a soknyelvű és sokféleképpen szocializált régiókból összeillesztett állam túlélését biztosítsák.

1 A nemzetiségi statútumról lásd Nemeček 2010. és Simon 2010a.

Ennek eszközét pedig abban látták, hogy a nemzeti kisebbségek bármiféle autonómia-törekvéseit elutasítva a soknemzetiségű mozaikállamból egy egységes csehszlovák nemzetállamot gyúrjanak össze. Így lényegében a nemzetállam ideája volt az, amely a csehszlovák kormányzatok nemzetiségi politikáját meghatározta.

A csehszlovák állam demokratikus jellegéhez (amelynek alapját az 1920. február 29-én elfogadott 121/1920. számú alkotmánylevél jelentette) nem férhet kétség. Az alkotmány szellemében a köztársaság valamennyi polgárát – anyanyelvre és nemzetiségre való tekintet nélkül – egyenlő polgári és politikai jogok illették meg, miközben a köztársaság egyik fontos és a nemzetiségi lakosság számára is kiemelkedő jelentőségű vívmánya az általános és titkos választójog volt. A törvény előtti egyenlőség ellenére azonban – s ezt számos szubjektív, de egymástól független forrás igazolja – a magyarok sok esetben érezték azt, hogy a másodrendű polgár szerepébe kényszerülnek. Ennek a gyakorlatnak számos példáját nyújtotta a csehszlovák állam perszonális politikája (az állami pályák betöltése), a gazdasági protekcionizmusa vagy akár az emlékezetpolitikája (a nemzeti ünnepek és szimbólumok kérdése).²

A korabeli csehszlovák demokrácia hiányosságait leginkább a nemzeti kisebbségek mindennapjai, közte nyelvhasználati jogai érvényesülésének a problémái jelezték. A jelen tanulmányban a magyar nemzeti kisebbség szempontjából kíséreltem meg felvázolni a korabeli csehszlovák nyelvpolitikát, a dolgozat második részében külön foglalkozom a magyar nyelvnek a bíróságok előtti használatával és annak korlátaival.

Amikor az első Csehszlovák Köztársaság nyelvhasználati gyakorlatáról beszélünk, azt természetesen nem választhatjuk külön a csehszlovák demokrácia egészének működésétől, miközben a nemzetközi kisebbségvédelem szempontjaira is figyelemmel kell lennünk. A nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak tekintetében a már említett alkotmánylevéllel azonos napon elfogadott 122/1920. számú nyelvtörvény jelentette az alapot, amely lényegében a saint-germaini nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés ide vonatkozó rendelkezéseit vette át, bár néhány szempontból szűkítve azokat. Fontos azonban tudatosítani, hogy míg a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés előírta az azonos polgárjogokat és a törvény előtti egyenlőséget, a nyelvi jogok tekintetében nem beszélt azonos jogokról, csupán azt rögzítette, hogy „megfelelő mértékben” kell biztosítani a kisebbségek hivatalos nyelvhasználatát.³ Ez a jogi szempontból nem egészen szabatos formuláció pedig olyan különböző értelmezéseket tett lehetővé, amelyek a Csehszlovákiában élő kisebbségek nyelvi gyakorlatát is jelentős mértékben befolyásolták.

Ahogy az alkotmányt, úgy a nyelvtörvényt is a német és magyar képviselők nélkül összehívott ún. forradalmi nemzetgyűlés fogadta el, nem kis viták árán. A viták legfőbb tétjét azonban korántsem a nemzeti kisebbségek nyelvhasználati jogai, hanem sokkal inkább az ország hivatalos nyelvének meghatározásával összefüggő cseh-szlovák nyelvi viták rendezése jelentette.⁴

S bár a kisebbségek nyelvhasználati kérdését ugyan nem kísérték hasonló heves indulatok, ám e kérdésben is alapvetően két koncepció ütközött meg: míg az igazság-

2 Az első köztársaság nemzetiségi politikájának rövid értékelését lásd Simon 2010b, 59–63. p.

3 Erre a különbségre figyelmeztet Tóth 2012, 202. p.

4 Ezzel kapcsolatban lásd Pavlíček 1999, valamint Rychlík 1997, 79–84. p.

ügyi minisztérium köreiből származó elképzelések a kisebbségek nyelvi egyenjogúsága felé mutattak (Tóth 2012, 264. p.), addig befolyásos csehszlovák politikai körök úgy vélték, hogy a nem cseheket és szlovákokat csupán olyan mértékben illetik meg nyelvi jogok, amennyiben azok a Csehszlovák Köztársaság nemzetállami jellegét nem kérdőjelezi meg. Ez utóbbi értelmezést támasztotta alá a Legfelső Igazgatási Bíróság végzése is, amely kimondta, hogy „a nemzetállamnak jogában áll érvényesítenie saját nemzeti jellegét, s a kisebbségek nem támaszthatnak igényt arra, hogy mind nemzeti és főleg nyelvi szempontból minden tekintetben és teljes mértékben a csehszlovák nemzet tagjaival egyenlő jogokkal rendelkezzenek”.⁵

Ezen a csehszlovák politikai elit szinte teljes spektruma által támogatott megoldás mögött – mint J. Kučera is megállapítja – leginkább az húzódott meg, hogy a csehszlovák többség az államot saját tulajdonának tekintette, s fenntartotta magának a jogot, hogy az alapkérdésekben önhatalmulag döntsön. Márpedig a nyelv kérdése, amelyet olyan külső jegyként értelmeztek, amely által Csehszlovákia nemzetállami jellegét mindennél jobban jelzi, ilyen kérdésnek számított. S ebben a tekintetben tkp. a csehszlovák elit köreiből nem is volt nagyobb vita. A többek között az államelnök T. G. Masaryk által képviselt mérsékelt és a Karel Kramář első kormányfő által vezetett radikálisok között csupán abban volt eltérés, hogy a „csehszlovák nyelv” dominanciáját milyen eszközökkel és formában biztosítsák. Kramář ezt az erő pozíciójából akarta megtenni, Masaryk viszont úgy, hogy minél kevésbé irritálják általa a kisebbségeket.⁶

A nyelvtörvény a valójában nem létező csehszlovák nyelvet államnyelvként és egyben a bíróságok, hivatalok, állami szervek hivatalos ügyintézési nyelveként határozta meg. Az államnyelv mellett azonban – bizonyos feltételekhez kötve – engedélyezte a nemzeti kisebbségek nyelvének hivatali használatát is. Míg azonban az államnyelv használata perszonális jognak számított (Tauchen 2008, 525. p.), kisebbségi nyelvek használata területi elv alapján, csak azokban a bírósági eljárásokban volt lehetséges, ahol legalább 20% azonos, nem csehszlovák nyelvű állampolgár lakott. A törvény paragrafusai szerint az ilyen eljárásokban a hivatalok kötelesek voltak a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároktól saját nyelvükön írt beadványaikat elfogadni, s a választ azon a nyelven kiadni, valamint a hivatalos hirdetményeiket is a kisebbség nyelvén közzétenni. Az igazi gondot azonban az jelentette, hogy miközben számos tekintetben liberálisan rendezte a nemzeti kisebbségi nyelvek használatát (magánélet, sajtó, könyvkiadás terén), a hivatali nyelvhasználat esetében törvényesített bonyolult szabályrendszer viszonylag tág teret hagyott a kisebbségi nyelvhasználatot szűkíteni akaró értelmezéseknek.

A kisebbségi nyelvhasználat törvényi rendezésének igazi hiányosságát azonban a törvényhez kapcsolódó végrehajtó rendelkezések késedelmes elfogadása, illetve jellege okozta. Az 1926-ban, egy meglehetősen bonyolult belpolitikai helyzetben elfogadott 17/1926. sz. kormányrendelet⁷ ugyanis a nacionalista nemzeti demokrata párt felé tett

5 Idézi Kučera 1999, 604. p.

6 Uo. 605. p.

7 Vládní nařízení ze dne 3. února 1926, jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejné-

gesztusként a nyelvtörvényben a nemzeti kisebbségek számára megfogalmazott jogok szűkítő jellegű értelmezését juttatta érvényre (Petráš 2009, 204. p.). Ezt a véleményt egy 1937-es bizalmas kormányanyag is megerősíti, amely szerint mire a nyelvtörvény végrehajtó rendelete megszületett, addigra már egy olyan gyakorlat honosodott meg a szlovákiai közigazgatásban, amely a kisebbségi jogok esetében az érvényes törvények restriktív értelmezésén alapult.

Az igazi kérdés persze az, hogyan nyilvánult meg a nyelvtörvény a gyakorlatban, s milyen nyelvi jogokkal élhetett a szlovákiai magyarság. A kép ebből a szempontból is felemás, hiszen abban, hogy a korabeli szlovákiai magyar polgár a szóbeli hivatali ügyintézésben majdnem maradéktalanul használni tudta anyanyelvét, az nem feltétlenül a törvény szellemének köszönhető, hanem a hivatali apparátus nyelvi kompetenciáinak. Ám az írásos ügyintézésben már korántsem volt ennyire kedvező a helyzet. A magyar nyelven írott beadványokat ugyan elfogadták, de általában ezekre is szlovák nyelven válaszoltak, a járási hivatalok a magyar többségű falvakkal is szlovákul leveleztek, az anyakönyvi kivonatokat az előírásokkal ellentétben még a színmagyar településeken is csak államnyelven adták ki. S nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a kormányzat a közigazgatási határok céltudatos módosításával több régióban is olyan változásokat idézett elő az egyes bírósági járások nemzetiségi összetételében, amelyek szűkítették a 20%-os nyelvhasználati jog érvényesítésének lehetőségeit.

Összességében elmondható, hogy a nyelvi jogok a csehszlovák kisebbségi jogok leggyengébb, legkevesbé kielégítő része volt, amelyet már saját korában is számos bíráló ért – és nem csak a kisebbségek részéről. Meglehetősen kritikusan nyilatkozott róluk többek között Emil Stodola szlovák politikus is, aki az 1936-ban a nyelvtörvényről és a kisebbségi jogokról írt könyvben jogosnak minősítette a nemzetiségi panaszok egy részét (Stodola 1936).⁸ Különösen azt a gyakorlatot bírálta, miszerint a postai és vasúti feliratok csak államnyelvűek voltak, a bíróságok nem adták ki a végzéseket magyar nyelven, az anyakönyveket pedig még a magyar falvakban is csak államnyelven lehetett vezetni.⁹

A következőkben a nyelvi jogok általános vizsgálata helyett csupán egy területre szűkítve a figyelmemet, arról kívánok képet adni, milyen lehetőségek mutatkoztak a magyar nyelv használatára a bíróságokon, s hogyan is működött, pontosabban nem működött ez a gyakorlatban.

Ha a kisebbségi nyelvek, közte a magyar nyelv bírósági nyelvhasználatának a lehetőségeit vizsgáljuk, ki lehet jelenteni, hogy az ezzel kapcsolatos problémák döntő része abból fakadt, hogy az 1920-as alkotmánylevél 2. paragrafusára csupán felszínesen ren-

ho zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy. čl. 60. <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=4091&Section=1&IdPara=1&ParaC=217/1926> Sb.

8 Stodola bírálataival foglalkozik Roguľová, Jaroslava 2013, 145–146. p.

9 Stodola könyvéből részleteket közöl a *Magyar Újság*, 1937. január 24. 6. p. Valamint *Prágai Magyar Hírlap (PMH)*, 1937. március 7. 4. p.

dezte a bírósági nyelvhasználat kérdését: kimondta ugyan, hogy azok a bíróságok, amelyek hatáskörében a kisebbségi lakosság aránya meghaladja a 20%-ot, kötelesek az adott nemzeti kisebbséghez tartozó személyektől elfogadni a kisebbségi nyelven benyújtott beadványokat és egyben kötelesek ezen ügyfelek számára a kisebbség nyelvén is kiadni a határozatot.¹⁰ Annak a kérdését azonban, hogy mikor folyhat egy tárgyalás a kisebbség nyelvén is vagy kizárólagosan azon, illetve hogy az ügyészség milyen nyelven köteles a vádiratot megfogalmazni, a később kiadandó végrehajtó rendelkezésekre bízta a törvény, amely rendelkezések, mint ismeretes, éveket késtek, s akkor sem a kisebbségek elvárásainak megfelelően rendezték ezt a kérdést. Ez az „ex lex helyzet” pedig annak ellenére is bizonytalanságot okozott, hogy Jiří Hausmann, a Legfelső Bíróság tanácsosa (későbbi igazságügy-miniszter) a nyelvtörvénynek a kisebbségi lakosság számára kedvező értelmezését támogatta, s egyebek között egy Kassán elhangzott előadásában is kijelentette, hogy a vegyes lakosságú járásokban az ügyészség a magyar nyelvű vádlott ellen köteles lesz magyar nyelvű vádiratot benyújtani.¹¹ A bírósági gyakorlat ugyanis nem az ő értelmezését igazolta.

A végrehajtó rendelkezés hiánya egyrészt az állampolgárok, de a bíróságok részéről is bizonytalansághoz és ennek következtében egymástól eltérő joggyakorlathoz vezetett, s így nemcsak a szudétanémet és a magyar vidék nyelvhasználati gyakorlatában mutatkoztak különbségek (az előbbi javára), hanem Dél-Szlovákia egyes régiói között is. Feltehetően ez motiválta az igazságügyi tárcát, amely már 1920 végére kidolgozott egy a saját reszortját érintő rendeletet, majd a kormány javaslatára a pénzügyi, a belügyi, a közmunkaügyi, és az egészségügyi tárcával kiegészülve egy közös végrehajtó rendeletet is elkészített. Ezt azonban politikai okokból gyorsan ad acta tették.¹²

1922-ben azonban az igazságügy-minisztérium – amely továbbra is komoly problémaként érezte a végrehajtó rendelkezése hiányát – azt javasolta, hogy ha közös tárcaközi rendelet elfogadására nincs akarat, akkor legalább a bírósági nyelvhasználat kerüljön szabályozásra. A külön rendelet szükségességét a bíróságok iránti bizalom megerősítésével indokolták: „A bíróságok különleges helyzete szükségessé teszi, hogy azok a lakosság – különösen a nemzetiségi kisebbségekhez tartozókat – teljes bizalmát élvezzék, teljesen a pártok fölött álljanak és szigorúan védelmezzék mindkét fél és minden érintett jogait...”¹³ A többi tárca, különösen a külügyi és a belügyi azonban az igazságügyi tárcára vonatkozó külön végrehajtó rendelet kiadását elutasította, s így a végrehajtó rendelkezés témája, politikai akarat hiányában ismét – évekre – a sülylesztőbe került.

A végrehajtó rendelet kiadását szorgalmazták egy 1923 májusában a miniszterelnökhöz írt beadványukban az ellenzéki magyar politikai erők is. Javaslatuk okát pedig

10 Zákon ze dne 29.2.1920 podle & 129 ústavní listiny, jimž s stanoví zásady jazykového práva v Republice Československé. <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1703&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

11 *Híradó*, 1920. december 14. 7. p.

12 Národní archiv České republiky, Praha (NA ČR), fond Ministerstvo spravedlnosti (f. MS), karton (k.) 498.

13 Uo.

abban nevezték meg, hogy a bíróságok gyakorlata, végrehajtó rendelkezések hiányában, ellentmond a törvény szellemének, s számos tekintetben sérti azt.¹⁴ Így a bíróságok vegyes területeken is olyanokat alkalmaznak, akik nem beszélik a magyar nyelvet, a vádiratokat és határozatokat csak államnyelven adják ki, s a törvényt a legtöbb helyen úgy értelmezik, hogy csak a beadvány nyelve lehet a magyar, de a tárgyalásé nem.

Az igazságügy-minisztérium becsületére legyen mondva, hogy a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásában mutatkozó hiányosságokat ők maguk is észlelték, s leginkább a bíróságok alkalmazottainak túlterheltségével magyarázták. Interpretációjuk szerint ugyanis arra, hogy az amúgy államnyelven kiadott végzéseket stb. magyar nyelven is kiadják, sem energiájuk nincs, sem pedig elégséges számú megfelelő nyelvi kompetenciával bírót alkalmazottjuk. Ezért megoldásként azt javasolták, hogy bizonyos bírósági eljárásokban el kell tekinteni a kétnyelvűségtől, s ha a feltételek adottak, akkor csupán az adott nemzetiség nyelvén történjen a tárgyalás és a határozatok kiadása is.¹⁵ A szemmel láthatóan meglepően liberálisnak tűnő, de az adott korban logikus javaslat azonban nem aratott általános tetszést. A kormány ezért egyrészt tárcaközi konzultációt kezdett róla, másrészt kikérték a magyarok által lakott táblabíróságok véleményét is. Ennek során a kassai táblabíróság lényegében elutasította a felvetést, a pozsonyi azonban bizonyos feltételekkel támogatta azt, sőt meg is nevezte, mely eljárásokban tudná elképzelni a kizárólagos magyar nyelvű ügyintézését.¹⁶ Feltételként azonban azt szabta, hogy csak az olyan peres ügyekben lehessen a magyar a tárgyalás és a végzések kizárólagos nyelve, amelyekben mindkét fél magyar anyanyelvű.

Még inkább negatív véleménnyel zárult az a politikai konzultáció és tárcaközi véleményezés, amelyet a javaslatot eleve következetlennek tartó kormány indított, hiszen a megszólított minisztériumok elutasították az igazságügy-minisztérium javaslatát. Mindezek alapján a kormány ismét csak arra a döntésre jutott, hogy a betervezett javaslat nem időszerű, s a nemzetiségek hivatali nyelvhasználatnak kérdését egy általános végrehajtó rendelkezés kiadásával kell majd megoldani, amely, mint már jeleztük, csupán 1926-an látott napvilágot, s abban sem volt sok köszönet.

A nyelvtörvénnyel szembeni fentebb már említett kifogásoknál beszédesebbek azok a konkrét esetek, amelyek azt a jól ismert bölcsességet igazolják, miszerint a puding próbája az evés. Az első ilyen, egy nagy visszhangot kiváltó eset, Esterházy János nővérének, Esterházy Lujzának a pere. Az akkor 24 éves grófnőt 1923. december 4-én tartóztatták le, és idegen állam részére való kémkedéssel¹⁷ és a köztársaság védelméről szóló törvény többrendbeli megsértésével vádolták meg.¹⁸ Ügyét első fokon a nyitrai törvényszék tárgyalta, amely 1924 decemberében bűnösnek mondta ki a grófnőt és egyévi börtönbüntetésre,

14 *Híradó*, 1923. május 31. 1. p.

15 NA ČR, f. MS, k. 498, 1. cs.

16 A Komáromi, a Dunaszerdahelyi, a Párkányi, az Ógyallai járást említették, amelyek területén az 1921-es népszámlálás alapján a magyar lakosság aránya elérte a 90%-ot.

17 Az Esterházy Lujza elleni vád egyik alapját a királypuccs idején Ostenburg Gyulával folytatott levelezése jelentette. Vö. Molnár 2014, 5–7. p.

18 *Híradó*, 1923. december 11. 3. p. és 13. 3. p.

valamint 20 ezer korona bírság megfizetésére ítélte. A nyelv kérdése már ezen a tárgyaláson is előkerült, hiszen Esterházy az ülést vezető bíró elutasító magatartása ellenére is ragaszkodott ahhoz, hogy magyar nyelven válaszoljon a kérdésekre.¹⁹ A vádlott fellebbezését követően a pozsonyi ítélőtábla elé került az ügy, ahol a Karel Drbohlav vezette háromtagú bírói testület tárgyalta, az ügyészség részéről pedig František Stivař fogalmazta meg a vádat. Esterházy Lujzát Jabloniczky János pozsonyi ügyvéd, az Országos Keresztényszocialista Párt nemzetgyűlési képviselője védte. A per, amelyben a vádlott, lévén magyar és a per, lévén egy olyan bíróságon zajlott, ahol a magyarság számaránya megfelelt a megkövetelt 20%-nak, a törvény egyik értelmezése szerint akár magyar nyelven is folyhatott volna, ám nem így történt: az előadó ugyanis a nyitrai ítéletet és annak indoklását államnyelven, az ügyész a vádiratot szintén államnyelven olvasta fel, s államnyelven vezette a tárgyalást a főbíró is. Jabloniczky viszont magyarul mondta el mintegy egyórás védőbeszédét.²⁰ Ezt ugyan Drbohlav egyszer félbeszakította, s arra hivatkozva, hogy a 3 bíróból csupán az egyik ért magyarul, a másik kettő (beleértve saját magát is) viszont nem, ilyen hosszú szöveget pedig a magyarul értő bíró nem tud a társainak lefordítani, a védőbeszéd lerövidítését kérte. Jabloniczky azonban ragaszkodott a törvényben garantált jogához és nem tett eleget ennek a kérésnek. A bíróság ezt követően jóváhagyta az első fokú ítéletet.

Az ügyvéd, kihasználva a lehetőséget, semmisségi panaszt nyújtott be az ítélet ellen a brünni székhelyű Legfelső Bírósághoz. Beadványában az ítélet megsemmisítését és az ügy újratárgyalását kérte, amit azzal indokolt, hogy csupán az ítélőtábla egyik tagja tudott magyarul, a másik kettő nem, így mintha ott sem lettek volna. Vagyis a bíróság de jure nem volt teljes.²¹ Ám a Legfelső Bíróság 1925. július 15-én elutasította a panaszt és helybenhagyta a korábbi ítéleteket.²²

A fenti ügy kapcsán a szlovenszkoji magyar sajtóban is vita bontakozott ki arról, hogy megfelelően járt-e el az ügyvéd, amikor ilyen körülmények közepette kizárólag magyar nyelven védte a vádlottat. Igaz, a vita némileg politikailag is motivált volt, hiszen legfőképp Jabloniczky és Lelley Jenő között folyt, ők pedig akkor már az OKP-n belüli két egymással élesen szembenálló szárnyhoz tartoztak.²³ A vitában Lelley azt az álláspontot képviselte, miszerint az ügyfél érdekében a védőnek inkább az államnyelvet kell használnia: „az jobb magyar-e, aki a magyarul nem értő bíróság előtt magyar honfitársát juszit is, csupa elvből magyarul védi és azt becsukják, vagy az, aki a cseh bírakat az általuk értett tót nyelven meggyőzi...” Ezzel szemben Jabloniczky szerint az ügyvédnek ragaszkodnia kell a nyelvtörvényben garantált jogokhoz, s a megalkuvás ez esetben akkor sem lett volna kifizetődő, és ha „maga aranyházú szent János hamisítatlan csehszlovák nyelven védte volna” Esterházy Lujzát, a fiatal nőt akkor is elítélik.²⁴

19 *PMH*, 1924. december 16. 3. p.

20 *Híradó*, 1925. március 17. 3–4. p.

21 *Híradó*, 1925. március 22. 5. p.

22 Az ítéletet követően Esterházy Lujza bevonult a nyitrai fogházba, ahonnan 1926 februárjában szabadult.

23 Lelleyt nem sokkal később le is váltották a párt éléről.

24 *Híradó*, 1925. április 12. p.

Bár az egyes járásbíróóságok gyakorlatában különbségek mutathatók ki, mint a fenti eset is mutatta, a húszas évek közepére az a gyakorlat alakult ki, hogy mivel a törvények nem biztosították, hogy az esküdtek és a bíró értsen a törvény által engedélyezett kisebbségi nyelven, ezért a bírósági tárgyalások még a magyar felek esetében is jórészt államnyelven zajlottak, leginkább csak a védőbeszéd vagy annak egy része hangzott el magyarul. Ez alól kivételt az jelentett, ha mindkét fél magyar nyelvű volt: ilyenkor a tárgyalás nagyrészt magyar nyelven zajlott, mint ahogy több olyan bűnperről is tudunk, amely esetében a vádlott magyar nemzetiségére való tekintettel a bírósági tárgyalás teljes egészében vagy nagyrészt magyar nyelven zajlott. Mint annak a gyilkossággal vádolt csallóközi vádlottnak az esetében, akinek az ügyét 1937-ben a pozsonyi kerületi bíróság tárgyalta.²⁵ Mivel a magyar nemzetiségű vádlott ügyvédje kérte a magyar nyelvű tárgyalást, s az esküdtek közül valamennyien értettek magyarul, a bíróság eleget tett ennek: így Gejza Okályi magyar nyelven vezette a tárgyalást, s részben magyarul hangzott el dr. Kostka szájából a vádirat is, sőt a tanúk, köztük a nyomozást vezető őrmester is magyarul tettek vallomást. Igaz, ez Vida István vádlotton nem segített, őt a testvére meggyilkolásáért 2 évi börtönbüntetésre ítélték.

Hasonló módon teljes egészében magyar nyelven zajlott azoknak a szepsi cigányoknak a bírósági tárgyalása, akiket 1929-ben többszörös gyilkosság vádjával fogtak perbe, s akik ellen még az emberevés (!) vádja is megfogalmazódott. A kassai kerületi bíróságon lezajlott per esetében mind az esküdteket, mind pedig a bírói tanácsot úgy választották ki, hogy azok értsenek magyarul. Igaz, a *Prágai Magyar Hírlap* kommentárja szerint Kassán ez egyedi esetnek számított, s csupán annak volt köszönhető, hogy a tárgyaláson nagy számban megjelenő külföldi újságíró előtt dokumentálhassák a kisebbségi jogok betartását.²⁶

Mint ismeretes, a kisebbségi nyelv használatának joga az ügyfél, és sohasem annak jogi képviselőjének a nemzetiségétől függött. Csakhogy az érintett személyek nemzetiségének a megállapítása nem volt mindig egyszerű, s ez olykor fennakadásokhoz vezetett. Mint annak a kassai gyilkossági ügynek az esetében, amelyet 1923-ban tárgyaltak a kassai táblabíróságon, s amelyben három személy ellen emeltek vádat. A három vádlott védelmét dr. Gádor Géza kassai ügyvéd vállalta.²⁷ Csakhogy mivel a kihallgatás során a három vádlottból kettő szlovák nemzetiségűnek vallotta magát, s ezen a nyelven tett vallomást, a bíróság azonnal jelezte, hogy a tárgyaláson Gádor a két vádlott esetében csak az államnyelvet használhatja. Ez azonban a szlovákul nem beszélő ügyvéd számára problémát jelentett, így csupán a magyar nemzetiségű vádlott ügyét vállalta el. A tárgyalás első napján azonban váratlan fordulatként a korábban szlovákul vallomást tevő két vádlott magyarnak vallotta magát, s azt állították, nem tudnak megfelelő szinten szlovákul, ami hosszadalmas huzavonához vezetett. A bíró végül ugyan engedélyezte, hogy a két vádlott magyarul tegyen vallomást, ám védelmüket, a Gádor helyett az ügybe belépett új ügyvéd csak szlovákul láthatta el.

25 *PMH*, 1937. március 6. 6. p.

26 *PMH*, 1929. május 22. 5. p.

27 *NA ČR*, f. MS, k. 808.

Mint ahogy vitára adhatott okot a jogi személyek nyelvi besorolása is, amelyet általában az általuk a hatósághoz intézett beadvány nyelve alapján határozták meg. A szlovák nyelvű beadványok szerzőit a csehszlovák nemzethez, a magyar nyelvű beadványok szerzőit a magyar nyelvi közösséghez tartozónak könyvelték el. Hacsak a hatóságoknak nem támadtak kétségei. Mint a többségében magyar ügyfelekkel bíró Dunabank dunaszerdahelyi fiókja esetében, amikor az magyar nyelven tett feljelentést egyik ügyfele ellen a dunaszerdahelyi járásbírószágon.²⁸ A járásbírószágon azonban arra hivatkozva, hogy a bank cégbejegyzése szlovák nyelven történt meg, s így nem teljesül a nyelvi hovatartozás kritériuma, visszautasította a magyar nyelvű beadvány elfogadását. A bank jogi képviselője hiába hivatkozott arra, hogy bár a cégbejegyzés szlovák nyelvű (hiszen azt követelték meg a hatóságok), de a bank belső tárgyalási nyelve a magyar – ez a pozsonyi kerületi bíróság számára nem bizonyult eléggé erős érveknek, s így jóváhagyták a dunaszerdahelyi járásbírószágon az ítéletét, amellyel az elutasította a magyar nyelvű beadvány elfogadását.

A fenti példák is jelzik, hogy a jó szándék mellett a nyelvtörvény következetes bírósági alkalmazásának leginkább a személyes feltételek hiánya állított gátat, hiszen a bíróságokat senki nem kötelezhette, hogy az érintett járásokban csak magyarul tudó személyeket alkalmazzanak. Ezt a gyakorlatot bírálta a prágai nemzetgyűlés szenátusában, 1927 decemberében elmondott beszédében a Magyar Nemzeti Párt rimaszombati képviselője, Törköly József is, akinek az adatai szerint 2770 bíróból csupán 118 volt magyar nemzetiségű.²⁹

De hasonló bírálatot fogalmaztak meg a kormány által támogatott magyar aktivisták is. A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt magyar szekciójának az 1937-ben megfogalmazott beadványában a következő olvasható: „a bíróságok ugyan elfogadnak magyar nyelvű beadványokat, s az ellen sem tesznek kifogást, ha a felek, illetve jogi képviselők magyar nyelven teszik meg előterjesztéseiket, ám ezt általában csak a szenátus egy tagja érti, mivel a többi nem beszél magyarul. (...) Amikor pedig az egyik fél (ügyvéd) államnyelven lép fel a másik fél (ügyvéd) ellen, amely magyar nyelvet használ, az történik, hogy az államnyelvet használó fél érvelését a szenátus minden tagja megérti, míg a magyar nyelvet használóét csupán egyetlen bíró, ami olyan előnyhöz juttatja az államnyelvet használót, amelyet fölösleges részletezni.”³⁰

A Törköly által a bírák nemzetiségére vonatkozó számokat az azért árnyalhatja, hogy mint minden más állami munkahelyen, a bíróságokon is sok ténylegesen magyar anyanyelvű, de magát ilyen vagy olyan okokból csehszlováknak valló személy dolgozhatott. Illetve ezenfelül olyan szlovákok is, akik értettek és valamilyen szinten beszéltek magyarul. Nyilvánvaló azonban, hogy az ő nyelvi kompetenciáik csupán szóbeli ügyintézésre voltak elegendőek, írásbelihez már nem. Ezt támasztja alá a szociáldemokraták memorandumával kapcsolatban az igazságügy-minisztériumban kidolgozott elemzés is, amelyet bár némi óvatossággal kell kezelni, de amely – mivel belső használatra készült – viszonylag jól tükrözheti a valóságot. Eszerint ugyanis a dunaszerdahelyi

28 Uo.

29 *PMH*, 1927. december 18. 5. p.

30 NA ČR, f. MS, k. 498, 3. cs.

járásbíróságon vagy a komáromi kerületi bíróságon az összes bíró tudott magyarul, s magyar ügyfelek esetén a pozsonyi kerületi bíróság is úgy állította össze a szenátust, hogy abban mindig legyen két magyarul tudó bíró.³¹

Mindenesetre a magyar nyelv bírósági használatának gyakorlatában a korszak végéig nagyobb változás nem történt, s ha összevetjük azt a két memorandumot, amelyet a korszak végén a magyarság nyelvi jogainak ügyében az ellenzéki, illetve az aktívista magyar pártok a kormánynak benyújtottak,³² akkor a bíróságok nyelvhasználatát illető fő kifogásokat így lehetne összegezni: a magyar nyelvterület bíróságain nincs elegendő magyarul tudó alkalmazott, a bíróságok az idézéseket és végzéseket csak államnyelven küldik ki, a vádiratot csak államnyelven ismertetik, nem használnak kétnyelvű űrlapokat, s általában a tárgyalásokon csak a legkritikább esetben lehet a magyart tárgyalási nyelvként használni.

A memorandumokban foglaltak megalapozottságát már önmagában az a tény is jelzi, hogy a kormányhoz mindig is lojális aktivisták is számos kifogással éltek. Még inkább beszédes azonban a memorandumokkal kapcsolatban kidolgozott kormányzati elemzés, amely – főleg ellenzéki beadvány esetében – számos kifogásolt mozzanatot túlzásnak minősít ugyan, ám alapvetően beismeri a hiányosságokat, megállapítja, hogy „Szlovákia magyar járásaiban tényleg vannak olyan bíróságok, amelyek nem követik pontosan a nyelvtörvény s a nyelvi végrehajtó rendelet előírásait. Részben azzal, hogy az alkalmazottaik közül nem mindenki bírja a magyar nyelvet, részben azért, hogy csupán egynyelvűen ügyintéznék: a telekkönyvi bejegyzéseket a legtöbbször csak államnyelven írják be, és csak ezen a nyelven bocsátják ki a végzéseket és ítéleteket.”³³

Ám a magyar pártok memorandumának egyes vádjaira adott tételes válaszokból az is kiderül, hogy a hiányosságok okait nem feltétlenül csak a magyar nyelvet beszélő bírósági alkalmazottak hiánya okozta. A magyar nyelvhasználat ugyanis nem csupán ott szenvedett csorbát, ahol nem volt elegendő magyarul tudó bíró (pl. a pozsonyi kerületi bíróságon, ahol csak egy személy beszélt a magyart), de az olyan járásbíróságokon is, mint a dunaszerdahelyi és a komáromi, ahol a bíróságok közlése szerint minden bíró tudott valamilyen szinten magyarul.³⁴ Ám – s ezt maga a minisztériumi elemzés ismeri el – ezeken a bíróságokon a legtöbb esetben mégis csak államnyelven vezették a jegyzőkönyveket, csak államnyelven küldték ki az idézéseket, s a vádiratot is legtöbb esetben csak államnyelven olvasták fel. Mindezt pedig elsősorban azzal indokolták, hogy a magyar ügyfelek nem kérték a magyar nyelv használatát, s hogy kapacitási okokból nincs lehetőség a kétnyelvűség betartására.

Erre a gyakorlatra világított rá az az Esterházy Jánosnak és társainak 1938 márciusában az igazságügy-miniszternek címzett interpellációja, amely több konkrét esetet jelölt meg, amely során a komáromi járásbíróság kizárólag csupán államnyelven küldte

31 NA ČR, f. MS, k. 498, 3. cs.

32 Az Egyesült Magyar Párt memorandumát lásd: NA ČR, f. Předsednictvo ministerské rady (PMR), k. 575, 4648/1937. A szociáldemokraták memorandumuma NA ČR, f. MS, k. 498, 3. cs.

33 NA ČR, f. MS, k. 498, 3. cs.

34 Uo.

ki a végzéseit a nyilvánvalóan magyar nyelvű ügyfeleknek.³⁵ Az interpelláció nyomán indított kivizsgálás igazolta Esterházy vádjait, hiszen a jelzett ügyekben ugyan kizárólag magyar nyelvű beadványok érkeztek a járásbíróshoz, amely azonban kizárólag szlovák nyelven válaszolt azokra. A belső vizsgálat során az is kiderült, hogy ez nem a bírósági alkalmazottak magyar nyelvismeretének a hiányából, hanem sokkal inkább abból a törvénytelen, ám hallgatólagosan elfogadott bírósági gyakorlatból eredt, hogy ha az ügyfél külön nem kéri a magyar nyelvű határozatok kiadását, akkor azt csak államnyelven postázzák neki. Az indoklás pedig ezúttal is az volt, hogy a bíróságoknak nincs elegendő kapacitásuk a kétnyelvű ügyintézésre.

Mint a fentiekből is kiderül, a magyar nyelvnek a bíróságokon való használata az első Csehszlovák Köztársaság idején számos akadályba ütközött, amit maga a kormányzat is kénytelen volt észlelni. Igaz, ők elsősorban a magyarul beszélő bírósági alkalmazottak hiányával, illetve egyéb szubjektív tényezőkkel magyarázták ezt, s mint az Egyesült Magyar Párt memorandumára adott válaszból is kiderül, úgy vélték, hogy a nyelvi gondok nagy része a „nyelvtörvény és végrehajtó rendelkezései megfelelő alkalmazása esetén tárgyalanná válna”.³⁶ Ám ebben tévedtek, hiszen a nyelvhasználati gondok jórészt magából a törvény következetlenségeiből fakadtak, különösen abból, hogy az még a nemzetiségi lakosság által lakott járásokban sem követelte meg az állami alkalmazottaktól az adott kisebbség nyelvének ismeretét, miközben a törvény be nem tartását semmilyen módon nem szankcionálta.

Miközben tehát a nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak érvényesítése a csehszlovák demokrácia egyik legrosszabbul teljesítő része volt, a magyar közösség ebben a tekintetben is a szudétánémetek mögött járt. És ezt nemcsak a korabeli magyar érdekképviselet látta, hanem az igazságügy-minisztérium is: „a szlovákiai és kárpátaljai közigazgatás bizonyos területein a kisebbségi nyelvi jogok nincsenek olyan mértékben érvényesítve, mint a történelmi országrészekben.”³⁷ Ennek okait lehet keresni a szlovákiai magyar politika és a fölötte védhatalmat vállaló Magyarország gyenge pozíciójában, lehet keresni magukban a szlovákiai magyarokban, akik nem voltak következetesek jogaik érvényesítésében, ám abban, hogy a nyelvhasználat terén nem volt egyenlőség Csehszlovákia különböző anyanyelvű polgárai között, és még az amúgy sem túl jó törvények sem voltak betartva, mindenekeelőtt az állam, pontosabban a mindenkori csehszlovák kormányzatok voltak a felelősek. S ez egy újabb érv arra, hogy végre fel kellene már hagyni a masaryki demokrácia idealizálásával.

35 NA ČR, f. MS, k. 808, 24453/1938.

36 NA ČR, f. PMR, k. 575, 858/1937.

37 NA ČR, f. PMR, k. 575, 4648/1937.

Irodalom

Híradó, 1920, 1924, 1925

Magyar Újság, 1937

Prágai Magyar Hírlap, 1924, 1927, 1929, 1937

Kučera, Jaroslav 1999. Koncepcie národního státu Čechů a Slováků a jeho realita v životě první republiky. In Valenta, Jaroslav, Voráček, Emil, Harna, Josef (red.): *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Díl 2.* Praha, Historický ústav AV ČR, 602–610. p.

Molnár Imre (szerk.) 2014. Esterházy Lujza: *Sorskérdések margójára. Tanulmányok, cikkek, dokumentumok.* Méry Ratio Kiadó–Pro Minoritate Alapítvány, 2014.

Nemeček, Jan 2010. Národnostní statut a snahy o řešení minoritní otázky ve třicátých letech. In *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě.* Sv. 1. Praha, 2010, 575–594. p.

Pavlíček, Václav 1999. K ústavním aspektům práv menšin po vzniku Československa. In *Československo 1918–1938.* Valenta, Jaroslav, Voráček, Emil, Harna, Josef (red.): *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Díl 2.* Praha, Historický ústav AV ČR, 1999, 594–601. p.

Petráš, René 2009. *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana.* Praha, Karolinum, 2009.

Roguľová, Jaroslava 2013. *Slovenská národná strana 1918–1938.* Bratislava, Kalligram, 2013.

Rychlík, Jan 1997. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945.* Bratislava, AEP, 1997.

Simon Attila 2010a. Az 1938-as nemzetiségi státútum és a magyar kisebbség. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 12. évf. 3. sz. 29–52. p.

Simon Attila 2010b. *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Stodola, Emil 1936. O jazykovom zákone a o menšinových otázkach. Praha, 1936.

Tóth, Andrej–Novotný, Lukáš–Stehlík, Michal 2012. *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha, Filozofická fakulta UK Praha, 2012.

Tauchen, Jaromír 2008. K některým otázkám právní úpravy jazykového práva v první ČSR z německého pohledu. In *Dny práva – 2008 – Days of Law.* Brno, Masarykova univerzita 2008, 521–532. p.

ATTILA SIMON

HUNGARIAN IN THE COURTROOM. THE USE OF THE HUNGARIAN LANGUAGE IN THE COURTS OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

The weakest link of democracy in the First Czechoslovak Republic was the issue of guaranteeing the linguistic rights of ethnic minorities. This study explores the application of linguistic rights of the Hungarian minority in Slovakia in the courts of the First Czechoslovak Republic. The first part outlines the legal background governing the use of languages. The second part shows through specific cases taken from the contemporary press and archival materials how legal rights were implemented in practice, and what difficulties had to contend with all those who wished to use their native Hungarian language before the court.

Ideológiai csata a nevek frontján

István Cserniczkó
Ideological Battle on the Front of Names

Keywords: Ukraine, decommunization, place names, toponyms, public space names, politics of remembrance, Ukrainian Institute of National Remembrance.

1. Múlt és jelen terhei

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna rövid történetének legmélyebb válságát éli. 2013 késő őszen – politikai és gazdasági válságok sorozata után és előtt – halálos áldozatokkal járó zavargások törtek ki Kijevben; 2014 márciusában Oroszország annektálta a Krím félszigetet; 2014 áprilisa óta folyik a hivatalosan „antiterrorista operáció”-nak nevezett háború az ország keleti végein. Az egész Európa biztonságát fenyegető, a szűkebb és tágabb térség gazdasági fejlődését visszavető, emberek ezreinek halálát okozó, több millió embert otthona elhagyására kényszerítő súlyos, politikai és gazdasági krízissel kombinált helyzetben Ukrajna a történelem átértékelése és a nyelvpolitika területén is harcot folytat (Cserniczkó 2016). A szimbolikus politizálás e két területének kereszteződésében került sor Ukrajnában a földrajzi nevek (újabb) felülvizsgálatára is.

A 2013 vége óta zajló válság során a törvényhozás szintjén az egyik hangsúlyos terület a szovjet múlt felszámolására irányuló törekvés. Ezt célozza meg az ukrán parlament által 2015. április 9-én elfogadott, az államfő által május 15-én aláírt úgynevezett „dekommunizációs csomag”.¹ Ez a törvénycsomag szakmai háttérként szorosan kötődik a kormánynak alárendelt Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézetéhez,² illetve kapcsolódik Ukrajna Alkotmánya³ 11. cikkelyéhez, amely kötelezi az államot az ukrán nemzet és történelmi emlékezete konszolidálására és fejlesztésére.

A négy jogszabályból álló dekkommunizációs törvénycsomag⁴ arról dönt: ki a hős és ki az ellenség az ukrán történelemben, mi a viszonya Ukrajnának a II. világháborúhoz,

1 Декомунізація. <http://www.memory.gov.ua/page/dekomunizatsiya-0> (letöltve: 2017. 08. 24.)

2 Інститут національної пам'яті. <http://www.memory.gov.ua/> (letöltve: 2017. 08. 24.)

3 Конституція України. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (letöltve: 2017. 08. 24.)

4 A négy törvény: Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (№ 314-VIII); Закон України «Про увічнення перемоги

a kommunista és a náci rezsimekhez, illetve hozzáférhetővé teszi az eddig zárt levéltárakat. A törvények minden további vitát kizárva szögezik le Ukrajna függetlensége eszméjének elsőbbségét minden mással szemben, és a szuverenitás ideáljának védelmét bármilyen eszközzel mind a múltat, mind a jelent illetően (Fedinec–Cserniczkó 2016a, 2016b). A négy dekomunizációs törvény közül eggyel, illetve annak a földrajzi nevekre gyakorolt hatásaival foglalkozunk.

2. Nem ér a nevük

A Szovjetunió felbomlása után az államfordulat körüli időszakban a közösségi térben lezajló rendszerváltás egyik leglátványosabb jele a Lenin-szobrok ledöntése volt. Azonban korántsem sikerült a szovjet múlt minden terhétől és emlékeitől megszabadulni. Ezt az is jelzi, hogy 2013-ban – amikor kitört a független Ukrajna történetének a 2004-es narancsos forradalom utáni második, ezúttal méltóság forradalmának nevezett revolúciója – országszerte még több mint ezer Lenin-szobor állt. 2013–2014 fordulóján, a forradalmi lendület keretében, ismét hatalmas szobordöntögetési hullám söpört végig az országon (Nalivajko 2014).

A szovjet múlttal azonban ekkor sem számolt le teljesen Ukrajna. Miután Viktor Janukovics elnök 2014. február 22-én éjjel megszökött az országból, a hatalmat átvett új politikai elit éppen ezért szükségét látta a kérdés végleges rendezésének. A szovjet örökséggel való teljes leszámolás, azaz a dekomunizáció keretében megszületett a 2015. évi 317-VIII. sz. törvény „A kommunista és a nemzetiszocialista totalitárius rezsimek elítéléséről és jelképeik betiltásáról”.⁵

A törvény nem általánosságban tiltja be a címben jelölt tételeket, hanem fogalmi és tartalmi meghatározásokat ad. A tárgykörbe tartozóként sorolja fel a szovjet kommunista pártot, a kommunista és a nemzetiszocialista (náci) rezsimet, a szovjet állambiztonsági szerveket. Ezen belül a „kommunista totalitárius rezsimek” jelképei közé sorolja az összes egykori szocialista ország, beleértve a Szovjetuniót, valamint annak egykori tagköztársaságai (közte az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság) zászlaját, címerét és egyéb állami jelképeit; minden olyan szimbólumot, amelyen jelen van a sarló, a kalapács és az ötágú csillag a szovjet idősakra emlékeztető bármilyen konstellációban; a tiltott eseményekben szerepet játszó személyiségeknek, illetve maguknak az eseményeknek emléket állító monumentumokat, feliratokat; magát a kommunista párt megnevezést. És persze azt is, hogy megyék, járások, települések és közterületek viseljék

над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945 років» (№ 315-VIII); Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (№ 316-VIII); Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (№ 317-VIII/2015). A törvények nem hivatalos magyar fordítását lásd: Fedinec–Cserniczkó (2016a, 97–124. p.).

⁵ Закон України № 317-VIII/2015 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/317-viii> (letöltve: 2017. 08. 24.)

ezeknek a nevét. Erre a Nemzeti Emlékezet Intézetének honlapja szerint azért van szükség, mert „nehéz elmagyarázni a gyerekeknek, mi a jó és a rossz, ha olyan utcákon mennek iskolába, melyeket gyermekgyilkosokról és tolvajokról neveztek el”.⁶

A törvény pontosan meghatározza, hogy a megyék, járások és települések átnevezéséről – az érintett önkormányzatoktól érkezett javaslatokat mérlegelve – Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlamentje) hoz döntést. A helységeken belüli közterületek átnevezéséért az első periódusban (2015. november 22. és 2016. február 21. között) a helyi önkormányzat, illetve polgármester a felelős. Ha a megadott határidőn belül nem születik döntés az új közterületi nevekről, akkor a második periódusban (2016. február 22. és május 21. között) a megyei állami közigazgatási hivatal elnöke, azaz a kormányzó határoz az utcák, terek átnevezésekről (Korolenko és mtsai 2017, 135. p.).

Az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézete „Amit tudni kell a dekomunizációról” címet viselő oldala⁷ részletesen értelmezi a törvényt. Arra a kérdésre, hogy meg lehet-e hagyni a település vagy a közterület régi nevét, ha az a törvény hatálya alá esik, a válasz egyértelmű: „Nem, nem lehet.” Ha az önkormányzat megtagadja az átnevezést, az szabotázsnek minősül. Érdekes azonban, hogy a személyi okmányokban (például a személyiben az állandó lakcím bejegyzésénél), ingatlanokra vonatkozó dokumentumokban (tulajdonlap) stb. nem tették szükségessé a település vagy a köztér nevének megváltoztatásának bevezetését, azok ettől függetlenül érvényesek maradtak (Korolenko és mtsai 2017, 136. p.).

2015 októberében az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézete közzétett egy 520 nevet tartalmazó listát azokról a személyiségekről, akiről nem lehet intézményt, közterületet elnevezni Ukrajnában.⁸ A listában csak olyan személyek neve szerepel, akikre az ukrajnai települések és közterek még bármilyen módon emlékeztetnek. Így például rajta van a listán Lenin, illetve a klasszikus trió másik két tagja: Marx és Engels is. Nincs viszont a listában Sztálin, akiről már rég nincs elnevezve semmi Ukrajnában.

A listában viszonylag kevés író, költő van. A törvény és a névsor alapján tehát Ukrajnában továbbra is szerepelhet közterület névadójaként például Makszim Gorkij és Vlagyimir Majakovszkij, akiről a 2012. évi CLXVII. számú, „egyes törvényeknek a XX. századi önkényuralmi rendszerekhez köthető elnevezések tilalmával összefüggő módosításáról” címet viselő törvény,⁹ pontosabban az ennek alapján készült akadémiai állásfoglalás¹⁰ szerint Magyarországon nem lehet közterületet elnevezni. Mint ahogyan Ukrajnában nem tiltott az 1848/1849-es szabadságharc leverését ellenző orosz cári

6 <http://www.memory.gov.ua/news/faq-use-shcho-vi-khotili-diznatisya-pro-dekomunizatsiyu> (letöltve: 2017. 08. 24.)

7 FAQ. Усе, що ви хотіли дізнатися про декомунізацію. <http://www.memory.gov.ua/news/faq-use-shcho-vi-khotili-diznatisya-pro-dekomunizatsiyu> (letöltve: 2017. 08. 24.)

8 Список осіб, які підпадають під закон про декомунізацію. <http://www.memory.gov.ua/publication/spisok-osib-yaki-pidpadayut-pid-zakon-pro-dekomunizatsiyu> (letöltve: 2017. 08. 24.)

9 <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a1200167.TV> (letöltve: 2017. 08. 24.)

10 Összefoglaló a XX. századi önkényuralmi rendszerekhez köthető elnevezésekkel összefüggő szakmai vizsgálatról. http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademiai_szabalyozasok/osszefoglalalo__XX._szazadi_onkenyuralmi_rendszerek_b.pdf (letöltve: 2017. 08. 24.)

tisztet kitaláló kommunista író, Illés Béla neve sem.¹¹ A kárpátaljai Beregszász városában 2017 nyarán utca viseli a nevét.

Irodalmi kitalált személy is akad a tiltott nevek között: Pavel Korcsaginé, aki Nyikolaj Osztrovszkij *Ahogy az acélt megedzik* című regényének hőse.

Egyetlen még élő személy szerepel a Nemzeti Emlékezet Intézete által összeállított névsorban: Valentyina Tyereskova, az első női űrhajós. A legfőbb ok, amiért oda került: 2014-ben szerepet vállalt a Krím Oroszország általi megszállásában.

A hosszú tiltólistában egyébként három magyar található: Kun Béla, Zalka Máté és a kevésbé ismert Gavró Lajos neve. Kunról ez olvasható a listában: „A Krími Forradalmi Bizottság elnöke. A vörös terror megszervezője a Krímen.”¹² Zalka bűne, hogy „részt vett a szovjet hatalom kiépítésében Ukrajnában”.¹³ Gavróról annyit jegyeznek meg, hogy „Kijev katonai parancsnoka a város bolsevik megszállása idején 1919-ben”.¹⁴ A lista szerint van magyar vonatkozása Georgij Zsukov marsallnak is, az ő neve mellett indoklásként ugyanis egyebek mellett az is szerepel, hogy „a magyar forradalom egyik eltiprója 1956-ban”.¹⁵

3. Egy kommunista esete Szent Péterrel

A tömeges névváltozás megkönnyítése érdekében a sajtóban olyan anyagokat tettek közzé, amelyek térképre vetítve ábrázolták a névváltoztatásra ítélt településeket.¹⁶ A Nemzeti Emlékezet Intézetének összesítése szerint az ország településeinek 3 százalékat kellett átnevezni a jogszabály értelmében. A 2016. július 15-i állapot szerint

11 [https://hu.wikipedia.org/wiki/III%C3%A9s_B%C3%A9la_\(%C3%ADr%C3%B3\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/III%C3%A9s_B%C3%A9la_(%C3%ADr%C3%B3)) (letöltve: 2017. 08. 24.)

12 Kun a tanácsköztársaság bukása utána a Szovjetunióba menekült, ahol kinevezték a Krími Forradalmi Bizottság elnökévé.

13 Zalka Máté (született Frankl Béla) katona volt az első világháborúban, Doberdónál is harcolt az olasz fronton. 1916-ban orosz fogságba esett, és az 1917-es fordulat után a kommunizmus híve lett. Részt vett az oroszországi polgárháborúban. 1936-tól Lukács Pál tábornok néven a spanyolországi polgárháborúban harcol a 12. nemzetközi brigád parancsnokaként, ahol 1937-ben elesett. A Doberdó című regény írója. A szovjet korszakban a kárpátaljai Ungvár egyetlen magyar tannyelvű iskolája viselte a nevét (ma Dayka Gábor Középiskola).

14 A Máramaros vármegyéből származó Gavró az első világháborúban orosz fogságba esett, ahol belépett a kommunista pártba. A vörösök oldalán részt vett az oroszországi polgárháborúban. Később különböző párt- és katonai megbízásokat teljesített, főként a Szovjetunió távolkeleti területein. Ahogyan Kun Béla, ő is a szovjet terror áldozata lett: 1937-ben letartóztatták, 1938-ban kivégezték.

15 Zsukov a második világháború hősei közé tartozik, Leningrád felszabadítója, Berlin egyik elfoglalója.

16 Lásd például: Які міста позбавлять радянських назв? http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150410_cities_to_be_renamed_vc (letöltve: 2017. 08. 24.); Населені пункти, що підлягають перейменуванню у 2015 році. <http://infolight.org.ua/thememap/dekomunizaciya-2015-sela#5.00/49.498/31.140> (letöltve: 2017. 08. 24.).

összesen 987 város, nagyközség és falu, továbbá 25 járás kapott új nevet (Korolenko és mtsai 2017, 137. p.). Ezek egy része azonban a de facto Oroszországhoz csatolt Krím félszigeten, illetve a kelet-ukrajnai szakadárók által ellenőrzött területen található.¹⁷ Ezeknek a településeknek az átnevezésénél nem volt arra mód, hogy a helyi önkormányzatoktól kérjenek javaslatot az új névről, ezért a Nemzeti Emlékezet Intézete tett erről javaslatot a parlamentnek (Korolenko és mtsai 2017, 137. p.). Az más kérdés, hogy a Krím immáron orosz hatóságai vagy a donyecki és luhanszki szakadárók a legkevésbé sem foglalkoznak azzal, hogy Kijevben időközben átneveztek egyes járásokat, településeket. Kijev úgy hidalta át ezt a problémát, hogy az érintett területekre vonatkozó átnevezési döntések nem a kihirdetés napján lépnek hatályba, hanem majd csak a területek fölötti kontroll visszaszerzése után (Korolenko és mtsai 2017, 137. p.).

A Nemzeti Emlékezet Intézete olyan útmutatókat, infografikákat is közzétett a honlapján, amelyek arról tájékoztatták a polgármestereket, hivatalnokokat, a közvéleményt, mi a módja a települések, közterületek vagy intézmények névváltoztatásának, s összefoglalóan bemutatták a betiltott jelképeket.¹⁸ A közterületek (utcák, terek) átnevezését egy 150 oldalas informatív brosúra mutatja be lépésről lépésre.¹⁹

Ekkoriban Petro Porosenko államfő bizakodva jelentette ki: nemzetbiztonsági érdek a dekommunizáció mielőbbi befejezése.²⁰ Ennek ellenére nem minden település fogadta örömmel a gyakran csak felülről erőltetett átnevezést. E tekintetben tanulságos Dnyipropetrovszk város névváltoztatási hercehurcája.

A II. (Nagy) Katalin orosz cárnő uralkodása idején, a 18. század végén alapított település a *Katerinoszláv* (Катеринослав) nevet kapta. Azon a helyen azonban már korábban, a 17. században állt egy *Kodak* nevű erőd, amely a lengyel–litván nagyfejedelemség keleti határát jelző erődítmény volt. Rövid ideig (1798–1801 között) a település viselte a *Novoroszijszk*, illetve (1918–1919-ben) a környék kozák szicsekhez kapcsolódó történe utaló *Szicseszlav* nevet is. E megszakításoktól eltekintve azonban 1784 és 1926 között *Katerinoszláv* volt a neve. A város a szovjet hatóságoktól kapta 1926-ban oroszul a *Dnyepropetrovszk*, ukránul a *Dnyipropetrovszk* nevet a Dnyeper folyóról, illetve Grigorij Petrovszkij szovjet-ukrán politikusról. Azonban Petrovszkij neve is szerepel azoknak a történelmi személyiségeknek a sorában, akiről nem lehet semmit sem elnevezni Ukrajnában.²¹

Az Ukrajna legnagyobb folyója mellett elterülő megyeszékhely új nevének kiválasztása során több történelmi névvel is számolni kellett tehát, s ennek megfelelően szá-

17 Эксперты создали карту декоммунизации Украины. <http://korrespondent.net/ukraine/3536680-eksperty-sozdaly-kartu-dekommunizatsyy-ukrayny> (letöltve: 2017. 08. 24.)

18 https://mega.nz/#F!o5AVHawA!Q11QLpqpMmc41_ysUIYORQ!OgJXBYDK (letöltve: 2017. 08. 24.)

19 <http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/perejmenuvannja-vulyc.pdf> (letöltve: 2017. 08. 24.)

20 Порошенко: Декommunизация должна быть завершена. <http://korrespondent.xnet/ukraine/3682845-poroshenko-dekommunizatsyia-dolzha-byt-zavershena> (letöltve: 2017. 08. 24.)

21 Petrovszkij (1878–1958) ukrán családba született forradalmár, szovjet párt és közéleti személyiség volt. 1922-ben ukrán részről ő írta alá a Szovjetunió megalakulásáról szóló szerződést.

mos névjavaslat merült fel. Ám kétségkívül a legeredetibb ötlettel a városi önkormányzat²² és Olekszandr Vilkul²³ ellenzéki parlamenti képviselő állt elő. A Vilkul által a parlament elé törvénytervezettként beterjesztett elképzelés szerint²⁴ Dnyipropetrovszk névváltoztatás utáni új megnevezése: *Dnyipropetrovszk...*

A javaslat lényege, hogy a város nevében előtagként megmarad a Dnyeper (ukránul Dnyipro) folyó neve, de a szovjet-ukrán politikus helyére (Szent) Péter (ukránul: Petro) apostol kerül. Azaz: a település neve továbbra is *Dnyipropetrovszk* marad ugyan, de név etimológiája módosul: *Dnyipro + Petrovszkij* helyett *Dnyipro + (Szent) Péter/Petro apostol* lett volna a névadó.

A Nemzeti Emlékezet Intézete a javaslat kapcsán így foglalt állást: „Valós párbeszédet kell folytatnunk a múltról. Ezek a játékok és trükkök a totalitarizmus véres öröksége körül istenkáromlás és sértés az áldozatok millióinak emléke előtt. A régi név elutasítása a történelmi név vagy egy új elnevezés keresését feltételezi, nem pedig a régi név új magyarázatának kitalálását.”²⁵

Andrej Portnov történész a település neve kapcsán már korábban elindult vitát összefoglalva találóan jegyezte meg:

„jelzésértékű, mennyire nem beszélnek arról, a város orosz történelmét hogyan lehetne úgy integrálni a mai hivatalos narratívába, hogy az egyensúlyt teremtsen a valódi és képzelt, politikailag veszélyes tartalmak között; hogyan lehetne a katalini fejezetet (a kozák fejezettel együtt) a pillanatnyi politikai harc fegyveréből turisztikai védjeggyé és a város sajátos történelmi emlékezetének elemévé alakítani. Nem kevésbé fontos, hogy [...] marginalizálva van a lengyel történelem, pedig a 17. században keletkezett Kodak, mint a Rzecz Pospolita legkeletibb erődítménye, ily módon tudná betölteni szerepét a régió »európaiságának« konstruálásában” (Portnov 2009, 38. p.).

Végül egyébként hosszas vita után egy 2016. május 19-én hozott parlamenti határozat alapján Dnyipropetrovszk új neve *Dnyipro* lett.²⁶

Más városok sem nyelték le némán az átnevezés kényszerét. Így például *Kirovohrad* (Кіровоград) lakossága is tiltakozott az ellen, hogy *Kropivnickij* (Кропивницький) lett az új neve. A helyi hatóságok a témában folytatott polémia során javasolták, hogy a település

22 Депутати змінили «ітимологію», щоб зберегти назву Дніпропетровську. <http://www.pravda.com.ua/news/2015/12/29/7094054/> (letöltve: 2017. 08. 24.)

23 Вілкул пропонує перейменувати Дніпропетровськ у Дніпропетровськ. <http://www.pravda.com.ua/news/2016/02/4/7097863/> (letöltve: 2017. 08. 24.)

24 Проект Постанови про збереження найменування міста Дніпропетровськ Дніпропетровської області (щодо зміни етимології найменування міста - визначення найменування міста Дніпропетровська за назвою ріки Дніпро та на честь Святого Апостола Петра). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58036 (letöltve: 2017. 08. 24.)

25 <http://www.memory.gov.ua/news/faq-use-shcho-vi-khotili-diznatisya-pro-dekomunizatsiyu> (letöltve: 2017. 08. 24.)

26 Постанова Верховної Ради України № 1375-19 «Про перейменування міста Дніпропетровськ Дніпропетровської області» від 19.05.2016 р. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1375-19> (letöltve: 2017. 08. 24.)

kapja vissza eredeti, az 1775-ös városalapításkor kapott és az 1924-es első átnevezésig viselt *Єлисаветград* (Jeliszavetgrád) nevet, melyet a központi hatóságok azzal utasítottak el, hogy az a cári Oroszországra utal (Korolenko és mtsai 2017, 140. p.).²⁷

A kijevi hatalom – nem törődve az ellenkezéssel – parlamenti határozatokkal változtatta meg tehát az ellenálló települések nevét. Így 2016-tól a két említett megyeszékhely is új néven szerepel Ukrajna térképén. A két megye azonban maradt a régi néven: *Dnyipro* városa továbbra is *Dnyiproperetovszk megye* (Дніпропетровська область), *Kropivnickij* pedig *Kirovohrád megye* (Кіровоградська область) székhelye. Hogy itt miért maradhatott meg a kommunista múlthoz kötődő név? Mert a megyék átnevezéséhez az alkotmányt is módosítani kell, amely – az ország közigazgatási felosztását meghatározó 133. cikkelyben – konkrétan megnevezi az ország megyéit, köztük *Dnyiproperetovszk* és *Kirovohrád* megyét is (Korolenko és mtsai 2017, 135. p.). Az alkotmánymódosításhoz azonban máig nincs meg a kétharmados többség.

Az említett furcsaságok mellett más események is színesítették az átnevezési hullám egyhangúságát. A sajtó gyorsan felkapta például azt a hírt, hogy a Donyeck megyében található *Novohorodsze* (Новгородське, ahol a *нове* = új, a *городське* = városi) az átnevezési divatot meglovagolva a *Нью-Йорк*, azaz latin betűs írásmóddal a *New York* nevet szerette volna felvenni a turizmus élénkítése céljából. E tárgyban még törvényjavaslatot is benyújtottak.²⁸ Ám a Verhovna Rada nem díjazta az ötletet, így maradt a település régi neve.

A nagy névváltoztatási hullámnak lehetett volna haszna az államigazgatás számára is. A dekkommunizáció előtt például 42 *Petrivszke* és 28 *Ragyanszke* nevű település volt az országban. Adott volt a lehetőség annak elkerülésére, hogy sok helység viseljen azonos nevet. Azonban a névreformnak racionális államigazgatási elképzelések nem, hanem sokkal inkább szimbolikus ideológiai megfontolások álltak a háttérben. Így a helységnévreform után az összes *Petrivszke* és *Ragyanszke* eltűnt ugyan a térképről, de lett például 24 *Sztepove* és 22 *Visnye*ve nevű település (Korolenko és mtsai 2017, 138–140. p.).

4. Leninből Lennon

Kárpátalján is nyilvánosságra hozták a dekkommunizációs törvény értelmében átnevezendő települések és közterületek listáját, melyben két település és 558 közterület megnevezése szerepelt.²⁹ Az egyik átnevezendő település, a técsői járási *Komszomolszk* az 1947-ig használt *Nyimecka Mokra* (Німецька Мокра/Németmokra)

27 В Кіровограді мітинги из-за переименования города. Корреспондент.net, 27 декабря 2015 г. <http://korrespondent.net/ukraine/3608275-v-kyrovohrade-mytynhy-yz-za-pereymenovanyia-horoda> (letöltve: 2017. 08. 24.)

28 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60678 (letöltve: 2017. 08. 24.)

29 Перелік назв вулиць, провулків, площ тощо (у розрізі населених пунктів району, міста), визначених для перейменування. <http://zakarpattya.net.ua/Blogs/143392-Dva-sela-ta-558-vulyts-ploshch-i-provulkiv-na-Zakarpatti-maly-by-zminyty-nazvy> (letöltve: 2017. 08. 24.)

helységnévhez tért vissza. A másik a Huszti járásban található *Zsovtneve* (Жовтневе) község. A falu eredetileg az 1917-es nagy októberi szocialista forradalomra utalva kapta a nevét: az ukrán *жовтень* (zsovteny) szó jelentése: október, a *жовтневе* nagyjából azt jelenti: *októberi*. A helyi önkormányzat azonban megtagadta a névváltoztatást. Indoklásuk szerint a község nem az 1917-es pétervári fegyveres puccsról, hanem a helyi, jellegzetesen sárgás színű agyagos talajról kapta a nevét; a település neve így szerintük az ukrán *жовтий* (sárga) melléknévből eredeztethető.³⁰ A megyei és kijevei vezetés azonban nem fogadta el az érvelést, így a falut ma már *Zaberezs* (Забереж) néven kell keresni a térképeken.

Az ideológiai alapú névváltoztatás néha nagyobb politikai bonyodalmakat is okozott. Ennek egyik példája az volt, amikor Kijev főváros önkormányzata úgy döntött, hogy a dekkommunizáció keretében a Nyikolaj Vatulyin szovjet hadseregtábornokról elnevezett sugárutat Roman Suhevicsről nevezi át.³¹ A dolog pikantériája, hogy Vatulyin – akinek a neve egyébként nem szerepel a Nemzeti Emlékezet Intézete által közzétett tiltólistán – vezetésével szabadították fel 1943-ban Kijevet a német megszállás alól, és a tábornokot nem sokkal később, 1944 tavaszán a szovjetek ellen harcoló ukrán felkelők gyilkolták meg. Roman Suhevics az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) parancsnokaként a szovjethatalom ellenében független Ukrajnáért harcolt, ám eközben a mai Nyugat-Ukrajna területén részt vett a lengyel és zsidó lakosság mészárlásában. Az egyik ukrain antifasiszta szervezet ezért bíróságon támadta meg a névváltoztatást, s a testület nem engedélyezte az átnevezést.³²

Mindez nem akadályozta meg Kárpátalja megye kormányzóját, Hennagyij Moszkalt abban, hogy Munkács városában két egykori kommunistáról elnevezett utcát Suhevicsről és egy nem kevésbé vitatott személyiségről, Sztepan Banderáról (lásd Fedinec–Cserniczkó 2016a, 2016b) nevezzen el.³³ Munkács város önkormányzata azonban saját hatáskörben felülírta a kormányzó döntését: a frissen átnevezett Suhevics és Bandera utcának más nevet adott.³⁴ S ha már szembefordultak a megye első emberével, a munkácsi képviselők egyúttal arról is döntést hoztak, hogy a város egyik zsákutcáját, melynek korábban nem volt neve, Moszkalról nevezik el, mely így a *тупик Геннадія Москаля* (Hennagyij Moszkal zsákutca) nevet viseli, finoman utalva

30 Még mindig sok a szovjet rendszerhez köthető utcanév Kárpátalján. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/meg-mindig-sok-a-szovjet-rendszerhez-kotheto-utcanev-karpataljan/> (letöltve: 2017. 08. 24.)

31 В Києве переіменували проспект Ватутина. <http://korrespondent.net/city/kyev/3857705-v-kyeve-pereymenovaly-prospekt-vatutyna> (letöltve: 2017. 08. 24.)

32 Суд остановил переименование киевского проспекта Ватутина в Шухевича. <http://korrespondent.net/city/kyev/3861151-sud-ostanovyl-pereymenovanye-kyevskoho-prospekta-vatutyna-v-shukhevycha> (letöltve: 2017. 08. 24.)

33 У п'ятницю Москаль особисто потролить владу Мукачева своїм піаром на імені Шухевича. <http://zakarpattia.net.ua/News/171607-U-piatnytsiu-Moskal-osobysto-potrolyt-vladu-Mukacheva-svoim-piarom-na-imeni-Shukhevycha> (letöltve: 2017. 08. 24.)

34 В Мукачево переіменували вулицу Шухевича. <http://korrespondent.net/ukraine/3866701-v-mukachevo-pereymenovaly-ulytsu-shukhevycha> (letöltve: 2017. 08. 24.)

arra, szerintük hová vezet az elnök által közvetlenül kinevezett kormányzó politikai tevékenysége.³⁵

Moszkal nemcsak munkácsi átnevezéseivel került be az országos sajtóba. Akkor is tele voltak a hírek Kárpátalja kormányzójának dekomunizációs hőstetteivel, amikor az Ungvár agglomerációjához tartozó Minaj községben a ruszin származású szülőktől született világhírű amerikai képzőművészről, Andy Warholról nevezett el teret.³⁶ Ennél is nagyobb érdeklődést váltott ki, amikor Moszkal rendeleti úton a Técsői járás ukránul *Калини*, magyarul Alsókalina nevű községében a Lenin utcát a Beatles legendás tagjáról, John Lennonról nevezte el.³⁷ A 2015. november 21-i állapot szerint egyébként még 17 kárpátaljai településen viselte utca Lenin nevét; köztük három magyar többségű faluban (Nagybégányban, Macsolán és Tizasalamonban) is.

5. Le az oroszokkal!

Bár a dekomunizációs törvényből nem következik, és a jogszabály alapján a Nemzeti Emlékezet Intézete által összeállított listában ennek megfelelően nem is szerepelnek a szovjet korszakhoz nem kötődő orosz történelmi vagy kulturális személyiségek nevei, Ukrajna megpróbálja az átnevezési hullámot és a dekomunizációt összekapcsolni a deruszifikációval és az ukránosítással.

A nemzeti irányultságú politikusok és értelmiségiek egy része az ukrán függetlenség óta hagyományosan két Ukrajnáról beszél. Az ország egyik felét mentalitásában és nyelvben ukránnak, a másikat pedig „kreol”-nak tekintik (Rjabcsuk 2015, Zhurzhenko 2005). Utóbbiakat erőszakkal eloroszosított ukránoknak látják, akiket „vissza kell téríteni” az ukrán nyelvhez és nemzethez. Ennek a logikának a hívei közül többen etnolingvisztikai alapon sorolják erkölcsi kategóriákba az ország lakosságát (Maszenko 2007, 57. p., Zhurzhenko 2005). Az ukrán nemzetiségű, de orosz ajkú ukrán állampolgárokat – akik egyébként a legutóbbi, 2001-es census adatai szerint legalább 5,5 millióian voltak, és az ország lakosságának körülbelül 11%-át tették ki (Cserniczkó 2016, 72. p.) – nemritkán árvának, árulónak, janicsárnak minősítik (Kulyk 2001, 211. p., Pavlenko 2011, 48–49. p.). Az oroszul beszélő ukránok nyelvi asszimilációját – amint erre Shumlianskyi (2010, 142–143. p.) rámutat – morális bűncselekménynek tekintik. Hnatkevics (1999, 11. p.) például „az ukrán nemzet degenerációjával” vádolta a gyermekeikkel otthon oroszul beszélő ukránokat, akik az oroszosítás mint „betegség” által „fertőzöttek”, és nem keresik a „gyógyulást” (Cserniczkó 2016, 21–22. p.).

35 Мукачево появился тупик Москаля. <http://korrespondent.net/ukraine/3866988-v-mukachevo-poiavylsia-tupyk-moskalia> (letöltve: 2017. 08. 24.)

36 На Закарпатье открыли площадь имени Энди Уорхола. <http://korrespondent.net/ukraine/3875247-na-zakarpate-otkryly-ploschad-ymeny-edy-uorkhola> (letöltve: 2017. 08. 24.)

37 http://www.moskal.in.ua/index.php?category=news&news_id=2128 (letöltve: 2017. 08. 24.); John Lennon nevét viseli ezentúl a Lenin utca egy kárpátaljai faluban. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/john-lennon-nevet-viseli-езentul-a-lenin-utca-egy-karpataljai-faluban/> (letöltve: 2017. 08. 24.)

A 2014 tavasza óta tartó kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kitörése óta az ukrán politikusok és értelmiségiek egy része az orosz anyanyelvű, ukránul nem (szívesen) beszélő polgártársait kizárja a nemzetből. Yuri Shevchuk, aki az Amerikai Egyesült Államokban a Columbia Egyetemen oktat ukrán nyelvet, megkérdőjelezi, hogy az orosz anyanyelvűek jó hazafiak lehetnek: „A Keleten folyó hibrid háború a kultúra, a civilizáció frontján is kitört. Korábban eléggé világosan látható volt, ki híve és ki ellensége az ukránoknak a nyelv és a kultúra kérdése terén. Most azonban megjelent az »új« patrióták meglepő fogalma, akik szeretik Ukrajnát, de nem szeretik az ukrán nyelvet. Ez a fogalom bennem erős kétségeket ébreszt” (Shevchuk–Vlasiuk 2015). Shevchuk egyértelműen foglal állást az ukrán–orosz kétnyelvűség mindenféle megnyilvánulásával szemben: „A nyelvi skizofrénia megfosztja az ukrán nyelv védelmező szerepét azokban az egzisztenciális helyzetekben, amikor az életed veszélyben van, és a nyelved alapján meg tudod különböztetni a sajátokat az ellenségtől” (Shevchuk–Palazhyi 2015).

Az egyik legismertebb ukrán nyelvész, Larisza Maszenko (2015) is gyanúsán méregeti az ukrajnai társadalom oroszul beszélő részét: „Oroszország számára az Ukrajnával folytatott nyelvi és kulturális háborúban aratott győzelem előfeltétele volt a jelenlegi fegyveres beavatkozásnak, valamint a Krím és Donbász egy része megszállásának. S a szovjet birodalom újjáélesztésére vonatkozó terveiben a Kreml számít Ukrajna népességének azon részére, melyet az ukrán tömegtájékoztatási eszközök fölötti kontroll révén sikerült »kikristályosítania«”.

Tarasz Maruszik (2016) párhuzamot lát a dekommutáció és a deruszifikáció között. „A dekommutáció folyamata, amely még tart, nem lesz teljesen sikeres a deruszifikáció és a dekolonizáció folyamatának megkezdése nélkül” – állítja.

Nem meglepő hát, hogy a dekommutációhoz kapcsolódva folyik Ukrajnában az orosz történelmi vagy kulturális személyiségekről elnevezett közterületek megszabadítása az orosz vonatkozású nevektől, azaz a nyilvános tér ukránosítása is. Ennek jegyében a kárpátaljai megyei állami közigazgatás által a régióban átnevezendő közterületekről összeállított listájában szerepel számos orosz történelmi személyiség (I. Péter cár, Patyomkin herceg), tábornok (Szuvorov, Kutuzov, Pugacsov), író és költő (Gorkij, Majakovszkij, Nyekraszov) neve is. De nem lehet már Moszkva tér vagy utca sem Kárpátalján ezután. És persze a kárpátaljai lista tartalmazza annak a Vatutyinnak a nevét is, akit Kijev és Suhevics kapcsán már említettünk.³⁸

Érdekes azonban, hogy – bár kötődnek a szovjet rendszerhez és a kommunista múlthoz – nem kerültek tiltólistára Kárpátalján az olyan közterületi nevek, mint például a *Partizán utca* vagy a *Borkanyuk utca*, *Vakarov utca*. Ennek egyszerű oka van: a szovjet partizánok, illetve Borkanyuk³⁹ és Vakarov⁴⁰ a második világháború éveiben a szovjetek

38 Два села та 558 вулиць, площ і провулків на Закарпатті мали би змінити назви. <http://zakarpattia.net.ua/Blogs/143392-Dva-sela-ta-558-vulyts-ploshch-i-provulktiv-na-Zakarpattimaly-by-zminyty-nazv> (letöltve: 2017. 08. 24.)

39 Oleksza Borkanyuk (1901–1942) a mai Kárpátalján született. Amikor a régió Csehszlovákia része volt, a Szovjetunióban tanult. Rövid kitérők után 1941-ben tért vissza az akkor ismét Magyarországhoz tartozó Kárpátaljára, ahol partizánként, illetve a földalatti kommunista mozgalom egyik szervezőjeként működött. 1942-ben a magyar katonai elhárítás egy partizánakció

oldalán részt vettek az akkor Magyarországhoz tartozó Kárpátalja elfoglalásáért vívott harcokban, az antifasiszta mozgalomban, azaz részei a Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatolását legitimáló emlékezetpolitikának. 2017 augusztusában nem is háborgatta senki a *Partizán utca* és a *Borkanyuk utca* névtábláját a kárpátaljai Nagyszőlősen, vagy a *Vakarov* utcáét Csapon; ám például a *Szuvorov* utcának Beregszászban ma már *Oroszlán utca* a neve.

Egyébként az MTA állásfoglalása szerint a *partizán* Magyarországon „nem használható közterület elnevezésére”, ugyanis „a kifejezés közvetlenül utal az önkényuralmi politikai rendszer kiépítését elősegítő idegen állam fegyveres erejére, a szovjet hadsejre és annak irreguláris katonai »szervezetére«”.⁴¹

6. Cuius regio, eius nomen

A mai Ukrajna területén természetesen nem a dekomunizációs törvénycsomag következtében változtak meg először tömegesen a földrajzi nevek.

A szovjethatalom a kommunista ideológiának megfelelően alakította át az egész Szovjetunió területén a településneveket, illetve sok város, falu nevét oroszosította (lásd pl. Rannut 1995). Ukrajna függetlenné válása után szintén azonnal elindult egy helységnévreform és vele a szimbolikus térfoglalás (Portnov 2009). Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek első felében számos olyan település vette fel régi nevét, amelyet a szovjet korszakban neveztek át. Az átnevezések egy részeként a települések a szovjet ideológiához, a Szovjetunió Kommunista Pártjának alakjaihoz kapcsolódó nevektől szabadultak meg. Továbbá számos olyan település is visszakaphatta a szovjet rendszer előtti megnevezését, amelynek nem szláv lakossága az ott élő nemzeti kisebbség nyelvén állíttatta vissza a helység nevét. Például a szovjet korszakban *Минеральне* nevet viselő magyarok lakta kárpátaljai település így kapta vissza magyar nevét *Tiszaásvány* alakban, melynek ukrán változata a *Тисаашвань* lett (Beregszászi 1995/1996, Dobos 2016). Több kárpátaljai román falu is élt a lehetőséggel, így például az ukránul *Діброва* (Gyibrova) nevet viselő, a leggazdagabb ukrainai településként elhíresült falu⁴² visszaállíttatta román megnevezését, és 2004 óta ukránul *Нижня Апша*, románul *Apșa de Jos* olvasható a helységnévtáblákon a magyarul *Alsóapsaként*

során elfogta. Egy budapesti börtönben halt meg. Miután Kárpátalja Szovjet-Ukrajna része lett, hamvait szülőföldjére szállították. 1965-ben megkapta a Szovjetunió Hőse címet.

- 40 Dmitro Vakarov (1920–1945) oroszul író költő a mai Kárpátalján született. Huszton és Prágában végezte a gimnáziumot, majd 1941–1944 között Budapesten volt egyetemi hallgató. Antifasiszta tevékenysége miatt 1944 áprilisában letartóztatták, Németországban halt meg. Halála után megkapta a harci cselekményekért kitüntetését, és posztumusz felvették a szovjet írószövetség tagjai közé.
- 41 Összefoglaló a XX. századi önkényuralmi rendszerekhez köthető elnevezésekkel összefüggő szakmai vizsgálatról. http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademiai_szabalyozasok/osszefoglalalo__XX._szazadi_onkenyuralmi_rendszerek_b.pdf (letöltve: 2017. 08. 24.)
- 42 Нижня Апша, что в Закарпатье, самое богатое село Украины. <https://www.youtube.com/watch?v=6z0TajD3vxM> (letöltve: 2017. 08. 24.)

ismert községben (Cserniczkó 2013, 317. p.). A településeken belül is megindult a közterületi nevek revíziója (lásd például Lemberg/Lviv példáját: Lagzi 2016, 57. p., Szereda 2009).

A legújabb tömeges helységnév-átalakítási hullám azonban a dekkommunizáció következménye a független Ukrajnában. A törvény hatását talán érzékeltetik ezek a számok: 1986 és 2013 között az országban összesen 591 település esett át névváltoztatáson (ebből 138 kárpátaljai település volt);⁴³ az itt bemutatott törvény következményeként egyetlen év alatt 987 településnevet módosítottak.

A földrajzi és közterületi nevek törvényben előírt, kötelező megváltoztatása szerves része a névanyagra is kiterjedő nyelvpolitikának és nyelvtervezésnek (Walkowiak 2016), amelynek célja a mentális térkép átalakítása, a valóság átkonstruálása. A „Cuius regio, eius religio” helyett ez esetben a „Cuius regio, eius nomen” elv érvényesül.

Kiss Lajos (1992, 129. p.) írta negyedszázaddal ezelőtt: „Az idő óriási rostájában benne vannak a földrajzi nevek is”. Ez tény. A fenti események azonban rámutatnak arra, hogy – bár Petro Porosenko, Ukrajna elnöke büszke arra, hogy a dekkommunizáció révén „Ukrajnában helyreállt a történelmi igazságosság”⁴⁴ – ez a folyamat sem egyesítette az erősen megosztott ukrainai társadalmat. Felmérések szerint az ország lakosságának kevesebb mint fele támogatja a dekkommunizációt és az ennek részeként jelentkező átnevezési hullámot.⁴⁵

7. Uralja-e a jövőt, aki a múltat uralja?

A fenti kérdést Gyurgyák János (2017) tette fel nemrég a magyar(országi) történelemszemlélet és emlékezetpolitika kapcsán, ám a mai Ukrajna számára is releváns.

Az 1991-es függetlenné válás óta az ukrainai társadalmi-politikai folyamatok között meghatározó az államépítés, az ukrán politikai nemzet formálódása, valamint egy új, a szovjet identitástól eltérő azonosságtudat alakulása (Fedinec és mtsai 2016). Folyamatban van a nemzeti történelem és az erre (is) épülő nemzettudat kialakítása, megkonstruálása (Marple 2007). A nemzetépítés során a forradalmi mámorokat is kihasználó politikai elit szelektív történelemképet kínál a társadalom számára. Ennek részeként az ukrán népet a külső agresszió és elnyomás áldozataként tüntetik fel, és elutasítják, hogy az ukrán népnek bármi szerepe lett volna a szovjet totalitarizmus megteremtésében és fenntartásában, a nyugat-ukrainai lengyel- és zsidóellenes pogromok

43 Алфавітний покажчик нових і старих найменувань населених пунктів, які були перейменовані з 01.01.1986 по 01.02.2013. <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/ADM/d06.rtf> (letöltve: 2017. 08. 24.)

44 Порошенко гордиться масштабами декомунізації. <http://korrespondent.net/ukraine/3754360-poroshenko-hordytsia-masshtabamy-dekommunyatsyy> (letöltve: 2017. 08. 24.)

45 Декомунізацію підтримують менше половини українців – соціопитування. https://dt.ua/POLITICS/dekomunizaciyu-pidtrimuyut-menshe-polovini-ukrayinciv-socopituvannya-244799_.html (letöltve: 2017. 08. 24.)

ban; ugyanakkor az ukrán függetlenségért harcoló nacionalista mozgalmakat mint a modern és szuverén Ukrajnáért folytatott küzdelem hőseit heroizálják (Portnov 2009, 14–20. p.). A kommunista rezsimhez köthető személyiségek közül csak azok kapnak kegyelmet a feledésre ítéltetés alól, akik valamiképpen beilleszthetők a független Ukrajnáért és az ukrán nyelvért, népért folytatott harc mitológiájába.⁴⁶ A dekomunizációs törvénycsomag így része a történelmi múlt átértelmezési folyamatának. Ezen belül a megyék, járások, városok, falvak, utcák és terek átnevezése a szimbolikus területfoglalás lényeges kelléke. A fentiek példaként szolgálnak arra, hogy a nyelvpolitika és a nyelvtervezés – szemben az optimisztikus definíciókkal, melyek szerint ezek célja a társadalmi és gazdasági fejlődés elősegítése (lásd pl. Grin 2003, 30. p.) – gyakran eszköz a politikai hatalom megszerzéséhez, illetve megtartásának megideologizálásához (Tollefson 2015, 140–141. p.).

A narancsos forradalom, a méltóság forradalma és a dekomunizáció ellenére még nem alakult ki a modern értelemben vett, 21. századi ukrán politikai nemzet. Ernest Renan (1995) szerint a nemzet nem más, mint közös emlék a múltból és közös terv a jövőre. A mai Ukrajnában azonban nem mindenki nyitott a felülről erőltetett történelemszemléletre, és a különböző csoportok eltérően képzelik a jövőt. Egy olyan országban, amely számtalan tényező mentén megosztott (Karácsonyi és mtsai 2014), és amelynek területén évek óta fegyverek ropognak, nem biztos, hogy a történelem nemzeti mitológiává konstruálása révén lehet megalapozni a fényes jövőt.

Irodalom

- Beregzászi Anikó 1995/1996. Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica*, 43, 1–8. p.
- Cserniczkó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Cserniczkó István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár, Autdor-Shark.
- Dobos, Sándor 2016. The Restoration of the Historical Hungarian Names of Hungarian-Populated Settlements in the Territory of the Present-Day Transcarpathia from 1989 to 2000. *Acta Humana: Emberi jogi közlemények* IV/6, 19–43. p.
- Fedinec Csilla–Cserniczkó István 2016a. Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 24/1, 73–124. p.
- Fedinec Csilla–Cserniczkó István 2016b. Декommунизация в современной Украине: поиск путей в области истории, идентичности и языковой политики. *Историческая Экспертиза*, 4, 67–88. p.

46 Nemzeti Emlékezet Intézete ilyen kivételként nevezi meg például Pavlo Ticsina (1891–1967) és Olesz Honcsar (1918–1995) nevét. Ticsina Sztálin-díjas szovjet-ukrán költő, fordító; ő írta egyebek között az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság himnuszának szövegét. Érdeme, hogy munkásságának legnagyobb része ukrán nyelvű. Olesz Honcsar kétszeres Sztálin-díjas szovjet-ukrán író, költő, szerkesztő. 1990-ben kilépett a szovjet kommunista pártból, 1990–1994 között Ukrajna parlamenti képviselőjeként egyike azoknak, akik megszavazták a függetlenségi nyilatkozatot. 2005-ben posztumusz megkapta az Ukrajna Hőse kitüntetést. S amint láthattuk, ilyen kivétel Borkanyuk és Vakarov is.

- Fedinec Csilla–Halász Iván–Tóth Mihály 2016. *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont–Kalligram.
- Lagzi Gábor 2016. *Városok a határon. Wrocław, L'viv és Vilnius multikulturalizmusa a múltban és a jelenben*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Grin, François 2003. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Gyurgyák János 2017. Uralja-e a jövőt, aki a múltat uralja? A 20. századi magyar történelemről – pillantás a 21. századból. In Jakab András–Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 51–73. p.
- Hnatkevics, Jurij (Гнаткевич Юрій) 1999. *Чи злетить птах у синє небо? Нариси про русифікованих і русифікаторів та гірку долю української мови в незалежній Україні*. Київ, Просвіта.
- Karácsonyi Dávid–Kocsis Károly–Kovály Katalin–Molnár József–Póti László 2014. East–West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin*, 2, 99–134. p.
- Kiss Lajos 1992. Cuius regio, eius nomen? *Magyar Tudomány*, 2, 129–135. p.
- Korolenko, Bohdan–Karetnyikov, Igor–Majorov, Makszim (Короленко Богдан, Каретніков Ігор, Майоров Максим) 2017. Декомунізація назв населених пунктів та районів України: підстави, процес, підсумки. *Місто: історія, культура, суспільство*, 1, 134–141. p.
- Kulyk, Volodymyr 2001. The Politics of Ethnicity on Post-Soviet Ukraine: Beyond Brubaker. *Journal of Ukrainian Studies*, 26/1–2, 197–221. p.
- Marples, R. David 2007. *Heroes and villains: creating national history in contemporary Ukraine*. Budapest, Central European University Press.
- Maruszik, Tarasz (Марусик Тарас) 2016. День слов'янської писемності і культури: декомунізація буде неповна без дерусифікації. *Портал мовної політики*, 12.06.2016. <http://language-policy.info/2016/06/den-slov-yanskoji-pysemnosti-i-kultury-dekomunizatsiya-bude-nepovna-bez-derusyifikatsiji/> (letöltve: 2017. 08. 24.)
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2007. *(У)мовна (У)країна*. Київ, Темпора.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2015. Мовознавча солідарність по-українськи. *Портал мовної політики*, 24.09.2015. <http://language-policy.info/2015/09/larysa-masenko-movoznavcha-solidarnist-po-ukrajinsky/> (letöltve: 2017. 08. 24.)
- Nalivajko, Szeverin (Наливайко Северин) 2014. Ленінопад. *Країна*, 2014. október 21. http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_leninopad/584056 (letöltve: 2017. 08. 24.)
- Pavlenko, Aneta 2011. Language rights versus speakers' rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy*, 10, 37–58. p.
- Portnov, Andrej 2009. Тортéнемірiс укрáн мóдра. Мегjегjзéсeк а хéткóзнaпi вáлóсáг тóртéне-тi алапú áтрендзéсéhez. In Fedinec Csilla–Szereda Viktória (szerk.): *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 11–49. p.
- Rannut, Mart 1995. Beyond Linguistic Policy: the Soviet Union versus Estonia. In Tove Skutnabb-Kangas–Robert Phillipson (eds.): *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*. Berlin–New York, Mouton de Gruyter, 179–208. p.
- Renan, Ernest 1995. Mi a nemzet? In Bretter Zoltán–Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs, Tanulmány, 171–187. p.
- Rjabcsuk, Mikola 2015. *A két Ukrajna*. Budapest, Örökség Kulturpolitikai Intézet.
- Shevchuk, Yuri–Palazhyi, Halyna (Шевчук Юрій–Палажій Галина) 2015. Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації. *Портал мовної політики*, 2015.9.19. <http://language-policy.info/2015/09/yurij-shevchuk-movna-shyzofreniya-nova-potuzhna-forma-rusyifikatsiji/#more-1780> (letöltve: 2017. 08. 24.)

- Shevchuk, Yuri–Vlasiuk, Hanna (Шевчук Юрій–Власюк Ганна) 2015. Двомовність як хвороба. Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію «мовною шизофренією». *Портал мовної політики*, 2015.7.5. <http://language-policy.info/2015/07/dvomovnist-yak-hvoroba-profesor-kolumbijsko-ho-universytetu-nazyvaje-ukrajinsku-movnu-sytuatsiyu-movnoyu-shyzofrenijeyu/> (letöltve: 2017. 08. 24.)
- Shumlianskyi, Stanislav 2010. Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*, 201, 135–161. p.
- Szereda, Viktória 2009. A város mint lieu mèmóire: egységes vagy megosztott emlékezet? Lemberg példája. In Fedinec Csilla–Szereda Viktória (szerk.): *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 244–270. p.
- Tollefson, James W. 2015. Historical-Structural Analysis. In Francis M. Hult–David Cassels Johnson (eds.): *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide*. Malden (MA), Wiley Blackwell, 140–151. p.
- Walkowiak, Justyna 2016. Personal Names in Language Policy and Planning: Who Plans What Names, for Whom and How? In Guy Puzeý–Laura Kostanski (eds.): *Names and Naming: People, Places, Perceptions and Power*. Bristol–Buffalo–Toronto, Multilingual Matters, 197–212. p.
- Zhurzhenko, Tatiana (Журженко Татьяна) 2005. Миф о двух Украинах. *Перекрестки*, 3–4, 16. p.

ISTVÁN CSERNICKÓ

IDEOLOGICAL BATTLE ON THE FRONT OF NAMES

One of the key priorities of the new Ukrainian political leadership emerging in the political crisis persisting since the end of 2013 has been the eradication of the Soviet past. This intention was addressed by the “decommunization package” consisting of four laws, adopted by the Ukrainian parliament on 9 April 2015 and signed by the president on 15 May. This study describes one of the laws forming part of the package, entitled “Law on the Condemnation of the Communist and National Socialist Totalitarian Regimes and on the Prohibition of Their Symbols”. Further, it analyses the name reform provided for by the law and engineered by the Ukrainian Institute of National Remembrance, in the result of which 987 cities, large municipalities and villages, 25 districts, and several ten thousand public domains (roads, streets, squares) got new names during one single year, in the spirit of the remembrance policy taking new direction in Ukraine

Simon Attila – Tóth László

KIS LÉPÉSEK NAGY POLITIKUSA

Szent-Ivány József, a politikus és művelődésszervező

A kárpátukrán szojm megválasztása 1939 februárjában (2. rész)

ÁRPÁD POPÉLY

The election to the Carpatho-Ukrainian Soim in February 1939 (Part II.)

Keywords: Subcarpathia, Carpatho-Ukrainian Soim, elections, Ukrainian National Union, national minorities.

7. Magyarország, a magyar kisebbség és a választások

Az egyedüli kárpátaljai „népcsoport”, amely nem vállalt jelöltséget a kormánylistán, sőt vezetői egyenesen a lista elutasítására szólították fel a választókat, a magyar kisebbség volt. A kormánylista magyar részről történő elutasítása, a hatalom és a magyar kisebbség képviselői közötti megegyezés elmaradása természetesen nem vonatkoztatható el a Kárpátalja megszerzésére irányuló magyar törekvésektől, valamint a Volosin-kormány és Budapest feszült viszonyától.

A magyar kormányzat már 1938. október első felében, Kárpátalja autonómiájának kikiáltásával egy időben szabadcsapatokat dobott át a tartomány területére. A Kozma Miklós volt belügyminiszter által irányított szabadcsapatok célja az volt, hogy diverzáns akciók végrehajtása és fegyveres összetűzések kiprovokálása révén azt a látszatot igyekezzenek kelteni, mintha a helyi ruszin és magyar lakosság lázadt volna fel a csehszlovák uralom ellen, így próbálva meg elérni a remélt népszavazás kiírását, illetve a terület diplomáciai úton történő megszerzését. (Hornyák 1938) Magyarországgal párhuzamosan a kárpátaljai helyzet destabilizálásában és a közös magyar-lengyel határ megteremtésében volt érdekelt Lengyelország is. Az egyre agresszívebb német külpolitika miatt egyrészt fontos biztonságpolitikai tényezőt jelentett volna számára a közös határ, másrészt pedig – tekintettel nagyszámú, több milliós galíciai ukrán lakosságára – veszélyes precedenst a kárpátaljai autonómia, ezért november folyamán Akcja Łom (Feszítővas-akció) néven szintén diverzáns akciókba kezdett Kárpátalja területén. (Cichoracki–Dąbrowski 2014)

Budapest 1938 novemberében, a Kárpátalja nagy részét Csehszlovákiánál hagyó első bécsi döntést követően sem adta fel az egész terület megszerzésére irányuló szándékát, s kész volt Kárpátalját akár fegyveres erővel is birtokba venni. Az előkészületek során arra is gondot fordítottak, hogy a honvédség kárpátaljai bevonulására az Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács „felkérésére” hivatkozva kerüljön sor. Az eredetileg november 19-ére kitűzött, majd 20-ára, végül 21-ére halasztott katonai fellépés oly közel állt a megvalósítás-

hoz, hogy egyes magyar lapok november 20-án már a hírt is közölték, miszerint a huszti Ruszin Nemzeti Tanács behívta a magyar csapatokat,¹ az éles hangú német – és az azzal párhuzamos olasz – figyelmeztetés hatására a magyar kormány végül mégis az akció leállítására kényszerült. (Ádám 1968, 329–341. p.; Ádám 1970, 143–145. p.)

A Volosin-kormány és Magyarország viszonyát 1938–1939 fordulóján is számos feszültség terhelte. A magyarbarát Bródy eltávolításával hatalomra jutó, s az ukrán államiság megteremtésével kísérletező kárpátukrán kormány teljességgel elfogadhatatlan volt Budapest számára, amely továbbra is a magyar–lengyel határ megvalósítására törekedett. A folytatódó diverzáns akciók, az egyre rendszeresebbé váló határincidensek, a pártok, köztük az Egyesült Magyar Párt kárpátaljai betiltása, majd feloszlata tovább növelte az autonóm kormány és Magyarország, illetve a hatalom és a magyar kisebbség közötti ellentéteket. Az autonóm kormány és Magyarország közötti feszült viszonyt mindennél jobban példázza az a tény, hogy Magyarország – Németországgal és Lengyelországgal ellentétben – még csak konzulátussal sem rendelkezett Kárpátalján.²

A választások kiírásának nyilvánosságra hozatalát követően egyes cseh és szlovák lapok arról tudósítottak, hogy az Ukrán Nemzeti Egységpárt (Українське національне об'єднання, UNO) listáján a csehek, a románok és a németek jelöltje mellett a magyarok jelöltje is helyet kap,³ a huszti kormány és a magyar kisebbség képviselői közötti 1939. január 20-i megbeszélések azonban megállapodás nélkül zárultak. Arról, hogy a magyarságnak nem lesz képvisellete a kárpátaljai szojmban, Isaák Imre técsői református esperes, a kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács ügyvezető elnöke tájékoztatta a magyar választókat. Isaák, aki megállapodás esetén a kormánylista magyar nemzetiségű jelöltje lehetett volna, a pozsonyi *Új Hírek* január 24-i számában megjelent nyilatkozatában jelentette be, hogy mivel önálló magyar lista benyújtását nem tették lehetővé, a kormánylistán pedig a magyarság nem vállalt jelöltséget, a parlamenti szereplés helyett egyházi, kulturális és gazdasági téren fejtenek majd ki tevékenységet.⁴

A döntés és a megegyezés elmaradásának okait Hokky Károlynak, az EMP szenátorának szintén az *Új Hírek*ben megjelent január 28-i nyilatkozata részletezte. Hokky elmondása szerint önálló listát a magyarság azért nem állíthatott, mivel a választások kiírásának nyilvánosságra hozatala és a jelölőlisták leadására megállapított határidő közötti két nap alatt megoldhatatlan feladat volt egy új párt bejegyztetése, csakúgy, mint a listát ajánló száz személy aláírásának a hitelesítettése. A kormánylistán a magyarság képviselői pedig azért nem vállaltak jelöltséget, mivel kevesellték azt az egy

1 Pl. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1938. november 20. A huszti ruszin nemzeti tanács behívta a magyar csapatokat, 1. p.; *Magyar Nemzet*, 1938. november 20. A huszti rutén nemzeti tanács honvédségünket kérte fel rendcsinálásra a Kárpátalján, 3. p.; *Népszava*, 1938. november 20. A huszti ruszin nemzeti tanács segítségül hívta a magyar hadsereget, 20. p.

2 A Kárpátaljával szembeni magyar politikára I. Tilkovszky 1967, 145–161. p.; Sallai 2009, 161–182. p.

3 Pl. *Lidové noviny*, 1939. január 23. Podkarpatské strany rozpuštěny, 2. p.; *Národní listy*, 1939. január 24. Kandidátní listiny v Chustu, 2. p.; *Slovenská pravda*, 1939. január 25. Dve kandidátky do volieb v Karpatskej Ukrajine, 3. p.

4 *Új Hírek*, 1939. január 24. A magyarság nem vállal jelöltséget az ukrán listán, 1. p.

helyet, amelyet felajánlottak a számukra, de nem is akartak közösséget vállalni egy olyan kormánnyal, amely uralmát „magyarok tömeges kiutasítása, bebörtönzése, internálások s házkutatások jelzik”.⁵

Az EMP hivatalos álláspontját a választásokkal kapcsolatban Esterházy János február 11-én fejtette ki az *Új Hírek* hasábjain. A pártelnök szerint a kárpátaljai magyarság a választásokon nem szavazhat pozitív értelemben, mint ahogy azt a szlovákiai magyarság tette december 18-án, a szlovák országgyűlés megválasztása során. Nem lehet ugyanis megkívánni tőle, hogy bizalmat szavazzon egy olyan kormánynak, amely „állandóan és tervszerűen elnyomja a kárpátaljai magyarságot” és „megnemértést tanúsít a legerősebb nemzeti jogok tekintetében”.⁶

Az EMP két törvényhozója, Esterházy János és Hokky Károly a választások előtti hetekben – az ellenzéki ruszin politikusokhoz hasonlóan – több fórumon is tiltakozott a párt kárpátaljai betiltása és választási részvételének lehetetlenné tétele miatt.⁷ Esterházy január 27-én Emil Hácha köztársasági elnökhöz intézett táviratában tiltakozott a párt betiltása és a magyarság üldözése ellen és kérte az államfőtől a sérelmek orvoslását. Hokky szenátor ugyanezen a napon interpellációt jegyzett be az EMP betiltása és a magyarságnak a választásokból való erőszakos kirekesztése miatt.⁸ A szenátor ezen kívül a kárpátaljai belügyminiszteri tárcát is betöltő Avgusztin Volosinnál is tiltakozott. Január 28-i, majd a választások előtt pár nappal megismételt beadványában a pártfelosztató hirdetmény visszavonását és az egész választási eljárást megsemmisítését, vagyis a választások elhalasztását követelte Volosintól.⁹

A kárpátaljai választási eljárás ügyében február első napjaiban jegyzékváltásra is sor került a magyar és a cseh-szlovák diplomácia között. Wettstein János prágai magyar követ február 2-án a cseh-szlovák külügyminisztériumban átadott jegyzékében jelentette be kormánya tiltakozását a Volosin-kormány magyar lakossággal szembeni magatartása, a magyar párt szervezkedésének és egy magyar jelölőlista benyújtásának lehetetlenné tétele miatt, egyúttal felhívta Prága figyelmét, hogy mindez ellentétben áll a bécsi döntőbírói ítéletnek a Cseh-Szlovákiában maradt magyar kisebbség jogait biztosító 5. pontjával.¹⁰

5 *Új Hírek*, 1939. január 28. Miért nem lesz képviselője a magyarságnak a kárpátaljai szojmban, 3. p.

6 *Új Hírek*, 1939. február 11. Esterházy János nemzetközi fórum elé viszi a kárpátaljai magyarság sérelmeit, 1. p.

7 Esterházy, illetve Hokky politikusi és életpályájára lásd Molnár 2010; Fedinec 2015.

8 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Köztársasági Elnöki Iroda Levéltára, Prága; a továbbiakban AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky – Podkarpatská Rus (Köztársasági Elnöki Iroda – Kárpátalja, a továbbiakban: KPR – PR), 15. d., inv. č. 921, PR 37/39; *Új Hírek*, 1939. január 28. Esterházy távirata a köztársasági elnökhöz, 7. p.; *Budapesti Hírlap*, 1939. január 28. Hokky szenátor interpellációja, 1. p.

9 *Új Hírek*, 1939. február 9. Hokky szenátor a szojmválasztás elhalasztását követeli, 7. p.

10 Az első bécsi döntés 5. pontja kimondta egyebek között azt, hogy „magyar-csehszlovák bizottságnak kell külön rendszabályokban megállapodnia a csehszlovák területen maradó magyar nemzetiségű személyek, valamint az átadásra kerülő területen élő nem magyar fajú személyek védelmére”. (Sallai 2002, 235. p.)

A cseh-szlovák kormány február 3-án úgy határozott, hogy Volosin kárpátukrán kormányfőt is tájékoztatja a magyar jegyzékről és Esterházy Jánosnak a köztársasági elnökhöz intézett táviratáról.¹¹ A – minden bizonnyal az autonóm kormány válaszára alapuló – február 8-i prágai válaszjegyzék azonban érdemi reakció helyett végül csupán azt közölte a magyar kormánnyal, hogy Kárpátalján 1938. október 28-án az összes pártot betiltották, azonban működik a Magyar Nemzeti Tanács, amely tevékenysége elé semmiféle akadályt nem gördítenek. A válaszjegyzék szerint a kárpátaljai kormány minden kérelmet, amelyet a Magyar Nemzeti Tanács előterjeszt, jóindulatú elbírálás tárgyává fog tenni. (Ádám 1970, 429., 447.)

A tények ismeretében igen csak bizarrul, olykor már-már komikusan hatnak azok a magyarázatok, amelyekkel a huszti kormánykörök, vagy akár a cseh és a szlovák lapok a magyar kisebbség választási részvételének elmaradását indokolták. Révai miniszter február 9-én a Huszton tartózkodó újságíróknak adott nyilatkozatában például azt állította, hogy a magyar népcsoport „szétforgácsolódása” és „egyenetlenkedése” miatt nem tudott kellő időben jelölőlistát összeállítani.¹² Hasonló magyarázattal szolgált a jelölőlistát ismertető írásában a szlovák sajtó is, amely szerint magyar képviselőjelölt azért nincs a kormánylistán, mivel a magyarok nem tudtak megegyezni annak személyében.¹³ A cseh *Národní práce* pedig már a választásokat követően, azok eredményeiről beszámolva egyenesen azt jelentette ki, hogy a magyar lakosság alacsony létszáma (sic!) miatt nem is tarthatott rá igényt, hogy jelöltjét a jelölőlistára felvegyék.¹⁴

Az autonóm kormány és a kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács képviselői közötti január 20-i megbeszélés részletei nem ismertek. Az UNO egyik képviselőjelöltje, Sztepan Roszoha szerint a magyarok – a csehekhez, a németekhez és a románokhoz hasonlóan – kezdetben hajlottak a megegyezésre, Budapest nyomására azonban „meggondolták magukat” s a választások bojkottálását és az UNO jelölőlistája elleni szavazást határozták el. Vaszil Hrendzsa-Donszkij, az UNO vezetőségi tagja és a *Nova Szvoboda* főszerkesztője visszaemlékezésében azt is megemlíti, hogy ő Isaák esperest személyesen is megpróbálta rábírní a jelölőlistán felkínált hely elfogadására, mindez azonban a magyar kormány ellenérdekeltsége miatt meghiúsult. (Pocoxa 1949, 30. p.; Гренджа-Донський 2002, 567. p.)

Kétségtelen, hogy a Kárpátalja megszerzésére törekvő Budapestnek nem állt érdekében az autonóm kormány és a magyar kisebbség közötti megegyezés, sem pedig a Volosin-kormány helyzetének stabilizálása. A huszti kormányzat és Magyarország közötti feszült viszony közepette, miközben a kárpátaljai magyarságot az önálló választási részvétel lehetőségétől is megfosztották, egy magyar jelöltnek a kormánylistán indulá-

11 Národní archiv České republiky, Praha (Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára, Prága; a továbbiakban NA ČR), Předsednictvo ministerské rady 1918 – 1945 (Minisztertanács Elnöksége 1918–1945; a továbbiakban PMR), 4146. d., Protokol o schůzi ministerské rady, konané dne 3. února 1939 o 4 1/2 hod. odpoledne.

12 *Budapesti Hírlap*, 1939. február 10. Miért nem vesz részt a kárpátaljai magyarság a választáson, 5. p.

13 *Pl. Slovák*, 1939. január 31. Vološin vedie jednotnú kandidátku do ukrajinského snemu, 2. p.; *Slovenská pravda*, 1939. január 31. Vološin vedie kandidátku do ukrajinského snemu, 1. p.

14 *Národní práce*, 1939. február 14. Výsledky voleb na Karpatské Ukrajině, 1. p.

sával nem kívánta legitimálni a kárpátukrán kormányt és a körvonalazódó kárpátukrán államiséget.

A kárpátaljai helyzet destabilizálásában és a választások meghúzásában érdekelt magyar kormányzat részéről 1939 februárjában ismételten felmerült a katonai beavatkozás lehetősége. A szojmválasztáshoz időzített, annak megakadályozását célzó katonai fellépés előkészítését szolgálták a magyar sajtó híradásai is a Kárpátalján uralkodó kaotikus közállapotokról, a választási kampányt kísérő véres összeütközésekről és sortűzekekről, valamint a Magyarország melletti szimpátiamegnyilvánulásokról. A választásokkal szembeni magyarországi sajtókampány mindeközben tudatosan élt a sarkított megfogalmazásokkal, s a kampány során vitathatatlanul előforduló visszaéléseket és atrocitásokat „választási terrorként”, magát a választást pedig „terrorválasztásként” és „világcsalásként” interpretálta.¹⁵

Beszámolt a magyar sajtó egyebek között a ruszin jelölőlistát leadni szándékozók szolvai letartóztatásáról, valamint a helyi lakosság, a Szics gárdisták és a csendőrség közötti – a sajtó szerint halálos áldozatokkal járó – izai, perecsenyi és őrhelyaljai (podheringi) összetűzésekről.¹⁶ Megírta, hogy a február 5-i gorondi és újdávidházai választási nagygyűlésen a ruszin lakosság rátámadt a kormánypárti propagandistákra, a németek által lakott Felsőkerpecen pedig az ott kampányoló Oldofredi államtitkár-helyettesre.¹⁷ Pár nappal később arról tudósított, hogy több ruszin község, köztük az említett Gorond és Újdávidháza küldöttsége is megjelent Munkácson és a magyar hatóságok segítségét kérte a választásokat kísérő terror ügyében.¹⁸ Beszámolt a kormánylista ellen szavazni szándékozók megfélemlítéséről, börtönnel és koncentrációs táborral fenyegetéséről, valamint a választási eredmények várható meghamisításáról. A választások napján pedig azt adta hírül, hogy a Verhovina ruszin népe a magyarsággal való szimpátia jeleként a templomokban kitűzte a magyar nemzeti lobogót, de magyar zászló került a szerednyei, a nagybereznai, a szolvai, az aknaszlatinai és a técsői templom tornyára is. Aknaszlatinán a templomban a magyar himnusz is elénekelték, amire a hatóságok három napra elrendelték a templom bezárását.¹⁹

Tudni vélte a magyar sajtó azt is, hogy február első napjaiban ruszin és magyar választók küldöttsége kereste fel Lev Prchala tábornokot, a kárpátaljai cseh-szlovák haderő főparancsnokát, a huszti kormány januárban kinevezett harmadik miniszterét, akitől a választások elhalasztását kérték, amit a lapok egy része ráadásul kész tényként tárt az

15 Pl. *Budapesti Hírlap*, 1939. február 10. Dühöng a választási terror Ruszinföldön. 5. p.; *Kárpáti Híradó*, 1939. február 10. Az ukrán világcsalás előestéjén, 1. p.

16 *Kárpáti Magyar Hírlap* 1939. január 26. Sorozatos letartóztatások Ruszinszkóban az orosz választási listák benyújtása miatt, 1. p.; *Kis Ujság*, 1939. január 28. Terror, csendőrségi sortűz, elkeseredés Kárpátalján a választások előtt, 3. p.; *Kárpáti Híradó*, 1939. február 1. Cseh–ukrán összetűzés Szolván, 3. p.

17 *Kárpáti Híradó*, 1939. február 7. A kárpátaljai ruszin és német községekből sorra kiverik az ukrán propagandistákat!, 1. p.

18 *Kárpáti Híradó*, 1939. február 10. A ruszinföldi községek küldöttségei Munkácson, 1. p.

19 *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. február 12. Magyar zászlók lengenek a Verhovina templomaiban!, 1. p.

olvasók elé.²⁰ A választásokkal szembeni legélesebb hangot mindeközben a munkácsi *Kárpáti Híradó* ütötte meg. A lap vezércikkei a választások előtti napokban egyenesen Volosin rendszerének a megbuktatására szólították fel a kárpátaljai ruszinságot, s kifejezést adtak azon meggyőződésüknek, hogy a „népakarat” elsőpri a Volosin-rezsimet.²¹

Husztól természetesen Prágába is folyamatosan érkeztek a jelentések a Szics Gárda felügyelete alatti választási kampányról, a választási eljárás jogszerűtlenségéről, valamint az ellenzéki jelölőlistával szemben elkövetett visszaélésekről, amelyek akár a választások elhalasztását is indokoltá tennék.²² A választások sikerétől a cseh-szlovák állam konszolidációját remélő prágai kormányzat ugyanakkor a kaotikus állapotok elhallgatásában volt érdekelt, a cseh (és a szlovák) sajtó ezért – a magyarral ellentétben – a kampányt igyekezett olyan színben feltüntetni, mintha az minden szélsőségtől és kilengéstől mentesen zajlana. A cseh lapok nem győzték hangsúlyozni, hogy „Kárpáti Ukrajna egész területén teljes nyugalom és rend uralkodik”, egyúttal cáfolni a budapesti (és az azokhoz hasonló varsói) híradásokat a kárpátaljai összetűzésekről és zavargásokról.²³

A magyar sajtóban napvilágot látó, meglehetősen tendenciózus kárpátaljai hírek valóság tartalmát ma már rendkívül nehéz megítélni. Hitelességüket elsősorban nem is az kérdőjelezi meg, hogy az ellenérdekelt és éppúgy propagandacélokat szolgáló kárpátukrán, vagy akár a cseh és a szlovák lapok sorra cáfolták azokat. Sokkal inkább az, hogy ugyanaz a magyar sajtó, amely 1939 februárjában oly vehemensen tiltakozott a valós vagy vélt kárpátaljai jogsértések ellen, a két hónappal korábbi, s a kárpátaljaitól nem sokban különböző szlovákiai választások visszásságairól általában tudomást sem vett és mélyen hallgatott.²⁴

A szojmválasztással szembeni magyar ellenkampány részét képezhették azok a röplapok is, amelyek a választások előtti napon lepték el Kárpátalját. A röplapokat a történekről hírt adó német sajtó szerint egy magyar területen keresztülhaladó prágai vonaton csempészték be a tartományba, történetesen ugyanazon a vonatszerelvényen, amellyel Kárpáti Ukrajna első német konzulja is megérkezett. Az ukrán és magyar nyelvű röplapok arra szólították fel a lakosságot, hogy ne szavazzanak a kormánylistára,

20 Pl. *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. február 6. Prchala tábornok-miniszter elhalasztja a február 12-i ruszinszkói terrorválasztásokat?, 1. p.; *Pesti Hírlap*, 1939. február 7. Elhalasztották a február 12-i választást, 2. p.; *Magyar Nemzet*, 1939. február 8. Elhalasztják a ruszinföldi választást, 2. p.

21 Vö. pl. *Kárpáti Híradó*, 1939. február 8. Volosin bűvészmutatványa, 1. p.; *Kárpáti Híradó*, 1939. február 10. Volosin igazi arca!, 1. p.; *Kárpáti Híradó*, 1939. február 12. Ukrán fekete-nap, 1. p.

22 NA ČR, Ministerstvo spravedlnosti 1918 – 1945 (Igazságügyi Minisztérium 1918–1945), 1223. d., inv. č. 771, sign. VI/19, č. 6414/1939. Zprávy stát. zastupitelství v Chustu o poměrech na Podk. Rusi.

23 Pl. *Lidové noviny*, 1939. február 8. Češi pro vládní ukrajinskou kandidátku, 2. p.; *České slovo*, 1939. február 8. Rušná volební agitace na Karpatské Ukrajině, 2. p.

24 A magyar sajtó és a budapesti rádió erősen tendenciózus kárpátaljai híradásaira Wettstein János prágai magyar követ is felfigyelt, aki már 1938. december 7-én jelentésben hívta fel a magyar külügyminisztérium figyelmét a jelenség ártalmas voltára. (Ádám 1970, 220–221. p.)

együttal tudtukra adták, hogy közeleg felszabadulásuk és Magyarországhoz csatolásuk órája. A röplapokat a megtévesztés céljából még a D. S. (azaz Deutsche Staatsdruckerei, Német Állami Nyomda) felirattal is ellátták.²⁵

A Kárpátalja megszerzését célzó magyar katonai akció a német kormány határozott felépése következtében – csakúgy, mint 1938 novemberében – végül ezúttal is elmaradt. A magyar kormány a választásokat megelőző héten Sztójay Döme berlini követ útján két alkalommal is érdeklődött a német fél álláspontjáról a tervezett magyar lépéssel kapcsolatban. A magyar érvelés szerint a kárpátaljai választások zavargások kitörésével fenyegetnek, s nincs kizárva, hogy a rend helyreállítása és a magyar lakosság védelme fegyveres beavatkozást fog igényelni. A közvetlenül a választások előtt, a február 11-ről 12-re virradó éjszaka megérkező berlini válasz azonban elutasító volt, s határozottan óvta Budapestet minden önálló akciótól „tekintet nélkül arra, hogy mi történik a választásoknál”. (Ránki–Pamlényi–Tilkovszky–Juhász 1968, 363. p.; Ádám 1970 440–441., 450–451. p.)

8. A választások napja, 1939. február 12-e

„Ez a történelmi nap, február 12-e, valóban nagy össznemzeti ünnep volt a számunkra. Kárpáti Ukrajna ukrán népe, a nagy ukrán nemzetnek a történelem által a Kárpátoknak erre az oldalára sodort része ezen a napon történelme során első ízben nyilváníthatta ki akaratát. Ez a választás valóban össznemzeti népszavazás volt, amelyet a magyarok és az ő fizetett magyarón ügynökeik olyannyira követeltek. Ez a népszavazás, ellenségeink bánatára és az ukrán nemzet hű fiainak örömére, az egész világ előtt kinyilvánította, hogy Kárpáti Ukrajna ukrán népe önálló, szabad és örömteli életet akar élni.” – Ezekkel a szavakkal kezdte a választásokról szóló beszámolóját a huszti *Nova Szvoboda*.²⁶

A munkácsi *Kárpáti Híradó* ezzel szemben ugyanazon a napon egyebek között a következőket írta: „Hiteles, igaz, a tanuk ezreivel alátámasztott, hozzánk befutott jelentések szerint Volosin úr és díszes társasága a legkíméletlenebb terror mellett sem tudtak 10 százalék igent elérni! Ilyen szégyenteljes vereségre még nem volt példa a választások világtörténetében! Minket a választásnak ez az eredménye nem lepett meg! És legyünk őszinték! Volosin urat sem lepte meg! Ó tudta és tudja, hogy az ukranizálásnak semmi talaja nincs Kárpátalján!”²⁷

Két olyannyira különböző, sőt merőben ellentétes értékelése a választásnak, mint ha nem is ugyanarról az eseményről számoltak volna be. Az alábbiakban keressük a választ, hogyan is zajlott a kárpátaljai szojmválasztás, s hogy látta és láttatta a választások napját egyrészt a cseh-szlovákiai, másrészt pedig a magyarországi sajtó.

A választások előestéjén 17 és 18 óra között Kárpátalja valamennyi településén harangzúgás, az ablakokban égő gyertyák, a tartomány hegyeiben tábortűzek, a „szabadság tüzei” hirdették az esemény jelentőségét. Tábortűz égett a huszti várhegyen is, a város utcáin pedig a Szics Gárda rendezett nagyszabású fáklyás felvonulást. Számos

25 *Grenzboten*, 1939. február 13. Magyarische Flugzettelpropaganda gegen die Wahl, 1. p.

26 *Нова Свобода*, 1939. február 14. Наші міста та села в день виборів, 2. p.

27 *Kárpáti Híradó*, 1939. február 14. „Titkos” választás 1939-ben, 1. p.

településen előre felállították azt a póznát is, amelyre a 98%-ban a kormánylista mellett szavazó községek számára kilátásba helyezett fehér zászlót szándékoztak felvonni.

A szojmválasztás, némi módosítással, a 126/1927. számú csehszlovák választási törvény előírásai szerint zajlott. Az autonómiatörvény az aktív választójog korhatárát 24-ről 21 évre csökkentette. Megválasztható az volt, aki betöltötte 30. életévét és legalább két éve Kárpátalján lakott. A mandátumok száma – az 1938. decemberi szlovák országgyűlési választásoktól eltérően – előre adott volt, s nem függött a jelölőlístára leadott szavazatok számától. A választáson való részvétel, hasonlóan a korábbi csehszlovákiai választásokhoz, kötelező volt. A távolmaradókat 20-tól 5000 koronáig terjedő pénzbírsággal, vagy 24 órától egy hónapig terjedő elzárással büntethették. A részvételi kötelezettség alól azok kaphattak felmentést, akik betöltötték 70. életévüket, betegség miatt nem tudtak megjelenni a választóhelyiségben, elodázhatatlan hivatali kötelezettségük miatt nem érhetek idejében a választáshoz, a választás napján legalább 100 km távolságra voltak a választás helyétől és azok, akik közlekedési vagy más leküzdhetetlen akadályokba ütköztek.

A választáson azok vehettek részt, akik szerepeltek a január folyamán összeállított választói névjegyzékekben. A névjegyzékeket január 19. és 26. között minden településen hozzáférhetővé kellett tenni, s azok, akik különböző okok miatt hiányoztak róluk és a választások napjáig betöltötték 21. életévüket, február 4-ig kérhették utólagos felvételüket a névjegyzékbe. Részt vehettek a választásokon a Magyarországhoz csatolt területekről érkező menekültek is. A huszti kormány már január 5-én rendeletben mondta ki, hogy azok a választójoggal rendelkező személyek, akiknek állandó lakhelye az elcsatolt területen volt, leadhatják a szavazatukat azon a településen, ahol a választói névjegyzékbe felvették magukat.²⁸ A rendelkezés azonban csupán a „szláv nemzetiségű” menekültekre, tehát a csehekre, szlovákokra és ruszinokra (ukránokra) vonatkozott, kizárva ezáltal az esetleges magyar, német vagy zsidó menekülteket a választási részvétel lehetőségéből.

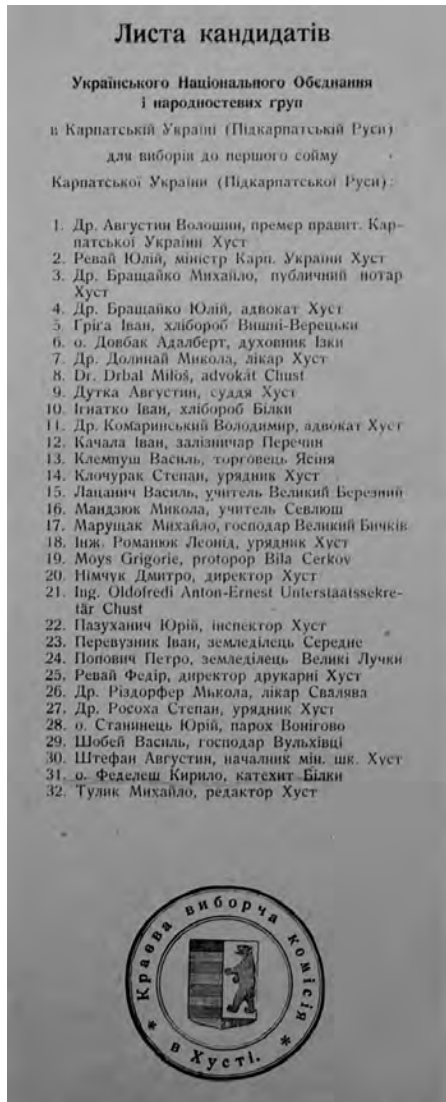
A választópolgárok a választásokon való részvételre feljogosító választási igazolványt és a jelöltek névsorát tartalmazó szavazólapot már a választások előtti napokban megkapták. A választások alkalmával a választási bizottságnak ellenőriznie kellett, hogy a szavazólap nem tartalmaz-e bármiféle megjelölést. A hiányzó, sérült vagy megjelölt szavazólap helyett másikat adott a választónak, aki ezen kívül egy üres borítékot is kapott a bizottságtól. A választónak ezt követően a szavazólappal és a borítékkal a spanyolfallal elkülönített helyre kellett lépnie. Amennyiben a jelölőlístát támogató szavazatot kívánt leadni, a szavazólapot a borítékba kellett helyeznie, majd a bizottság elé visszatérve a borítékot az odakészített választási urnába dobni. Ellenszavazat esetén üres borítékot dobott az urnába.

A szlovákiai választásokkal ellentétben ezúttal nem alakítottak ki külön választóhelyiségeket az egyes nemzetiségek számára. A választási bizottságok számára készült irányelvek kimondottan fel is hívták rá a figyelmet, hogy a választási törvény nem engedélyezi külön urnák felállítását a más nemzetiségű választóknak, mivel ezáltal megfigyelhető

²⁸ Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Русі. 1939. január 17. Рік видання II., число 1., 2–3. р.

lenne, hogyan szavaztak az egyes nemzetiségek. Ugyancsak tiltották a választási irányelvek az ún. tömeges demonstratív szavazást, vagyis hogy a választók kisebb vagy nagyobb csoportjai a bizottság előtt nyilvánosan kijelentsék, hogyan kívánnak szavazni.²⁹

3. kép. Az Ukrán Nemzeti Egységpárt és a nemzetiségi csoportok listájának szavazólapja

29 NA ČR, Volební soud 1920 – 1939 (Választási Bíróság 1920–1939; a továbbiakban VS), 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Вказівки для районних виборчих комісій до виборів першого сойму Карпатської України.

A választásokon hivatalosan természetesen csakis az UNO listájára lehetett voksolni. Számos településen azonban ennek ellenére olyan nem hivatalos, illegális szavazólapokkal is adtak le szavazatokat, amelyeken a ruszofil irányzatú kárpátaljai politikusok nevei szerepeltek Edmund Bacsinszkij szenátorral az élen. Ezek a szavazólapok teljes egészében az UNO szavazólapjának mintájára készültek, s még a huszti országos választási bizottság címeres körbélyegzőjével is ellátták őket. Az ezekkel a szavazólapokkal leadott szavazatokat a választási bizottságok természetesen érvénytelennek nyilvánították. Az illegális szavazólapokat a magyar sajtó szerint a Volosin-kormány politikáját helytelenítő kárpátaljai őslakosság készítette, a cseh-szlovákiai sajtó, valamint a kárpátukrán memoárirodalom szerint viszont Magyarországról csempészték át őket Kárpátaljára.³⁰

Révai miniszter a prágai kormány február 16-i ülésén a választások „teljesen nyugodt lefolyásáról” számolt be,³¹ azok valós lefolyásáról azonban objektív források hiányában rendkívül nehéz hiteles képet alkotni. A cseh-szlovákiai és a magyarországi sajtó a történeteket – a választásokat megelőző kampányhoz hasonlóan – természetesen ezúttal is gyökeresen eltérően láttatta. A huszti *Nova Svoboda* a választásokat, a közel 93%-os sikerről szóló hírek ismeretében, hatalmas ukrán győzelemként értékelte. A lap választások utáni első, február 14-i számának címlapján Volosin kormányfő és Révai miniszter vezércikkei méltatták a választás történelmi jelentőségét. Volosin köszönetet mondott a kárpátukrán népnek a példás viselkedéséért és a magas választási részvételért, egyben meggyőződését fejezte ki, hogy a választási siker annak biztosítéka lesz, hogy Kárpáti Ukrajna megszűnik a nemzetközi viszály tárgya lenni. Hasonlóan fogalmazott Révai is, aki szerint a választásokkal a kárpátukrán nép bebizonyította, hogy alkalmas az önálló állami életre.³²

Hasonló szellemben méltatták a választásokat a cseh és a szlovák lapok, valamint a cseh-szlovákiai német és – igaz, némileg visszafogottabban – a pozsonyi magyar sajtó is. A lapok egyoldalú látásmódja a prágai sajtócenzúra szigorúan bizalmas utasításának a következménye volt, amely február 14-én elrendelte, hogy a választásról csakis olyan cikkeket és kommentárokat szabad megjelentetni, amelyek azt pozitívan, a belpolitikai helyzetet konszolidálóként és a Cseh-Szlovákiával szemben ellenséges erők vereségeként értékelik. Minden más jellegű cikket vissza kellett tartani. (Hubený 2014, 184. p.)

A cseh és a szlovák lapok az utasításnak megfelelően általában mind kiemelték a választások ünnepélyességét, valamint azt, hogy incidensek nélkül, „a legnagyobb rendben és nyugalomban” zajlottak. Felhívták a figyelmet mind a magas választási részvételre, mind pedig a kormánylistára leadott szavazatok magas arányára, külön

30 *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 14. „Választás” Kárpátalján, 12. p.; *Lidové noviny*, 1939. február 15. Podkarpatský rozpočet připraven. Zmařený pokus s falešnými kandidátkami, 3. p.; Гренджа-Донський 2002, 174–175. p.; Стерчо 1965, 124–125. p. (Hrendzsadonszkij szerint a hamis szavazólapokat Munkácson nyomtatták ki százezer példányban és onnan csempészték át őket Kárpátalja területére. Szercsó úgy tudja, hogy a hamis listák élen Andrij Bródy, Sztepan Fencik és Mihajlo Demko neve szerepelt.)

31 NA ČR, PMR, 4147. d., Protokol o schůzi ministerské rady, konané dne 16. února 1939.

32 *Нова Свобода*, 1939. február 14. Солодкий мій народе!, 1. p.; *Нова Свобода*, 1939. február 14. Велика сатисфакція, 1. p.

hangsúlyozva a kormánylista győzelmét a határ menti településeken, ami annak bizonyítéka, hogy lakosságuk nem kíván más államhoz tartozni. A Volosin-kormány hivatalos jelentésére hivatkozva kiemelték, hogy azok a települések, amelyek egykor Fencik és Bródy bástyái voltak, szintén „igenrel” szavaztak, sőt így szavazott az ortodox vallású falvak lakosságának nagy része is. A lapok szerint a kárpátaljai csehek, a németek, a románok és a zsidók is egyöntetűen a kormánylista mellé álltak, de sok helyütt a kormánylistára szavaztak a magyarok is annak ellenére, hogy nem volt képviselőjük a jelölőlistán. Csupán a magyar lakosság egy része, helyenként pedig a ruszofil orientáció hívei szavaztak nemmel.³³

A *Lidové noviny* szerint a 93%-os eredmény „kétségtől nagy nemzetközi és belpolitikai jelentőséggel bír”. A kárpátukrán kormány és a Cseh-Szlovák Köztársaság sikerét jelenti, mivel a választók a szomszédságból érkező ellenpropaganda ellenére az autonóm kormánynak és a cseh-szlovák szövetségi államnak is bizalmat szavaztak.³⁴ A *Národní listy* és a *Venkov* kommentárja egyaránt hangsúlyozta a választások méltóságteljes lefolyását, egyúttal cáfolta a budapesti híreket a zavargásokról és a választási csalásról. A *Venkov* ezen túlmenően arra is felhívta a figyelmet, hogy a kárpátaljai választások bizonyos pozitívummal bírnak a decemberi szlovákiai választásokhoz képest, mivel a szlovák országgyűlésben a csehek nem kaptak képviselőt.³⁵ A cseh és a szlovák lapok kommentárjai végül egyaránt a választások pozitívumai között említették, hogy véget vetnek a különböző politikai irányzatok közötti csatározásoknak, s hozzájárulnak az ukrán nemzeti irányban való egyesülésükhöz.³⁶ A választásoknak a sajtó szerint mindössze egyetlen zavaró mozzanata volt, mégpedig a Magyarországról átcsempészett – már említett – röplapok, amelyek a kormánylista elleni szavazásra szólították fel a lakosságot.³⁷ A cseh-szlovákiai sajtótermékek közül a legvisszafogottabb hangot a magyar lapok ütötték meg, amelyek rendkívül szűkszavúan, gyakorlatilag a tények közlésére szorítkozva és a történetet nem minősítve tájékoztattak a szojmválasztásról.³⁸

Nagy teret szentelt a választásoknak, ugyanakkor a cseh, a szlovák és a kárpátukrán lapokban megjelentekkel gyökeresen ellenkező képet tárt az olvasók elé a magyarországi sajtó. A szojmválasztás a magyar lapok szerint „a féktelen terror jegyében” zaj-

33 *Lidové noviny*, 1939. február 13. (polední), Volby na Podkarpatsku, 1. p.; *České slovo*, 1939. február 14. 93 procenta pro vládní kandidátku na Karpatské Ukrajině, 3. p.

34 *Lidové noviny*, 1939. február 13. (polední), Volby na Podkarpatsku, 1. p.; *Lidové noviny*, 1939. február 14. (ranní), Důvěra ukrajinské vládě, 1. p.

35 *Národní listy*, 1939. február 14. Po volbách na Podkarpatské Rusi, 1. p.; *Venkov*, 1939. február 15. Po volebním plebiscitu na Podkarpatské Rusi, 1. p.

36 Pl. *Venkov*, 1939. február 16. Nový politický život na Karpatské Ukrajině, 3. p.; *Slovák*, 1939. február 14. Podkarpatská Rus prehovorila, 1. p.

37 *Slovák*, 1939. február 14. Pri voľbách do prvého snemu Podkarpatskej Rusi hlasovalo 93 percent voličov za vládu, 1. p.; *Slovenská politika*, 1939. február 14. Zase Maďari chceli porušiť nedeľné voľby, 1. p.

38 *Esti Újság*, 1939. február 14. Több mint 90% igen. Rendben folytak le a választások Kárpátalján, 3. p.; *Új Hírek*, 1939. február 14. A szavazatok 90 százaléka esett az egyetlen listára, 2. p.

lott. A „nem” szavazatot leadók aránya mindezek ellenére meghaladta az 50%-ot, azonban, amint az előrelátható volt, a Volosin-kormány a választásokat meghamisította, s olyan eredményt tett közzé, amely meg sem közelíti a valóságot.³⁹ A választásokat számos incidens kísérte, amelyeknek állítólag több halott és sebesült áldozata is volt. Ilyen eset fordult elő például Nagyirtványos községben, amelynek lakossága a lapok közlése szerint baltával támadt az ukrán agitátorokra.⁴⁰

A lakosságot erőszakkal kényszerítették a választásokon való részvételre, általában egyenesen a reggeli miséről terelve őket a választóhelyiségekbe. A kárpátaljai őslakosság mégis annyira kifejezésre juttatta az ukrán kormánnyal szembeni ellenszenvét, hogy nemcsak üres borítékkal, vagyis „nemmel” szavazott, hanem sok helyütt hamis szavazólapokat készített a saját jelöltjeivel és azokat dobta az urnába. A legtöbb helyen azonban az üres borítékokat is a kormánylistára leadott szavazatok közé sorolták, a hamis szavazólappal leadott szavazatokat pedig érvénytelennek nyilvánították. A választási bizottságok több helyütt áttetsző borítékot adtak a választóknak azzal a céllal, hogy megfigyelhető legyen, ki szavaz a kormánylista ellen. Ezt sokan úgy próbálták kijátszani, hogy egy magukkal hozott üres papírlapot helyeztek a borítékba. Gyakori jelenség volt az is, hogy azokat a választókat, akik ellenszavazatot mertek leadni, a hatóságok egyszerűen átadobták a magyar határon. A lakosság egy része az ukrán terror elől részben a magyar, részben a lengyel határon át keresett menedéket, de olyanok is akadtak, akik román területre menekültek.⁴¹

A választások befolyásolásában és meghamisításában közreműködött a Szics Gárda is. A gárdisták jelen voltak a választóhelyiségekben azzal a céllal, hogy megfigyeljék, ki hogyan szavaz. Ha valaki üres borítékot akart az urnába dobni, annak pótszavazólapot adtak, s erőszakkal kényszerítették rá, hogy a kormánylistát támogató szavazatot adjon le.⁴² A Borzsa, a Nagy-ág és a Talabor folyók völgyében fekvő községekben pedig, amelyek lakosságának nagy része üres borítékkal szavazott vagy részt sem vett választáson, a gárdisták nagymennyiségű szavazólapot osztottak ki a híveik között, akik a szavazólapokat utólag belecsempészték az üresen hagyott borítékokba.⁴³ „A Kárpátaljáról a határokon átszivárgó hírek egybehangzóan arra mutatnak – összegezte a választásokról szóló beszámolóját a budapesti *Felvidéki Magyar Hírlap* –, hogy a Volosin-kormány választása Európában eddig ismeretlen méretű terror jegyében folyt le.”⁴⁴

39 *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. február 14. Vér folyt a ruszinszkoói terrorválasztáson, 1. p.; *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 14. „Választás” Kárpátalján, 12. p.; *Magyar Nemzet*, 1939. február 14. Az ukrán terror „választási” eredménye a Kárpátalján, 3. p.; *Pesti Hírlap*, 1939. február 14. Féktelen terror jegyében folyt le a ruszinföldi „választás”, 7. p.

40 *Pesti Hírlap*, 1939. február 15. Több halottja és súlyos sebesültje van a ruszinföldi választásnak, 4. p.; *Magyar Nemzet*, 1939. február 15. Halottak és sebesültek, 3. p.

41 *Felvidéki Újság*, 1939. február 19., Ki a csehekkell! – ez most a jelszó Kárpátalján..., 3. p.; *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 14. „Választás” Kárpátalján, 12. p.

42 *Kárpáti Hiradó*, 1939. február 15. A kárpátaljai terrorválasztások után, 1. p.

43 *Budapesti Hírlap*, 1939. február 15. Ujjabb megdöbbenő adatok a „szavazásról”, 2. p.; *Kis Újság*, 1939. február 15. Véres összeütközések is voltak a ruszinszkoói „választásokon”, 4. p.

44 *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 14. Magyar zászló az aknaszlatinai templom tornyán, 12. p.

9. A választások eredménye

A választás napjára mintegy húsz külföldi – legnagyobbbrészt német – újságíró érkezett Husztra, hogy a helyszínről tudósíthasson az autonóm szojm megválasztásáról. A város főterén négyezer fős tömeg hallgatta a huszti rádió hangszórókkal kihangosított, választási eredményeket közvetítő adását. A reggel 8 órakor nyíló választóhelyiségek délután 16 óráig tartottak nyitva, az első településről azonban már nem sokkal 9 órát követően megérkezett a választás eredménye. A lengyel határon fekvő kis lélekszámú Bagolyháza 72 választópolgára közül 70-en vettek részt a választásokon és szavaztak az UNO jelölőlistájára, így a falu egyúttal az első olyan település lett, amely jogot szerzett a fehér zászló felvonására.⁴⁵ Az első két járás, amelyek választási eredményei a legkorábban, már este 18 órára ismertek lettek, a Nagybereznai és az Ökörmezői járás volt. A kormánylistára leadott szavazatok aránya mindkét járásban meghaladta a 98%-ot.⁴⁶

A választások – egyelőre csupán előzetes – országos eredményéről február 13-án, hétfőn délután adtak ki hivatalos jelentést. A sajtóban is közzétett⁴⁷ adatok szerint a választásra jogosultak száma 284.365 volt. A választásokon összesen 263.202 szavazatot adtak le, azaz a választópolgárok 92,6%-a élt a választójogával. A kormánylistára 243.557 szavazat, a leadott szavazatok 92,5%-a esett, az ellenszavazatok, vagyis a kormánylistát egyértelműen elutasító „nem” és az érvénytelen szavazatok együttes száma pedig 19.645 volt.⁴⁸

A választások hivatalos végeredményét megállapítani hivatott huszti országos választási bizottság február 14-én, kedden 14 órai kezdettel ült össze. Mivel azonban két járás választási jegyzőkönyvei eddig az időpontig még mindig nem érkeztek meg, a bizottság az eredményeket csupán a másnap 10 órakor folytatódó ülésén tudta összeíteni. A február 15-én véglegesített eredmények szerint Kárpátalja 280.930 választópolgára közül 265.002-en járultak az urnákhoz, ami a választópolgárok 94,3%-ának felelt meg. Közülük 244.922-en (92,4%) szavaztak az UNO és a nemzetiségi csoportok közös listájára. Az üres borítékok, vagyis a kormánylistát elutasító szavazatok száma 17.752 (6,7%), az érvénytelen szavazatoké pedig 2328 (0,9%) volt.⁴⁹

45 *Нова Свобода*, 1939. február 14. Перший білий прапор, 7. p.

46 *Polední Národní politika*, 1939. február 13. Vítězství vlády ve volbách do sněmu Karpatské Ukrajiny, 3. p.

47 Pl. *Нова Свобода*, 1939. február 14. Загальний вислід виборів, 7. p.; *Národní politika*, 1939. február 14. 93 procent hlasů pro vládu na Podkarpatské Rusi, 1. p.; *Grenzbote*, 1939. február 14. Das Endergebnis der Wahlen in der Karpaten-Ukraine, 2. p.; *Slovák*, 1939. február 15. Podkarpatská Rus začína žiť samostatným národným životom, 2. p.; *Esti Újság*, 1939. február 15. 93% igennel szavazott a ruszinszkói választásokon, 3. p.; *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 14. „Végeredmény: 93 százalék”, 12. p.

48 A mai napig gyakran ezeket az adatokat adja meg a választások végeredményeként a szakirodalom is. L. pl. Стерчо 1965, 129. p.; Shandor 1997, 143. p.; Зан 2010, 130. p.

49 NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi, Протокол списаний дня 14. лютого 1939 року на засіданню Краєвої виборчої комісії до виборів першого сойму Карпатської України.

Az eredmények hivatalos kihirdetésére az autonóm kormány *Urjadovij Visztnik* című hivatalos lapjának február 15-i, majd 18-i számában került sor.⁵⁰ A megismételt közzétételt az indokolta, hogy a megválasztott képviselők névsorát is közlő 15-i számban téves számsorok jelentek meg, így azokat a hivatalos lap következő számában korrigálni voltak kénytelenek. A történetek paradoxona, hogy a korabeli sajtó mindössze az elsőként közzétett, hibás számsorokat ismertette,⁵¹ az országos választási bizottság által megállapított, s utóbb az *Urjadovij Visztnik*ben is korrigált hivatalos végeredmény viszont már egyetlen sajtótermékben sem látott napvilágot.

Hasonló volt a sorsa a választások járási eredményeinek is. A korabeli sajtó csupán az előzetes járási adatokat közölte, s ezeket a számsorokat vette át a választásokkal foglalkozó memoárirodalom is.⁵² A sajtóban közzétett kimutatás ráadásul nem különböztette meg a kormánylistát egyértelműen elutasító „nem” és az érvénytelen szavazatokat, hanem egy kategóriába sorolta azokat. A választások végleges, a kormánylistát elutasító és az érvénytelen szavazatokat is megkülönböztető járási eredményeit így egyedül a prágai Választási Bíróság számára megküldött választási jegyzőkönyvekből ismerhetjük.

1. táblázat. Az 1939. február 12-i kárpátaljai szojmválasztás hivatalos eredménye⁵³

Járás	Választópolgárok száma	Leadott szavazatok		„Igen” szavazatok		„Nem” szavazatok		Érvénytelen szavazatok	
		száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Huszti	37 218	33 937	91,2	29 656	87,4	3 812	11,2	469	1,4
Ilosvai	25 970	24 752	95,3	23 808	96,2	901	3,6	43	0,2
Nagybereznai	13 979	13 379	95,7	13 160	98,4	219	1,6	-	-
Nagyszőlősi	29 126	27 642	94,9	25 807	93,4	1 227	4,4	608	2,2
Ökörmezői	17 939	16 717	93,2	16 537	98,9	157	0,9	23	0,1
Perecsenyi	12 245	11 514	94,0	10 774	93,6	627	5,4	113	1,0
Rahói	32 052	30 500	95,2	29 286	96,0	1 126	3,7	88	0,3
Szentmiklósi	32 562	30 769	94,5	24 506	79,6	5 494	17,9	769	2,5
Szerednyei	12 196	11 583	95,0	11 060	95,5	482	4,2	41	0,3
Szolyvai	26 282	25 112	95,5	22 834	90,9	2 159	8,6	119	0,5
Técsői	41 361	39 097	94,5	37 494	95,9	1 548	4,0	55	0,1
Összesen	280 930	265 002	94,3	244 922	92,4	17 752	6,7	2 328	0,9

50 Урядовий Вістник Правительства Карпатської України (Підк. Руси). 1939. február 15. Рік видання II., число 8., 27-28. р.; Урядовий Вістник Правительства Карпатської України (Підк. Руси). 1939. február 18. Рік видання II., число 9., 35. р.

51 Pl. *Lidové noviny*, 1939. február 23. Složení podkarpatského sněmu. Volební výsledky ohlášen, 2. p.; *Kárpáti Híradó*, 1939. február 24. A kárpátaljai választási eredmény Volosinék hivatalos jelentése szerint, 3. p. (Ezek szerint a választásokon részt vevők száma 263.897, a kormánylistára szavazóké 243.832, az ellenszavazatot leadóké 17.741, az érvénytelen szavazatoké pedig 2324 volt.)

52 Vö. pl. *Нова Свобода*, 1939. február 14. Загальний вислід виборів, 7. p.; *České slovo*, 1939. február 14. 93 procenta pro vládní kandidátku na Karpatské Ukrajině, 3. p.; *Посоха* 1949, 50. p.; *Стерчо* 1965, 129. p.

53 Forrás: NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi.

A *Nova Szvoboda* három nappal a választásokat követően közzétette a választások előzetes települési eredményeit is.⁵⁴ Ezek nagy hasonlóságot mutatnak a választási jegyzőkönyvekben szereplő végleges adatokkal, de nem tartalmazták a választópolgárok számát, és a közzétett járási adatokhoz hasonlóan összemosták a kormánylistát egyértelműen elutasító és az érvénytelen szavazatokat. A települési eredmények közzététele mindezek ellenére előrelépést jelentett a szlovákiai gyakorlathoz képest, ahol a decemberi országgyűlési választások települési adatsoraiból csupán tendenciózus válogatás láthatott napvilágot.

A huszti lapban közzétett települési adatsorból néhány község eredményei még hiányoztak, a választási jegyzőkönyvek azonban már tartalmazzák az autonóm Kárpátalja mind a 392 településének választási eredményét.⁵⁵ A hivatalos adatok szerint a kormánylista a legtöbb községben fölényes győzelmet aratott, olyannyira, hogy 70 településen, a települések közel egyötödében megszerezte a leadott szavazatok 100%-át, 207 településen, azaz a tartomány településeinek több mint felében pedig 98%-ot meghaladó szavazatot kapott. A járások közül, amint az az 1. számú táblázatból is kiderül, a legkedvezőbb eredmények a hegyvidéki járásokban, közülük is elsősorban a Nagybereznai és az Ökörmezői járásban születtek. A kormánylista mindkét járásban megszerezte a leadott szavazatok több mint 98%-át, miközben a Nagybereznai járás 31 községe közül 27, az Ökörmezői járás 26 községe közül pedig 22 a fehér zászló kifüggesztésének jogát is elnyerte.

A választási jegyzőkönyvek szerint a legtöbb ellenszavazatot Kárpátalja déli–délnyugati részén, az első bécsi döntés során megállapított új magyar–cseh–szlovák határ közelében fekvő községekben adták le, de elvétve az országrész egyéb területein is akadt rá példa. A kormánylistát üres borítékkal vagy érvénytelen szavazattal elutasító voksok együttesen 48 településen haladták meg a leadott szavazatok 20%-át, s közülük 18 településen többségbe is kerültek a kormánylistát támogató szavazatokkal szemben. Ezek a községek mindeközben nem feltétlenül voltak magyar lakosságúak, hanem német, sőt számos szintiszta ruszin lakosságú település is akadt közöttük.

A nagyobb számú ellenszavazatot leadó települések legnagyobb csoportja a Magyarországhoz csatolt Munkács vonzáskörzetéhez tartozó, a határmegvonás során azonban az új magyar–cseh–szlovák határ kárpátaljai oldalán rekedt beregi községek közül került ki. E települések nyugati, északi, keleti és délkeleti irányból valósággal körbeölelték Munkács városát és csaknem összefüggő településláncot alkottak a Csongor és Drágabártfalva közötti térségben. Közéjük tartozott többek között Csongor (74,9% „nem” vagy érvénytelen szavazattal), Mezőterebe (27,5%), Nagylucska (23,7%), Újvidháza (24,4%), Iványi (28,0%), Kiscserjés (44,4%), Frigyesfalva (29,1%), Kendereske (81,5%), Kustánfalva (88,7%), Felsőkerepec (39,3%), Repede (67,0%), Beregbükkös (49,6%), Beregpapfalva (47,0%), Szánfalva (44,7%), Bábakút (36,8%), Ivaskófalva

54 *Нова Свобода*, 1939. február 15. Висліди голосування після округів, 6–7. p. (Az előzetes települési adatokat a *Nova Szvoboda* alapján közölte még Стерчо 1965, 242–252. p.; Гренджа-Донський 2002, 176–188. p.; Делеган – Вискварко 2009, 164–174. p.)

55 NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi.

(47,5%), Gálfalva (30,6%), Kisábránka (93,8%), Beregleányfalva (71,3%), Zsófiafalva (68,7%), Beregnagyalmás (32,4%), Romocsafalva (25,8%), Makarja (40,2%) és Drágabártfalva (90,9%).

A magyar sajtó szerint a felsorolt települések közül Nagylucskán, Újdávidházán, Iványiban, Beregnagyalmáson és Romocsafalván, valamint az általunk nem említett, de ugyancsak a szóban forgó területen található Gorondon, Kajdanón, Klastromfalván, Beregkisalmáson, Pisztraházán és Beregfogarason is ellenzéki győzelem született, a választási bizottságok azonban a választások eredményét meghamisították. A Munkács körüli településeken gyakori jelenség volt az említett nem hivatalos, illegális szavazólapokkal történő szavazás is, amelyeken a ruszofil irányzatú kárpátaljai politikusok nevei szerepeltek. A sajtó által kárpátorosz vagy Bacsinszkij-listaként emlegetett ellenzéki szavazólapokkal leadott szavazatokat a választási bizottságok vagy érvénytelennek nyilvánították, vagy pedig – legalábbis a magyar lapok állítása szerint – egyenesen a kormánylista javára írták.⁵⁶

A magyar határ menti települések következő csoportját, amelyekben nagyobb arányú ellenszavazatot adtak le, az ugoicsai Nagyszőlős közelében fekvő falvak alkották. Verbőcön összességében a szavazók 87,8%-a, Fancsikán 21,5%-a, Korláthelmecen 43,0%-a, Gödényházán 71,7%-a, Alsóveresmarton 38,2%-a utasította el az UNO listáját. Nagyszámú ellenszavazatot adtak le magában a tartomány székhelyén, Huszton is, ahol a kormánylistára 6208 szavazat esett, 1838 volt a „nem” és 284 az érvénytelen szavazatok száma. Kevésbé nevezhető meglepőnek a Huszt melletti ortodox lakosságú Iza választási eredménye, ahol a kormánylista mindössze 427 szavazatot kapott, ellene viszont 1100-an szavaztak.

Kárpátalja legkeletibb települései, amelyek lakosságának jelentős hányada elutasította a kormánylistát, a cseh-szlovák-román határon fekvő máramarosi Aknaszlatina (32,2%), valamint a vele szomszédos Faluszlatina (21,4%) és Alsóapsa (35,7%) voltak. Az említettekén kívül az ungi Szemerekön (26,0%), a Szolyva szomszédságában fekvő Kékesfüreden (80,0%), Szuszkóújfalun (52,9%), Kishidvégen (65,1%), Zajgón (56,5%) és Zsilipen (41,1%), valamint egy, a lengyel határon fekvő, s Felsőhatárszeget (79,7%), Nagycserjést (27,6%), Beregbárdost (68,2%) és Izbonyát (65,5%) magában foglaló észak-beregi településcsoport falvaiban mutattak ki nagyobb arányú ellenszavazatot.

Amint azt már korábban említettük, az autonóm Kárpátalja 392 községe között – legalábbis a választási jegyzőkönyvek szerint – mindössze 18 olyan település akadt, amelyekben a választásokon részt vevők többsége elutasította az UNO jelölőlistájának a megszavazását. Noha ez a szám rendkívül alacsony, az ukrán szakirodalom egy része mégis e települések választási eredményeivel véli bizonyítottnak a választások „alapvetően demokratikus jellegét”, amelyek során „az emberek szabadon kinyilváníthatták véleményüket”.⁵⁷ Az állítólag nyugodt légkörben és nagyobb törvénysértések nélkül lebonyolított választások eredményeit ezek szerint hitelesnek kell tekinteni, különösen

⁵⁶ *Budapesti Hírlap*, 1939. február 14. Ami a valóságban történt és amit kihirdettek, 2. p.; *Kárpáti Híradó*, 1939. február 14. „Titkos” választás 1939-ben, 1. p.

⁵⁷ L. pl. Shandor 1997, 145. p.; Beresh 2004, 227. p.; Vehes-Tokar 2010, 104. p.; Зап 2010, 131. p.

annak fényében, hogy a választóknak az egy jelölőlista mellett is lehetőségük volt a választásra, vagyis a lista elutasítására.⁵⁸

2. táblázat. Az UNO jelölőlistáját elutasító községek választási eredményei⁵⁹

Község	Választópolgárok száma	Leadott szavazatok		„Igen” szavazatok		„Nem” szavazatok		Érvénytelen szavazatok	
		száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Beregbárdos	310	299	96,5	95	31,8	204	68,2	-	-
Beregleányfalva	451	422	93,6	121	28,7	124	29,4	177	41,9
Csongor	956	800	83,7	201	25,1	599	74,9	-	-
Drágabártfalva	992	893	90,0	81	9,1	678	75,9	134	15,0
Felsőhatárszeg	181	158	87,3	32	20,3	126	79,7	-	-
Gödényháza	417	372	89,2	105	28,2	82	22,0	185	49,7
Iza	1 616	1 536	95,0	427	27,8	1 100	71,6	9	0,6
Izbonya	58	58	100	20	34,5	36	62,1	2	3,4
Kékesfüred	85	80	94,1	16	20,0	64	80,0	-	-
Kendereske	129	119	92,2	22	18,5	97	81,5	-	-
Kisábránka	136	130	95,6	8	6,2	122	93,8	-	-
Kishidvég	335	335	100	117	34,9	209	62,4	9	2,7
Kustánfalva	335	291	86,9	33	11,3	247	84,9	11	3,8
Repede	664	585	88,1	193	33,0	374	63,9	18	3,1
Szuskóújfalu,	60	51	85,0	24	47,1	27	52,9	-	-
Verbóc	299	278	93,0	34	12,2	244	87,8	-	-
Zajgó	481	444	92,3	193	43,5	244	54,9	7	1,6
Zsófiafalva	187	182	97,3	57	31,3	69	37,9	56	30,8

A választások demokratikus jellege, a szabad véleménynyilvánítás lehetősége és az eredmények hitelessége felől azonban nem táplálhatunk illúziókat. Még ha az eredményeket – tegyük fel – nem kozmetikázták is, rendkívül nehéz a demokratikus normákkal összhangban levőknek tartani azokat a választásokat, amelyek előtt a hatalomra jutott politikai irányzat felszámolja a számára nemkívánatos politikai erőket, s az erőszaktól sem visszariadva megakadályozza bármilyen más tömörülés választási részvételét.

10. Hogyan szavaztak a nemzetiségek?

A huszti kormány és az UNO vezetői, valamint a kárpátukrán sajtó a választások sikeréért a kormánylistán helyet kapó nemzetiségeket is dicséretben részesítette. Valamennyi értékelés hangsúlyozta, hogy a csehek, a németek és a románok, sőt még a zsidók is, kis kivételtől eltekintve „lojálisan viselkedtek” és megszavazták az UNO jelölőlistáját. A magyar választók magatartásáról ugyanakkor már eltérő vélemények láttak napvilágot. A *Nova Szvoboda* egyik február 14-i írásának megfogalmazása szerint a kormánylista ellen csupán a „magyar sovíniszták” és az „áruló ruszofilek” szavaztak.⁶⁰

58 Задорожний–Богів 2010, 28. p.

59 Forrás: NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi.

60 *Нова Свобода*, 1939. február 14. Наші міста та села в день виборів, 2. p.

Ettől némileg különböző, a magyar választókról is kedvezőbben nyilatkozó hangot ütött meg Volosin kormányfő, valamint Andrij Voron, az UNO főtitkára. Mindketten kijelentették, hogy noha vezetőik az utolsó pillanatban visszautasították a listán felkínált helyet, Magyarországról pedig erőteljes ellenpropagandát fejtettek ki a választásokkal szemben, a magyarok többsége szintén „velünk haladt”.⁶¹

A települési választási jegyzőkönyvekben foglaltak hitelességét fenntartásokkal kell ugyan kezelnünk, hiszen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a hatóságok részéről gyakorolt nyomást és az eredmények esetleges kozmetikázását, az egyes nemzetiségek választói magatartását – egyéb forrás híján – mégis csupán az általuk lakott települések választási statisztikái alapján tudjuk felmérni. Az autonóm Kárpátalja első bécsi döntés utáni területén összesen 72 olyan vegyes jellegű települést találunk, amelyekben az 1930. évi csehszlovák népszámlálás során valamely nemzetiség részaránya meghaladta a 20%-ot. Az önálló nemzetiségként számon tartott zsidóság 32, a németek 16, a magyarok 14, a szlovákok, pontosabban a „csehszlovák” nemzetiségűek 10, a románok pedig 4 településen tették ki az összlakosság legalább 20%-át.⁶² Arra természetesen nem tudunk választ adni, hogy a településeken belül az egyes etnikumok között hogyan oszlottak meg a szavazatok, a települési szintű választási eredmények mégis némi támpontot nyújthatnak a nemzetiségek választói magatartásának feltérképezéséhez.

A magyar jellegű települések, amelyek közül 4 abszolút, 3 pedig relatív magyar többséggel rendelkezett, kivétel nélkül Kárpátalja déli, határ menti területein feküdtek.⁶³ Nagyobb részük, a beregi és ugozsai települések a bécsi döntőbírói ítélet során megállapított új cseh-szlovák–magyar határ mentén vagy annak közvetlen közelében, kisebb részük, a máramarosi községek pedig a cseh-szlovák–román határ szomszédságában.

A magyarlakta települések választási eredményei arra engednek következtetni, hogy a magyar lakosság választói magatartására rányomta a bélyegét a Volosin-kormány és a magyar kisebbség, illetve Budapest közötti feszült viszony, valamint Esterházy János pártelnök választások előtti nyilatkozata, amelyben lényegében a kormánylista elutasítására szólította fel a kárpátaljai magyarságot. A települési eredmények ugyanakkor további következtetések levonására is alkalmasak. A magyar választók szavazatait befolyásolhatta az adott település magyar jellegének mértéke, azaz a magyarok által nagyobb arányban lakott települések választói általában hajlamosabbak voltak a lista elutasítására, mint a magyar kisebbségi jellegű településeken élők. Hatással volt a magyar lakosság választói magatartására végül a települések földrajzi elhelyezkedése is, mint például a román határon fekvő máramarosi községek esetében, amelyek közül még az erőteljesen magyar jellegű Visken, Técsön és Aknaszlatinán is a kormánylista nagyarányú győzelmét mutatták ki, Handalbustyaházán és

61 *Нова Свобода*, 1939. február 14. Солодкий мій народе!, 1. p.; *Нова Свобода*, 1939. február 17. Здорова життєздатність українського народу перемогла, 3. p.

62 Négy településen egyszerre két kisebbség részaránya is meghaladta a 20%-ot: Nagyszőlőson és Handalbustyaházán a zsidóké és a magyaroké, Faluszlatinán a zsidóké és a románoké, Újtövissfalván pedig a németeké és a szlovákoké.

63 A relatív magyar többségű települések Beregrákos, Fancsika és Gödényháza voltak.

Gyertyánligeten pedig ráadásul olyan fölényes kormányssiker született, hogy a két település a fehér zászló felvonásának jogát is elnyerte.⁶⁴

3. táblázat. A 20%-ot meghaladó magyar lakossággal rendelkező községek választási eredményei⁶⁵

Község	Magyar lakosság aránya	Választópolgárok száma	Leadott szavazatok		„Igen” szavazatok		„Nem” szavazatok		Érvénytelen szavazatok	
			száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Aknaszlatina	59,8	1 454	1 311	90,2	889	67,8	422	32,2	-	-
Beregrákos	47,3	1 642	1 370	83,4	1 083	79,1	195	14,2	92	6,7
Csongor	88,5	956	800	83,7	201	25,1	599	74,9	-	-
Fancsika	49,9	377	372	98,7	292	78,5	6	1,6	74	19,9
Gödényháza	48,7	417	372	89,2	105	28,2	82	22,0	185	49,7
Gyertyánliget	23,3	940	916	97,4	899	98,1	12	1,3	5	0,5
Handalbustyaháza	25,3	355	321	90,4	315	98,1	2	0,6	4	1,2
Kerekhegy	40,5	210	201	95,7	189	94,0	12	6,0	-	-
Királyháza	21,0	2 459	2 143	87,1	2 054	95,8	63	2,9	26	1,2
Nagyszőlős	23,8	5 705	5344	93,7	5 104	95,5	188	3,5	52	1,0
Técső	31,5	4 614	4 351	94,3	3 744	86,0	577	13,3	30	0,7
Tekeháza	40,6	530	519	97,9	452	87,1	67	12,9	-	-
Verbóc	64,3	299	278	93,0	34	12,2	244	87,8	-	-
Visk	53,2	3 757	3 384	90,1	2 923	86,4	328	9,7	133	3,9

A németek által lakott, általában kis lélekszámú községek Kárpátalja beregi és máramarosi részein, három egymástól jól elkülöníthető településterületen: Munkács szomszédságában, Szolyva közelében és a Máramarosi-havasokban helyezkedtek el.⁶⁶ A német lakosság választói magatartása településenként rendkívül eltérő volt. Beregben akadtak olyan német községek, mint például Kendereske, Zsófiafalva és Kékesfüred, amelyek gyakorla-

64 Amíg Visk, Técső vagy akár Nagyszőlős választási eredményeire az UNO vezetői, valamint a cseh, a szlovák és a német lapok előszeretettel hivatkoztak annak alátámasztására, hogy a magyar lakosság is a kormánylista mellett szavazott, addig a magyar sajtó a Visken, Técsőn, Nagyszőlősön és a környező magyar falvakban kimutatott kormánypárti választási sikert tudatos hamisítás eredményének tulajdonította. (Vö. pl. *Нова Свобода*, 1939. február 17. *Здорова життєздатність українського народу перемогла*, 3. p.; *Národní listy*, 1939. február 13. *Klidné volby na Podkarp. Rusi*, 1. p.; *Slovák*, 1939. február 14. *Pri voľbách do prvého snemu Podkarpatskej Rusi hlasovalo 93 percent voličov za vládu*, 1. p.; *Grenzboten*, 1939. február 13. *Ungarische und rumänische Gemeinden für die Regierung*, 1. p.; *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. február 15. A színmagyar ruszinszkói községekben is ukrán többséget mutatnak ki Volosiné, 1. p.)

65 Forrás: NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, *Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi*.

66 A német jellegű települések a Munkács melletti Kendereske (1930-ban 28,6% német lakossal), Felsőkerepec (61,9%), Németkucsova (85,7%), Nyírhalom (95,0%), Zsófiafalva (89,1%), Bárdháza (36,7%), Gálfalva (33,7%) és Dubi (84,7%), a Szolyva környéki Szarvasrét (23,7%), Kékesfüred (53,1%), Szuszkóújfalu (90,8%), Újtövissfalva (55,3%) és Alsóhrabonica (34,9%), valamint a máramarosi Németmokra (78,6%), Oroszmokra (35,1%) és Királymező (81,7%) voltak.

tilag teljes egészében elutasították a kormánylistát, ezzel szemben ugyanakkor olyanok is (Szarvasrét, Alsóhrabonica és Dubi), amelyek választói 97–98, vagy akár 100%-ban megszavazták azt. A három máramarosi német település választási eredményei ennél jóval egyértelműbbek voltak: Németmokrán és Oroszmokrán egyaránt a választók 99,7%-a, Királymezőn pedig 99,5%-a szavazta meg az UNO egységlistáját.

A németlakta települések eltérő választási eredményei lehetőséget adtak arra, hogy azokból a cseh-szlovákiai és a magyarországi sajtó egyaránt a neki megfelelőeket emelje ki és a saját érdekei szerint interpretálja azokat. A pozsonyi német nyelvű napilap, a *Grenzbote* például Németmokra, Királymező, Újtővisfalva és Dubi példáján igyekezett igazolni, hogy „az egységlista a németlakta községekben csaknem kivétel nélkül fölényes többséggel győzött”, a prágai *České slovo* pedig egyenesen azt szögezte le, hogy a választások során a németek tanúsították a legnagyobb fegyelmet, akik „egy emberként a kormánylistára szavaztak”.⁶⁷ A munkácsi *Kárpáti Híradó* ezzel szemben a kormánylistát nagyrészt elutasító Zsófiavalvát és a részben szintén a kormánylista ellen szavazó Felsőkerepecet hozta fel annak bizonyítékául, hogy „a kárpátaljai német községek az ukránok ellen nyilatkoztak meg”.⁶⁸ A németlakta települések eltérő választási eredményeit nem hagyta szó nélkül a *Nova Szvoboda* sem. Azt a tényt, hogy egyes német községek a Német Néptanács választások előtti felszólítása ellenére az UNO jelölőlistája ellen szavaztak, a huszti napilap a Munkácsról átcsempészett és a német falvakban terjesztett röplapok számlájára írta, amelyek a lista elutasítására biztatták és ezzel megtévesztették a helyi lakosságot.⁶⁹

A „csehszlovák” többségüként kimutatott vagy 20%-ot meghaladó „csehszlovák” lakossággal rendelkező kárpátaljai falvak „csehszlovák” lakossága kivétel nélkül az őslakos helyi szlovákság közül került ki. A húszas–harmincas években Kárpátaljára települő, s általában a járási székhelyeken és a városi jellegű településeken, mindenütt kisebbségben élő csehek választói magatartását ezért települési szintű adatokkal nem tudjuk illusztrálni. Nagy valószínűség szerint megállja a helyét Andrij Voronnak, az UNO főitkárának az értékelése, miszerint a választások előtt akadtak ugyan csehek, akik megpróbáltak ellenpropagandát kifejteni, a cseh azonban fegyelmezett nemzet, ezért kis kivételtől eltekintve valamennyien a kormánylistára szavaztak. Hasonlóan fogalmazott a *Přehledy z Karpatské Ukrajiny* című huszti hetilapban a képviselővé választott Miloš Drbal is. Véleménye szerint a csehek „ismét jó katonának bizonyultak”, alávetették magukat a nemzeti fegyelemnek, s ha fenntartásokkal is, de szavazataikat 100%-ban a kormánylistára adták.⁷⁰

A választási jegyzőkönyvek a járási székhelyeken – Huszt és a részben magyarlakta Técső kivételével – valóban mindenütt a kormánylista 90%-ot meghaladó magyarányú

67 *Grenzbote*, 1939. február 13. Auch die Deutschen für die Einheitsliste, 1. p.; *České slovo*, 1939. február 14. 93 procenta pro vládní kandidátku na Karpatské Ukrajině, 3. p.

68 *Kárpáti Híradó*, 1939. február 14. A való tények ellenében hamis számok, 2. p.

69 *Нова Свобода*, 1939. február 22. Чому деякі німецькі села в Карпатській Україні голосували проти кандидатки Українського Нац. Об'єднання?, 2. p.

70 *Нова Свобода*, 1939. február 17. Здорова життєздатність українського народу перемогла, 3. p.; *Přehledy z Karpatské Ukrajiny*, 1939. február 13. Po volbách, 1–2. p.

győzelmét mutatták ki. A kormánylistát támogató szavazatok aránya négy járási központban, Nagybereznán, Perecsenyben, Rahón és Szentmiklóson a 98%-ot is meghaladta, így ezek a fehér zászló felvonásának jogát is elnyerték. Huszt némileg gyengébb eredményeit, ahol a választók egynegyede a kormánylista ellen adta voksát, Drbal említett értékelése azzal magyarázta, hogy itt született és tevékenykedett Ivan Kurtyák, a ruszofil Autonóm Földműves Szövetség alapítója, ami nyomot hagyott a város lakosságának gondolkodásán.

A szlováklakta települések, amelyek közül 3 abszolút, 1 pedig relatív „csehszlovák” többséggel rendelkezett, nagyobb részben Ungvár környékén, a szlovák határ közelében, kisebb részben Munkácstól északra feküdtek.⁷¹ Választási statisztikájuk általában mindenütt az UNO listájának nagyarányú, két községben, Újklenócon és Szélestón egységesen 100%-os támogatásáról tanúskodik. Az ellenszavazatok aránya a szlovákok által lakott falvak közül a Munkács melletti Frigyesfalván (29,1%), valamint a Szolyva melletti, német többségű Újtövisfalván (19,4%) volt a legmagasabb. A szlovákság választói magatartásáról, mivel kis lélekszámú és a jelölőlistán helyet sem kapó kisebbségről volt szó, a választásokat értékelő nyilatkozatok nem emlékeztek meg. Hasonló volt a hozzáállása a sajtónak is, amely a magyarok, a németek vagy akár a románok választói magatartását egy-két kiválasztott település példáján igyekezett illusztrálni, a szlovák települések közül azonban egyetlenegy eredményét sem tartotta fontosnak megemlíteni. Ez alól a szlovák lapok sem jelentettek kivételt.

Az Aknaszlatina szomszédságában, a cseh-szlovák-román határon fekvő négy románlakta település⁷² közül kettőben, Középpapsán és Tiszafejéregyházán magas, 94–95%-os kormánypárti sikert mutattak ki, Faluslatinán ezzel szemben 21,4%, Alsóapsán pedig 35,7% volt az ellenszavazatok aránya. A sajtó érdeklődését különösen az alsóapsai eredmény keltette fel, amelyet csaknem valamennyi cseh-szlovákiai napilap ismertetett, nem mulasztva el annak hangsúlyozását sem, hogy románlakta településről van szó.

Az autonóm Kárpátalja legnagyobb lélekszámú kisebbsége, a közel 69.000 fős zsidóság egyetlen településen sem alkotott abszolút többséget, részaránya azonban 32 községben – köztük hat járási székhelyen⁷³ – meghaladta a 20%-ot, két községben pedig, Faluslatinán (39,7% zsidó nemzetiségű lakos) és Handalbustyaházán (34,1%) relatív többséggel is rendelkezett. Ennek a 32 településnek a választási statisztikája gyakorlatilag semmiben sem különbözött a tartomány településeinek többségétől. Választóik általában 90%-ot is meghaladó mértékben adták szavazatukat a kormány-

71 A szlovák jellegű települések az ungi Unghuta (1930-ban 75,0% „csehszlovák” lakossal), Felsődomonya (33,7%), Lakárd (47,7%), Gerény (22,7%), Antalóc (26,2%) és Turjaremete (23,2%), valamint a beregi Frigyesfalva (62,1%), Újklenóc (83,7%), Szélestó (49,8%) és Újtövisfalva (24,1%) voltak.

72 Alsóapsán a román lakosság részaránya 80,9%, Középpapsán 86,4%, Tiszafejéregyházán 77,9%, Faluslatinán 39,7% volt.

73 A zsidó nemzetiségű lakosság részaránya az 1930-as népszámlálás szerint Ilosván 34,7%, Nagybereznán 29,3%, Nagyszőlősen 26,7%, Huszton 25,4%, Szerednyén 24,6%, Szolyván pedig 21,7% volt.

listára, amely 20 községben a 98%-os eredményt is felülmúlta, 6 községben pedig 100%-os sikert könyvelhetett el. A zsidóság által lakott települések közül a legnagyobb arányú ellenszavazatot a tartományi székhelyen és Faluszlatinán adták le.

A választási eredmények tehát arra engednek következtetni, hogy a kárpátaljai zsidóság, annak ellenére, hogy nem kapott képviseletet a kormánylistán, túlnyomó többségében megszavazta azt. A zsidóság „igen” szavazatait a választások utáni értékelések is kiemelték.⁷⁴ Választói magatartását ugyanakkor – akárcsak 1938 decemberében Szlovákiában – elsősorban az magyarázza, hogy az amúgy is egyre erősödő zsidóellenes légkörben nem akarta magát kitenni a hatalom esetleges retorziójának. Amint azt Miloš Drbal a választásokat értékelő írásában szinte mértani precizitással megfogalmazta: a zsidók szavazatait „egészséges realitásérzékük” diktálta.⁷⁵

11. A szoym alakuló ülésének összehívása

A szoym első ülését a 328/1938. számú alkotmánytörvény rendelkezései szerint a választásokat követő egy hónapon belül a köztársasági elnöknek kellett összehívnia abba a városba, amelyet a tartomány kormánya kijelöl. Február 20-án egy hucul küldöttség kereste fel a huszti kormányt azzal a kéréssel, hogy az alakuló ülést az 1919 januárjában kikiáltott ún. Hucul Köztársaságra emlékezve Huculföld központjában, Rahón tartsák meg. A kormány eredendően hajlott is a kérés teljesítésére, február 24-én azonban felülvizsgálta korábbi döntését, s úgy határozott, hogy a szoym Husztra történő összehívását fogja kérni Emil Hácha köztársasági elnöktől, mivel a kormány székhelye mégiscsak alkalmasabb az alakuló ülés megtartására, mint a periférikus fekvésű Rahó.⁷⁶ A kormány ezek után február 25-i átiratában azzal a kéréssel fordult Hácha köztársasági elnökhöz, hogy a szoym alakuló ülését március 2-ra Husztra hívja össze, a kormányépület céljait szolgáló állami reálgimnázium épületébe.⁷⁷

Husztion mindeközben megkezdődtek az alakuló ülés előkészületei. A reálgimnázium ülésteremmé átalakított tornatermét ukrán nemzeti jelképekkel és zászlókkal, a falakat kárpátaljai faliszőnyegekkel díszítették. Az elnöki emelvény mögé Kárpátalja 4 méter magas címerét, a címer egyik oldalára egy 6 méteres cseh-szlovák állami, másik oldalára egy ugyancsak 6 méteres kék-sárga tartományi zászlót helyeztek el. A képviselők számára azokat a padosorokat készítették elő, amelyeket az első bécsi döntést követően az ungvári Tartományi Hivatal ülésterméből szállítottak át Husztra. Az alakuló ülésre nem csak a reálgimnázium tornatermét, hanem magát Huszt városát is méltó

74 Vö. pl. *Нова Свобода*, 1939. február 14. Наші міста та села в день виборів, 2. p.; *Нова Свобода*, 1939. február 14. Солодкий мій народе!, 1. p.; *Нова Свобода*, 1939. február 17. Здорова життєздатність українського народу перемогла, 3. p.

75 *Přehledy z Karpatské Ukrajiny*, 1939. február 13. Po volbách, 1–2. p.

76 *Lidové noviny*, 1939. február 21. Podkarpatský sněm v Rachově, 3. p.; *Lidové noviny*, 1939. február 25. Podkarpatský sněm v Chustu, 2. p.

77 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 68/39; *Národní listy*, 1939. február 26. Sněm Podkarpatské Rusi 2. března v Chustu, 2. p.

díszbe kívánták öltöztetni. A város polgárait ezért felszólították házaik homlokzatának rendbehozatalára és ukrán nemzeti zászlók kifüggesztésére.

Husztra számos újságíró és hivatalos vendéget vártak, többek között Hácha köztársasági elnököt, a prágai és a szlovák kormány képviselőit, a prágai nemzetgyűlés és a szlovák országgyűlés küldöttségét. Összességében 250 vendég érkezésével számoltak. A tervek szerint az alakuló ülés előestéjén a nemrég alakult Ukrán Nemzeti Színház tartott volna ünnepi előadást. A sojzm alakuló napjának délelőttjén a huszti görögkatolikus és az ortodox templomban ünnepi szentmisékre került volna sor, amelyeket a két felekezet püspökei celebráltak volna. A délutáni órákban Huszt főterén egy katonai zenekar katonai indulókat játszott volna, a 17 órára tervezett alakuló ülést követően pedig a cseh-szlovák hadsereg, a Szics Gárda és a tűzoltóság részvételével lampionos menet vonult volna végig a város utcáin. A meghívott vendégeket az esti órákban ünnepi vacsorára várták a Szics Szállóba.⁷⁸

A tervezett időpont, noha azt a köztársasági elnök hivatalosan nem hirdette ki, annyira biztosnak látszott, hogy a *Nova Szvoboda* február 28-án címlapján közölte a sojzm március 2-i összehívásának a tényét,⁷⁹ a cseh-szlovák posta pedig ünnepi bélyeget is kibocsátott az alkalomra, amelyen a március 2-i dátum szerepelt. A köztársasági elnöki iroda azonban két nappal az alakuló ülés tervezett időpontja előtt, február 28-án táviratban közölte a huszti kormánnyal, hogy az időpont nem megfelelő, mivel azon a napon a prágai kormány fog ülésezni. A kormány képviselője a sojzm alakuló ülésén így nem vehetne részt, mindez pedig nemkívánatos bel- és külpolitikai következményekkel járhatna. Az elnöki iroda a sojzm alakuló ülésének időpontjául a március 6. és 9. közötti napok valamelyikét javasolta a huszti kormány számára.⁸⁰

Volosin kormányfő választáviratában még aznap a sojzm március 6-ra történő összehívását kérte Emil Háchától,⁸¹ az alakuló ülésre azonban az új időpontban sem került sor. A köztársasági elnök, illetve a központi kormány halogató lépései összefüggtek a Prága szlovákiai és kárpátaljai pozícióit erősíteni igyekvő kormányzati intézkedésekkel. A kárpátukrán (és a szlovák) politikusok nyílt szeparatista megnyilvánulásai a prágai vezetést mind Szlovákiában, mind pedig Kárpátalján határozott lépésekre készítették. Kárpátalján Prága pozícióit volt hivatva erősíteni az új autonóm kormány március 6-i kinevezése. A továbbra is Volosin által vezetett kormányból eltávolították a központi kormány engedélye nélkül Berlinben tárgyaló Julian Révait, akinek helyére a Prágához lojálisabbnak ítélt Sztepan Klocsurakot nevezték ki. Kibővítették Prchala tábornok hatásköreit, aki megszerezte a legfontosabb minisztériumok fölötti ellenőr-

78 *Lidové noviny*, 1939. február 28. Sněm Karpatské Ukrajiny. Přípravy k jeho zasedání, 1. p.; *Lidové noviny*, 1939. március 1. Podkarpatský sněm až příští týden, 3. p.; *Нова Свобода*, 1939. március 2. Підтовляється засідання сойму Карпатської України, 1. p.

79 *Нова Свобода*, 1939. február 28. Пан Президент др Гаха скликав Сойм, 1. p.

80 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 68/39; *Нова Свобода*, 1939. március 1. Відкриття Сойму дня 2. березня не відбудеться, 1. p.

81 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 75/39; *Národní listy*, 1939. március 3. President rozhodne o svolání karpatoruského sněmu, 1. p.

zést.⁸² Prága állt végül az UNO élén végrehajtott személycseré mögött is, ahol Fegyir Révait a mérsékeltbb Jurij Pervuznik államtitkár váltotta fel az elnöki tisztségben.⁸³ A szojm alakuló ülését csupán a rendteremtő akciók levezénylése és Prága pozícióinak – legalábbis vélt – megerősödése után, két nappal az alkotmánytörvényben megállapított határidő lejárta előtt hívták össze. Emil Hácha köztársasági elnök Volosin kormányfőhöz intézett március 10-i átiratával március 21-re tűzte ki annak időpontját.⁸⁴

A megválasztott képviselők mandátumát a szojm alakuló ülése előtt a prágai Választási Bíróságnak kellett hitelesítenie. A Választási Bírósághoz beérkezett panaszok, valamint a pártok kárpátaljai feloszlata és két képviselőjelölt mandátumának ebből adódó megkérdőjelezése miatt ugyanakkor azt az eshetőséget sem lehetett kizárni, hogy a testület az érintettek mandátumát vagy akár az egész választásokat is érvénytelenítheti.

A Választási Bírósághoz a szojmválasztással kapcsolatban összességében három panasz érkezett, amelyek a választások kiírásának visszásságai és az ellenzék választási részvételének megghiúsítása miatt a választások érvénytelenítését és új választás kiírását kérték. Az elsőt a „Kárpátaljai Ruszinok vezetősége” nevében a morvaországi Prostějov városában élő, de kárpátaljai származású Vasil Danišek juttatta el a Választási Bírósághoz. Danišek a még a választások előtti, február 3-i táviratában a kijavított ruszin jelölőlista leadásának megghiúsítását sérelmezve a választások érvénytelenítését kérte a bíróságtól.⁸⁵

A következő beadványt február 28-án Alekszandr Hrabar és három társa terjesztette a Választási Bíróság elé. Hrabar, aki a ruszin lista egyik képviselőjelöltje, egyben a lista megbízottja volt, panaszában a választások kiírásának a törvénybe ütköző módja, több ellenzéki jelölt őrizetbe vétele és saját meghurcoltatása mellett a választások során elkövetett visszaélésekre, vagyis a Szics Gárda asszisztálása melletti szavazásra és a választási jegyzőkönyvek meghamisítására hívta fel a testület figyelmét. Kiemelten foglalkozott a pártok kárpátaljai feloszlataival is, ami kapcsán az UNO listáján képviselővé választott Julian Révai és Mikola Dolinaj jelölésének és megválasztásának törvényellenességére figyelmeztetett. A pártok feloszlataira vonatkozó 201/1933. számú törvény értelmében a feloszlattott pártok képviselői három évre elveszítik megválaszthatóságukat, így Hrabar érvelése szerint a szociáldemokrata párt volt nemzetgyűlési képviselőjének, Révainak és a csehszlovák néppárt színeiben tartománygyűlési mandátumot szerző Dolinajnak a jelölése és képviselővé választása is ellenkezett a törvény előírásaival.⁸⁶

A harmadik, egyben legterjedelmesebb panaszt március 1-jén maga a ruszin lista kezdeményezője, a lista második helyén szereplő Mihajlo Vaszilenko juttatta el a

82 *Lidové noviny*, 1939. március 7. Změna v podkarpatské vládě, 1. p.

83 *Нова Свобода*, 1939. március 12. Зміна в проводі УНО, 1. p.

84 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 78/39; *Нова Свобода*, 1939. március 12. Сойм скличаний на день 21 березня ц. р., 1. p.

85 NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1142, sign. V 1/39, Stížnost do voleb do sněmu P. Rusi.

86 NA ČR, VS, 26. d., inv. č. 1144, sign. V 3/39, Stížnost do voleb do sněmu v Podk. Rusi.

Választási Bírósághoz. Beadványában pontról pontra vitába szállt a huszti országos választási bizottságnak a ruszin listával szemben támasztott kifogásaival és igyekezett cáfolni azok megalapozottságát. Véleménye szerint a választási bizottságnak nem volt joga arra hivatkozva megtagadni a lista elismerését, hogy azt nem juttatták el hozzá időben, hiszen a kijavított lista megbízottját maguk a hatóságok akadályozták meg annak leadásában. A jelölőlista leadására rendelkezésre álló rövid határidő, az eredeti ellenzéki jelölőlista elkobzása, több ellenzéki jelölt, köztük Pavlo Kosszej őrizetbe vétele, a lista különböző ürüggyekkel történő visszautasítása és a kijavított lista leadásának lehetetlenné tétele sértette a választások szabadságát és tisztaságát, befolyásolta azok eredményét, ezért Vaszilenko a választások érvénytelenítését kérte a Választási Bíróságtól.⁸⁷

A Választási Bíróság a beadványok megtárgyalását nem siette el, így odáig sem jutott el, hogy azokkal érdemben foglalkozzon és róluk konkrét döntést hozhasson. Vasil Danišek távirati úton beérkezett panaszát csupán március 10-én, vagyis több mint egy hónappal a benyújtását követően tűzte napirendre, s rövid úton visszautasította arra hivatkozva, hogy hiányzik róla az ügyvédi aláírás, ezért nem felel meg a törvényes követelményeknek. Hrabar és társai beadványával első ízben március 7-én foglalkozott. Ekkor a panasz és a csatolt orvosi látlelet további másolatokban való megküldését kérte a panaszosoktól, majd miután azok megérkeztek, március 14-én úgy határozott, hogy a beadványt véleményezés céljából megküldi a huszti belügyminisztérium, az UNO jelölőlistájának megbízottja, valamint Révai és Dolinaj számára. Ugyancsak március 14-én tűzte napirendre Vaszilenko beadványát, amelyben azonban alaki hiányosságot talált, ezért úgy döntött, hogy a panasz kiegészítését fogja kérni annak betérjesztőjétől. A beadványok kérdése azonban ezzel le is zárult. Sorsukat a cseh-szlovák állam március 14–15-i felbomlása pecsételte meg, amely értelemszerűen a beadványokat is tárgyalanná tette.⁸⁸

A szojm megválasztott képviselőinek mandátumát ugyanakkor a Választási Bíróságnak még sikerült időben hitelesítenie. A választási iratokat és a mandátumok hitelesítésére vonatkozó kérelmet az autonóm kormány belügyminisztériuma február 25-én terjesztette a Választási Bíróság elé. A huszti kormány ezt megelőzően úgy próbálta meg elhárítani Julian Révai mandátuma megsemmisítésének a veszélyét, hogy február 18-i – többek között Révai által is aláírt – rendeletében kimondta: a 201/1933. számú pártfelosztási törvény következményei a kárpátaljai szojmba való megválasztathatóság jogára nem vonatkoznak.⁸⁹

Kérdés, hogy a Választási Bíróságot ez a jogi bukfenc győzte-e meg, vagy pedig belátta, hogy a mandátumok megsemmisítésének és a választások esetleges érvénytelenítésének Prága bajosan tudna érvényt szerezni, és ezért inkább alkalmazkodott a

87 NA ČR, VS, 26. d., inv. č. 1145, sign. V 4/39, Stížnost do voleb do sněmu Karp. Ukrajiny.

88 A három beadványra bővebben I. Hubený 2014, 184–188. p.

89 Урядовий Вісник Правительства Карпатської України (Підк. Руси). 1939. február 25. Пік видання II., число 11., 47. p.; *Národní listy*, 1939. március 3. Nařízení podkarpatoruské vlády o volitelnosti, 2. p.

politikai realitásokhoz. Mindenesetre tény, hogy március 10-én – ugyanazon a napon, amelyen Hácha köztársasági elnök a szojm alakuló ülését is összehívta – hitelesítette az összes megválasztott képviselő mandátumát, mégpedig anélkül, hogy a választásokkal kapcsolatos panaszok ügyét lezárta és azokban érdemi döntést hozott volna.⁹⁰

A szojm március 21-i alakuló ülésének a mandátumok hitelesítését követően már nem lett volna akadálya. A következő napok sorsdöntő eseményei azonban mind a szojm ülésének dátumát, mind pedig az alakuló ülés forgatókönyvét felülírták. Kárpátalja – mint ahogy az egész cseh-szlovák államiség – jövőjéről ekkor már nem Huszton, és még csak nem is Prágában, hanem Berlinben döntöttek, Cseh-Szlovákia felszámolása pedig végzetes következményekkel járt a Volosin-féle Kárpáti Ukrajna további sorsára nézve is.

Kárpátalja megszerzése a választásokhoz időzített próbálkozás megghiúsulása után is a magyar kormányzat első számú célkitűzései közé tartozott. A cseh-szlovák államiség végleges felszámolására irányuló német szándékról, noha annak részleteibe nem volt beavatva, Budapestnek is tudomása volt. Ezért amikor Prága a német-szlovák titkos tárgyalásokról értesülve március 10-én leváltotta az autonóm szlovák kormányt és katonai egységekkel szállta meg Szlovákiát, a magyar minisztertanács Teleki Pál kormányfő kezdeményezésére olyan döntést hozott, mely szerint a német hadsereg Cseh-Szlovákiába történő bevonulása, illetve Szlovákia függetlenségének kikiáltása esetén a magyar honvédség akár német hozzájárulás nélkül is megszállja Kárpátalját. (Juhász 1969, 195. p.)

Kárpátalja magyar birtokbavételére végül mégis német jóváhagyással, a német tervekkel összhangban kerülhetett sor. Március 12-én ugyanis Berlin tudatta Budapesttel, hogy Szlovákia függetlenségét el fogja ismerni, a Volosin-kormánynak azonban 24 óráig nem ad hasonló elismerést, tehát „Magyarországnak van 24 órája, amely idő alatt megoldhatja a rutén kérdést”. (Ádám 1968, 366. p.; Ádám 1970, 551. p.) A magyar katonai akció megindítását eredetileg március 18-ra tervezték, Szlovákia önállóságának küszöbönálló kihirdetésével összefüggésben azonban végül négy nappal előbbre hozták.

A szlovák országgyűlés 1939. március 14-én, pár perccel déli 12 óra után nyilvánította ki Szlovákia önállóságát. A magyar csapatok ugyanezen a napon Munkácsnál már a kora reggeli órákban átlépték az autonóm Kárpátalja határát és elfoglaltak több határ menti települést. Szlovákia függetlenségének kikiáltása és a magyar katonai akció a kárpátukrán kormányt is új helyzet elé állította és cselekvésre készítette. Szlovákia önállósodásával ugyanis megszűnt a cseh tartományok és Kárpátalja közötti összeköttetés, így nem maradt más választása, mint Kárpáti Ukrajna önállóságának kinyilvánítása abban a reményben, hogy azt a Német Birodalom is elismeri, és ezzel elejét veszi az ország rész magyar birtokbavételének.

Kárpáti Ukrajna önállóságának kihirdetéséről a huszti kormány, a szojm megválasztott képviselőinek és az UNO vezetőségének március 14-én délután 16 órakor kezdődő együttes ülésén született döntés, azzal, hogy azt a kormány által másnap 15 órára összehívott szojmnak kell majd megerősítenie. Új – ideiglenes – kormányt is alakítottak, amelyben Volosin kormányfő és a külügyminiszterre kinevezett, de ezekben a

90 NA ČR, VS, 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi.

napokban Németországban tárgyaló, a német vezetést Kárpáti Ukrajna önállóságának elismerésére rábírní igyekvő Julian Révai mellett Jurij Perevuznik, Sztepan Klocsurak, Julij Brascsajko és Mikola Dolinaj kapott helyet.⁹¹ A történekről Volosin kormányfő este 19 órakor a huszti rádióban elhangzott szózatában tájékoztatta a tartomány lakosságát, a prágai külügyminisztériumot pedig táviratban értesítette kormánya döntéséről.⁹² Az éjszakai órákban, 1 óra 30 perckor Hamilkar Hoffmann huszti német konzulon keresztül táviratot intézett a berlini külügyminisztériumba is, amelyben a Német Birodalom „védnökségét” kérte az önállóságát kikiáltó Kárpáti Ukrajna számára. (Стерчо 1965, 213. p.; Делеган–Вискварко 2009, 215. p.; Довганич–Корсун–Пагіря 2009, 276. p.; Suško 2008, 294–295. p.)

Miután Berlin a kérést válasz nélkül hagyta, a magyar csapatok pedig március 15-ének reggelén megkezdték az általános támadást és már Szolyva irányában nyomultak előre, Volosin ismét Berlinhez fordult azzal a kérdéssel, hogy Németország odaígérte-e Kárpáti Ukrajnát Magyarországnak, vagy sem? (Стерчо 1965, 216. p.) Válasz erre a táviratra sem érkezett, így a magukat a Német Birodalom pártfogoltjainak gondoló Volosinéknak végérvényesen fel kellett ismerniük, hogy Hitler csupán a játékszer szerepét szánta nekik a térség fölötti hegemonia megszerzéséért folytatott politikai játszmában, s könnyedén feláldozza őket éppen aktuális érdekei oltárán.

12. A szojm megalakulása és Kárpáti Ukrajna önállóságának kihirdetése

A kárpátukrán szojm 1939. március 15-i alakuló ülésére háborús viszonyok közepette, a tervezett ünnepélyes külsőségek és meghívott vendégek nélkül, a bevonuló magyar csapatok árnyékában került sor. Volosin kormányfő az ülésnek ilyen körülmények között is megpróbált törvényes keretet adni, s 15 órakor, megnyitásának tervezett időpontjában táviratban fordult Emil Háchához, amelyben a szojm azonnali összehívását kérte a köztársasági elnöktől.⁹³ A táviratra azonban már nem érkezett, nem is érkezhetett válasz, hiszen Prága utcáin ekkor már a német Wehrmacht katonái masíroztak.

A huszti állami reálgimnázium tornatermében összeülő szojm megnyitására némi késéssel, az előre jelzett 15 óra helyett 15 óra 20 perckor került sor. Az alakuló ülésen – annak jegyzőkönyve szerint – a 32 megválasztott képviselő közül csupán 22-en jelentek meg, a testület azonban így is határozatképesnek számított.⁹⁴ Többben, mint például a

91 *Нова Свобода*, 1939. március 16. Карпатська Україна самостійна суверенна держава, 1. p.

92 *Národní listy*, 1939. március 15. Nová vláda na Podkarpatské Rusi, 1. p.; Jedlička 1997, 422. p.

93 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 94/39

94 Az ülésen megjelenő képviselők a következők voltak: Avgusztin Volosin, Mihajlo Brascsajko, Julij Brascsajko, Ivan Hriha, Adalbert Dobvak, Mikola Dolinaj, Miloš Drbal, Avgusztin Dutka, Ivan Ihnatko, Vaszil Klempus, Mikola Mandzjuk, Mihajlo Maruscsak, Leonyid Romanyuk, Grigorie Moys, Dmitro Nyimcsuk, Jurij Pazuhanic, Fegyir Révai, Sztepan Roszoha, Vaszil Sobej, Avgusztin Stefan, Kirilo Fedeles és Mihajlo Tulik. (A szojm ülésének jegyzőkönyvét – egymástól némileg eltérő megszövegezésben – közli Pocoxa 1949, 60–87. p.; Гренджа-Донський 2002, 268–285. p.)

Németországban tárgyaló Révai külügyminiszter, vagy a Szolyvára utazó Sztepan Klocsurak gazdasági miniszter, igazoltan hiányoztak, de olyanok is akadtak, akik az adott helyzetben már nem kívántak részt venni a testület munkájában. Közéjük tartozott a német Anton Ernst Oldofredi is, aki nagy valószínűséggel a német konzultól kapott instrukciók alapján, német külpolitikai megfontolásból maradt távol az üléstől. (Balling 1991, 677. p.)

Az ülést a parlamenti rendnek megfelelően a képviselők doyenje, a 65 éves Avgusztin Volosin kormányfő nyitotta meg. Ezt követően felolvasták az országos választási bizottság jelentését a választások eredményéről és a megválasztott képviselők névsorát, majd a jelen levő képviselők Volosin kezébe letették a képviselői esküt. Az eskü szövege, amelyben a képviselők annak eredeti tervezetével szemben már csak Kárpáti Ukrajnára esküdtek fel, a Cseh-Szlovák Köztársaságra nem, a következőképpen hangzott: „Fogadom, hogy Kárpáti Ukrajnához hű leszek, s hogy legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint fogom a törvényeket betartani és megbízásomat teljesíteni.”⁹⁵ A két jelen levő nemzetiségi képviselő – a cseh Miloš Drbal és a román Grigorie Moys – az esküt csehül, illetve románul tehette le.⁹⁶ Az eskütétel után következett a szojm elnökének, alelnökeinek, tisztségviselőinek és bizottságainak megválasztása. Az elnöki tisztségre két jelölt volt, akik közül Avgusztin Stefan 20, Mihajlo Brascsajko 2 szavazatot kapott. Alelnökké Fegyir Révait és Sztepan Roszohát választották. A szojm öt bizottságot is létrehozott, amelyek az alkotmányjogi, a kulturális, a gazdasági-pénzügyi, a szociális-egészségügyi és a mentelmi bizottság voltak.

A kormány nevében Mihajlo Brascsajko 17 óra 38 perckor terjesztette a szojm elé a Kárpáti Ukrajna önállóságát kinyilvánító törvényjavaslatot, amelyet a testület mindhárom olvasatban egyhangúlag megszavazott. A 18 óra 12 perckor elfogadott, nyolc paragrafusból álló 1. számú törvény kimondta, hogy Kárpáti Ukrajna független állam, államformája köztársaság, élén a szojm által választott köztársasági elnökkel. Hivatalos nyelve az ukrán, az állami zászló színe a kék és a sárga, az állami címer a tartomány korábbi címere Nagy Vlagyimir kijevi nagyfejedelem jelképével, egy háromágú szigonnyal, az ún. trizubbal kiegészítve, állami himnusza pedig a „Scse ne vmerla Ukrajina...” (Még nem halt meg Ukrajna).⁹⁷

A jelen levő 22 képviselő röviddel Kárpáti Ukrajna függetlenségének kimondása után, 18 óra 30 perckor egyhangú szavazással köztársasági elnökké választotta Avgusztin Volosint, aki miután a szojm elnökének kezébe letette az államfői esküt, kinevezte a köz-

95 Az eskü szövegének első része eredetileg így hangzott volna: „Fogadom, hogy Kárpáti Ukrajnához és a Cseh-Szlovák Köztársasághoz hű leszek...” (Нова Свобода, 1939. március 5. Посольська обітниця до рук Батька Волошина, 2. p.)

96 A képviselői eskü szövege a két nyelven a következőképpen hangzott: „Slibuji, že budu věrný Karpatské Ukrajině, a že budu zachovávatí zákony a mandát svúj plniti podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.”; „Promit, că voi fi fidel Ucrainei Carpatе, că voi respecta întocmai legele existente și că voi împlini mandatul meu în conștiință și după priceperile mele cele mai bune.”

97 A törvény teljes szövegét közli többek között Делеган–Вискварко 2009, 216. p.; Довганич–Корсун–Пагіря 2009, 277–278. p.; Береш 2004, 286. p.; magyar fordításban Vehes–Tokar 2010, 107. p.

társaság első kormányát. Miniszterelnök és külügyminiszter Julian Révai, belügyminiszter Jurij Perevuznik, gazdasági és hadügyminiszter Sztepan Klocsurak, pénzügy- és kommunikációs miniszter Julij Brascasajko, egészségügyi és szociális miniszter Mikola Dolinaj, közoktatási és egyházügyi miniszter Avgusztin Stefan lett. A sojzm végül elfogadta a 2. számú, ún. felhatalmazási törvényt, amely a kormány számára lehetővé tette a rendeleti úton való kormányzást, majd 18 óra 42 perckor befejezte a munkáját.

A sojzm ülésézése idején Volosiné egy utolsó kétségbeesett kísérletet tettek a német támogatás megszerzésére. 16 órakor újabb táviratot intéztek Berlinbe, amelyben amellet, hogy értesítették Kárpáti Ukrajna függetlenségének kihirdetéséről, felkérték, hogy lépjen közbe Budapesten a magyar támadás leállítására érdekében. (Suško 2008, 300. p.) A huszti kormánynak a német támogatásba és közbenjárásba vetett reménye azonban ismét csak hiábavalónak bizonyult. A német külügyminisztériumból 17 órakor megérkező távirat arra utasította Hoffmann konzult, hogy szóban közölje a kárpátukrán kormánnyal: ne álljon ellent az előrenyomuló magyar csapatoknak, mivel a német kormány nincs abban a helyzetben, hogy a kért védelmet biztosítsa. (Делеган–Вискварко 2009, 217. p.; Довганич–Корсун–Пагіря 2009, 277. p.; Suško 2008, 301. p.)

Az ülés alatt kapta meg Volosin a magyar kormány ultimátumát is, amely felszólította, hogy ellenállás nélkül adja át a hatalmat a bevonuló magyar hadsereg főparancsnokának. Volosin válaszában a hadműveletek leállítását kérte a magyar kormánytól, egyúttal közölte, hogy Kárpátalja államjogi hovatartozásának megbeszélése céljából küldöttséget indít Budapestre. (Ádám 1970, 567., 570. p.) A sojzm bezárása után azonnal összeülő minisztertanács Julij Brascasajkot és Mikola Dolinajt Budapestre, Sztepan Klocsurakot Pozsonyba küldte, Jurij Perevuznikot pedig megbízta, hogy maradjon Huszton és ott várja be a magyar csapatokat. A magyar kormánnyal tervezett tárgyalási kísérlet azonban végeredményben kudarcba fulladt, mivel a Budapestre érkező delegációval a magyar fél nem volt hajlandó érdemben tárgyalni. (Ádám 1970, 605–606. p.)

A magyar hadsereg mindeközben folytatta előrenyomulását Huszt irányában. A honvédséget a Kárpátalján állomásozó cseh-szlovák haderő és a Szics Gárda kezdetben együttesen próbálta meg feltartóztatni. Azt követően azonban, hogy március 15-én megkezdődött a cseh-szlovák csapatok evakuálása Szlovákiába, illetve a cseh országrészekbe, a magára maradt Szics Gárda nem tudott érdemi ellenállást kifejteni. A magyar hadsereg így már március 16-án 15 óra után néhány perccel elérte Husztot és hamarosan bevonult a város központjába. Ugyanezen a napon a Vereckei-hágónál kiért a lengyel határra, március 18-ára pedig befejezte Kárpátalja birtokbavételét. (B. Stenge 2014)

Az államfővé választott Volosin – Avgusztin Stefan miniszter és több kormánytisztviselő kísérletében – március 16-án a reggeli órákban hagyta el Husztot. A román határon fekvő Nagybocskóra távozott, majd a 16-ról 17-re virradó éjszaka Máramarosszigetnél Románia területére lépett. Volosin itt a román kormány segítségét kérte, sőt felvetette a román védnökség lehetőségét is Kárpáti Ukrajna felett, amit azonban a román fél, amely tisztában volt azzal, hogy Kárpátalja magyar birtokbavétele német jóváhagyással történik, visszautasított. A román kormány ugyanakkor ezekben a napokban Kárpátalja keleti, a románlakta falvakat és a körösmezői vasútvonalat magában foglaló területeinek megszerzését fontolgatta. Miután azonban a magyar kormány a román igény teljesítésének előfeltételéül azt szabta, hogy Románia a román–magyar határ más szakaszán magyar többségű területeket adjon át Magyarországnak, végül is feladta a

Kárpátaljára vonatkozó mindennemű területi igényét. (Задорожний–Борів 2010, 31. p.; Ádám 1968, 372–374. p.; Trașcă–Grad 2014, 241–243. p.)

A kárpátukrán szojm 1939. március 15-i alakuló ülése egyben annak utolsó ülése is volt. A Volosin-féle Kárpáti Ukrajna, illetve a szojm által kikiáltott, de senki által el nem ismert „egynapos köztársaság”⁹⁸ története Kárpátalja magyar birtokba vételével szintén véget ért. Az országrész teljes egészében visszakerült Magyarországhoz és annak része maradt 1944 őszéig, a szovjet Vörös Hadsereg megérkezéséig. A második világháború során megkötött egyezmények értelmében ismét a csehszlovák állam részévé kellett volna válnia, erre azonban már nem került sor. 1944 novemberében kimondták Kárpátontúli Ukrajna „újraegyesülését” Szovjet-Ukrajnával, amit jogilag – lényegében már csupán a befejezett tényeket rögzítő – 1945. június 29-i csehszlovák–szovjet egyezmény szentesített. (Zseliczky 1998, 93–151. p.)

A szojm megválasztott képviselőinek további életútja rendkívül változatos volt, egyben azonban megegyezett: kevesüknek adatott meg, hogy az emigrációt vagy a szovjet börtönöket és munkatáborokat elkerüljék. A végzet elsőként Ivan Hrhát érte el, aki a szojm üléséről hazatérőben a magyar hadsereg fogságába esett, s március 18-án állítólag kegyetlen körülmények között vesztette életét. (Гренджа-Донський 2002, 386–388. p.) A háborús éveket többen pozsonyi vagy prágai emigrációban töltötték, köztük Mikola Dolinaj és Sztepan Kloclusurak miniszterek, akik a háború után a szovjet munkatáborokat is megjárták, majd miután nem kapták meg a szovjet állampolgárságot, szabadulásuk után az 1950-es években Csehszlovákiába repatriáltak. A németek által megszállt Prágában telepedett le Julian Révai, Avgusztin Stefan, Sztepan Roszoha és Avgusztin Volosin is, amíg azonban az előbbi háromnak a háború után sikerült a tengerentúltra távoznia, addig Volosin, aki a háború alatt a prágai ukrán szabadegyetem vezetője volt, 1945 májusában a szovjetek kezére került és szovjet fogságban halt meg ugyanezen év júliusában. Szovjet munkatáborban hunyt el többek között Fegyir Révai, az UNO elnöke, s nagy valószínűséggel Miloš Drbal, a szojm cseh nemzetiségű képviselője is. A háború után Romániába távozó Grigorie Moys román börtönben vesztette életét 1961-ben. A szojm nemzetiségi képviselői közül egyedül a német Anton Ernst Oldofredi élte meg a békés öregkort. Ő 1939 márciusában visszatért Pozsonyba, ahol a szlovákiai Német Párt vezetőségi tagja lett, majd a háború után Nyugat-Németországban telepedett le és élt 1982-ben bekövetkezett haláláig. (Довганич 2007; Balling 1991, 677. p.)

Nem volt kegyesebb a sors Volosinék politikai ellenfeleihez, a ruszin-ruszofil irányzathoz tartozó politikusokhoz sem, akik közül többek között Andrij Bródy, Sztepan Fencik, Mihajlo Demko, Julian Földesi és Edmund Bacsinszkij is szovjet kivégzőosztagok előtt vagy szovjet börtönökben hunyt el 1945–1946 folyamán. (Dupka–Zubánics 2017, 171–198. p.) A szovjet hatalom nem tűrte az autonomistákat, tartozzanak bármely irányzathoz, s mind az ukrán nemzeti, mind pedig a ruszofil és a magyarbarát ruszofil politikát folytató kárpátaljai politikusokkal leszámolt.

98 A kifejezést Michael Winch brit újságírótól kölcsönöztük, aki *Republic for a Day* című kötetében állított emléket a kárpátukrán törekvéseknek. (Winch 1939)

Felhasznált irodalom

Levéltári források

- Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Köztársasági Elnöki Iroda Levéltára, Prága)
Kancelář prezidenta republiky – Podkarpatská Rus
Národní archiv České republiky, Praha (Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára, Prága)
Ministerstvo spravedlnosti 1918 – 1945
Předsednictvo ministerské rady 1918 – 1945
Volební soud 1920 – 1939

Jogforrások

- Урядовий Вісник Правительства Карпатської України (Підк. Руси) 1939
Урядовий Вісник Правительства Підкарпатської Руси 1939

Korabeli sajtó

- Budapesti Hírlap* (Budapest) 1939
České slovo (Prága) 1939
Esti Újság (Pozsony) 1939
Felvidéki Magyar Hírlap (Budapest) 1938–1939
Felvidéki Újság (Kassa) 1939
Grenzbote (Pozsony) 1939
Kárpáti Híradó (Munkács) 1939
Kárpáti Magyar Hírlap (Ungvár) 1939
Kis Újság (Budapest) 1939
Lidové noviny (Brünn) 1939
Magyar Nemzet (Budapest) 1938–1939
Národní listy (Prága) 1939
Národní politika (Prága) 1939
Národní práce (Prága) 1939
Népszava (Budapest) 1938
Нова Свобода (Huszt) 1939
Pesti Hírlap (Budapest) 1939
Polední Národní politika (Prága) 1939
Přehledy z Karpatské Ukrajiny (Huszt) 1939
Slovák (Pozsony) 1939
Slovenská politika (Pozsony) 1939
Slovenská pravda (Pozsony) 1939
Új Hírek (Pozsony) 1939
Venkov (Prága) 1939

Szakirodalom

- Ádám Magda 1968. *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
Ádám Magda (összeáll.) 1970 *Magyarország külpolitikája 1938–1939*. Budapest, Akadémiai Kiadó /Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945, III./.
B. Stenge Csaba 2014. Magyar hadműveletek Kárpátalján 1939-ben. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony, Kalligram Kiadó /Regio Könyvek/, 91–116. p.

- Balling, Mads Ole 1991. *Von Reval bis Bukarest. Statistisch-Biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945. Band II.* København, Dokumentation Verlag.
- Cichoracki, Piotr–Dąbrowski, Dariusz 2014. Az 1939-es kárpátaljai események lengyel nézőpontból. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai.* Pozsony, Kalligram Kiadó /Regio Könyvek/, 195–209. p.
- Делеган, Михайло Васильович–Висқварко, Сергій Анатолійович (упоряд.) 2009. *Карпатська Україна (1938–1939). Збірник архівних документів і матеріалів.* Ужгород, Карпати.
- Довганич, Омелян Дмитрович 2007. *Карпатська Україна в боротьбі за незалежність. Репресії проти її обронців та керівних діячів.* Ужгород, Гражда.
- Довганич, Омелян Дмитрович–Корсун, Олексій Михайлович–Пагіря, Олександр Михайлович (упоряд.) 2009. *Карпатська Україна. Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. Том 1.* Ужгород, Закарпаття.
- Dupka György–Zubánics László (szerk.) 2017. *A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve.* Ungvár, Intermix Kiadó /Kárpátaljai Magyar Könyvek 264./.
- Fedinec Csilla 2015. „...olyan ez a kép, mintha egy összetört tükör volna a magyar társadalom, illetve a magyar lélek”. Hokky Károly (1883–1971) élete és tevékenysége. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XVII. évf., 2. sz., 133–151. p.
- Гренджа-Донський, Василь 2002. *Щастя і горе Карпатської України. Мої спогади.* Ужгород, Закарпаття.
- Hornyák Csaba 1988. A kárpátaljai akció (1938). *Aetas* 8. 1. sz. 5–27. p.
- Hubený, David 2014. Podkarpatoruské volby do sněmu a přezkum u Volebního soudu v roce 1939. *Historie – Otázky – Problémy*, 6. roč. 1. č. 181–190. p.
- Jedlička, Jan 1997. Podkarpatská Rus/Karpatská Ukrajina v březnu 1939. In Dejmek, Jindřich–Hanzal, Josef (uspoř.): *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století. Sborník prací k 65. narozeninám dr. Roberta Kvačka.* Praha, Historický ústav AV ČR, 409–424. p.
- Juhász Gyula 1969. *Magyarország külpolitikája 1919–1945.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Molnár Imre 2010. *Esterházy János élete és mártírhalála.* [Somorja], Méry Ratio.
- Ránki György–Pamlényi Ervin–Tilkovszky Loránt–Juhász Gyula (összeáll.) 1968. *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Росоха, Степан 1949. *Сойм Карпатської України.* Вінніпег, Культура й освіта.
- Sallai Gergely 2002. *Az első bécsi döntés.* Budapest, Osiris.
- Sallai Gergely 2009. „A határ megindul...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében. Pozsony, Kalligram.
- Shandor, Vincent 1997. *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century. A Political and Legal History.* Cambridge, Ukrainian Research Institute, Harvard University.
- Suško, Ladislav (Hrsg.) 2008. *Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 1.* Bratislava, LÚČ /Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I./.
- Стерчо, Петро 1965. *Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках.* Торонто, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка.
- Tilkovszky Loránt 1967. *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Trașcă, Ottmar–Grad, Cornel 2014. Kárpátalja kérdése a román dokumentumok tükrében, 1938–1939. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai.* Pozsony, Kalligram Kiadó /Regio Könyvek/, 210–244. p.

- Вереш, Микола 2004. *Карпатська Україна. Документи и факти*. Ужгород, Карпати.
- Vehes, Mikola–Tokar, Marian 2010. Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz / Kárpáti Ukrajna) kérdése a nemzetközi politikában. In Fedinec Csilla–Vehes, Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 91–107. p.
- Winch, Michael 1939. *Republic for a Day. An Eye-Witness Account of the Carpatho-Ukraine Incident*. London, Robert Hale Limited.
- Задорожний, Володимир Євгенович – Богів, Олександр Ярославович 2010. Августин Волошин: від прем'єра автономного уряду до президента незалежної Карпатської України. In Роман, Михайло (упорядник): *Карпатська Україна (1938–1939). Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції до 70-річчя проголошення Карпатської України, Пряшів, 5 березня 2009 року. Karpatská Ukrajina (1938–1939). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie venovanej 70. výročiu vyhlásenia štátu Karpatská Ukrajina v Prešove 5. marca 2009 roka*. Генеральне консульство України в Пряшеві – Кафедра україністики філософського факультету Пряшівського університету – Бібліотека Пряшівського університету [et al.], 13–34. p.
- Зан, Михайло 2010. Участь національних меншин у державотворчих процесах Карпатської України. In Роман, Михайло (упорядник): *Карпатська Україна (1938–1939). Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції до 70-річчя проголошення Карпатської України, Пряшів, 5 березня 2009 року. Karpatská Ukrajina (1938–1939). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie venovanej 70. výročiu vyhlásenia štátu Karpatská Ukrajina v Prešove 5. marca 2009 roka*. Генеральне консульство України в Пряшеві–Кафедра україністики філософського факультету Пряшівського університету–Бібліотека Пряшівського університету [et al.], 123–138. p.
- Zseliczky Béla 1998. *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Budapest, Napvilág Kiadó /Politikatörténeti Füzetek, X./.

ÁRPÁD POPÉLY

THE ELECTION TO THE CARPATHO-UKRAINIAN SOJM IN FEBRUARY 1939 (PART II.)

The study analyses the elections to the Carpatho-Ukrainian Sojm in February 1939, mainly the declaration of elections, the campaign, the minority aspects, and the results of the elections. Avgustyn Voloshyn's pro-Ukrainian government made the running of the other political forces in the elections impossible by playing the game of scheduling the elections, by banning political parties and by rejection of the opposition's list of candidates. Out of the 32 candidates on the list of the governing Ukrainian National Union (UNO), there was one representative of the German, Czech and Romanian minorities each. Representation of the Jews, the largest minority, was not even considered by the government, and the leaders of the Hungarian minority not only failed to participate on the list of candidates but they even requested Hungarian voters to reject it. All this was connected with the unfriendly relations of the Carpatho-Ukrainian government and Budapest, resp. the Hungarian minority in Subcarpathia, as well as with Hungary's efforts to seize the territory of Subcarpathia. The election campaign did not differ from the procedure proven in the totalitarian regimes. According to the official results, 92.4 per cents of the voters approved the election list of the UNO. The minorities, including the Jews, who did not want to be accused from opposing the Carpatho-Ukrainian regime, mostly also supported the check list. Most of the votes against were given by Hungarian voters.

ANGYAL BÉLA

Dokumentumok
az Országos Magyar Kisgazda
Földműves és Kisiparos Párt
és a Magyar Nemzeti Párt
történetéhez 1920–1936

Fórum Régiófejlesztési Központ – Fórum Kisebbségkutató Intézet

Az Országos Központi Hitelszövetkezet csehszlovákiai vagyona (1918–1928)¹

ISTVÁN GAUCSÍK

The Assets of the Hungarian National Central Credit Cooperative in Czechoslovakia (1918–1928)

Keywords: capital, credit cooperative, economic nationalism, ethnic issue.

A magyar szövetkezeti központok az 1918-ban, a határokon túlra került érdekeltségeik megtartása, átmentése érdekében tárgyalásokra kényszerültek. A gyorsan és markánsan megjelenő, cseh támogatást élvező nacionalista szlovák szövetkezetpolitika is új kihívások elé állította a magyar szövetkezeti elitet.

A magyar szövetkezeti központok vagyonának önhatalmú zárolását, a politikai nyomásgyakorlást, a magyar tisztviselőkkel szembeni karhatalmi fellépéseket, egyáltalán a szlovák irányítású Központi Szövetkezet (KSZ) egyoldalú lépéseit – melyek a nemzetközi szövetkezeti alapelveket és jogokat sértették – Budapestről elítélték. A magyar szövetkezeti központok a vagyoni veszteségek csökkentése érdekében kompromisszumokra, a gazdasági pozíciók egy részének megtartása érdekében új utak keresésére kényszerültek.² A szövetkezeti érdekek érvényesítéséhez elengedhetetlenül szükséges volt a magyar kormány támogatása és a nemzetközi fórumokon való tiltakozás. A szövetkezetek jogi és anyagi problémáinak rendezése a Csehszlovákia és Magyarország közti megegyezéstől és a kialakított mechanizmusoktól (tőkék átvitele, átváltása, pénzügyi szervezetek bevonása) is függött.

Egy regionális példa nagyon jól szemlélteti a hatalomváltás utáni szlovákiai szövetkezeti helyzetet. A nem elhanyagolható pozíciókkal rendelkező Nyitra megyei magyar hitelszövetkezetek 1919. augusztus 6-án tartottak értekezletet a kialakult helyzetről és a KSZ-hez való csatlakozásról. A zavaros és áttekinthetetlen szlovákiai társadalmi viszonyok között csupán 43 szövetkezet képviselője jelent meg, de azok memorandumot juttattak el Szlovákia Teljhatalmú Minisztériumához.

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj segítségével készült.

2 Az Országos Központi Hitelszövetkezet maga előtt görgette a likviditását veszélyeztető összes tartozását a szlovákiai hitelszövetkezetek irányába, ami 53,2 millió osztrák–magyar koronát tett ki. Ez a magyar államkincstár számára reális veszélyforrást jelentett. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), Z 795, 27. cs. 95. t. Pro memoria a magyar szövetkezeti központok és a csehek által megszállott területeken lévő szövetkezetek közötti kapcsolat rendezése tárgyában.

A Nyitra Megyei Gazdasági Egyesület értesítőjét, a *Nyitramegyei Gazdát* szerkesztő Sándorházi Lajos által jegyzett emlékirat bár felsorolta a sérelmeket, azonban a realitásokból indult ki és nyitottnak tekinthető.

Több szövetkezeti vezető csupán ezen az értekezleten értesült az új szlovák szövetkezeti törvényről, mely előírta a budapesti szövetkezeti központokkal való kapcsolatok megszakítását és 1919. július 31-ig a KSZ-hez való csatlakozást. A magyar ügyviteli nyelvű szövetkezetek többségének vezetői a szlovák törvényt meg sem érthették, ugyanakkor sérelmezték az információhiányt és az anyanyelvű tájékoztatás elmaradását. Az Országos Központi Hitelszövetkezetet (OKH) és a Hangyát hozták fel követendő példának, melyek hetenkénti rendszerességgel tájékoztatták tagszövetkezeteiket az új törvényekről és rendeletekről. Tényként könyvelték el, hogy a pénzügyi viszonyaikkal kapcsolatos elszámolásokat lehetetlenség volt elkészíteni. A központjaikkal 1918 novemberében megszakadt a kapcsolatuk, ezenkívül komoly problémát jelentett, hogy folyó- és betétszámláikat, illetve értékpapír-állományait továbbra is Budapesten kezelték.

A szövetkezetek vezetői az elszámolásokat gondokkal teli és elhúzódó folyamatnak tekintették, melyben a KSZ diplomáciai úton segíthetett volna, respektálva az OKH-s és hangyás revizorok tevékenységét. A nyitraiak kérése csupán az volt, hogy először intézzék el „közvetlenül és szabályszerűen” a budapesti központokkal az elszámolásokat, illetve a KSZ 1919 végéig halassza el a csatlakozásokat.

Az emlékirat érintette a nemzetiségi kérdést is. A hatalomváltás előtti magyar szövetkezeti központok etnikumfeletti, sőt egyensúlyozó szerepét hangsúlyozta: „A tiszta igazság az, hogy a magyar központok, az OKH, a Hangya stb. soha politikai és nemzetiségi kérdésekkel nem foglalkoztak. Ezeknek a központi szövetkezeti szervezeteknek nincsenek is ezekhez az agitációkhoz embereik. A központi ellenőrök ilyen ügyekkel sohasem foglalkoztak.”

Szlovákia Teljhatalmú Minisztériuma azonban válaszában nyíltan jelezte, hogy a KSZ a szlovákiai szövetkezetek budapesti adminisztratív és hitelkapcsolatainak radikális megszüntetését kívánja elérni. Ezen rendeletileg semmiféleképpen sem lehet változtatni. A minisztérium a szövetkezeti törvénnyel kapcsolatban a nyelvi indokokat kereken elutasította. A szlovákiai magyar nyelvű lapok szabotázsát feltételezte, hogy nem tájékoztatták a közvéleményt kellő módon és időben a törvényről. A szövetkezeteknek először a csatlakozást kellett kimondaniuk, majd az elszámolásokat kellett keresztülvinniük. A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos válasz tömör volt: „A magyar központoknak és azok szerveinek múltbani politikai működése vagy nem működése felől nem kívánok a szövetkezetekkel vitatkozni. Ezek nagyon is közismert dolgok.”³

A szlovákiai szövetkezeti rendszer konszolidálódását a háború utáni évek rendezetlen közgazdasági viszonyai, a budapesti központokkal megszakadt kapcsolatok és az ottmaradt tőkék (letétek, betétek, értékpapírok, üzletrészek) nagymértékben hátráltatták.

Az OKH a KSZ-szel már 1920-ban tárgyalt, de eredmény nélkül. A csehszlovákiai magyar és német bankok 1920-tól kibontakozó lépései saját pénzügyi problémáik megoldására és budapesti tőkéik visszahozatalára mégis (egy időre) kilendítette holtpontról a szövetkezeti kérdést is. Érdekvédelmi szervezetük, a Pénzintézetek Egyesülete

3 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. A Nyitra Megyei Központi Hitelszövetkezet szlovák–magyar nyelvű levele (1919. augusztus 30.); A minisztérium levelének másolata.

Szlovenszkón és Podkarpatszka Ruszban vállalta fel a szlovákiai hitelszövetkezetek koronajáradékainak intézését, miután az OKH és a KSZ tárgyalásai eredménytelenek bizonyultak. A magyarországi pénzügyi intézetek érdekvédelmét felvállaló Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE) és a Pénzügyintézetek Egyesülete között 1921. március 9-én aláírt egyezmény alapján a Pénzügyintézetek Egyesülete átvette és Szlovákiába szállította ezeket a számunkra ismeretlen nagyságú tőkéket. A KSZ oszthatta szét a pénzeket a szlovákiai szövetkezetek között.⁴

A TÉBE képviselte az OKH-t az 1921. júniusi prágai tárgyaláson, melyen a szlovák szövetkezeti vezetők nem vettek részt, csak a csehszlovák kormány küldöttje. A TÉBE képviselője, Nyulászi János⁵ szigorúan bizalmas jelentésében vázolta a Hangya vezetőségének a cseh szövetkezeti központok képviselőjével, Dvořákkal folytatott puhatolózó megbeszélés eredményeit.

A csehek a megbízás nélkül jegyzett hadikölcsönöket valorizálták volna, tehát az osztrák–magyar korona árfolyamvesztése miatt azokat felértékelték volna. A másik kitétel (mely inkább vádként fogalmazódott meg) a felvidéki hitelszövetkezetek iratait érintette. A szlovákiai szövetkezetek ugyanis képtelenek voltak elkészíteni mérlegeiket. Valós pénzügyi helyzetükről állítólag nem rendelkeztek információkkal, mert a „revizorok annak idején az adatok egy igen jelentékeny részét és a folyószámlák másolatait magukkal vitték”. A letétek rendezésénél szintén a hiányzó iratok kérdése merült fel.

Walko Lajos,⁶ a magyar küldöttség vezetője szerint az OKH-nak lehetőséget kellett volna kapnia a jogi helyzet tisztázására. A legjobb esetben volt tagszövetkezeteivel tárgyalni – hiszen „a közvetlen személyes tárgyalás sokkal eredményesebb lenne” –, nem pedig „áttételesen” a cseh szövetkezeti központokkal. Dvořák azonban ezt hevesen ellenezte. A cseh küldöttség azt követelte, hogy az összes elszámolást a pozsonyi és az ungvári szövetkezeti központ végezze.⁷

A szlovákiai hitelszövetkezetek tartozásai az OKH-nak (osztrák–magyar korona)⁸

Váltók, kötelezvények, jelzálogkölcsönök	2 385 287,80
Folyószámla	198 652,07
Lombardkölcsön	664 319,40
Egyéb	104 756,95
Összesen	3 353 016,22

4 Gaucsík 2004, 56. p.

5 Nyulászi János (1869–1952) felvidéki születésű ügyvéd, jogi író, pénzügyi szakértő. Abaúj-Torna vármegyében szövetkezetek alapításánál segédkezett. 1916–1921 között a Pénzügyintézetek Országos Szövetségének igazgatója. A TÉBE előadója, jogtanácsosa, majd 1925-ben igazgatója. Életrajzára I. Nyulászi 1993, 323–330. p.

6 Walko Lajos (1880–1954) pénzügyi szakember, politikus, miniszter.

7 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Értesítés a prágai tárgyalásokról az Orsz. Közp. Hitelszövetkezet részére (1921. június 28.). Az ungvári szövetkezeti központ léte kérdéses, mert a Rutén Szövetkezeti Központ (*Krajevyj družestvenyj sojuz*) Ungváron csak 1926-ban alakult meg. Kardos 1932, 852. p.

8 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Pro memoria a magyar szövetkezeti központok és a csehek által megszállott területeken lévő szövetkezetek közötti kapcsolat rendezése tárgyában.

Az OKH tartozásai a szlovákiai hitelszövetkezeteknek (osztrák–magyar korona)⁹

Üzletrészek	557 898,64
Betétek	36 189 858,57
Folyószámla	1 498 705,37
Hadikölcsönkötvények	14 248 475,00
Értékpapírok	349 688,00
Egyéb	321 188,57
Összesen	53 165 814,15

A kezdetben komoly szervezeti és anyagi problémákkal küszködő KSZ is rákényszerült az egyébként elhúzódó tárgyalásokra, hiszen rövid időn belül nyilvánvalóvá vált, hogy a még 1920-ban meghirdetett és az azóta elmaradó állami támogatás miatt képtelen rendezni a szlovákiai hitelszövetkezetek helyzetét.¹⁰

A csehszlovák–magyar kormányzati szintű szövetkezetügyi egyeztetések 1921–1923-ban gyakorlatilag megfeneklettek. A szövetkezeti kérdések méltányos rendezésére még remény sem látszott. Csak a szlovák és magyar szövetkezeti központok közti közvetlen tárgyalások jelenthettek kiutat.

Az egyik bizalmas, névtelen, egyébként a jelenségeket jelentősen eltúzó szlovákiai magyar pártpolitikai jelentés szerint az általános hitelhiány keresztülhúzta az expanzív cseh gazdasági terveket: „A csehek főként gazdasági térhódításra törekzenek, de ebben többet vállaltak, mint amennyit pénzügyileg megbírtak.” A dokumentum a KSZ integrációs törekvéseit negatívnak festette le.¹¹

A szövetkezetek elpusztításának vádjá minden alapot nélkülözött, ugyanakkor reálisan látta, hogy a 210-es szlovákiai szövetkezeti törvény revideálására nincs sem kisebbségi magyar, sem magyarországi politikai erő.

A KSZ szlovákiai helyzete azonban anyagilag még ingatag volt. Vezetője, Fedor Houdek ugyanakkor védekezni volt kénytelen – mellel meg a KSZ korrupciós ügyei rossz fényt is vetettek az intézményére –, mert a magyar hitelszövetkezetek tagsága elégedetlen volt a kialakult helyzettel.

Várady Béla,¹² a Kosúti Hitelszövetkezet elnöke és Garay József, a Fűri Hitelszövetkezet elnöke – mindketten plébánosok és a kisebbségi magyar szövetkezeti érdekek védelmezői – a KSZ 1922. november 23-i közgyűlésén a magyar hitelszövetkezetek részére fokozottabb anyagi támogatást sürgettek.¹³ A budapesti letétek és betétek Szlovákiába való szál-

9 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Pro memoria a magyar szövetkezeti központok és a csehek által megszállott területeken lévő szövetkezetek közötti kapcsolat rendezése tárgyában. Az egyik korabeli szlovák elemzés a budapesti letéteket helyesen 39 millió koronára becsülte. Ehhez járultak még a hadikölcsönök 13 millió korona értékben. Thurzo 1928, 292. p.

10 *Gazdasági Szemle*, 1922. május 15. 79. p.

11 MNL OL, Z 795, 27. cs. 95. t. Felvidéki szövetkezetek.

12 Várady Béla (1884–?) Kissárón született. Kosúton, majd Nagycétényben volt plébános. A keresztényszocialista párt kosúti alapszervezetének volt az elnöke. A Galántai Járás Közművelődési Egyesületén belül, az 1925-ben alakult Kosúti Helyi Bizottság vezetője volt. A Nyugat-Szlovéniai Gazdasági Egyesület elnöke, a Hanza Szövetkezeti Áruközpont egyik vezetőségi tagja.

13 *Gazdasági Szemle*, 1922. december 1. 185. p.

lítását és a KSZ agilisabb fellépését követelték. A tőkehiány ugyanis mindjobban veszélyeztette üzleti tevékenységüket, és lassan a létüket sodorta veszélybe.¹⁴

A KSZ csak 1923 elején kezdte felmérni – az OKH-val folytatandó tárgyalásokra készülve – a dél-szlovákiai hitelszövetkezetek pénzügyi helyzetét, betéteiket, adósságait és a hitelszövetkezetek körzeteit, melyeket az új államhatár megcsonkított.¹⁵

Az OKH és a KSZ 1924. december 5–6-án tárgyalt Pozsonyban a hadikölcsönökről, valamint a letétekről és a folyószámla-kivonatok szlovák félnek való kiadásáról. Kisebb léptékűnek, de fontosnak számított a megegyezés az értékpapírokról, melyek Magyarországon különböző közhivataloknál, körjegyzőknél és pénzintézeteknél voltak elhelyezve. Szabaddá tételüket és kivitelüket a szlovákiai hitelszövetkezetek az illetékes pénzügyigazgatóságnál kérvényezhették.¹⁶

A hadikölcsönkötvények Szlovákiába való szállítása végül 1925 májusában valósult meg. Ez a pénzügyi csomag ugyan stabilizálta a hitelszövetkezetek helyzetét, de egyéb pénzfeleslegeik (236 hitelszövetkezeté) még hosszú ideig Budapesten maradtak.¹⁷

Az újabb tárgyalássorozatra – hosszabb szünet után – 1927. április 22–23-án és 28-án került sor Budapesten. A magyar küldöttségben Balogh Elemér, a Hangya ügyvezető igazgatója, Horánszky miniszteri biztos és Gráf Ignác, az OKH jogi osztályának vezetője foglalt helyet. Az OKH-nak a szerepvállalását ekkor „egy technikai lehetőség” indokolta.

A csehszlovák és a magyar pénzintézetek közti „kölcsonös kapcsolatok kiegyenlítése”, tehát a régi osztrák és magyar koronában keletkezett tartozások és követelések tárgyában éppen 1927-ben folytak csehszlovák–magyar tárgyalások (az egyezményt 1928. május 26-án kötötték meg). Az OKH ebben lehetőséget látott a csehszlovák szövetkezeti követelések részbeni rendezésére, hiszen az államközi pénzügyi tranzakciókat lebonyolító szervezetek, a prágai Csehszlovák Kiegyenlítő Hivatal és a budapesti Magyar Kir. Kiegyenlítő és Felülvizsgáló Hivatal hatáskörébe ezek a pénzügyi feladatok is beletartoztak.¹⁸

Az OKH a szlovák partner érzékeny pontjára rátapintva a szlovákiai hitelszövetkezetek tőkeszegénységével érvelt. A KSZ-nek 18 millió 4%-os lebélyegzetlen koronajáradékot nyújtott volna. Cserébe az OKH átadta volna a szlovákiai hitelszövetkezetekkel szemben fennálló követeléseit. A KSZ óvatos volt és ellenvetéseket tett. Szerinte a csere lényegesen nem segíthetett volna a hitelszövetkezeteken, mert ezek az értékpapírok kockázatosaknak tűntek, nem számítottak likvideknek. Inkább készpénzben kértek volna követeléseik rendezését. Az OKH keresztülvihetőnek vélte a tranzakciót, ha a csehszlovák állam garanciát vállalt volna és meghitelezi az átvételt. Az OKH még fel-

14 *Gazdasági Szemle*, 1922. szeptember 1. 134. p.

15 *Gazdasági Szemle*, 1923. január 1. 6–7. p.

16 *Gazdasági Szemle*, 1924. december 20. 187. p.

17 Slovenský národný archív (SNA), Ústredné družstvo (ÚD), 1401. d. A KSZ levelei a Hangyának (1925. június 3., 1929. január 21.).

18 Gaucsik 2004, 62. p. Csehszlovák–magyar viszonylatban ezek az intézmények már 1923-ban felálltak. Bővebben I. Kráhl 1925, 10, 16. p.

ajánlotta, hogy képviselőit kiküldheti Szlovákiába és felvilágosíthatja a hitelszövetkezeteket a pénzügyi művellet fontosságáról.¹⁹

A történet további fejleményeiről nem állnak rendelkezésemre források. A megegyezésre valószínűleg nem került sor.

Az OKH csehszlovákiai vagyonának rendezését az 1930-as években már (újra) a csehszlovák–magyar gazdasági elhidegülés és bizalmatlanság akadályozta.²⁰

Irodalom

- Gaucsík István 2004. A nosztrifikáció és a pénzügyi kérdések rendezése a csehszlovák–magyar gazdasági tárgyalások tükrében (1920–1930). In Jobbágy István (szerk.): *Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez*. Komárom, Pont Kutatóintézet, 47–70. p.
- Kardos Béla 1932. A szövetkezeti ügy Cseh-Szlovákiában 1930-ban. *Magyar Statisztikai Szemle*, 10. évf. 10. sz. 848–852. p.
- Kráhl Vilmos 1925. *A trianoni szerződés alá eső külföldi tartozások belső elszámolása (az 1923: XXVIII. tc. magyarázata)*. Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés.
- Nyulászai Mihály 1993. Abaúj-Torna elfeledett jeles fia: dr. Nyulászai János. *Széphalom*, 5. sz. 323–330. p.
- Thurzo, Ivan 1928. Vývoj peňažníctva na Slovensku od politického prevratu do roku 1928. In Pimper, Antonín (szerk.): *Almanach československého peňažníctví v prvém desetiletí Československé republiky*. Praha, 277–296.

ISTVÁN GAUCSÍK

THE ASSETS OF THE HUNGARIAN NATIONAL CENTRAL CREDIT COOPERATIVE IN CZECHOSLOVAKIA (1918–1928)

This study deals with the property problems of the Budapest-based (Hungarian) National Central Credit Cooperative (Országos Központi Hitelszövetkezet) in Czechoslovakia in 1918, and with the Czechoslovak–Hungarian negotiations on cooperatives. From 1919, the Slovak-led Central Cooperative (Ústredné družstvo) successfully monopolized its position in the field of cooperative issues. The National Central Credit Cooperative tried to enforce its interests from an unfavourable position, as it had posted against the Slovak credit cooperatives a debt of 53,2 mil. Austro-Hungarian crowns. Between 1920 and 1927, the National Central Credit Cooperative held lengthy and intermittent negotiations with the Slovak Central Cooperative. They were able to agree on the smaller proportion of the Slovakian credit cooperatives only in 1924. The greater part of the capital of the Slovakian credit cooperatives had still remained in Budapest.

19 SNA, ÚD, 1401. d. Jegyzőkönyv (1927. április 22–23., 28.).

20 Gaucsík 2004, 62, 65. p.

Dél-Szlovákia gazdasági és szociális helyzete néhány mutató tükrében (2. rész)

ZSOLT HORBULÁK

The Economic and Social Situation of South Slovakia in View of Some Indicators (Part II.)

Keywords: regional economic problems, regions of Hungarians in Slovakia, educational attainment level, computer skills

Bevezetés

Korábbi tanulmányunkban (Horbulák 2015) rámutattunk arra, hogy Dél-Szlovákia, más megfogalmazásban Szlovákia jelentős magyar lakossággal rendelkező járásai, több fontos mutató tekintetében¹ elmaradnak az össz-szlovák átlagtól, egyben a nem magyar lakosságú járások átlagától is. A következőkben néhány további mutató segítségével ismét kísérletet teszünk arra, hogy a vizsgált járások helyzetét tovább elemezzük. A kiindulási pont ebben az esetben is a 2011-ben végrehajtott népszámlálás. Ez a census mélyebb képet ad a társadalmi változásokról, mivel olyan kérdések is felkerültek a listára, amelyek korunk információs-technológiai szokásaira, ismereteire is rákérdeznek.

1. Szlovákia regionális gazdasági és súlyponti problémái

Jól ismert tény, hogy Szlovákia regionális fejlettségének egyik alapvető problémája a nyugati–keleti, részben az északi–déli szembenállás. Ez, sok egyéb mellett, megmutatkozik a lakosság koncentrációjában, a települések városi–vidéki jellegében, a szociálisan gyengébb lakosság koncentrációjában, a beruházások eltérő mértékében, a munkahelyteremtés különböző dinamikájában, a helyi gazdaság struktúrájában, a munkanélküliség ingadozó mértékében, a közlekedési infrastruktúra állapotában és sok más egyében. A következő táblázat a NUTS2 régiók, az Európai Unió legkisebb statisztikai területi egységei alapján mutatja be a szlovákiai nagyrégiók gazdasági erejét:

1 A tanulmányban a munkanélküliség, az átlagbér, a szociális támogatásban részesülők és az úthálózat arányát hasonlítottuk össze.

1. táblázat. Szlovákia tervezési-statisztikai régióinak relatív ereje 2016-ban

Kód	NUTS2 régió hivatalos megnevezése	Az EU átlag %-os aránya
SK01	Bratislavský kraj	186,49
SK02	Západné Slovensko	72,12
SK03	Stredné Slovensko	60,79
SK04	Východné Slovensko	52,97

Forrás: <http://ec.europa.eu/eurostat>

Az 1. táblázat jól mutatja, hogy milyen óriási területi különbségek vannak az országon belül. Amíg Pozsony az unió 10 legfejlettebb régiója közé tartozik, és gyakorlatilag egy szinten van Prágával és Varsóval, Budapestet pedig már régen leghagyta, az ország többi nagyrégióját mérföldekre leelőzte, és azok jogosultak a Strukturális Alapokból való támogatásokra. Ezekre a NUTS2 régió akkor jogosult, ha az ott megtermelt GDP nem éri el az uniós átlag 75%-át. Nyilvánvaló, ha a nemzeti összterméket kisebb területre is kiszámítanák, még jelentősebbek lennének az eltérések.

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy mindez történelmi örökség. Ez jellemezte már a második világháború után újjáalakult Csehszlovák Köztársaságot is. A háború utáni szocialista iparosítás időszakában, az 1. és a 2. ötéves terv idején, 1949 és 1960 között² a prágai Állami Tervhivatal egyik legfontosabb célkitűzése a legelmaradottabb régiók támogatása volt, kiemelten az északi és keleti járások, konkrétan az akkor létező Eperjesi Kerület. Ebben az időszakban született döntés arról is, hogy egy kohászati központ keletre való telepítése kulcskérdés (Londák 1999, 107–108. p.). A helyzet azonban az időszak végére sem javult, a két kelet-szlovákiai kerület az ország valamennyi kerülete közül a legelmaradottabb volt (Häufler–Korčák–Kráľ 1960, 598. p.). Sőt, lényegesebb javulás a szocializmus végére se történt: „néhány gazdasági mutató alapján a [Kelet-szlovákiai] Kerület továbbra is elmarad a többiekétől. A területi kiterjedésével és a lakosság számával szemben az országon belül legalacsonyabb ipari és mezőgazdasági termeléssel rendelkezik (6,6% CSSZSZK).” (Häufler 1984, 553. p.)

Napjainkra ez a helyzet nem változott, a nyugat–keleti és az észak–déli szembenállás megmaradt, és talán azt is ki lehet jelenteni, hogy markánsabbá vált. Erre nem csupán az *Fórum Társadalomtudományi Szemle* említett számában mutattunk rá, hanem az *Acta Oeconomica Universitatis Selye* folyóiratban megjelent tanulmányunkban is (Horbulák 2014).³

Az ország regionális fejlődését a természetes központok elhelyezkedése is befolyásolja. Közismert tény, hogy Szlovákia esetében nagy különbségek vannak a természetes régiók és az adminisztratív régiók között. A helyi közigazgatási egységek határa nem esik egybe a természetes és történelmi régiók határával. „Az [1923-ban] végrehajtott területi reform alapvető mérföldkő Szlovákia területi fejlődésében, ugyanis ekkor tértek el először a természetes régióktól, amelyek kisebb módosításokkal csaknem

² A két időszak közé két egyéves tervet iktattak be.

³ A cikkben a legnagyobb vállalatok, a klaszterek, az autóiipari beszállítók kerületi számát, továbbá az üzemsűrűség járási adatait vetettük össze a szocializmus utolsó évtizede és a rendszerváltás két évtizede közti időszakban.

900 évig álltak fenn, és ezen természetes egységekhez való visszatérés máig sem történt meg.” (toudy.sk) A történeti Magyarország idején a megyerendszer kialakulása mintegy két évszázadig tartott, ezután a határok alig változtak, legfeljebb a vármegye adminisztratív jogkörei módosultak. A távolabbi múltban két alkalommal került sor időleges módosításokra (1785–1790 és 1849–1867 között), amelyek azonban csak összevonások voltak. 1919 után aztán öt-tíz éves rendszerességgel megindult a közigazgatási egységek határainak a módosítása. Az átfogó módosítások évei 1923, 1928, 1940, 1945, 1948, 1960 és 1998 voltak. Kísérletek a természetes és történeti központok újbóli figyelembevételére a rendszerváltás utáni reformok esetében történetek (Slavík é. n.; *Stručný prehľad...*, 58–59. p.; Horváth 2004, 297. p.), amelyek megvalósulását a politika mindannyiszor megakadályozta.

A természetes régiók figyelmen kívül való hagyása Dél-Szlovákiát kiemelten érinti. Ezt a szlovák szakértők is elismerik. A déli régió növekedésére negatívan hat, „hogy amíg a hagyományos szlovák régiók központjai meglehetősen stabilak, és a múltban progresszíven fejlődtek, Dél-Szlovákia esetében ezek a történeti régiók hiányoznak (ez annak következtében történt, hogy az eredeti adminisztratív egységek magyar oldalára kerültek)”. (Výrostová 2010, 237. p.) Milan Buček, Štefan Rehák és Jozef Tvrdoň elemzése alapján (2010, 180–181., 187. p.) a 2000-es évek első felében a regionális GDP növekedésében egyenlőtlenségek alakultak ki, továbbá a régiókon belüli, a városközpontokhoz kapcsolódó különbségek még nagyobbak lettek. Az életminőségi index legmagasabb értéke Pozsonyban van, a Vág völgyében folytatódik, és Poprádig magas marad. A szerzők az elmaradott régiók közé sorolták a Komáromi és az Érsekújvári járásokat nyugaton, a Losonci és Rimaszombati járásokat Közép-Szlovákiában, valamint a Homonnai, Varannói és Nagymihályi járásokat keleten. A Komáromtól a Nagyrőcei járásig elhelyezkedő hét járás egy szegény makrorégiót képez. Eva Výrostová regionális közgazdász szintén osztja ezt a nézetet (2010, 241. p.).

Napjainkra Pozsonytól keletre a centrum–periféria viszony alakult ki. Az ország legfejlettebb része a Pozsony – Nagyszombat – Nyitra háromszögbe összpontosul, és a következő központ Kassa. Szlovákia további legfejlettebb része Besztercebánya és Zólyom, majd Kassa és Eperjes környéke. A legelmaradottabb rész Dél-Szlovákia középső része, a Nagyrőcei, Rimaszombati és Rozsnyói járások. Valamivel jobb helyzetben vannak az északkeleti járások, mint Mezőlaborc és Szinna.

Az utóbbi évek gyors gazdasági növekedése következtében Szlovákia több régiójának sikerült felzárkóznia, a legsikeresebbek közé a nyugati, a főváros húzóhatását leginkább élvező járások tartoznak. Ha a fejlettség legnyilvánvalóbb mutatóját, a munkanélküliséget vesszük figyelembe, akkor Szlovákia magyarul a vidéke továbbra is a legnehezebb helyzetben van, mivel 2017 júliusában a legmagasabb munkanélkülisége ráta, több mint 21%, a Rimaszombati járásban volt (www.upsvar.sk).

2. A magyar régiók tudásszintje

A gazdasági fejlődésnek nem csak úgynevezett „hard” mutatói vannak, mint az üzemegek száma vagy közlekedés állapota egy-egy régióban, hanem olyan „soft” mutatók is, mint a tudás, az iskolázottság vagy az egyéb ismeretek és képességek. Ma már egyértelműen ismert és bizonyított tény, hogy tudás, az emberi tőke megléte a legfon-

tosabb feltétele egy vidék felzárkóztatásának, pontosabban az, ha a meglévő humán tőkét otthon tartják, és a potenciálját otthon is aknázzák ki. Szlovákia „magyar” járásainak számos gondja mellett ez az egyik, napjainkban egyre inkább érzékelt és figyelembe vett problémája. A hagyományos paraméterek mellett a 2011-es népszámlálás rákérdezett a számítógépes ismeretekre is. A következőkben a census ezen számaint vizsgáljuk meg a magyar járások esetében. Akárcsak korábbi tanulmányunkban, több oknál fogva magyarnak tekintettük Pozsony és Kassa városát is.

1.1. táblázat. A magyarnak tekintett járások lakosságának iskolai végzettsége

Járás	Alapfokú		Eltérés az országos átlagtól	Középfokú érettségi nélkül		Eltérés az országos átlagtól	Középfokú érettségivel		Eltérés az országos átlagtól
	abszolút	%	%	abszolút	%	%	abszolút	%	%
Pozsony	32 528	7,9	-7,1	61 552	15,0	-8,1	137 237	33,4	3,8
Szenc	8 172	12,3	-2,7	12 658	19,1	-4,0	18 587	28,0	-1,6
Dunaszerdahely	21 774	18,7	3,7	31 522	27,1	4,0	32 163	27,6	-2,0
Galánta	18 290	19,5	4,6	25 915	27,7	4,6	25 931	27,7	-1,9
Komárom	21 500	20,7	5,7	28 510	27,4	4,4	27 545	26,5	-3,1
Érsekújvár	25 273	17,5	2,5	35 198	24,4	1,3	44 843	31,1	1,5
Nyitra	22 112	13,9	-1,1	39 219	24,6	1,6	45 264	28,4	-1,1
Vágsellye	9 248	17,4	2,4	13 656	25,6	2,6	15 835	29,7	0,1
Léva	21 067	18,3	3,3	29 251	25,4	2,3	32 248	28,0	-1,6
Nagykürtös	8 975	19,7	4,7	11 916	26,2	3,1	11 455	25,1	-4,4
Losonc	13 611	18,2	3,2	16 124	21,5	-1,5	19 618	26,2	-3,4
Rimaszombat	19 182	22,6	7,6	17 323	20,4	-2,6	22 283	26,2	-3,3
Nagyőrce	9 268	22,9	8,0	9 009	22,3	-0,8	10 445	25,9	-3,7
Rozsnyó	12 571	19,8	4,9	14 314	22,6	-0,5	16 294	25,7	-3,9
Kassa	21 376	8,9	-6,1	40 089	16,7	-6,4	87 593	36,4	6,8
Kassa-vidék	23 188	19,4	4,5	25 221	21,2	-1,9	29 898	25,1	-4,5
Töketerebes	18 437	17,4	2,4	25 033	23,6	0,5	27 958	26,4	-3,2
Nagymihály	19 058	17,2	2,2	21 723	19,6	-3,5	32 044	28,9	-0,7
Átlag (16 járás, 2 város)	18 091	15,1	0,2	25 457	21,3	-1,7	35 402	29,6	0,1
Átlag (16 járás)	16 983	18,1	3,1	22 287	23,7	0,6	25 776	27,4	-2,2
Országos értékek	808 490	15,0	-	1 244 038	23,1	-	1 596 589	29,6	-

Forrás: Juhaščíková – Škápik – Štukovská 2012a, saját számítás

A magyar régiók lakosságának tudásszintjét négy táblázat segítségével elemeztük. Az adatok a Szlovák Statisztikai Hivataltól vettük át, majd kiegészítettük saját számításokkal. Ami az iskolai végzettséget illeti, a cenzuskor felvett adatokat kissé tömörítettük. Az alapfokú végzettséget meghagytuk, az ipari iskolák és az érettségit nem adó szakiskolák növendékeinek számát összesítettük, majd így tettünk az összes érettségit adó középfokú iskola esetében (teljes középfokú tanoncképzés, teljes középfokú szakiskola, általános középfokú iskola, magasabb szakmai képzést adó iskola) és a felsőfokú intézményeknél is (baccalaureusi, mester- és mérnökképzés, [kis]doktori végzettség). Akárcsak a fentebb hivatkozott tanulmányunkban, most is a 16 magyarnak tekintett járás számaint és azok átlagát néztük meg, illetve különvéve Pozsony és Kassa városát, végül megnéztük, hogy a magyar járások külön-külön, együtt, majd a két nagyvárost is hozzászámítva mennyiben térnek el a szlovák átlagtól. Azt, hogy miért a járást tekintettük alapegységnek, úgyszintén a korábbi cikkben indokoltuk. Minden esetben azt a módszert alkalmaztuk, hogy az egyes járások, illetve nagyvárosok adatait összehasonlítottuk az országos átlaggal. Amennyiben az adott járás/nagyváros számai kisebbek, a különbség negatív előjelű, ha nagyobbak, akkor pozitív előjelű eltérésként tüntettük fel. Az előjel önmagában nem mérvadó, mivel jelölhet kevésbé kívánatos jelenséget, pl. alapfokú képzettséget, szövegszerkesztői ismeretek hiányát.

2.1. A dél-szlovákiai járások lakosainak iskolai végzettsége

Tekintettel arra, hogy az iskolai végzettség esetében több adatot vizsgáltunk, az összevonások ellenére is hosszabb táblázatot kaptunk, ezért azt két részre bontottuk. Az első oszlopot értékelve látható, hogy az iskolai végzettséget illetően a magyar vidék még Pozsonyt és Kassát is beleszámítva sem éri el az országos átlagot, noha a két nagyvárosban éppen a legalacsonyabb végzettségűekből van a legkevesebb. Az átlagtól jobb helyzet csak a Szenci, Nyitrai és a Kassai járásban van. Az érettségi nélküli középfokú végzettséggel rendelkezők esetében a helyzet sokkal összetettebb. A nyugati járásokban meglehetősen magas az ilyen végzettséggel rendelkezők aránya, keleten az átlagnál kisebb. Az érettséggel rendelkezők aránya ismét csak elmarad az országos átlagtól, de Pozsony és Kassa mellett még további másik két járásban is jobb a helyzet, mégpedig az Érsekújváriban és a Vágsellyeiben.

1.2. táblázat. A magyarnak tekintett járások lakosságának iskolai végzettsége

Község	Magyar lakosság aránya	Választópolgárok száma	Leadott szavazatok		„Igen” szavazatok		„Nem” szavazatok		Érvénytelen szavazatok	
			száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Aknaszlatina	59,8	1 454	1 311	90,2	889	67,8	422	32,2	-	-
Beregrákos	47,3	1 642	1 370	83,4	1 083	79,1	195	14,2	92	6,7
Csongor	88,5	956	800	83,7	201	25,1	599	74,9	-	-
Fancsika	49,9	377	372	98,7	292	78,5	6	1,6	74	19,9
Gödényháza	48,7	417	372	89,2	105	28,2	82	22,0	185	49,7
Gyertyánliget	23,3	940	916	97,4	899	98,1	12	1,3	5	0,5
Handalbustyaháza	25,3	355	321	90,4	315	98,1	2	0,6	4	1,2
Kerekhegy	40,5	210	201	95,7	189	94,0	12	6,0	-	-
Királyháza	21,0	2 459	2 143	87,1	2 054	95,8	63	2,9	26	1,2
Nagyszőlős	23,8	5 705	5344	93,7	5 104	95,5	188	3,5	52	1,0
Técső	31,5	4 614	4 351	94,3	3 744	86,0	577	13,3	30	0,7
Tekeháza	40,6	530	519	97,9	452	87,1	67	12,9	-	-
Verbőc	64,3	299	278	93,0	34	12,2	244	87,8	-	-
Visk	53,2	3 757	3 384	90,1	2 923	86,4	328	9,7	133	3,9

Forrás: Juhaščíková–Škápik–Štukovská 2012a, saját számítás

Napjainkban az igazi fejlettséget a diplomával rendelkezők aránya jelenti. Amíg a 16 járás átlaga 11,5 százalék, az országos átlag 13%. Ebben a mutatóban, akárcsak általában máskor is, Pozsonyhoz, Kassához és Nyitrahoz felzárkózik a Szenci járás is. A legrosszabb számai a Nagykürtösi, Nagyrőcei, Tóketerebesi járásoknak vannak, de utánuk holtversenyben Rimaszombat és Komárom következik. Az iskolai végzettséggel nem rendelkezők arányában ismét nagyobb a szórás, itt megint csak nyugat-keleti szembenállást látunk: az országos átlagnál jobb helyzet a Nagykürtösi járásig tart. Persze van kivétel is, Szenc száma rossz.

2.2. A dél-szlovákiai járások lakosainak számítógépes ismeretei

A számítógép használata napjainkra az alapvető kompetenciák közé tartozik, így már 2011-ben is teljesen helyénvaló volt, hogy a census kérdőívében szerepeljen. A 2. és 3. táblázatból az olvasható ki, hogy mind országos szinten, mind pedig a 16 járás tekintetében az internethasználat jobban elterjedt, mint a szövegszerkesztő programok használata. Ez azért nem meglepő, mivel az utóbbi nagyobb tudást igényel.

A szövegszerkesztő használata tekintetében jelentős korrelációt látunk az iskolai végzettség mértékével, de úgyszintén megvan a nyugat-keleti szembenállás is. Pozsony értelemszerűen kimagasló értékkel rendelkezik, de a második legjobb száma Szencnek van, utána Nyitra következik, ellenben Kassa alig éri el az országos szintet. A szomszédos járások között is meglehetősen nagy különbségek vannak. Nagyrőce és Rimaszombat most is sereghajtó.

Ahogy említettük, a világháló használata jobban elterjedt, ezért egyaránt jellemző rá a nagyváros-vidék ellentét, mint a nyugat-kelet szembenállás. Pozsony és mondhatni hagyományosan Szenc értékei kiválóak, Nyitra már gyengébb, viszont Kassa elmarad az országos átlagtól. Nagyrőce és Rimaszombat ebben az esetben is a legrosszabb mutatóval rendelkezik. Érdekes tény, hogy a nyugati részen megint csak Komárom áll a legrosszabbul.

2. táblázat. A magyarnak tekintett járások lakosságának szövegszerkesztői ismeretei

Járás	Igen		Eltérés az országos átlagtól	Nem		Eltérés az országos átlagtól	Ismeretlen		Eltérés az országos átlagtól
	abszolút	%	%	abszolút	%	%	abszolút	%	%
Pozsony	276 559	67,0	17,1	93 364	23,0	-11	41 305	10,0	-6,1
Szenc	37 305	56,3	6,4	17 727	26,8	-7,2	11 233	17,0	0,9
Dunaszerdahely	53 001	45,5	-4,4	47 156	40,5	6,5	16 335	14,0	-2,1
Galánta	45 138	48,2	-1,7	35 085	37,5	3,5	13 371	14,3	-1,8
Komárom	44 971	43,2	-6,7	41 749	40,2	6,2	17 275	16,6	0,5
Érsekújvár	66 338	45,9	-4,0	50 968	35,3	1,3	27 111	18,8	2,7
Nyitra	84 987	53,4	3,5	51 412	32,3	-1,7	22 744	14,3	-1,8
Vágsellye	25 785	48,4	-1,5	19 574	36,7	2,7	7 927	14,9	-1,2
Léva	54 558	47,3	-2,6	46 088	39,9	5,9	14 721	12,8	-3,3
Nagykürtös	18 859	41,4	-8,5	19 240	42,2	8,2	7 463	16,4	0,3
Losonc	29 909	40,0	-9,9	28 022	37,4	3,4	16 930	22,6	6,5
Rimaszombat	32 324	38,1	-11,8	36 314	42,8	8,8	16 251	19,1	3,0
Nagyrőce	15 284	37,8	-12,1	18 564	46,0	12,0	6 552	16,2	0,1
Rozsnyó	25 734	40,6	-9,3	27 110	42,8	8,8	10 507	16,6	0,5
Kassa	120 498	50,3	0,4	53 628	21,8	-12,2	66 307	27,9	11,8
Kassa-vidék	50 357	42,2	-7,7	46 038	38,6	4,6	22 832	19,2	3,1
Töketerebes	43 823	41,3	-8,6	46 856	44,2	10,2	15 393	14,5	-1,6
Nagymihály	48 529	43,8	-6,1	42 973	38,8	4,8	19 340	17,4	1,3
Átlag (16 járás, 2 város)	59 664	46,2	-3,8	40 104	37,0	3,0	19 644	16,8	0,7
Átlag (16 járás)	42 306	44,6	-5,3	35 930	38,9	4,9	15 374	16,5	0,4
Országos értékek	2 691 016	49,9	-	1 834 813	34,0	-	871 207	16,1	-

Forrás: Forrás: Juhaščíková–Škápič–Štukovská 2012b, saját számítás

Összegzés

Akárcsak a korábbi két hasonló témájú tanulmány (Horbulák 2014; Horbulák 2015) mutatta, Dél-Szlovákiában három központ alakult ki: Pozsony és Kassa nagyobb, illetve kisebb centrumként Nyitra. Ezt a jelen dolgozat is igazolja. Látható azonban, hogy Pozsonyhoz felzárkózott a Szenci járás is. A legrosszabb helyzetben hagyományosan a gömöri járások vannak.

Eddig is közismert volt, hogy a szlovákiai magyarság iskolai végzettsége elmarad a szlovákiai átlagtól, tehát a szlovák többség végzettségének az átlagától is. Ez jellemezte a szocializmus egész időszakát is. A problémát nem csupán magyar részről érzékelték, a helyzeten a kormány is megpróbált változtatni, a felsőoktatásban hosszabb időn át alkalmazták a nemzetiségi kvótát. Napjainkra a helyzet javult, a diplomával rendel-

kező magyarok száma nőtt, de hiába bővültek a lehetőségek, a 2000-es években tömegessé váló felsőoktatással egyelőre nem képes lépést tartani.

3. táblázat. A magyarnak tekintett járások lakosságának internethasználati ismeretei

Járás	Igen		Eltérés az országos átlagtól	Nem		Eltérés az országos átlagtól	Ismeretlen		Eltérés az országos átlagtól
	abszolút	%	%	abszolút	%	%	abszolút	%	%
Pozsony	283 468	68,6	14,8	88 939	22,0	-9,2	38 821	9,5	-5,5
Szenc	39 940	60,3	6,5	15 931	24,0	-7,2	10 394	15,7	0,7
Dunaszerdahely	62 195	53,4	-0,4	40 200	34,5	3,3	14 097	12,1	-2,9
Galánta	50 020	53,4	-0,4	31 491	33,6	2,4	12 083	12,9	-2,1
Komárom	51 498	49,5	-4,3	37 066	35,7	4,5	15 431	14,8	-0,2
Érsekújvár	73 813	51,1	-2,7	46 083	31,9	0,7	24 521	17,0	2,0
Nyitra	90 854	57,1	3,3	47 507	29,8	-1,4	20 782	13,1	-1,9
Vágsellye	28 187	52,9	-0,9	17 829	33,5	2,3	7 270	13,6	-1,4
Léva	59 762	51,8	-2,0	42 083	36,5	5,3	13 522	11,7	-3,3
Nagykürtös	21 117	46,3	-7,5	17 606	38,6	7,4	6 839	15,0	0,0
Losonc	32 753	43,8	-10,0	26 036	34,8	3,6	16 072	21,5	6,5
Rimaszombat	36 703	43,2	-10,6	33 100	39,0	7,8	15 086	17,8	2,8
Nagyroce	16 707	41,4	-12,4	17 616	43,6	12,4	6 077	15,0	0,0
Rozsnyó	28 227	44,6	-9,2	25 206	39,8	8,6	9 918	15,7	0,7
Kassa	126 430	52,9	-0,9	50 000	20,2	-11,0	64 003	26,9	11,9
Kassa-vidék	55 025	46,2	-7,6	42 724	35,8	4,6	21 478	18,0	3,0
Töketerebes	48 936	46,1	-7,7	42 697	40,3	9,1	14 439	13,6	-1,4
Nagymihály	53 937	48,7	-5,1	38 957	35,1	3,9	17 948	16,2	1,2
Átlag (16 járás, 2 város)	64 421	50,6	-3,2	36 726	33,8	2,6	18 266	15,6	0,6
Átlag (16 járás)	46 855	49,4	-4,4	32 633	35,4	4,2	14 122	15,2	0,2
Országos értékek	2 905 374	53,8	-	1 684 288	31,2	-	807 374	15,0	-

Forrás: Juhaščíková–Škápik–Štukovská 2012b, saját számítás

A tudáshoz közvetlenül kapcsolódnak az informatikai ismeretek, a számokat tekintve erős korrelációt látható az iskolai végzettséggel. Ez a tudás is jelentős részben az oktatás keretében sajátítható el, ellenben annyira gyakorlati ismeretről van szó, hogy a népszámláláson, helyesen, külön is rákérdeztek. Nem kétséges, hogy a nyelvtudás tekintetében is hasonló összefüggést találunk.

A magyar járások lemaradását ez a tanulmány is igazolja. Látható azonban, hogy ez a 16 járás már egyáltalán nem alkot homogén régiót. Ez persze nem meglepő, hiszen hosszan elnyúló, földrajzilag és néprajzilag több tájegységre osztható nagyrégióról van szó. A pozsonyi agglomerációs járások közül a vizsgált mutatókat tekintve azonban csak Szencnek sikerült felzárkóznia, Dunaszerdahelynek, Galántának, Vágsellyének nem. Ebben szemben áll a munkanélküliségi adatokkal, amely esetében gyakorlatilag elérte a fővárosi szintet. A múltbéli tapasztalatokat is figyelembe véve, a déli régió lemaradásnak a leküzdése, enyhítése hosszadalmas feladat, és csak külső segítséggel érhető el.

Irodalom

- Buček, Milan–Rehák, Štefan–Tvrdoň, Jozef 2010. *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava, IURA Edition.
- Häufler, Vlastislav 1984. *Ekonomická geografie Československa*. Praha, Academia.
- Häufler, Vlastislav–Korčák, Jaromír–Kráľ, Václav 1960. *Zeměpis Československa*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd.

- Horbulák Zsolt 2014. A szlovákiai nagyipar földrajzi elhelyezkedésének változásai a rendszerváltástól napjainkig. In *Acta Oeconomica Universitatis Selye*, 3. évf. 2. sz. 40–57. p.
- Horbulák Zsolt 2015. Dél-Szlovákia gazdasági és szociális helyzete néhány mutató tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 17. évf. 3. sz. 43–56. p.
- Horváth Gyula (szerk.) 2004. *Dél-Szlovákia*. Budapest–Pécs, DialogCampus.
<http://ec.europa.eu/eurostat/news/themes-in-the-spotlight/regional-gdp> (2017.05.03)
http://www.toudy.sk/images/ukrajina2011/1vyvoj_uzemia.pdf (2015.9.22)
- Juhaščíková, Ivana–Škápik, Pavol–Štukovská, Zuzana 2012a. *Obyvateľstvo podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania*. Základné údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky.
- Juhaščíková, Ivana–Škápik, Pavol–Štukovská Zuzana 2012b. *Obyvateľstvo podľa počítačových znalostí*. Základné údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky.
- Londák, Miroslav 1999. *Otázky industrializácie Slovenska (1945-1960)*. Bratislava, Veda.
- Slavík, Vladimír é. n. *Reforma verejnej správy v SR (priestorové aspekty)*. *Katedra humánnej geografie a demogeografie*, Prírodovedecká fakulta UK Bratislava.
- Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska* 2007. Bratislava, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Sekcia verejnej správy, Odbor koordinácie a modernizácie verejnej správy.
- Výrostová, Eva 2010. *Regiónálna ekonomika a rozvoj*. Bratislava, Iura Edition.
www.upsvar.sk

ZSOLT HORBULÁK

THE ECONOMIC AND SOCIAL SITUATION OF SOUTH SLOVAKIA IN VIEW OF SOME INDICATORS (PART II.)

It has been already known that the educational attainment level of the Hungarians in Slovakia is far below the Slovakian average, i.e. the average of the Slovak majority. This was characteristic in the whole period of the socialist regime too. The problem was not only felt by the Hungarians, the government also tried to change the situation, in higher education the national minority quota was applied for a long time. The situation has improved since then, the number of Hungarians holding a higher education degree has increased, but despite expanding opportunities, it has not been able to keep pace with higher education becoming massive in the 2000s. This study also confirms that the Hungarian districts still lag behind. It can be seen, however, that the 16 districts no longer constitute a homogeneous region. Of course, it is not surprising, since it is a long-stretching, large region that can geographically and ethnically be divided into several districts. From the Bratislava agglomeration districts, however, only the Senec district has managed to catch up as regards the examined indicators, the Dunajská Streda, Galanta and Šaľa districts have not. Taking into account past experiences, combatting the backlog and mitigating its effects in the southern region is a lengthy task and it can only be achieved with external help.

INGRID ALFÖLDYOVÁ–TOMÁŠ FICEK

A magyar és a szlovák tanítási nyelvű alapiskola ötödik évfolyamában végzett tudásszintmérés (Tesztelés 5-2016) eredményeinek összehasonlítása

Bevezetés

A Szabványosított Oktatásügyi Mérések Nemzeti Intézete (a továbbiakban: NÚCEM) az Oktatásügyi Minisztérium állami költségvetésű intézménye, amely önálló jogalanyiságot 2008. szeptember 1-jén kapott az SZK Oktatásügyi, Tudományos és Sportminisztériuma által a 245/2008 számú nevelési és oktatási törvény értelmében (a továbbiakban: oktatásügyi törvény). Az intézet feladata a középiskolák és az alapiskolák tudásszintmérő tesztelésének előkészítése és megvalósítása. Ennek egyik részfeladata az ötödik évfolyam tanulóinak tesztelése (Tesztelés 5). Ezen tanulmány a Tesztelés 5 rövid történetével és a diákok tesztelésben elért eredményeivel foglalkozik, amelyre 2016. november 16-án került sor az összes teljes szervezetségű alapiskolában. A tanulmány részét képezi a tanulók matematikatesztben elért eredményeinek elemzése a tanítási nyelv szerinti felbontásban.

A Tesztelés 5 rövid története

Az ötödikes tanulók országos tudásszintmérése előtt több próbatesztelés is lezajlott, amelyet a 4. és 5. évfolyam tanulói közül kiválasztott mintán végeztünk el. „Az alap- és középiskolák oktatási színvonalának értékelése az aktuális oktatásügyi reform tükrében” (*Hodnotenie kvality vzdelávania na základných a stredných školách v SR v kontexte prebiehajúcej reformy vzdelávania*) nevű projekt (ITMS kód: 26110130309; a továbbiakban: HKV) keretében két kísérleti próbamérés valósult meg. 2011-ben a 4-es diákok reprezentatív mintáján (matematikából 1422 szlovák tanítási nyelvű, 623 magyar tanítási nyelvű tanuló részvételével), 2012-ben pedig szintén a negyedikes tanulók reprezentatív mintáján (1836 szlovák és 773 magyar tanítási nyelvű tanuló részvételével). Az 1. táblázatban a NÚCEM fő tevékenysége keretében végzett matematikamérések áttekintését közöljük, valamint az iskolák és a tanulók számát, akik bekapcsolódtak ezekbe a mérésekbe. Az itt feltüntetett mérések időpontjai között további próbamérések is történtek, amelyeket

rendszeresen végeztünk el összesen hozzávetőlegesen 200 tanuló részvételével az alapszintű 4. (júniusban) és 5. (októberben) évfolyamában a teljes szervezettségű iskolák mintáján Szlovákia-szerte. Ezen próbamérések célja az volt, hogy felmérjük a Tesztelés 5 (fő mérés) tesztfüzetébe szánt feladatok minőségét, megfelelőségét, a megoldásukhoz szükséges időt és a magyar fordítás helyességét.

1. táblázat. A NÚCEM fő tevékenységként megvalósított matematikamérések

Tudásszintmérés megnevezése	Időpont	Tesztelt évf.	Az iskolák és tanulók mintája					
			SZTNy AI		MTNy/ SZMTNy AI		Összesen	
			AI	SZTNy tanulók	AI	MTNy tanulók	AI	Tanulók
A Tesztelés 5 tesztfeladatainak próbamérése	2012. okt. – nov.	5.	36	1 390	0	0	36	1 390
Az AI 5.-es tanulóinak próbamérése (T5-2013)	2013. nov. 13.	5.	72	1 499	17	520	89	2 019
Az AI 5.-es tanulóinak mérése (T5-2014)	2014. nov. 12.	5.	99	3 144	17	420	116	3 564
Az AI 5.-es tanulóinak mérése (T5-2015)	2015. nov. 25.	5.	1 316	40 344	140	2 790	1 457*	43 134
Az AI 5.-es tanulóinak országos mérése (T5-2016)	2016. nov. 23.	5.	1 344	42 386	140	2 900	1 485	45 286

Magyarázat: SZTNy – szlovák tanítási nyelvű, MTNy – magyar tanítási nyelvű, SZMTNy – szlovák és magyar tanítási nyelvű

* Ebből 1 ukrán tanítási nyelvű AI, miközben a tanulók itt szlovák nyelvű matematikatesztet írtak.

Az országos tudásszintmérésbe (T5-2016) összesen 1 485 ötödikes diák kapcsolódott be, ebből 1 344 szlovák tanítási nyelvű, 125 magyar tanítási nyelvű, 15 szlovák és magyar tanítási nyelvű, 1 pedig ukrán tanítási nyelvű. Elsőként vettek részt a mérésben a speciális tanulási szükségletekkel rendelkező tanulók, mégpedig a szociálisan hátrányos helyzetű és az egészségileg hátrányos helyzetű tanulók, a mentálisan sérült tanulókon kívül.

A Tesztelés 5 céljai a matematika tantárgyon belül

A Tesztelés 5 célja, hogy a tanulók tudásszintjéről és teljesítményéről objektív képet kapjunk az AI felső tagozatába való belépéskor, valamint az iskolák számára visszajelzést arról, hogy a tanulók mennyire felkészültek arra, hogy feljebb lépjenek (ISCED 1 szintről

az ISCED szintre). Végül, de nem utolsósorban pedig ezek az országos eredmények belépcsési adatokként is szolgálnak a szlovákiai alapiskolák által képviselt képzési hozzáadott értékről. A matematikai mérés célja szintén az, hogy az AI első szintjén szerzett tudást mérje. A Tesztelés 5 relatív teljesítményteszt, ún. NR teszt (norm-referenced), amely a tanulókat teljesítményük alapján méri. Az ilyen tesztnek a célja, hogy a tanulók teljesítményét egymással összemérje. Ebben a mérési formában 50–60%-os eredmény az elvárt, a teszt reliabilitása (megbízhatósága) pedig több mint 0,8 kell, hogy legyen.

A matematikateszt feladatai a szövegértésre, a tudás mélységének felmérésére, annak gyakorlati felhasználásra és a logikai gondolkodásra épülnek. A feladatok részeként táblázatok és grafikonok is szerepelnek a tesztben. Tartalmi szempontból a teszt az állami alaptanterv tartalmát és előírt teljesítményeit tekintetbe véve, abból kiindulva készül (Tanítási terület: Matematika és tájékozódás az információk között): az ISCED 1 melléklete, amelyet a Központi Tantárgybizottság hagyott jóvá 2009-ben. A matematikateszt tartalmát tekintve a szlovák és magyar tanítási nyelvű iskolákban azonos. A magyar teszt a szlovák fordítása. Éppen ezért tartjuk objektívnek a tanulók matematikában elért eredményeinek összehasonlítását a tanítási nyelv szerint. A tanítási nyelvből (magyar és szlovák nyelvből elért) eredmények összehasonlítása nem lehet objektív, hiszen összeállítóknak a magyar és a szlovák nyelv érvényes pedagógiai dokumentációjából kell kiindulniuk, amely egymástól eltérő.

A matematikából elért átlageredmény oktatási nyelv szerint

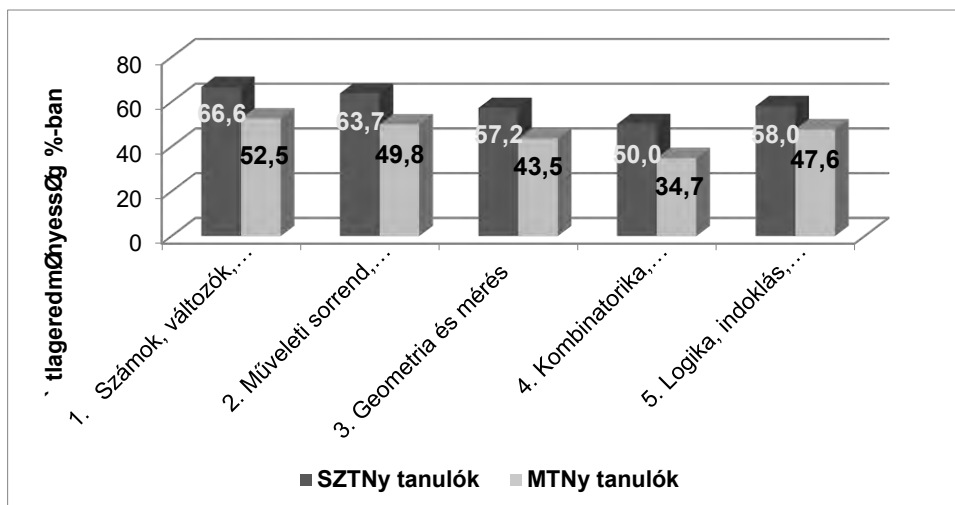
A matematikatesztet összesen 45 286 tanuló írta, akik átlageredménye 62,3%, a teszt reliabilitása 0,9 volt. Szlovák nyelvű tesztet 42 386 tanuló (93,6%) írt, magyar nyelvre lefordítottat pedig a többiek (6,4%). A szlovák oktatási nyelvű/tannyelvű iskolák tanulói (SztNy) 63,2%-os eredményességet értek el, a magyar tannyelvű iskolák tanulói (a továbbiakban csak MTNy) csupán 48,8%-ot. Ez a statisztika nyelvén azt jelenti, hogy a tanítási nyelv szerinti eredmény tekintettel a tanulók száma közötti nagy eltérésre (nem összehasonlítható a két szám) nem mutatott statisztikailag szignifikáns különbséget.

A matematikaeredmények összehasonlítása tanítási nyelv szerint – T5-2016

Ebben a fejezetrészen a SztNy és MTNy szerinti eredmények összehasonlítását végezzük el az AI ISCED 1 szintű matematika tartalmi összetétele szerint, nem, kerület és szociális környezet szerinti felbontásban. Az objektív összehasonlítás érdekében csupán a vegyesen lakott községek iskoláit választottuk ki, amelyekben MTNy és SztNy iskolák találhatóak. A kutatási mintába nem kerültek bele azok a tanulók, akik 100 000 lakos feletti településen laknak (Pozsony és Kassa), ahol a magyar és szlovák tanítási nyelvű iskolát látogató tanulók száma jelentősen egyenetlen. A kutatási mintába összesen 6 467 tanuló került be, közülük 3 613 a szlovák tannyelvű és 2 854 a magyar tannyelvű iskolákból. Az ezen tanulók által elért átlageredmények éppen ezért nem egyeznek meg az össz-szlovákiai átlaggal a T5 tesztelésen belül, amelyek a NÚCEM weboldalán prezentáció, jelentés és sajtóhír formájában megtalálhatók (http://www.nucem.sk/sk/testovanie_5).

Az átlageredmény az állami alaptantervben meghatározott egyes témakörök szerint ennek a csoportnak az esetében a következő volt: 1. Számok, változók, számtani műveletek számokkal – 60,4%, 2. Műveleti sorrend, összehasonlítás, egyenlet, táblázat, grafikon – 57,6%, 3. Geometria és mérés – 51,1%, 4. Kombinatorika, valószínűség-számítás, statisztika – 43,2%, 5. Logika, indoklás, bizonyítás – 53,4%. A tanulók eredményességének összehasonlítását tanítási nyelv szerint az 1. ábrán szemléltettük. A MTNy és SZTNy tanulók eredménye közti különbség nyilvánvaló minden egyes témakörön belül. A statisztikai eredmények alapján kijelenthetjük, hogy a SZTNy tanulók statisztikailag jobb eredményt értek el, mint a MTNy tanulók, ez az eltérés statisztikailag enyhén jelentős a *számok, változók, számtani műveletek, geometria és mérések, kombinatorika, valószínűség-számítás, statisztika* témakörökben. Azoknak a konkrét feladatoknak a vizsgálata, amelyek a MTNy diákoknak a legnagyobb nehézségeket okozták, egy következő elemzés tárgya lesz.

1. grafikon. A tanulók átlageredményessége a tanítási nyelv szerint

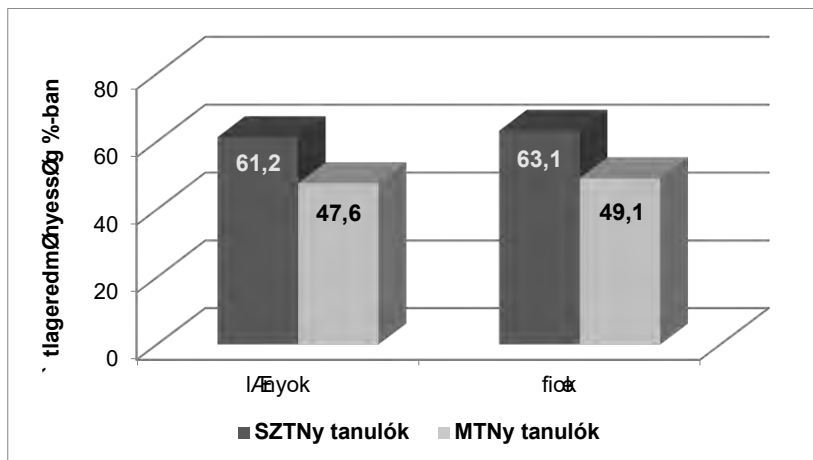
A tanulók számát és átlageredményét a tanítási nyelv és a nem szerint ezen mintán belül az 1. táblázatban tüntettük fel. A lányok és a fiúk összességében összehasonlítható eredményt értek el.

2. táblázat. A tanulók száma és átlageredményessége tanítási nyelv és nem szerint

Nem	SZTNy tanulók		MTNy tanulók		Összesen		Átlageredményesség %-ban
	számuk	%	számuk	%	számuk	%	
Lányok	1 748	48,4	1 400	49,1	3 148	48,7	55,2
Fiúk	1 865	51,6	1 454	50,9	3 319	51,3	57,0
Összesen	3 313	100,0	2 854	100,0	6 467	100,0	

A SZTny és MTNy tanulók nemek szerinti eredményeinek összehasonlítását a 2. grafikon ábrázolja. A MTNy AI lány és fiú tanulói összehasonlítható összeredményt értek el. A statisztikai eredmények azt mutatják, hogy a SZTny AI tanulói közül a lányok és a fiúk is jobb eredményt értek el, mint a SZTny AI-ban a lányok és a fiúk.

2. grafikon. A tanítási nyelv és a nem szerinti eredményesség

A tanulók átlageredményének a tanítási nyelv és a 4. évfolyam végén elért érdemjegyek szerinti összehasonlítását a 2. táblázatban foglaltuk össze.

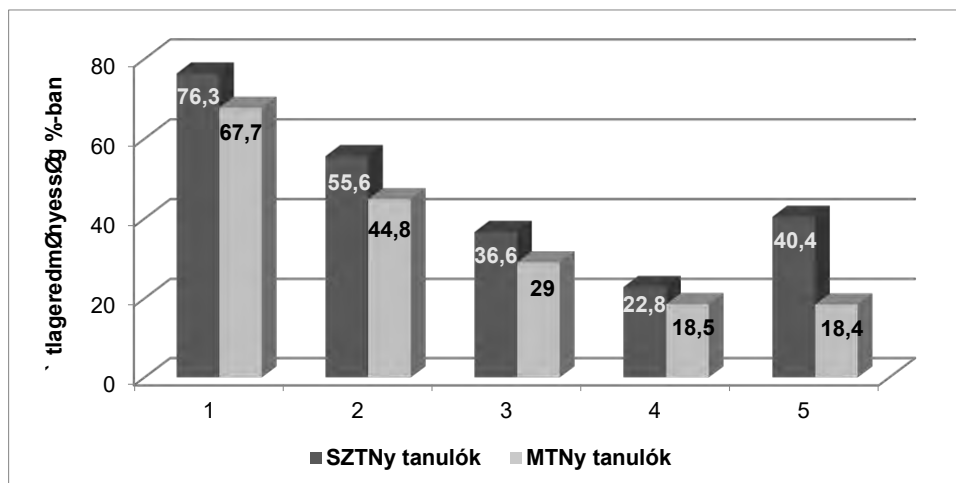
3. táblázat. A tanulók száma és átlageredményessége a tanítási nyelv és az érdemjegy szerint

Érdemjegy	SZTny tanulók		MTNy tanulók		Összesen		Átlageredményesség %-ban
	számuk	%	számuk	%	számuk	%	
1	1 863	51,6	1 250	43,8	3 113	48,1	72,8
2	1 068	29,6	689	24,1	1 757	27,2	51,4
3	484	13,4	515	18,0	999	15,4	32,7
4	169	4,7	351	12,3	520	8,0	19,9
5	8	0,2	23	0,8	31	0,5	24,1
Nem tüntette fel	21	0,6	26	0,9	47	0,7	
Összesen	3 613	100,0	2 854	100,0	6 467	100,0	

A tanulók átlageredményének összehasonlítását az elért érdemjegyek szerint a 3. grafikonon ábrázoltuk. A grafikonból egyértelműen kitűnik, hogy a kutatásban mintaként vett csoporton belül a legnagyobb eltérés az 5-ös (elégtelen) érdemjeggyel értékelt tanulók között van. A statisztikai mutatók alapján azonban ez nem jelent statisztikailag jelentős különbséget a MTNy és SZTny tanulók között. Enyhén statisztikailag jelentős különbség mutatko-

zott azonban az egyes és kettes tanulók csoportjában. A tanulók többi csoportjában nem jelentek meg statisztikailag jelentős különbségek. A SZTNY iskolák ötös tanulói jelentősen jobb átlageredményt értek el, mint a négyes, sőt a hármas tanulók. A MTNY iskolák ötös tanulói a négyes tanulókkal összehasonlítható eredményt értek el.

3. grafikon. A tanulók átlageredménye a tanítási nyelv és az érdemjegy szerint

A tanulók átlageredményét a tanítási nyelv és a kerület szerinti összehasonlításban a 3. táblázatban foglaltuk össze. Itt fontos hangsúlyozni, hogy vegyes lakosságú kerületekről van szó.

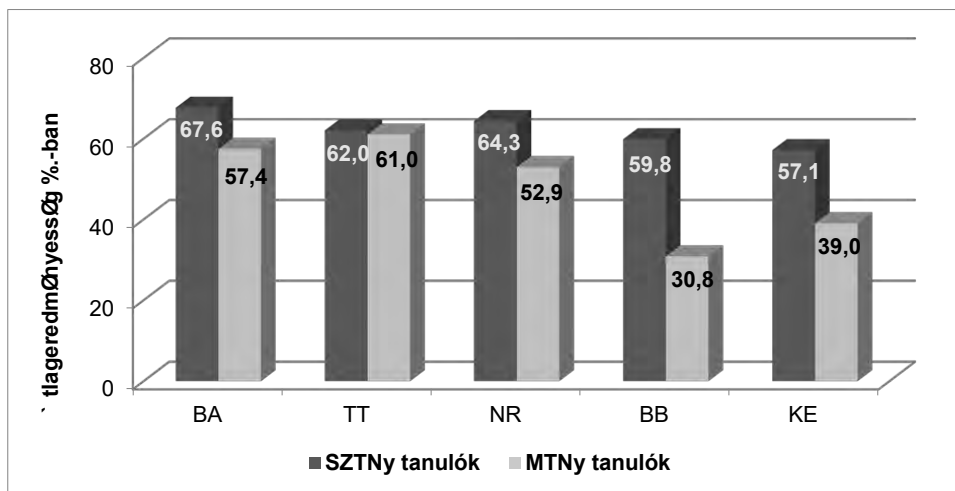
4. táblázat. A tanulók száma és átlageredményessége a tanítási nyelv és a kerület szerint

Kerület	SZTny tanulók		MTNy tanulók		Összesen		Átlageredményesség %-ban
	számuk	%	számuk	%	számuk	%	
BA	244	6,8	27	0,9	271	4,2	66,6
TT	632	17,5	807	28,3	1 469	22,3	61,4
NR	1 515	41,9	986	34,5	2 501	38,7	59,8
BB	693	19,2	638	22,4	1 331	20,6	45,9
KE	529	14,6	396	13,9	925	14,3	49,3
Összesen	3 613	100,0	2 854	100,0	6 467	100,0	

Magyarázat: BA – Pozsony, TT – Nagyszombat, NR – Nyitra, BB – Besztercebánya, KE – kassa

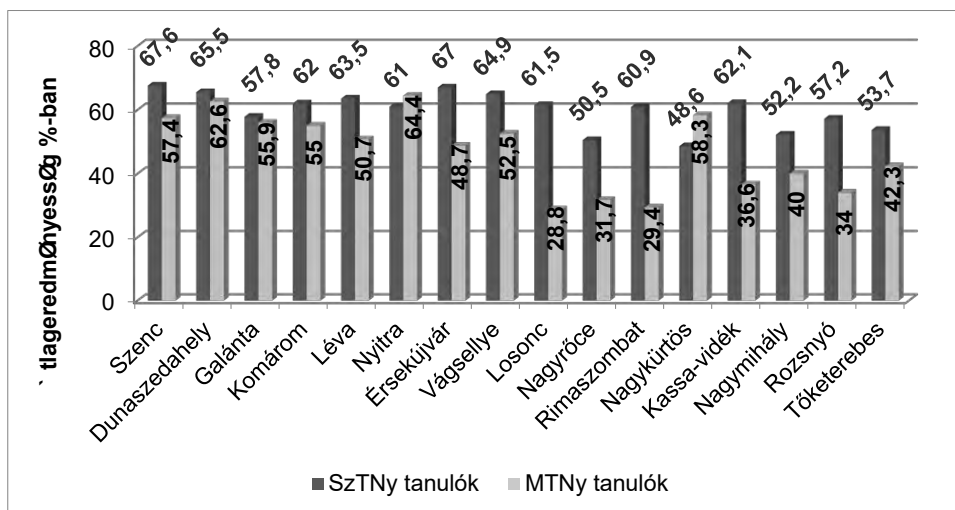
A tanulók átlageredményének összehasonlítását a tanítási nyelv szerint a vegyes lakosságú kerületekben a 4. táblázatban ábrázoltuk. A legkisebb különbség a Nagyszombati kerületben volt. Viszonylag nagy különbség (18,1%) volt a Kassai kerületben. A statisztikai mutatók szerint azonban mind a Kassai, mind a Nagyszombati kerületben mutatkozó különbségek nem voltak statisztikailag jelentősek. A MTNY és SZTNY iskolák diákjai között a Nyitrai kerületben mutatkozott statisztikailag kis mértékben szignifikáns különbség. A Besztercebányai kerületben pedig ez a különbség jelentősen szignifikáns volt.

4. grafikon. A tanulók átlageredményessége a tanítási nyelv és a kerület szerint

A következő táblázatban a választott kutatási minta eredményeinek a tanítási nyelv és azon járások szerinti összehasonlítását végeztük el, amelyekben csak egyes lakosságú helységek találhatóak. A tanítási nyelv és a járás szerinti összehasonlítás eredményét az 5. táblázatban ábráztuk. A táblázatban feltüntetett adatokból kitűnik, hogy például a Nagymihályi járásban alacsony a MTNy tanulók száma. Fontos tudnunk, hogy ezen járáson belül a tanítási nyelv szerinti legobjektívebb összehasonlítás érdekében csak a egyes lakosságú területeket vettük figyelembe.

5. grafikon. A tanulók átlageredményessége a tanítási nyelv szerint a vizsgált járásokban

Az 5. grafikonon ábrázoltuk a tanulók eredményeinek tanítási nyelv szerinti összehasonlítását azokban a járásokban, amelyekben vegyes lakosságú helységek találhatóak. Nyitrán és Nagykürtösön a MTNy tanulók jobb átlageredményességet értek el, mint a SZTNy tanulók. Az eltérések nem voltak statisztikailag jelentősek. A többi járásban a SZTNy tanulók értek el jobb átlageredményességet. A statisztikai mutatók szerint a Sellyei és a Lévai járásban voltak az eredmények enyhén jelentősek, az Érsekújvári járásban közepesen jelentősek, a Losonci és a Rimaszombati járásban erősen jelentősek. A többi járásban nem voltak statisztikailag jelentős különbségek.

5. táblázat. A tanulók száma tanítási nyelv és járás szerint

Járások	SZTNy tanulók		MTNy tanulók		Összesen	
	Számuk	%	számuk	%	számuk	%
Szenc	244	6,8	27	0,9	271	4,2
Dunaszerdahely	340	9,4	607	21,3	947	14,6
Galánta	292	8,1	200	7,0	492	7,6
Komárom	309	8,6	491	17,2	800	12,4
Léva	519	14,4	148	5,2	667	10,3
Nyitra	37	1,0	22	0,8	59	0,9
Érsekújvár	406	11,2	221	7,7	627	9,7
Sellye	244	6,8	104	3,6	348	5,4
Losonc	404	11,2	177	6,2	581	9,0
Nagyőrce	68	1,9	127	4,4	195	3,0
Rimaszombat	198	5,5	310	10,9	508	7,9
Nagykürtös	23	0,6	24	0,8	47	0,7
Kassa-vidék	125	3,5	64	2,2	189	2,9
Nagymlhály	48	1,3	90	3,2	138	2,1
Rozsnyó	234	6,5	91	3,2	325	5,0
Tóketerebes	122	3,4	151	5,3	273	4,2
Összesen	3 613	100,0	2 854	100,0	6 467	100,0

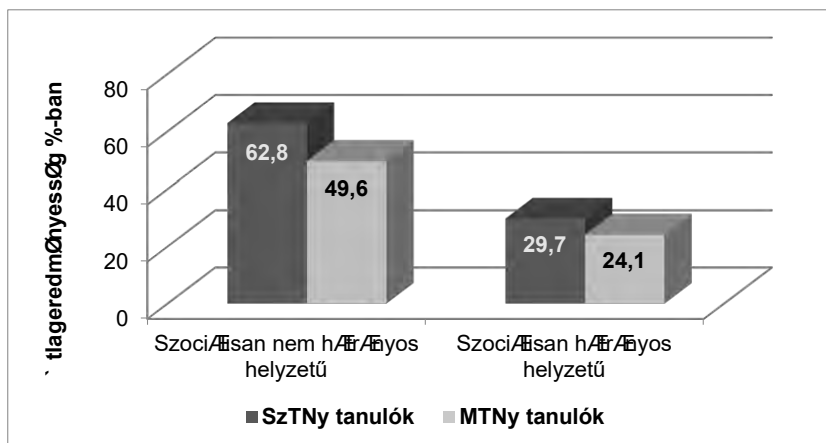
A tanulók átlageredményét a tanítási nyelv és a szociális környezet szerinti összehasonlításban a 6. táblázatban ábrázoltuk.

6. táblázat. A tanulók átlageredménye a tanítási nyelv és a szociális környezet szerint

Szociális környezet	SZTNy tanulók		MTNy tanulók		Összesen		Átlageredményesség %-ban
	számuk	%	számuk	%	számuk	%	
Nem hátrányos helyzetű	3 551	98,3	2 714	95,1	6 265	96,9	57,1
Hátrányos helyzetű	62	1,7	140	4,9	202	3,1	25,8
Nem tűntette fel	0	0,0	0	0,0	0	0,0	
Összesen	3 613	100,0	2 854	100,0	6 467	100,0	

A tanulók átlageredményességét a tanítási nyelv és a szociális környezet szerinti összehasonlításban a 6. grafikonon ábrázoltuk. A grafikon értékeiből nyilvánvaló, hogy a szociális környezet szerinti eltérés a magyar és szlovák tanítási nyelvű iskolák diákjai között nagyon kicsi volt. A statisztikai mutatók szerint ezek a különbségek nem voltak statisztikailag jelentősek. Azon tanulók között, akik nem élnek szociálisan hátrányos helyzetben, enyhe statisztikai eltérés mérhető. A grafikonon látható, hogy ez a különbség 13,2%.

6. grafikon. A tanulók átlageredménye tanítási nyelv és szociális környezet szerint

Befejezés

Ebben a tanulmányban be szeretnénk mutatni az ötödikesek 2016/2017-es tanévben a Tesztelés 5-ben elért eredményeit tanítási nyelv szerinti összehasonlításban, nem csak az országos átlageredmények tükrében, hanem több szempontot is figyelembe véve úgy, hogy objektív képet alakíthassunk ki az eredmények közötti eltérésekről. A Tesztelés 5-ben 2015-ben a SzTNY AI tanulóinak országos átlageredménye 63,2%, a MTNY AI tanulóinak pedig 48,8% volt. Fontos leszögezni, hogy a tanítási nyelv szerinti különbség a SzTNY és MTNY AI tanulói száma közötti jelentős eltérés miatt nem jelennek statisztikailag szignifikáns különbséget.

A kutatási minta eredményei alapján, amelyet kizárólag a vegyes lakosságú helységek tanulói közül választottunk ki, a következőket állapíthatjuk meg:

– A matematika tantárgy egyes tartalmi összetevői közül a MTNY és a SzTNY tanulók is a legjobb eredményt a számok, változók, számtani műveletek témakörben érték el, a legrosszabbat pedig a kombinatorika, valószínűség-számítás, statisztika témakörben. A MTNY és SzTNY tanulók közti legnagyobb különbséget a kombinatorika, valószínűség-számítás, statisztika témakörben mértük, amelynek mértéke 15,3%, ami enyhén szignifikáns különbséget jelent.

– Az AI 4. évfolyamában elért érdemjegyekhez képest a MTNy tanulók a várt eredményt érték el a tesztelésben is, miközben minél jobb volt a tanulók jegye, annál inkább csökkent az átlageredmény értéke.

– A kerület szerinti lebontásban a MTNy tanulók a Besztercebányai kerületben érték el a legkisebb átlageredményt, ahol egyúttal a legnagyobb eltéréseket is mértük (29,0%) a MTNy és a SzTNy tanulók között. A különbség jelentősen szignifikáns.

– Járás szerinti lebontásban a MTNy tanulók a legalacsonyabb átlageredményt a Losonci, Nagyrőcei, Rimaszombati járásban érték el. Ezekben a járásokban jelentős különbségeket mértünk a MTNy és SzTNy tanulók között. A Losonci járásban 32,7%, a Rimaszombati járásban 31,5%, miközben a különbség jelentősen szignifikáns volt. Több mint 20% volt a különbség Kassa-vidéki és a Rozsnyói járásban is. Ezek egyúttal a nagy munkanélküliséggel küzdő járások is. Mivel nem volt adatunk arról, hogy a tanulók szülei munkaviszonyban állnak-e, csupán az említett járásokban uralkodó munkanélküliség mértékéből következtethetünk arra, hogy ez is hatással lehet a tanulók tesztben elért eredményére.

– Nem nyert bizonyítást az a tény, hogy a MTNy tanulók rosszabb eredményeit a szociálisan hátrányos környezet befolyásolta.

Az eddig megvalósított mérések nem bizonyították azt sem, hogy a gyengébb eredményeket a fordítás vagy a teszt kidolgozására szánt idő rövidege okozná. A próbamérések folyamán megfigyelt időfelhasználás azt mutatja, hogy csupán a tanulók elenyésző részének volt szüksége a megadott idő meghosszabbítására. Az esetek nagy részében az egyes tanulók igényelték azt, hogy még egyszer ellenőrizhessék a feladatok megoldását.

A tanulók tudását és készségeit mérő tesztelés eredményeiből összességében azt a következtetést vontuk le, hogy a matematika tanításán belül az alapiskola alsó tagozatán arra kell vezetni a tanulókat, hogy az egyszerű vagy bonyolultabb reális, de matematikai kontextussal rendelkező feladatok esetében is az alapos és koncentrált olvasást sajátítsák el, és arra, hogy tapasztalatokat szerezzenek a valós helyzetek matematikai megértésében. Az összetettebb feladatok megoldásakor pedig fontos teret hagyni a feladat elemzésének, meghatározni a megoldás lépéseit, hogy a tanulók helyes eredményre jussanak. A fentiek értelmében azt javasoljuk a pedagógusoknak, hogy (függetlenül attól, hogy a tankönyvek vagy a munkafüzetek tartalmazzak-e) iktassanak be a matematika tanításába olyan feladatokat, amelyek esetében a tanulónak meg kell indokolnia a megoldást és a megoldás menetét, magasabb szintű kognitív tudást igénylő feladatot, táblázatokat és oszlopdiaagramot tartalmazó feladatokat stb. A matematikai tudáson kívül megkerülhetetlen a szövegértési tudás fejlesztése is. A Szlovákia-szerinti végzett rendszeres próbatesztelések tapasztalatai alapján, amelyekben a teszt egyes feladatait, a helyes fordítást is mérjük, javasoljuk, hogy a tanulókat az önálló szövegolvasásra vezessék, hogy megtanulják önállóan értelmezni és megoldani a feladatokat a házi feladatok és az iskolai feladatok esetében is.

A fenti tények ismeretében fontos lenne elgondolkozni a tanítási nyelv szerinti különbségek okain a matematika mérésekben, az okok keresésébe pedig bevonni az iskolák igazgatóit, módszertani szakembereket, a pedagógiai karok és tudományos

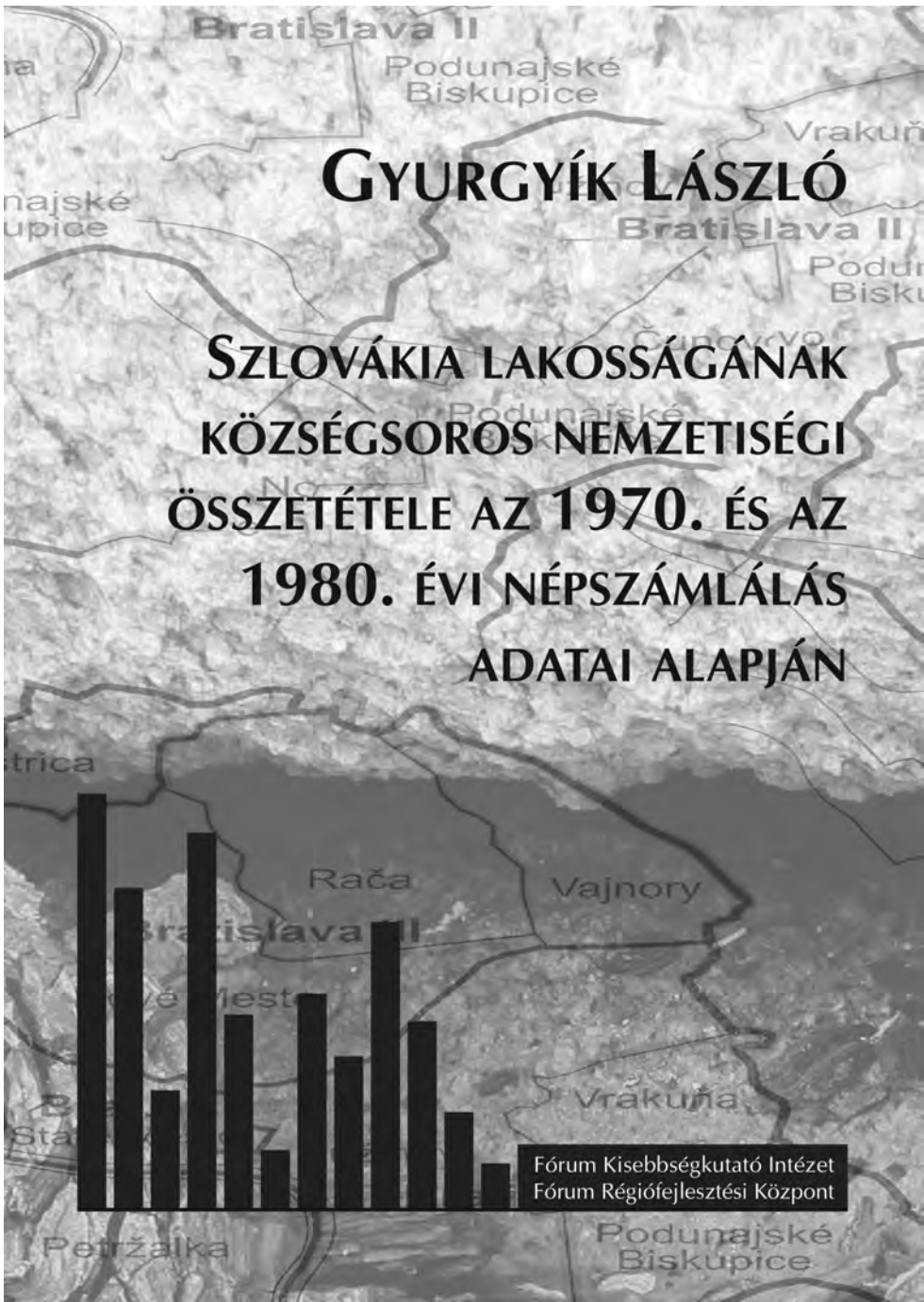
intézmények dolgozóit, de elsősorban megfontolni a különbségek felszámolásának lehetőségeit.

Kutatásunk eredményeit a *Pedagógika* című szlovák szakfolyóiratban is közreadtuk, amely a Szlovákiában szlovákul beszélő szakmai és tudományos közösség számára készül. A szlovák nyelvű változatot még az idei évben megjelenteti a lap. Fontosnak tartjuk a magyar nyelven olvasó szakemberekkel is megismertetni kutatásunk eredményeit.

(Bolemant Lilla fordítása)

Irodalom

- Alföldyová, Ingrid a kol. 2017. *Testovanie 5-2016. Priebeh, výsledky, analýzy*. Výskumná správa. Bratislava, NÚCEM, 2017. 71 p. Elérhető: http://www.nucem.sk/documents/46/testovanie_5_2016/Spr%C3%A1va_T5-2016_final.pdf
- Alföldyová, Ingrid–Ficek, Tomáš. 2017. A magyar és a szlovák tanítási nyelvű alapiskolák ötödik évfolyamában végzett tudásszintmérés (Tesztelés: T5-2016) eredményeinek összehasonlítása. *Katedra*, XXV. évf. 1. sz. 11–14. p.
- Ficek, Tomáš 2017. *Testovanie 5-2016. Správa zo štatistického spracovania testu z matematiky žiakov podľa vyučovacieho jazyka*. Bratislava, NÚCEM, 2017. (belső használati anyag)
- Rámcový učebný plán pre základné školy s vyučovacím jazykom slovenským*. Bratislava, Štátny pedagogický ústav, 2009. Elérhető: http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/rup1_sj.pdf
- Rámcový učebný plán pre základné školy s vyučovacím jazykom národnostných menšín*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2009. Elérhető: http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/rup1_vjn.pdf
- Štátny vzdelávací program. Matematika. Príloha ISCED 1*. Bratislava, Štátny pedagogický ústav, 2009, 35 p. Elérhető: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/1stzs/isced1/vzdelavacie_oblasti/matematika_isced1.pdf
- Testovanie 5-2016. Priebeh, výsledky a analýzy*. Online: http://www.nucem.sk/documents/46/testovanie_5_2016/Spr%C3%A1va_T5-2016_final.pdf
- Výsledky testovania žiakov 5. ročníka ZŠ v školskom roku 2016/2017*. Prezentácia. Bratislava, NÚCEM, 2017. Elérhető: http://www.nucem.sk/documents/46/testovanie_5_2016/prezentacia/Prezent%C3%A1cia_vysledky_T5-2016_26_januar2017.pdf
- Výsledky celoslovenského testovania žiakov 5.ročníka ZŠ v školskom roku 2016/2017*. Bratislava, NÚCEM, 2017. Elérhető: http://www.nucem.sk/documents/46/testovanie_5_2016/tlacova_sprava/TS_T5_2016_FINAL.pdf

Az alapiskolai alsó tagozatos hiperaktív gyerekek nevelési módszereinek összehason- lítása a szlovákiai iskolarendszerben

A hiperaktív, más néven hiperkinetikus szindrómával küszködő gyerekek az oktatási intézmények rendszerében fokozott gondot okoznak, sokszor próbára téve a pedagógusok és környezetük türelmét. Az iskolarendszer egyre inkább teljesítményorientált, és egyre nagyobb terheket ró a gyermekekre. Egy „átlagos” gyermek „átlagos” körülmények között képes beilleszkedni a közösségbe, és el tudja fogadni az ottani elvárásokat, a figyelemhiányos hiperaktivitás-zavarral (ADHD) küzdő gyermek eltérő nevelési helyzeteket és módszereket igényel/het.

Az ilyen tanuló állandó aktivitásával zavarja az óra menetét. Ennek oka, hogy figyelmét az új és erős ingerek kötik le. A semleges vagy kevésbé feltűnő, ill. a változatlan vagy gyengülő ingerek hatására elveszíti érdeklődését, ami zavaró motorikus aktivitást és impulzív viselkedést szül. Ezek következtében egy sor elmarasztalás éri, amelyeket paradox módon úgy próbál kivédeni, hogy még fokozza „negatív” aktivitását, például állandóan bohóckodik, próbálja magára felhívni a figyelmet. A magatartásbeli különlegességek, furcsaságok gyakran helytelenül lustaságnak, szófogadatlanságnak vannak elkönyelve. A pedagógusok sem értik teljesítményének indokolatlanul gyors és szélsőséges ingadozását. Úgy tartják – eddigi gyakorlatuk és tapasztalataik szerint –, hogy a rossz tanuló szerepéhez hozzátartozik a rossz magatartás, ill. a rossz magatartáshoz a rossz előmenetel, és így a gyermek beskatulyázódik, meg nem értett igyekezete ellenére. A hiperaktív, impulzív viselkedési sajátosságok, valamint a figyelmetlenségből adódó nehézségek gyakran teszik próbára a pedagógusokat. A helytelen viselkedés visszajelzésére gyakran alkalmazák az adott tantárgyból adott elégtelen érdemjegyet. A pedagógus eszköztelenné válását jól tükrözi a beírások, a fekete pontok sokasága. A gyermekek zavaró viselkedésükkel sok esetben kiprovokálják, hogy kizárják őket a tanításból, hátsó padba, külön ültetik, vagy rosszabb esetben kiküldik őket az osztályból. A szidás, a tiltás az ő esetükben semmiképpen nem célravezető, oda sem figyelnek rá, ha mégis, akkor ellenkező hatást vált ki náluk, éppen a kerülendő tevékenységekre hívja fel a figyelmüket, azt rögzíti bennük, rossz rutinként. Érzelmileg is rossz hatással van rájuk a folyamatos negatív visszajelzés: negatív énképet, önértékelési zavart, önbizalomhiányt vált ki, aminek következtében megjelenik a dac, az ellenállás, s előfordulhat, hogy az agressziót is felébreszti bennük, környezetük és önmaguk ellen. Az iskolai negatív tapasztalatok, megélt kudarcok, a sikeresség hiánya komoly kihatással van a felcseperedő gyermek további életére és nemcsak a serdülőkorára, hanem akár egész életére.

Az ilyen gyerekek esetében feltétlen szükséges a pedagógus, szülő, iskolai pszichológus, terapeuta, pszichiáter együttműködése. Ehhez pedig az kell, hogy:

- A gyermek segítése legyen a cél, a szülők és tanárok ne egymást okolják feleslegesen.

- Kölsönösen és folyamatosan tájékoztassák egymást az érintettek.
- Az iskola és a szülők között állandó tapasztalatcsere és megbeszélés folyjon.

A pedagógusok tudása, és ismereteik az ADHD tünetegyüttesről a hatékony segítségnyújtás alapját képezhetik (Murgaš 2011). A tanárnak kulcsszerepe van a gyermeknek nyújtott segítség során, meg kellene találnia a módját az iskolában lezajló nehézségek megoldásának, és ezeket nem átruházni a szülőkre. A pedagógusok részére hasznosak a különféle szakiskoláztatások, módszertani útmutatók, szakemberek által nyújtott gyakorlati tanácsok. A tünetek alapos megismerése által a pedagógus a gyermek extrém viselkedési reakcióit nem veszi a személye ellen irányuló provokációnak, ezért nem vált ki belőle indulatokat, könnyebben akceptálja azt a deficitet, ami a gyermek sajátja. Az így felkészült tanárt és szülőt nem érik meglepetésként a viselkedési, hangulati kitörések, és megtanulnak ezekkel bánni. (Riefová 2010).

Az utóbbi években megpróbálták ezeknek a gyerekeknek a problémáit az integrációval megoldani az ENSZ által deklarált charta értelmében. Az integráció alatt a hátrányos helyzetűek és az egészségesek együttélését értjük. Célja a hátrányos helyzetű gyerekek beillesztése az általános iskolák osztályaiba, hogy ezzel megszüntessék izolálásukat a „normális” gyerekek társaságától, elősegítsék náluk a szocializációs folyamatot és normalizálják a társadalmi kapcsolatok kiépítésének képességét. Vannak befogadó, együttnevelő módszert ellenző érvek is, pl. az a kockázat, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek kevésbé védett környezetbe kerülnek, ki vannak téve esetleges atrocitásoknak, a pedagógusoktól fokozott pszichológiai és pedagógiai felkészültség szükséges. A munkamenet követésére képtelen gyermekek gyakran gúny tárgyává lehetnek a többiek előtt, akár a tanári intolerancia célpontjává válhatnak, vagy éppen ők lesznek azok, akik a deviáns viselkedés felé fognak tendálni.

A hiperaktivitás jelenségével azért fontos foglalkozni, mert a helytelenül kezelt gyerekekből (akár családi vagy iskolai környezetről beszélünk) a későbbiek folyamán a társadalom és ön maga számára is problematikus, aszociális, rosszabb esetben deviáns személyiség válhat. A kutatás az elmúlt kb. 25 év alatt végbement változásokat vizsgálta a hiperaktív gyerekekkel való pedagógiai munka és oktatási módszerek terén a mai iskolarendszerben. Konkrétan azt, hogy változott-e a pedagógusok képzettsége és tudása, hozzáállása, esetleges előítélete, megértése az ilyen gyerekekkel szemben. Vannak-e megfelelő segítő szakemberek az oktatóintézményekben, tudnak-e a pedagógusok, szülők és az iskolában dolgozó segítő szakemberek megfelelő dialógust folytatni.

Azokat az alapiskolákat vettük célpontul, ahol különböző speciális szakemberek dolgoznak a hiperaktív gyerekekkel, hogy betekintést nyerjünk az általuk alkalmazott munkamódszerek közötti eltérésekbe, hogy különböző szakvégtzettségű dolgozók véleményét értékelhessük. Kiválasztott alapiskolák:

- a. iskolai szociális munkás segítségével dolgozik,
- b. kísérleti jellegű új módszereket alkalmaz,
- c. speciális pedagógus segíti a pedagógusok munkáját,
- d. szociálpedagógus foglalkozik a gyerekekkel,
- e. speciális, csak hiperaktív gyerekek részére alapított alapiskola.

A téma szerteágazottsága okán, hogy a kutatás tárgyát jobban konkretizáljuk, felállítottunk három hipotézist:

H1: Az iskolákban a segítő hivatású szakemberek megoldják a hiperaktív gyerekekkel való problémákat.

H2: Az integráció megfelelő eljárás a hiperaktivitás és a hozzá társuló részképességzavarok kezelésére.

H3: A mai pedagógiai főiskolai oktatás kellően felkészíti a jövőendő pedagógusokat az ADHD-s gyerekekkel való munkára.

A munka kiindulópontjául egy esettanulmányt választottunk, amely egy 25 évvel ezelőtti esetet elemez. Ez megfelelő összehasonlítási alapul szolgált a vizsgálat során.

A megfigyelés és a szakemberekkel folytatott interjúk alkották a kutatás további módszereit, amelyeket a következő helyszíneken valósítottunk meg:

1. helyszín: Vágbesztercei (Považská Bystrica) alapiskola. Beszélgetőpartnerünk iskolai szociális munkás.
2. helyszín: Dunaszerdahely, egy tornázás céljából bérelt helyiség, ahol a gyerekek olyan tornagyakorlatokat végeztek, amelyekkel pozitív fejlődési eredményeket értek el. Az interjúalany egy dunaszerdahelyi magyar tannyelvű alapiskola pedagógusa volt.
3. helyszín: Pozsony (Bratislava), szlovák nyelvű alapiskola. Beszélgetőpartnerünk speciális pedagógus.
4. helyszín: Dunaszerdahely, szlovák tanítási nyelvű alapiskola. Az interjúalany szociálpedagógus.
5. helyszín: Hiperaktív és figyelemzavaros tanulók magán alapiskolája Eperjesen (Prešov). Az interjúalany az iskola igazgatónöje.

Az interjúalanyok a következő kérdésekre válaszoltak:

- Hány gyermek látogatja az alapiskola alsó tagozatát, azaz az 1–4. évfolyamokat?
- Ebből a létszámból, az alsó tagozaton, hány gyermeket tartanak nyilván, mint ADHD-st?
- Növekszik-e a hiperaktív gyerekek száma? Mi okozhatja ezt a tünetegyüttest?
- Hogyan szűri ki a hiperaktív gyerekeket az iskola?
- A hiperaktív tünetek általában egyéb részképesség zavarokkal párosulnak?
- Nem kellene a hiperaktív gyerekekkel külön iskolai intézményben foglalkozni?
- Hogy néz ki egy tanítási nap ebben az iskolában?
- Szükséges-e számukra egyéni bánásmód?
- Milyen segítő szakemberek dolgoznak az iskolában? Elegendő egy típusú szakember jelenléte?
- Dolgoznak az iskolában iskolai asszisztensek? Mi módon fejtik ki tevékenységüket?
- Hogyan fogadja be az osztályközösség az ilyen osztálytársat? Fel vannak készítve arra, hogy tolerálni tudják az ADHD-s másságát?
- Előfordul, hogy valamelyik gyermekből a többiek bűnbakot csinálnak?
- Hogyan tudják kezelni a konfliktusokat: gyerek-tanár, az ADHD-s gyermek szülei és a többi szülő között?
- Mit tanácsolnak az ilyen gyerekek szüleinek?
- Milyen a szülők egymáshoz való viszonya?
- Mi történik abban az esetben, ha a gyerek szembeszegül a tanárral, kigúnyolja, kineveti, provokálja és hasonlók, ami ezeknél a gyerekeknél gyakran előforduló jelenség?
- Mennyire sikeres az együttműködés az iskola, a segítő szakemberek és a szülők között?

- Hogyan valósul meg az iskolában a gyerekek integrálása? Megfelelő eljárásnak tartják az integrációt?
- Létezik-e valamilyen felsőbb szerv által kiadott módszertani útmutató, amely eligazítást ad a hiperaktív gyerekekkel való foglalkozásokhoz, bánásmódhoz?
- Mi hat leginkább a hiperaktív gyerekekre a nevelés során?
- Vajon a mai pedagógiai főiskolai képzés elegendő az ADHD-s gyerekekkel való szakszerű bánásmódhoz?

Az iskolákban megvalósított beszélgetéseket feldolgoztuk, és a következőképpen értékeltük ki.

Az első kérdéseinkkel alapinformációkat szereztünk arról, hogy hány gyermek látogatja a konkrét intézményt. Így próbáltuk viszonyítani az iskola alaptagozatát látogató hiperaktív gyerekek számarányát. Minden válaszadó igazolta, hogy az ő intézményüket is látogatják ilyen gyerekek, és szinte mindenhol hasonló volt ezen gyerekek száma, kivéve egy esetet. A dunaszerdahelyi szlovák tannyelvű iskolában úgy találtuk, hogy túl magas az ADHD-s gyerekek száma, és a beszélgetés későbbi szakaszából arra a következtetésre jutottunk, hogy valószínűleg ebbe a csoportba sorolnak be minden elevebb gyereket. Az egyedüli olyan intézmény volt, ahol a válaszadó szociálpedagógus ezt a tünetet a rossz családi háttérnek, a szülők alkohol-, illetve drogfüggőségének számlájára írta. Minden válaszadó elismerte, hogy az ilyen típusú gyerekek száma fokozatosan növekszik, és ez a tény egyre több gondot okoz az iskoláknak.

A hiperaktív gyerekeket az iskolapszichológusok, speciális pedagógusok szűrik ki mindjárt az első osztályokban. Legérdekesebb „szűrő” módszernek a dunaszerdahelyi magyar alapiskolában alkalmazott difer-tesztet találtuk. Ennek segítségével mindjárt a részképességszavarok is megállapíthatók, amelyeket mint az ADHD szindróma velejáróit, ugyancsak minden válaszadó megerősített.

A mai iskolákban már mindenhol dolgozik valamilyen segítő hivatású szakember, és őket továbbiak, külsősök segítik. Ezek a besegítő szakemberek csak több-kevesebb rendszerességgel látogatják az iskolákat. Ők általában a pedagógiai-pszichológiai tanácsadó dolgozói. Több esetben elhangzott viszont az a megállapítás, hogy egy típusú szakember jelenléte nem elégséges az iskolában. Ennek oka, hogy ezeknek a gyerekeknek a „betegsége” nagyon összetett, és igazán egyik segítő hivatás szaktudásába sem tartozik bele teljes egészében, csak érintőlegesen. Az iskolapszichológus inkább lelki problémákkal foglalkozik, a szociálpedagógus a családi háttérrel és az abból fakadó problémákat figyeli, és oldja. Legközelebb a hiperaktivitás problémájához a speciális pedagógus áll, mivel, ahogy már említettük, az ADHD sokszor társul diszlexiával, diszkalkuliával és egyéb „disz-es” hiányossággal. Ő az, aki az individuális oktatási programot összeállítja a gyermekek számára, és „használati” útmutatót ad, egyénre szabva. A hiperaktív gyerekeknek, problémáinál fogva, szüksége lehet akár mindegyik szakember segítségére, de az is lehet, hogy több szakembert foglalkoztató iskola esetében sem található meg a számára éppen „testre szabott”. Ilyen esetekben érvényesülhetne hatékonyan a gyermekekre orientálódó iskolai szociális munkás. Aki saját módszerein keresztül – egyéni esetkezelés, szociális csoportmunka, közösségi munka – próbálna meg preventív jelleggel a gyermekek problémáira megoldást találni. A gyermekkel, a családdal és az iskolával egyaránt kapcsolatban állva, az egészre koncentrálva, egy-

szerre tekintetbe véve a környezet és a személyiség komplexitását. A hiperaktív gyerekek esetében tanácsokkal látná el a szülőket és pedagógusokat egyaránt, hogy milyen szakemberek segítségét igényelhetik. Kapcsolatot tartana fenn pszichológussal, pszichiáterrel, pediáterrel, logopédussal, gyógypedagógussal, jogásszal, különböző alapítványokkal, civilszervezetekkel (Lengyel, 2005).

A hiperaktív gyerekeket a különleges nevelési igényű gyerekek csoportjába soroljuk. Megilleti tehát őket az egyéni bánásmód. De nem mindegy, hogy az hogyan valósul meg. Elhangzott olyan vélemény is, hogy a pedagógusoknak nincs kellő eszköz a kezükben az ilyen gyerekek „megregulálásához”. Ez a vélemény helytálló, de nem egészen értünk egyet vele, hisz éppen a bennük rejlő ellentmondás az, ami a megoldást nehezíti. A direktív utasítást nem tűrik, és nem is hallgatnak rá, provokatív viselkedésük, amivel nyilván „kivívják maguknak” az elmarasztalást, „fordítva sül el”, és lelki sérülésekhez vezet. A pedagógus is ember, a saját problémáival, az ő teherbírása is véges, és a hiperaktív gyermekek kívül még legalább hús másik tanuló is ott ül az osztályában. Gyakoriak a konfliktusok az osztálytársakkal, pedagógussal, és ezek a feszültségek a gyerekeknél fokozzák, mélyítik a hiperaktivitás tüneteit. Annak dacára, hogy ők a „rossz” gyerekek, náluk csapódik le maradandóan a nem megfelelő bánásmód. Az osztálytársak és azok szülei sem tolerálják viselkedésüket, hisz nem ismerik a szindróma jellegzetességeit és a jelenség megoldásait sem.

Az integráció megvalósításához az oktatási rendszerben a kezdetekben nagy reményeket fűztek. Talán ez a téma osztotta meg a legjobban a célcsoport megkérdezett tagjait. Előfordult két szélsőséges válasz: mindent megold az integráció, ill. a másik véglet, amikor teljesen el volt utasítva. Összefoglalva a véleményeket, arra a megállapításra jutottunk, hogy maga az integráció elgondolása nem rossz, bajok inkább a kivitelezéssel vannak (anyag- és perszonális vetülettel). A kutatás során meglátogatott intézetekben az integráció az asszisztensek segítségével valósult meg. Általában mindenhol nagyon kevés számú asszisztens áll rendelkezésre, akik csak heti egy-két alkalommal foglalkoznak a problémás gyerekekkel. Az asszisztensek jobbik esetben munka nélküli főiskolai végzettségű fiatalok, akik nem biztos, hogy pedagógiai szakon végeztek, de szinte biztos, hogy nem speciális vagy gyógypedagógiát tanultak. Az integrált gyerekek (azért integráltak) részképességzavarokkal küszködnek, és a zavarok megoldásához nem elegendő csupán az írás/olvasás vagy számolás gyakorlása. Az ő esetükben a segítséghez speciális szaktudásra van szükség. Az igazi az lenne, ha minden hiperaktív, figyelem- és tanulási zavarokkal küszködő gyermek mellett egész nap ott ülhetne egy segítő szakember, aki elejét venné a konfliktusoknak, segítene áthidalni a problémákat, elsajátítani a tananyagot, és mintegy mentora lenne az ADHD-s tanulóknak.

A válaszadók többsége elvetette a hiperaktív gyerekek külön intézményben való oktatását. Az ilyen elkülönítést diszkriminációnak minősítették, és azon a véleményen voltak, hogy az ADHD-soknak együtt kell lenniük a többi gyerekkel, hogy megtanuljanak alkalmazkodni, és csak szélsőséges esetekben látták jónak ezt a fajta megoldást. Ez viszont ellentmond a hiperaktív gyermek azon tulajdonságának, hogy nem képesek alkalmazkodni. A „már jó leszek” ígéreteknek semmilyen hitelük nincs. Feltehetően a kérdést, miért jobb a fent említett megoldásnál (külön intézmény) az individuális tanulási forma, amikor a gyermek nem jár iskolába, hanem otthon egyedül (!) tanul. Szücs Mariannát idézve „Szükséges hangsúlyozni azt a lényeges tény, hogy a társadalmi

elutasítás, valamint az állam részéről történő anyagi és oktatáspolitikai támogatás, fejlesztés hiánya következtében a gyerekek szűkebb társadalmi környezete anyagi, pszichés és érzelmi értelemben depriválttá válik.” (Szücs 2002, 222. p.) A tanácstalan szülő, amikor már túlcserdülnek a problémák, elviszi hiperaktív gyermekét az éppen aktuális intézményből, és egy másikban próbál szerencsét, több-kevesebb sikerrel, és egy idő után újra útnak indul, egyre reménytelenebbül. Úgy érezzük, hogy az eperjesi speciális iskola válaszai példaértékűek ebben a kérdésben, minden tekintetben. A következő alapelvől indulnak ki: ha ezek a gyerekek „azt érzékelik, hogy a másik emberből, például a tanárból szeretet, személyiségük elfogadása, megértése és tisztelet sugárzik, az elképzelhetetlenül magas szintű teljesítményváltozást idéz elő náluk”. (Szücs, 2002, 175. p.) Ebben a speciális, hiperaktív gyerekek számára alapított iskolában meglátták a problémák okait is, nem csak a tüneteit, és azt, hogy ezek a gyerekek valahol mindig a perifériára kerülnek, mert sem a „normál”, sem a kiegészítő, de az egyéb, pl. sérült gyerekek számára létesített speciális intézmények sem megfelelőek számukra. Az eperjesi iskolában jó szóval, és játékot is engedve oktatnak.

Központilag kiadott módszertani segédanyagról, amely az ilyen gyerekekkel való foglalkozásról szólna, a megkérdezetteknek nem volt tudomásuk. Mindenki a saját tanulmányaiból és tapasztalataiból merít munkája során, és a bevált, kialakított módszereket alkalmazza. Különleges módszereket az eperjesi és a dunaszerdahelyi magyar nyelvű alapiskola alkalmaz.

Az utolsó kérdésünkre, hogy a mai pedagógiai főiskolai oktatás kellően felkészíti-e a jövő pedagógusokat az ADHD-s gyerekekkel való munkára, sajnos, egy kivétellel, nemleges válaszokat kaptunk, még a gyakorló pedagógustól is. Szerintük csak a tanár saját kezdeményezésén múlik, hogy tovább képezze magát ezen a téren. Természetesen nem vitatjuk itt a pedagógusok szakmai felkészültségét, sem jóindulatát, vagy a gyerekekhez való hozzáállását, igyekezetét megvívni a problémával. A beszélgetésen elhangzott kérdésekre adott válaszok (a konfliktuskezelések módjai, a gyerekek véleményezése, iskola és szülő együttműködésének kérdése és mások) azonban alátámasztották ezt a véleményt.

Ha a válaszokat összevetjük az általunk kiindulópontnak szánt esettanulmánnyal, arra a következtetésre jutunk, hogy az iskolarendszer abban változott leginkább, hogy (anyagaktól függően) bevonja a különböző szakembereket az iskolai tevékenységbe, és velük együtt, valamint az asszisztensek és a többé-kevésbé jól alkalmazott integráció segítségével megpróbál segíteni a problematikus gyerekeknek, közöttük a hiperaktívoknak is. A leírt tünetekből tudjuk, hogy ezek az ADHD tünetekkel élő gyerekek, akik még egyedüli háttérüket, a családjukat is képesek viselkedésükkel tönkretenni, olyan helyzeteket produkálnak a tanításon, amelyet nem minden pedagógus tud/képes kezelni. A válaszokból ráláthatunk ezekre a helyzetekre. Amennyiben a pedagógus nem tud azokról az alapszabályokról, amelyek az ilyen gyermek vezetésénél hatékonyak lehetnek (különbözőségük ellenére, léteznek ilyenek), és „felveszi a kesztyűt”, abból komoly konfliktusok származhatnak. Néha egy ölelés., egy „fontos feladattal” megbízás többet tesz minden büntetésnél. Az interjúk során a pedagógiai hozzáállásban láttunk kevés változást.

A kutatás kiértékelését lezárva, megvizsgálva hipotéziseinket a következő eredményre jutottunk:

H1: Az iskolákban a segítő hivatású szakemberek megoldják a hiperaktív gyerekekkel járó problémákat.

A segítő hivatású szakemberek az iskolákban jelentősen hozzájárulnak a problémák megoldásához. Jó lenne, ha az összmunkában helye volna a szociális munkásnak is, aki koordinálná az iskola, szülők és szakemberek közötti kapcsolatot.

H2: Az integráció megfelelő eljárás a hiperaktivitás és a hozzá társuló részképességzavarok kezelésére.

Az integráció kérdése volt a válaszadók között a legvitatottabb. Maga az elgondolás jó, de a véghezvitellel vannak problémák, így csak fél siker, ami elérhető általa.

H3: A mai pedagógiai főiskolai oktatás kellően felkészíti a jövőendő pedagógusokat az ADHD-s gyerekekkel való munkára.

Sajnos, ezen a ponton le kell szögeznünk, annak ellenére, hogy ez a jelenség nem új keletű, a mai pedagógusok nincsenek kellőképpen felkészítve az ilyen gyerekekkel való megfelelő bánásmódra.

A kutatómunka során nagyon sok hasznos és érdekes információra tettünk szert. Összehasonlíthattunk különböző iskolákat, szakembereket, tapasztalatokat. Nagyon érdekes és tanulságos volt végighallgatni az eperjesi speciális, hiperaktív gyerekek számára létesített iskola igazgatónőjének beszámolóját. Végigjárni a különös osztályokat, amelyekben csak néhány pad volt elhelyezve (a szándékosan alacsony létszám miatt), azokat is egy sorba téve, hogy senki se ülhessen a hátsó padban (!), ugyanakkor látunk játékokat, szivacsheverőket, kispárnákat pihentetés céljából és a faliújságokon kifüggesztett mindenféle jóindulatú, szívből jövő intelmeket. Hallgatva az igazgatónőt és az eredményeket, amelyeket egyévnyi működés alatt értek, meggyőzték minket arról, hogy ebben az iskolában tudnak bánni a gyerekekkel, harag, idegesség, türelmetlenség nélkül – és hatékonyan. A kisdiákok megtanulnak őszintének lenni, mert igazat mondani fontos, és a rosszalkodást könnyebb megbocsátani, mint a hazugságot. A gyerekek mindegyike hiperaktív, és mégis mind más jellem, így itt is meg kell tanulniuk alkalmazkodni, és főként tolerálni egymást. Nincsenek kitéve gúnyolódásnak, megaláztatásnak, lelki sérelmeknek, pont azért, mert mindegyikük küzd valamilyen hiányossággal. A szülők is elnézőbbek, mert „egy cipőben járnak”. Ami a leglényegesebb: minden egyes gyerek szeret járni iskolába – ebbe az iskolába. Talán nem lenne elvetendő kezdeményezés, járásonként létrehozni ilyen iskolákat, ahol ezek a helyüket nehezen megtaláló gyerekek végre otthonosan éreznék magukat az iskolapadban.

Tanulságos volt számunkra a vágbesztercei fiatalemberrel folytatott beszélgetés, aki tízévnyi iskolai szociális munka után éppen elhagyni készült ezt a pályát. Nem leplezte csalódottságát, amikor elmondta, hogy minden igyekezete ellenére sem érte el, hogy egyenlő partnerként kezeljék az iskolában, így tanácsait sem fogadták el igazán. A jövőben remélhetőleg elérik a szociális munkások a nekik kijáró társadalmi megbecsülést, és megtalálják helyüket az iskolai munkában. Hisz ők lehetnének a tanácsadók a problémákkal magára maradt családok számára, hogy kiutat mutassanak elszigetelt helyzetükből, reményt adjanak a megoldásra. Lehetnének mediátorok az iskola és a szülők között. Szerepelhetnének közvetítőkként felnőttek és szakemberek között. Megtalálhatnák az érintettek – gyermekek, iskolai közösség, tanárok, szülők – részére azokat a terápiás programokat, amelyekkel elfogadóbb légkört lehet teremteni a problémás gyerekek számára. Nem elha-

nyagolható a szociális munkás preventív tevékenysége ebben a témában. Az ő feladata lehetne felvilágosítani és felkészíteni a leendő szülőket, iskolákat, osztálytársakat és a nyilvánosságot erről az igenis létező problémáról, hogy bekerüljön a köztudatba, és a közösségek ezáltal olyan ismeretekre tegyenek szert, amelyekkel meg tudnák különböztetni a valóban ADHD-s gyerekeket a helytelenül neveltektől. Az integráció megfelelő, kiterjedtebb és szakszerűbb alkalmazása szintén segíthetne a gondok enyhítésén.

A pedagógiai irányzatú felsőoktatási intézmények tananyagának hiányosságait – a hiperaktivitás jelenségének mélyebb ismeretét, az ADHD-s gyerekekkel való bánásmód mikéntjeit – fontos lenne pótolni és kiegészíteni. Az iskolában működő segítő szakemberek akkor tudnának igazán hatékony segítséget nyújtani vagy tanácsot adni a pedagógusnak, ha „közös nyelvet beszélnének”, és kölcsönösen értenék, miről van szó. A hiányosságok pótlásában, átmenetileg (amíg a felsőoktatás beiktatná tantervébe ezt a tananyagot) megint csak segítséget nyújthatna az iskolai szociális munkás, aki felkeresné azokat az intézményeket, amelyek a pedagógusok részére szakmai előadásokat, szakmai napokat, csoportos tréningeket szerveznek az adott témában, és a pedagógusok részére (főként akinek az osztályában viselkedésváros gyermek tanul) biztosítaná a részvétel lehetőségét.

Mindaz, amit eddig az érintett problematikáról elmondtunk, eléggé meggyőző ahhoz, hogy belássuk, nagyon is fontos a hiperaktivitás jelenségével foglalkozni. Hiszen csak egészséges lelkű gyermekekből válhatnak egészséges lelkületű, kiegyensúlyozott felnőttek. Az ADHD jelenség összetett, sok ember és közösség életét érinti. Fontos, hogy mielőbb „felfedezzék” őket, és megkezdjék megfelelő kezelésüket. Az őket ért sérülések miatt könnyen rossz útra tévedhetnek, és ki vannak téve az elkallódás veszélyének. Életkoruk előrehaladtával a tipikus jellemvonások ugyan szelídülhetnek, de a helytelen kezelés vagy elhanyagoltság miatt a prognózisok szerint ezekből a gyerekekből felnövekvő felnőttek továbbra is magukon viselik a „furcsaság” jeleit. Gondot okozhat ez munkahelyi vagy társkapcsolataikban. Nem mindegy tehát, hogy a családban, az iskolában vagy más közösségekben hogyan bánunk ezekkel a gyerekekkel. Az elmúlt 20-25 év mindenképpen haladást, fejlődést mutat az iskolák működésében. A liberalizáció lehetővé tette, hogy az iskolák között lehessenek minőségbeli különbségek, akár pozitív vagy negatív értelemben. Az uniformizáltság megszűnt, és ezzel lehetőség nyílt a szülők számára, hogy csemetéiknek „testreszabott” intézményt keressenek.

Irodalom

- Lengyel, Peter 2005. *Školská sociálna práca v meste Považská Bystrica: projekt* (Projekt zavedenia školskej sociálnej práce do základnej školy). Považská Bystrica, Základná škola na sídlisku Rozkvet.
- Murgaš, Miroslav at al. 2011. *Vývin mozgu a jeho poruchy vrodené chyby mozgu a miechy, detská mozgová obrna, rečový vývin a jeho poruchy, ADHD, autizmus, mentálna retardácia, epilepsia*. Martin, Vydavateľstvo Osveta.
- Riefová, Sandra F. 2010. *Nesoustředění a neklidné dítě ve škole*. Praha, Nakladatelství Portál.
- Szűcs, Marianna 2002. A hiperkinetikus zavarokkal küzdő gyermeket nevelő szülők problémái. *Új Pedagógiai Szemle*, LII évf. 7–8. sz.

I. Rákóczi Ferenc esküvője. Zboró, 1666

Ritka, különleges napra ébredtek 1666. március elsején Zboró kastélyának és Makovica várának tulajdonosai, vendégserege, valamint az akkori falucska lakói. Ugyanis ezen a napon volt Rákóczi Ferenc, Erdély választott fejedelmének és Zrínyi Ilonának az esküvője, lakodalma, amelyet országra szóló fényes külsőségek között tartottak meg rengeteg főúr és azok családja jelenlétében.

A vőlegény I. Rákóczi Ferenc (*1645. február 24., Gyulafehérvár – †1676. július 8., Zboró) szülei: II. Rákóczi György (szintén erdélyi fejedelem) és Báthori Zsófia. Ferenc egyben Magyarország részeinek ura, a székelyek ispánja és Sáros vármegye főispánja volt már huszonegy éves korában. Az ara szülei: gróf Zrínyi Péter horvát bán, a költő Zrínyi Miklós öccse, akit 1671-ben összeesküvés miatt Bécsújhelyen lefejeztek. Anyja pedig a híres és gazdag családból származó Frangepán Katalin volt.

A menyasszony születési évét pontosan nem ismerjük, 1643 körül lehetett Ozalj várában, meghalt 1703-ban Törökországban. (Férje halála után ismét férjhez ment, mégpedig Thököly Imréhez, aki 1699 után az akkori történelmi események miatt Törökországba menekült. A feleség követte az urát, s ott is hunyt el Nikodémiában. Koponyáját a fia földi maradványaival együtt 1906-ban hozták haza, s helyezték örök nyugalomra a kassai Szent Erzsébet-székesegyházban.)

Felvetődik az olvasóban, hogy miért épp az Erdélytől oly távol eső Zboróban¹ rendezték a pár esküvőjét. Ezen a lengyel határhoz közeli településen, amely az akkori Magyarország északkeleti részének a végét jelentette. Az okot egyrészt a Rákócziak Lengyelországhoz kötődő politikai kapcsolataiban kell keresnünk, másrészt a rokon szálakban, hisz a fentebb említett Báthori Zsófia édesanyja – azaz a vőlegény anyai nagyanja – a lengyel Anna Zakrzewska (magyarosan: Zakreszka), Báthori András felesége volt. Ezért szerepelnek az előkelő lengyel vendégek a meghívottak között, akiknek a zborói helyszín könnyebben megközelíthető volt.

A falut – a család legészakibb birtokát – 1601-ben Rákóczi Zsigmond vásárolta meg. Később, 1625 körül a község északnyugati végén a fia, Pál építtetett egy várkastélyt. Ezzel mintegy helyettesítette a falutól délre levő, 450 méter magas hegy tetején álló Makovica² várát, amelynek megközelítése és ellátása eléggé nehézkes volt. Ehhez a kastélyhoz építtette hozzá a fentebb már említett Báthori Zsófia 1640-ben a Szent Zsófia-templomot, amelyet 1660 körül még kibővítettek. Titulusának megválasztása bizonyára nem volt véletlen az úrnő részéről. Minden bizonnyal ebben a templomban

-
- 1 Zboró (Zborov) ma szlovákiai helység, Bártfától 9 kilométerre északkeletre a Kamenica-patak völgyében. Első írásos említése 1355: Zboro. Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára. II.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 802. p.
 - 2 Sáros vármegyei vár Zborótól délre. Első írásos említése 1250/1355: Makouicha. Kiss 1988, 83. p.

volt az ifjú pár esküvője, amelyre a meghívót maga az örömanya, a már özvegy Báthori Zsófia³ írta saját kezűleg 1666. január 7-én Munkács várában. Ennek melléklete a meghívott vendégek névsora, amely pár nappal később állt össze, január 11-én. Természetesen a meghívás a férfiak nevére szólt, de abban megemlíti az írója, hogy „szerelmessével együtt” várja az urakat. Az apa 1660. évi halála miatt az anyára várt ez a feladat, amelyet bizonyára örömmel teljesített szeretett fiának a menyegzőjére. (Másolatát⁴ a Történelmi Tár 1881. évi számában olvashatjuk.)

Időben kellett elkészítenie a levelet a meghívott vendégeinek, hogy a kézhez vétel után azok valóban el tudják fogadni az invitálást a menyegzőre a hosszú téli utazás közepette. Csak gondolatban tudjuk magunkban felidézni az ilyen komoly és körültekintő előkészületet egy-egy távolban élő főnemesi család tagjainak a számára. Gondoskodniuk kellett a különféle ruházatukról, az út közbeni ételmezesükről, a szekekről, a lovakról, a kíséző szolganépről, a szálláshelyekről, ahol majd éjszakázhatnak. Gondolniuk kellett az akkor úttalan utakon rájuk váró kiszámíthatatlan viszontagságokra – bár bizonyára az ilyen utazások abban a korban nem voltak számukra ismeretlenek és szokatlanok. És minden cselédnek, szolganak megvolt a maga előre megszábotott feladata egy-egy ilyen esetben, amelyet rutinosan teljesítettek.

Ugyanígy az esküvőt rendező családra is érvényes mindez, akiknek méltóképpen gondoskodniuk kellett több száz meghívott nemesi családról, s az őket kíséző szolganépségről.

Báthori Zsófia meghívólevele körültekintően udvarias, érződik belőle a tisztelet és az alázat, ugyanakkor a volt fejedelemasszonytól elvárható magabiztosság is. Tömör, minden lényeges elemet tartalmaz, helyesírása – ugyan néhol nem következetesen – az akkori magyar írásgyakorlatot tükrözi. (Utólag jó lenne megtudnunk, hogy egy lengyel származású anya lánya hol és kitől tanulhatta meg a magyar nyelvet és az írást, a fogalmazást, a magyar nyelvi fordulatokat, a levél megformálását. Vagy tán valaki segítette mindezt megfelelően írott szabályokba öntenie?)

A január 11-én írt lista a meghívottak névsorát tartalmazza. Mindezt három részre oszthatjuk. Egyikben csak általánosságban a számukra „nevezetes” megyék (18) és a szabad királyi városok (9) találhatóak. A másodikban a csak név nélkül vagy nem teljes névvel szereplő híres személyek olvashatóak, természetesen a rangjuk megjelölésével. Épp ezért abban a korban őket nem is kellett pontosan megnevezni, hisz érthetően mindenki ismerte őket. (A mai olvasónak már lexikonra van szüksége a 29 fő azonosításához.) Természetesen legelsőként maga a császár szerepel (I. Lipót). Őt követi közvetlenül a lengyel király (II. János Kázmér) és a királyné. Őutánuk a magyar, országos vagy egyházi rangot viselők következnek. Csupán összefoglalóan érdemes őket felsorolni: a nádor, az érsek, a kancellár, püspökök, apátok, kamarások, a híres leleszi konvent és az egri káptalan vezetője, valamint két kassai porkoláb. E szónak abban az időben a mára már elavult jelentése az volt, hogy várkapitány, várparancsnok. A már említett lengyel királyi páron kívül kilenc személy volt hivatalos Lengyelországból: a nádor, a királyi kancellár, a marsall, a krakkói

3 Báthory Zsófia *1629, Somlyó – †1680, Munkács.

4 Thaly Kálmán: *Adalékok I Rákóczi Ferencz és Zrínyi Ilona lakodalmi ünnepélyéhez*. Budapest, Történelmi Tár, 1881, 585–589. p.

püspök, egy várkapitány, Wisnyowiczky herceg és két csupán családnévvel jelölt személy. Végül egy hölgy, a kihalt királyi családból származó Přemysl úrnő – természetesen latin nyelven körülírva, megnevezve mindannyian –, például az utolsó: Domina Premislen.

A harmadik csoportot a teljes személynévvel leírt (ez alól van néhány kivétel, például: Zicsy uram) főurak, özvegyek, a pozsonyi kamara tagjai, a konkrét feladattal megbízott fiatalabb úrfiak, köznemesek. A 64 gazda,⁵ akik a teljes ünnep menetrendjét, az ellátást felügyelték, hat konyhamester (nem főszakácsok, hanem akik a konyhai feladatokat ellenőrizték és irányították), végül három német származású „Frisnayder”, akinek a funkcióját nem sikerült megfejtenünk. Mindez több mint kétszáz meghívott vagy valamilyen feladatot is ellátó vendég, legtöbben családotstul. Ilyen hatalmas számú vendégsereg esetében teljesen természetes volt, hogy főként az ifjabbak besegítettek a meghívó családnak. Ezen csoport tagjai szinte mind az akkor Magyarország északkeleti megyéiben éltek, csupán néhány erdélyi nevet olvashatunk köztük, a nyugati megyékben élőkből keveset, inkább onnan elszármazót. (Természetesen a közvetlen családtagjaik, rokonaik nevét nem tartalmazza a meghívó, hisz a jelenlétük nyilvánvaló volt.) A családnévek között döntően magyar főúri személyek neve olvasható, rajtuk kívül néhány horvát származású (Jakussith, Draskovith), lengyel (Luzinszki, Rojowski) és a már említett pár német személy neve (Hakker, Merczel).

Írásképüket tekintve teljesen változón olvashatunk magyar névsorrendet (családnév + keresztnév), de a más népeknél megszokott formát is (keresztnév + családnév). Mindennek okát nem sikerült megindokolnunk, talán az összeírók személyétől függött a rögzítés. Abban viszont következetesek voltak a lista összeállítói, hogy a magyaros sorrendnél a keresztnévet magyarul írták, a másikinál viszont a latin megfelelővel helyettesítették.

A meghívóban szereplő főurak nevét nem érdemes jelen írásban megismételni, hisz komolyabb következtetéseket nem lehet mindabból levonni. Ennek ellenére kiemelnénk néhány családot, amelyből több családfő is meghívott volt, s jelen lehetett az esküvőn. A legtöbben, öten Zemplén vagy a szomszédos vármegyékben élő Barkóczyak voltak meghívottak: János, István, Sándor, György és Ferenc (ez utóbbi, „Barkóczy Ferenc uram ő Nga” az egyik gazda szerepében). Négy fővel a Bertóti, Pécsy, majd három-három személlyel a Csáki, Esterhássy és a Kende család olvasható (a nevek helyesírásánál megtartottuk a névsorban rögzített névformát).

A meghívottak között tizenegy özvegy hölgy nevével találkozunk. Közülük kilenc a férjzett nevén, -né asszonynévképzővel olvasható. Egyedül Homonnayné esetében hiányzik a férj keresztnéve, a családi genealógia szerint az György lehetett. Egyiküknek pedig a lánynevét írták csak le: Forgács Éva. (Valószínűleg a már elhunyt Csáky István feleségéről, Forgách Zsigmond nádor lányáról van szó.) Meg kell jegyeznünk, hogy a megnevezett személyek a beházasodások révén többnyire különböző rokoni viszonyban álltak egymással. Mint korábban említettük, a keresztnévvel szereplő meghívottak körülbelül kilencven százaléka magyar nemes volt. Tekintsük át, vajon milyen utóneveket viseltek az 1666-ban élő nemesseink, melyek voltak a divatosak vagy éppen a ritkák abban a korban és azon a vidéken, eltekintve attól, hogy pontosan nem tudjuk az élet-

5 Közülük egyik volt a fő ceremóniamester. A többiek a szertartásokat, az előírtas rendet és a formaságokat ügyelték.

korukat. A hazánkban eddig készült felmérések főként az adózók, a jobbágyok és más nem nemesi származású személyek nevét vizsgálták ebből a korból. Ezért érdemes azokat összevetni az itt olvasható 207 férfi keresztnévvel. Az erre az időszakra vonatkozó két legrészletesebb kimutatást Kálmán Béla⁶ és Hajdú Mihály⁷ végezte el, ezekkel kívánjuk az itt található adatokat összehasonlítani. Mivel a megnevezettek több megyében éltek, ezért névföldrajzi vizsgálatot nem lehet végezni az adatokon.

Először tekintsük át a megnevezett meghívottak keresztnévét csökkenő előfordulással, betűrendben:

István 25, János 18, Ferenc 14, György 14, Ádám 13, Péter 13, Gábor 12, Zsigmond 12, László 11, Miklós 11, András 9, Mihály 7, Kristóf 6, Pál 6, Márton 4, Imre 3, Sándor 3, Albert 2, Bálint 2, Boldizsár 2, Gáspár 2, Lajos 2, Mátyás 2, Sámuel 2, Sebestyén 2, Tamás 2, Ábrahám 1, Ambrus 1, Benedek 1, Dénes 1, Farkas 1, Krisztián 1, Lőrinc 1, Pongrác 1. (34 név, 207 személy – átlag: személy/név 6,08)

Ha a tíz leggyakoribb nevet összecsovegtjük a két, már említett vizsgálat eredményével, akkor feltűnik, hogy a náluk 2. helyen álló István itt az első, a vezető név, helyet cserélve a Jánossal. A Ferenc, György, Péter, Miklós mindhárom névsorban szerepel, csupán eltérő helyezéssel. A mi sorrendünkben előkelő helyet kap az Ádám, Gábor, Zsigmond és a László keresztnév. Helyettük a két másik listán az itt kevesebb számú András és Márton, valamint az itt egyáltalán nem előforduló Gergely került a gyakoribbak közé. Külön ki kell emelnünk a 11 fővel olvasható László nevet, amely kimondottan ritkaság volt más néprétegeknél abban a korban. Ennek a ma is kedvelt és igen gyakori férfinévnek a divatja valójában csak a 18. századtól kezdődött el Magyarországon.

A hat kimondottan ritkának számító keresztnév a mi esetünkben a következők: Ábrahám (Vay), Dénes (Szécsy), az ősi pogány nevünk, a Farkas (Eszterhássy), Krisztián (Hakker), Lőrinc (Virgínás) és Pongrác (Nagy-Mihályi). Az utónevek után zárójelben az illető családnevét írjuk le azonosításul, megtartva a dokumentumban szereplő ortográfiát. A keresztnévek felsorolása után megadtuk, hogy átlagban csak minden hatodik személy viselt eltérő nevet. Ez a szám elég magas, mivel az első tíz helyen szereplők gyakori előfordulása jelentősen befolyásolja az arányt. Mindettől függetlenül megállapítható, hogy sok keresztnévből válogattak a 17. században nemesi családunk (34 különböző név). Igaz, ezek legtöbbször csupán egy-két alkalommal fordul elő, tehát az utóbbiaknak nagyon kicsi a megterheltségük.

Végezetül föltehetjük a kérdést, hogy: ezen meghívottak közül vajon hányan jelenhettek meg Zboróban az esküvőn? Sajnos ezt nem tudjuk, mivel minderről már nem készült följegyzés. Vagy ha mégis írt egy ilyet Báthory Zsófia fejedelemasszony-né, akkor az nem maradt fenn az utókor számára.

Csak az, amit az ifjú pár akkor még nem sejtethetett, hogy az élet, a történelem milyen keserves és viszontagságos sorsot ír és tartogat számukra a további éveikben.

6 Kálmán Béla: *A nevek világa*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1989, 50. p.

7 Hajdú Mihály: *Általános és magyar névtan*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 380. p.

Társadalom-morfológia, környezeti világok, antropogén együttműködések

Pászka Imre újabb köteteiről¹

Több korábbi munkájában a szociológus/társadalom-morfológus Pászka Imre a romániai, a történelmi és területi társas világok struktúráival, az elitek önképével és társadalmi beágyazottságával² foglalkozó kutatóként szerzett tekintélyes elismerést, majd az eszmetörténet és a tudásszociológia térfelén keresett a struktúrák történetiségére, a létrejövő kapcsolat- és tudásszerkezetek összefüggéseinek folyamatszerűségét megvilágító összképeket, kultúratörténelmi és tudásszociológiai áttekintési lehetőségeket.³

A tudástörténet Pászka strukturális szempontrendszerében magába foglalja a hermeneutikai, s másikkal a holisztikus kiterjesztéseket. E dimenziók nála nincsenek ellentétben a tudásszociológia eljárás módjával, hisz minden, ami nem csupán az eszmék és a gondolatok történelmi metamorfózisainak szolgál alapjául, egyúttal a megismerés és a tapasztalati tudás valamely változatát is magában foglalja a történelemben kibomló társadalomszervező megoldások közül, sőt a mögöttük lévő intézményes hátteret, a komplex alkalmazkodás rendszerének vagy a kollektív tanulásnak összefüggéseit is rejti. Ezekon kívül Pászka érdeklődése is arra irányul, hogy továbbgondolja az intézmények evolúciós jellegére, az útfüggés problematikájára, egy egyéni akaratok határait jelző társas jelentésstruktúrák dilemmáit is. Ezek tétje és bonyolultsága ugyanis az eszmék státusának meghatározása felől is belátható, miként a társas tüneményeket körülvevő társadalmi dinamika viszonylatrendszere, sőt a tudásközvetített társadalmi gyakorlatok megannyi verziója is, tudás és egzisztencia relációi, „az ember alapvető, természetéből fakadó lényege” (2006, 7. p.).

A tudástörténettel összefüggésben már előző markáns művében, akadémiai doktori értekezésében is impozáns gondolati ívvel fogja át a narratív történetformák, a megélt életek történetének „kiszűrését” elbeszélését körülvevő (szociálpszichológiai és történet-szociológiai) folyamatok elemi természetrajzát, s ennek rendszerszerű totálképét építette monografikus konstrukcióba, melyben jelezte: a társadalom olyan képződmény/

-
- 1 *A társas világ környezetei. Történet- és tudásszociológiai tanulmányok.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2016, 262 p.
 - 2 *A román hivatáselit: identitás és legitimitásválság,* Budapest, Osiris, 1999, 185 p.; *Elit, elitek a lokális kistérségi társadalomban,* Szeged, Belvedere Meridionale, 2010, 328 p.
 - 3 *A fordított folyamatok struktúrái. Eszme- és tudástörténelmi tanulmányok, esszék.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2006, 360 p.

fogalom, mely „ellenképződményekből és ellenfogalmakból áll, ilyen az alany és társadalom, egyén és társadalom, mindezek ugyanazon érme két oldalát jelentik, amit »társadalomvilágának« is nevezhetünk. Az egyén élettörténete lényegében a szocializált egyén társadalmi lényegiségének része, amely kollektív történetbe és az emberiség történetébe ágyazott. Megélt életének története mégsem a nagybetűs történelem, hanem az, amely mindebből és társas világának szövetéből a fejekben, a gondolatfolyamatokban épül fel, ahogyan egy csoport egyénei a megosztott és közös tapasztalataikat elbeszélésekben, mítoszokban, történetekben kifejezik, kinyilvánítják, kidolgozzák és közvetítik. Az életről szóló folyamatos párbeszéd lényegében a tapasztalatok, a benyomások, az élmények, a vélemények cseréje a kortársak között a jelenről, a jelenvaló múlttól s az esetleges jövőről. Ezekben a dialógusokban jelenik meg az egyén viszonya a világhoz, amelyben él, kísérik mozgását a szociális térben és a történelmi időben. A folyamat belső és külső körülményeinek összejátszása bonyolult, többnyire »sem megfigyelni, sem megfilmesíteni« nem lehet – az élettörténeti elbeszélésekből tárulhat fel”.⁴

Új könyvében, *A társas világ környezeteiben* – mely várhatóan ugyanúgy több kiadást megél majd, mint az előző –, az emberi magatartás, cselekvés/viselkedés repertoárjának körülhatárolt, történetileg változó, de sokszor ismétlődő mintázatának verzióival foglalkozik. Ebben az intézményesülés, az emberi cselekvés, a viselkedésminták természet és társadalom meghatározta dimenzióival, a közösségi-gazdálkodási együttműködések kiváltotta válsághelyzetekkel, továbbá az ezekre történetileg adott köznapi reakciókkal keres inherens összefüggéseket, vagy még mélyebben: dialógusokat az egyén társas környezeteiről. Ilyenek között első helyre illeszti, a kötet anyagának nagyobbik felébe ötvözi az antropogén (azaz ember alkotta környezeti, társadalom befolyásolta természeti) tünemények fejlődés- és változásrajzát, majd ezek tudományos interpretációinak, forráselemző kutatási eredményeinek jól megalapozott építményét, hogy utóbb rákeressen a történi történelem és a megelőző korok társadalmi vergődés- és alkalmazkodástendenciáinak lényegére, az adaptálódni képes ember természetrajzára, és a természet szabta emberi alaprajzolatára is. Antropocentrikus érdeklődéssel az antropogén elemek, struktúrák, elemi működéssdimenziók lényege felé jártában, az útfüggő és jelentésorientált közösségi viselkedési modellekbe kíváncsiskodva...

Az alak- és jelentéstudományi leágazásokat, melyek (saját minősítésem szerint) társadalom-morfológiai belátások felé vezetnek, a második nagyobb blokkban az emberi létállapotok, életminták, életutak és életvilágok közösségi-kommunikatív leírására, elbeszélésmódok lehetséges tudományfilozófiájára összpontosítva kínálja. „Az antropológiai belátások ellenére látnunk kell, hogy társadalmak és gazdaságaik hibrid konfigurációk, amelyek formálásában számos tényező (vallás, hagyomány, eszmék, politika, ökológiai környezet stb.) játszik közre. Tény, hogy az ember alkotta társadalmak csak az utópiákban eszményiek, a valóságban történelmi-kulturális kötöttségeik vannak” (173. p.) – írja e második nagy egység előzményeként, de az első nagy egység végén, a tőkegazdaság és társadalmiviselkedés-tudományok fejezetei közötti átveze-

4 Pászka Imre: *Narratív történetformák. A megértő szociológia nézőpontjából*. Szeged, Belvedere Meridionale–Szegedi Egyetemi Kiadó, 2009, 554 p. Ugyanez nagydoktori disszertációként, 2011, Szegedi Tudományegyetem. <http://real-d.mtak.hu/376/>

tésben. Talán egy konvencionálisabb társadalomvizsgálódási modellben az első részt a természet emberi leigázásával és az ember (mint antropológiai tünemény) természeti jelenségekhez kapcsolódó nehézkes (de folytonos) adaptálódásával lehetne vázolni – hogy ne mondjak „társadalmi felépítmény” alapjául szolgáló gazdasági-életviteli alapot mindjárt –, s a kötet második nagy egysége magukról a reprezentálható felépítményekről, sőt társadalmi gondolkodásban meggyökerezett konstrukciókról kialakított visszképet, a kutató egyén ráébredését, sőt rádöbbenését tükrözi arra, mi minden tűnik alapvetően másnak, ha a megfigyelt szociális világ megfigyelői attitűdtől is függő konstruktaimait elemezzük.

A kötet két nagyobb blokkjában is ekként bánik Pászka az első nagy, rendszeralkotó és korszakosan is új értelmezési egység forrásaival, historikus lenyomatokkal, könyvtári és levéltári válogatással, korábbi társadalomfilozófusok, közgazdászok, a világgazdaság vagy az egyetemes történelem korszakos elemzőinek adatbázisával is. Az *antropogén-természeti tényezők együttthatása* fejezetben és a valóság rekonstrukcióját mint saját módszertani aspektusát ismertető részben hasonló az alapállása. Mondhatni: fölfedez, tételez, kérdez, kutat, konstatál, elemez, értelmez, összefüggésrendbe állít, verifikál, újrakérdez, újválaszol... S ennek révén kapunk tőle olyan összképet, melyet csak a legkiválóbb s legnagyobb korszakalkotó elmék vázoltak eddig. Ezt a kompendiumot, historikus és természeti körképet pedig Pászka épp arra használja, hogy magára a kutató tekintetere, a pillantásával átfogható horizontra, de azon belül a történi történelem csoportjaira, egyéneire és környezetükkel szimbiózisban/konfliktusosan élők reflektáló köreire kérdezzen rá, hisz ők mindig is csak átélhették, elszenvedhették, maximum elpanaszolhatták a velük megesett életvilágot és mikrohistóriát. Saját szavaival: „A kutató az, aki egy másik modell szerint tárgyiasíthatja megfigyeléseit, tehát nem úgy, vagy abban a formában, s azzal a relevanciasúlyozással, ahogy az alany elbeszélte. A fenomenológiai perspektívában, tehát az alany és kutató »kortársak«, csakhogy az imént jelzett értelemben kettőjük viszonya aszimmetrikus. A kérdésnek ez az aspektusa több mint bonyolult, megértése viszont szükségessé teszi a kutató-alany dialógushelyzetben elfoglalt szerepeik tisztázását, amelyet az »én-te« reláció mentén vázolunk fel. Megjegyzendő: az én-te reláció nem statikus, folyamatszerű...” (207. p.).

A megjegyzést apró kiterjesztéssel erősítve: a folyamatszerűség magán a teljes művön belül is kulcsfogalom, a sodrás és értelmezési keret kölcsönviszonyának, a belátás hullámainak és partjainak interakcióira érzékeny értelmezési tartomány. Ennek alapképletét több verzióban is fölleljük a korpuszban, de kifejtett változatát a társadalomkutató önreflexív attitűdje révén teszi érzékletessé a szerző. Miután a könyv meghatározó (új, az elméleti blokknál frissebb) fejlődéstörténeti fejezeteiben Pászka a társadalomtörténész szemüvegén tekinti át az evolúciós perspektívák és narratívák érzékletes verzióit, ezért magáról a társadalomkutató kutatásmetodikájáról, a gondolkodás és fejlesztéstörténettel foglalkozó fejezete már szinte önellentmondásig hangolja a narratív interpretációk kikötéseit. „A beszélgetéselemzések azt mutatják, hogy a beszélgetés folyamán az interakcióban lévő felek közötti reflexív viszony mellett szokásviszonyok is fennállnak, amelyek a beszédaktusokat egységbe fogják. Nem egyszerűen arról van szó, hogy az emberek részt vesznek beszélgetésekben, hanem arról, hogy bármely beszélgetés többet tartalmaz, mint amit a beszélgető felek feltételeznek. A szociolingvisztikának a kommunikáció folyamatában való alkalmazása tehát azt feltételezi, hogy

társas beszédcselekvés nem egyszerűen meghallgatást igényel, nemcsak információ-átvitel, hanem a beszélgetők a »jelentés kibontakozó spiráljában« merülnek el, vagyis az egyszerű jelentéshordozó megnyilvánulásoktól haladnak a bonyolultabbak, összetettebbek felé” (202. p.).

E jelentésség, s maga a hermeneutikai folyamat is egyszerűsödik ugyanakkor, a szerző és elődei bonyolult okfejtéseit a válaszadó, a kérdezett narratívái, önkifejezési rutinja, kommunikatív érzékenysége, s maga az ezekhez kapcsolódó megismerői/kutatói viszony alakítja, pontosítja vagy bonyolítja: „A kérdés az, hogy akkor miért és hol válik felismerhetetlenné a szerzőség problémája. Itt több változat jöhet szóba, valamennyi az interjúszituációban nyert adatbázis feldolgozásával, illetve közléssel kapcsolatos. Az etnográfiaiban s az antropológiában gyakori, hogy a kutató kettőjük dialógusát monológgá alakítja át a feldolgozás vagy a publikálásra való előkészítés során. Technikailag a dialógusnak monológgá való átalakítását rendszerint úgy oldják meg, hogy a kutató párbeszédet vezérlő kérdéseit kitörlik, így egy viszonylag összefüggő, koherens szöveget nyernek. Egy olyan konvencionális, narratív elbeszélésformát (bevezető – elbeszélés – lezárás) hoznak létre, amelyben a diakrónia érvényesül, ezzel a szóbeli elbeszélést történetté alakítják át, egy személy életének történetévé. Számos ésszerű érv szól ezen eljárás mód mellett és ellen. Kétségtelen, az így megformált elbeszélésben az »én« elbeszélő-főszereplő életének narratívája megbízhatósága jobban érvényre jut, mert függetlenül attól, hogy a tulajdonneve fel van-e tüntetve vagy sem, mégis látható, hogy egy identikus személyről van szó, vagyis egy olyan személyről, akinek személyazonossága ellenőrizhető, így a szerzőség kiléte sem kétséges. Még akkor sem, ha a kutató például egy kötetben tematikus élettörténeti elbeszélésgyűjteményt ad közlésre, és az ő neve jelenik meg a borítólapon. (203. p.) [...] Gadamer is a szóbeliség és az írás hermeneutikáját élesen elválasztotta egymástól. A szóbeliség Schleiermachersnél kap kitüntetett szerepet, amit Gadamer pszichologizmusnak tartott és kiiktatott a hermeneutikából, mivel az bevonja a szerzőt is az elemzésbe. A hermeneutika tárgya tehát kizárólagosan az írásos szöveg. Hasonlóan vélekedik Ricoeur is. A jelentéskutató-elemző társadalomtudomány azonban nemcsak írásos szövegekkel, dokumentumokkal, produktumokkal van dolga, mint a történelemnek. A kettő annyiban hasonlít, hogy mindkettőnek eseményekkel van dolga: a történettudomány a múlt eseményeit dokumentumokból rekonstruálja, a szociológia számára a jelen az élő eleven emberek jelentésadásai, amelyek az eseményeket dialógusokban, egyéb társalgási és vitahelyzetekben, szóban adják elő. Pontosabban az adatbázis előállításában egyaránt részt vesz a kutató és az adatközlő. A probléma nem az tehát, hogy az élőbeszéd leírható, illetve le is jegyzik, hiszen az antropológiában ennek a technikának nagy múltja van, hanem az, hogy »mit rögzítünk«; más szóval a szöveg, a »diskurzusrögzítés« mire irányul. A rendkívül változatos és különböző szintű beszédmódokból mi az, ami rögzítésre érdemes...” (176. p.).

Rövidebben: a diskurzusrögzítés és a szövegvalóság leképeződésének valóságrelációi már önmagukban is többrétegűek, továbbá plurálisak. Pászka a „társas világ környezeteiről” ír könyvet, jogosan kérdezi tehát, kik és mi szerint társas ez, milyen tudástörténeti és hermeneutikai befogadásszertartás előzi meg vagy veszi körül a közlő, a befogadó, értelmező és jelentéstulajdonító aktust magában a társadalomtudományi kutatásban, s kivel beszél/beszélheti meg mindezt a metodikai dilemmát. Mint válasz-

képpen összegzi: „Adatbázisunkat írásban rögzített szövegek képezik, többségükben narratív jellegűek, amelyek az emberektől függő és tőlük független látott, illetve hallott környezeti eseményeket történetekbe ágyazva beszélnek el. Az ilyen és hasonló típusú dokumentumok sajátosságairól korábban hosszabban értekeztünk, itt csupán ismételtten arra utalhatunk, hogy minden ember által írásban és szóban elbeszélte eseménytörténet (Webernél cselekvés) szubjektív, szándékolt, motivált. Vagyis a valóság reflektált kifejezése, és nem maga a nyers valóság, hanem az a valóság, amelyről képet alkot a megfigyelő, ahogyan azt látta/látja/láttatja. A kvantumelméletből is közismert, hogy a megfigyelő és megfigyelt tárgy viszonya nem semleges. Heisenberg és Born előtt jóval, Dilthey már értekezett arról a hermeneutikai problémáról, hogy mi minden befolyásolja a megfigyelő és megfigyelt viszonyát; újabban Luhmann aktualizálta Mannheim Károly tudásszociológiai láttelejét, és megfontolandónak vélte a megfigyelő megfigyelését is. [...] Bármely tudományos kutatásnak az időjárás, járvány, közbiztonság múltbeli szenvedésnarratíváit kétségtelenen konceptualizálnia kell, előfeltevéseit az adatbázis ismeretében fogalmi-elméleti keretekbe kell illesztenie, mely kijelöli a téma feldolgozásának szándékolt menetét. Azonban mindez nem jelentheti azt, hogy az ismert, elfogadott konvencionális paradigmák egyetemes sémáiba kényszerítjük a tényanyagot. Nem állítjuk azt, hogy az említett sémák használhatatlanok, csupán arra utalunk, amikor az együttthatás fogalmába néhány térben és időben változó tényezőt bevonunk, akkor a tényezők társadalmi-kulturális kötöttségei döntik el, mi az, ami a konvencionális sémákat követ, általánosításokra nyit rést, és mi az, ami lokális, partikuláris, egyedi. Az életvilág, a természet és társadalom világának egysége, amint arra a fentebbiek során is utaltunk, egyetemes, mert minden létező emberi szerveződés létfeltételének az alapja/kerete. Az emberi lét cselekvésorientációja alapvetően alkalmazkodás, a szerveződési formái és annak tartalmi tágabb és szűkebb értelemben is az adaptáció módzatait jelenítik meg. Nem véletlen, hogy a múltban a környezet kihívásaira adott válaszok különbözőek voltak...” (16–17. p.).

Az életvilág, a társadalmilag felépített valóságképzetek, az írott szövegek és az élőbeszéd narratív sajátosságai alapján, hermeneutikai pozícióra építve fejti ki, hogy „a diskurzus írásban rögzített formája »lehet« a Ricoeur által javasolt értelmező tudomány tárgya, mert csak az írott szöveg garancia arra, hogy a dialógus univerzális lehet, hiszen hozzáférhető mindenki számára, mindenütt és mindenkor, aki érdeklődést mutat iránta. Ricoeur, miután tisztázta, hogy mi a szöveg, mi az élőbeszéd és az írott szöveg közötti különbség, miközben mindkettőt szövegnek, a diskurzus (megnyilatkozás) módjának tekinti, az írott szöveget jelöli meg az értelmező tudomány tárgyának, mivel Max Weber is »ésszerűen vezérelt magatartásként definiálta ezt a tárgyat«. A kérdés továbbá az, hogy vajon az »ésszerűen vezérelt magatartás« kiegészíti-e azt, amit Ricoeur »*olvashatóság jellegnek*« nevez. A következő lépésben, tehát, a diskurzus fentebb vázolt négy kritériumát – időbeliség, diskurzusesemény, világ, kommunikációs jellemzőket – az »ésszerűen vezérelt cselekvés« fogalmára vonatkoztatja, amit szintén egy négyes tagolásban old meg...” (184-185. p.).

Valahol talán e többrétegű, sokszereplős folyamat és szituatív érvényesülése is úgy redukálható, hogy a kommunikatív diskurzus szintje nem csupán hermeneutikai alapkhoz, de referenciális válaszokhoz, kutatói reflexióhoz is jelentős mértékben kötött.

Anélkül, hogy a magam kontúrjaival össze akarnám zavarni a Pászka föltárta, jól áttekinthető és sokrétegűen mély struktúra erővonalait, csupán arra fókuszálok, amit a szerző az „antropológiai állandó” kapcsán foglal tézisbe. Itt is, mint a kötetben végig, „a konceptuális társadalomtudomány alapozási kísérletében, az eszmék és az életmód egymásra vonatkoztatásakor”, a megértés határaitól, s főképp a közösségi határok értelmezésmargóiról van szó talán. A történeti kontextusban Pászka kiemeli, hogy Peter Winch eredendően Max Weberre épülő szabályvezérelt cselekvés-tulajdonításáról, Gadamer erre reflektáló okfejtéseiről, egészében a társadalmi kontextusnak tulajdonított jelentőségéről van szó, minthogy „ez teszi lehetővé, hogy megértsük a jelentését annak, amit az emberek tettek, tesznek és mondanak”, továbbá a *lehetőséget*, amiről Weber mint az „ésszerűen (racionálisan) vezérelt cselekvés, viselkedés elve és a diskurzus közötti kapcsolatról, és diszkurzív és nem diszkurzív eszmékről beszél”. Az ehhez kapcsolt ricoeuri és austini beszédaktus-elmélet azon felismerése, hogy a beszédaktus típusai cselekvéstípusok, már átvezet a hermeneutikát módszerek tekintő eljárásokhoz és interpretációkhoz, a metodológia a szövegre és a szövegértelmezésre vonatkozó módszertani rendjéhez, amely „új eljárást nyit meg a *magyarázat és megértés viszonyában*”. Ugyanis „Gadamer javaslata az volt, hogy a megértés és az értelmezés egymást feltételezik, nincs megértés értelmezés nélkül. Ricoeur, láthatóan, nem helyettesíti az értelmezést a »magyarázattal«, hanem a magyarázatot bevonja az értelmezés előterébe, s új feladatot szán neki. A hagyományos elgondolásban Ricoeur itt elsősorban Diltheyre utal, akinél magyarázat és az értelmezés egymást kizárták, mivel a magyarázatot a természettudós módjára, míg az értelmezést a történész eljárás módjára vonatkoztatta. A 19. század végén a valamely szöveggel kapcsolatos magatartást a »magyarázat« és az »értelmezés« terminussal összegezték. Dilthey a természettudományoktól átvett és a pozitivizmus által a történettudományokra alkalmazott érthetőségi modellt magyarázatnak nevezte. Az értelmezést pedig a megértés pszichológiából származtatott formájának tekintette, s abban a szellemtudományok alapvető, egyetlen magatartását látta, amely által megvonható a különbség a szellemtudományok és a természettudományok között. Ugyanakkor Diltheyre vezethető vissza a hermeneutika belső kettéosztottsága, mely szerint a megért-értelmez kettősében a megértés az alap, azonban a megértést a lélektanra, míg az értelmezést a tárgyasult formákra való vonatkoztatással pszichologizálta. Márpedig a megértés-értelmezés tudományosság-igénye éppen a depeszichologizálást sürgette” (190–191. p.).

A könyv egészében Pászka alig tesz mást, mint a legeltérőbb interpretációk fölidézésével maga is interpretálja a társadalmi képződményeket, beleértve a gazdaságot, történelmet, kreatív képzeletet, imaginatív életvilágot, konstruktív megoldási és adaptációs rutinokat, megismeréstudományi képleteket, elbeszélésmódokat – mint ezt a nyolcvanas években bekövetkezett antropológiai értelmezésfolyamat értelmezői is teszik. Az ember és társas környezetének, életvilágainak és kölcsönös függésrendjeinek megismerése azonban a cselekvésmoделlek és tanult mintázatok sok huzallal behálózott rendszerében képesek „társadalmi környezetet” teremteni, ezért ezek belátását és megértését is az emberszabású létfeltételek („ember okozta”) természeti események fogalmi-elméleteinek kijelölésével kell illetnie a kutató pillantásának. „A megoldandó feladat nem a különböző szakterületek európai léptékű ismerethalmazainak egymás mellé szerkesztésének módjában rejlik, hanem a téma tartalmi sokszínűségét

egységbe fogó, irányító fogalmi-elméleti séma megalapozásában”, a diskurzusok és distanciák földidézésében, a szociológia tudományának és kockázatbelátási rugalmasságának (*Risk and Culture*) képességében inkább. Mégpedig a valóságkonstrukciók dimenziójában elsőként. „A klímaváltozás tudatosodásával párhuzamosan több oldalról is bírálat éri a szociológia klasszikusainak nyomdokain haladó vonulatát, amely a korai ipari forradalom ideológiája mentén továbbra is a természeti környezet meghódítását, leigázását tekinti a társadalmiasulás kritériumának”, mivel „...a szociológia nem volt »teoretikusan felkészülve«, a témát »szinte kezdettől fogva a természettudományoknak adta át, igyekezett is megszabadulni tőle, a társadalmat és annak részeit, illetve a társadalmon belüli perspektívákat részesítette előnyben»” (idézi Luhmann). Ennek révén ugyanis „a szociológia helyett jó részt a társadalmi kommunikáció tematizálja az ökológiai közbeszédet. Az utóbbi évtized kockázatdiskurzusaiban s a reflexív szociológia modernizációs elméleteiben (Beck, Lash, Giddens) az ökológia, a klímaváltozás fogalma, definíciója körüli viták a politika, a gazdaság »új« munkamegosztására, a kulturális beágyazottságra és a témában zajló diskurzusok »inszenárió« értelmében vett konstruált jellemzőire hívják fel a figyelmet. A reflexív szociológia belátásában az a természet, amire a különböző »kulturális mintákból« kiindulva hivatkoznak, »már nem létezik«. S »ami van (...), az különböző társadalmiasult formája a természetnek«, amelyet tudományos világszemlélet alakított ki, és amelyben a »klímakutatók absztrakt modelljei határozzák meg a mindennapi cselekvéseket«. Az összehasonlító antropológia (*Science studies*) radikálisabban fogalmaz: »azok a szociológiák, amelyek csak a társadalmi köré épülnek, amelyek talán csak azáltal maradnak fenn, hogy a „hatalom” és a „legitimitás” szavakat ismételtetik, [zavaróak], mert a szociológusok sem a tárgyak tartalmával, sem a nyelvek világával nem tudnak megbirkózni, pedig mégiscsak ezek hozzák létre a társadalmat«. A tárgyak tartalma és a nyelvek világa ebben a megközelítésben a duális világlátás meghaladását sürgeti, vagyis azt, hogy a természet és társadalom nem két ellentétes transzcendencia, hanem egy és ugyanaz, a kettő között a közvetítések gyakorlata által a »társadalom minden egyes állapotának megfelel a természet egy-egy állapota...” (9–10. p.). Ebből fakad tehát a kérdés (Bruno Latour és Ulrich Beck megfontolásai nyomán), hogy »mennyiben tartható továbbra is az a szociológiai beállítódás, amely »mindent társadalmi kérdéssé redukál«, és figyelmen kívül hagyja a természet–társadalom kölcsönhatásának »is-is jellegét«. Az ilyen és hasonló belátás aktuális perspektívából vetődik fel, amely az emberi világot most már nem csupán kulturális hatásösszefüggéseiben próbálja értelmezni”, hanem a hatások kiegyenlítődése, a következmények természetrombolásra és valóságalkotásra kiható verziói újrafogalmazza az alapvető paradigmákat (11. p.).

Ez a „latourianus” és „beckista” interpretáció különösen kihívó a szerzői alapállás bázisán: Ulrich Beck észrevételei „az angolszász diskurzus- és kultúraelméletek valóságkonstrukcióját bírálják, amelyek a laikusok ismereteit hangsúlyozva, az aktor- és intézményi tényezőknek tulajdonítanak elsőbbséget. Ezekben ugyanis, a »természetrombolás« materiális és szimbolikus tartalma »cselekvéscentrikus« irányt vett, ami »diskurzív szerkezetátalakításban« nyilvánul meg: létrehozna, formálnak és megváltoztatnak »kognitív struktúrákat«, »elbeszélésmodelleket«, »tabukat«, így a »valóság a cselekvés célja és produktuma lesz«, miáltal a »valóság« felépítésében egy »kétértelműség« válik dominánssá” (11. p.). Ezért immár a viláगतalakító víziók és a cselekvések

aktor- vagy intézményelmélete olyan kognitív tudáskonstrukcióvá lesz, melynek kérdés-felvetése redukálódik (Becket idézve): „hogyan (re)produkáljuk diskurzív eszközökkel a »valóságot« önmagában. A válaszok aszerint különböznek, hogy »több vagy kevesebb valóság van birtokukban«. Pászka itt rámutat Beck, s mögötte Mary Douglas és Aron Wildavsky veszélykultúra-fogalmára, „mely szerint »nem volt lényeges különbség az őskor és a fejlett civilizációk veszélyei között«. A kérdés illetően megközelítése Beck szerint „*rávilágít egy szociológiára (annak hibájára), amely mindent társadalmi kérdésre redukál, és figyelmen kívül hagyja a kockázatok immaterialitását (társadalmi inszenárió) és a materiális jellegét (fizikai változás, pusztítás) is-is jellegét*”. Ezzel azonban „lát-hatóan az ökológiai diskurzus konstruktivista vonulata, a természetrombolás mentén kibontakozó »világmegváltó« tudáskonstrukciókban lehorgonyzott. Valóságképe konstruált, így a duális világkép meghaladását célzó »is-is« relációt Beck a »valóság« egy újabb fogalmával semlegesíti. A valóság »önmaga«, mint megjegyzi, ember(ek) cselekvése, cselekvési struktúrák, cselekvési rutinok, észlelési minták stb. összeszővődéseiben valósul meg, illetve alakul át. Következésképpen az emberi cselekvésen kívül eső valóságot – materiális és szimbolikus értelemben egyaránt – nehéz elképzelni. Ha ez így van, akkor a valóság »önmagában« nem létezik, csak azáltal, ha az ember létrehozza, megalkotja, valamilyen materiális és immateriális formában megjeleníti. Más szóval a diszkurzív szerkezetátalakításnak is a valóságot valamiből, valamiért létre kell hoznia. Beck is a valóságot társas világgal azonosítja, s a valóság »önmaga« ebből felépített, megalkotott. Valóságfogalmában a természet, a társas valóság létének fizikai-tárgyi feltételei, csupán mint (természet-)rombolás objektuma van jelen. A nehézség ott kezdődik, hogyha ragaszkodunk a valóság egy olyan megközelítéséhez, ahol a valóság önmagában a cselekvés értelmében vett valóság, társadalmilag felépített, és a természet csak az adottság értelmében vett valóság, akkor eltávolodunk annak beismerésétől, hogy a természet akárcsak az ember az ökoszisztéma cselekvő része. A kérdés tehát az, hogyha felszámoljuk a természet és társadalom dualizmusát, s elismerjük a kettő kölcsönhatását, akkor továbbra is a társas cselekvés, a társas interakció, a célracionális cselekvés stb. fogalmi alkalmasak-e az emberi és nem emberi viszonyok megértő értelmezésében?” (10–12. p.)

Pászka egész könyve valahol az univerzális, mélyen és szélesen historikus, ugyanakkor állandó változandóságában is roppant nehezen megragadható folyamatszerűségek, ciklusok, értelmezések és narratívák lankái közötti evickelés. Sikeres, sőt látványos vadvízi kaland ez, melyben a zuhatagok és kövek hullámvetése nemcsak adaptációs stratégiát kíván meg a mindenkor társadalmi aktoroktól, hanem magától az értelmező pillantásától, az elbeszélő narrációjától is. Ugyanis a történetmondást a beszédeseményeken át vezeti, a tudomány paradigmáit a megérthetőségek mellett a szóbeli vé tétel és elemezhetőség tesztjének is aláveti „az antropológiai állandót” keresve. „A beszédesemények tehát azoknak a szimbolikus formáknak a rendszere, amely által a közösségek és tagjaik értelmezik és teremtik történelmüket. A beszéd egyetemes és sajátos funkciói nem a roppant változatoság tagadását jelentik, hanem azt, hogy miközben partikuláris értelemben kulturálisan meghatározott szabályokat követ, általános értelemben mindenütt és mindenhol életre kel és szimbólumokban ölt alakot. A tapasztalatok konstrukciós jellege a nyelvből mint szimbólumalkotó és -hordozó antropológiai állandóból származik. Vagyis a nyelv emberi lényünk, létünk lényege, amely

kommunikatív cselekvésben alakult ki, az tartja fenn, alapjában az emberré válás, az antropológia alapja. A nyelv szimbólumfunkciója teremt rendet a körülöttünk lévő összevisszaságban, a szimbólum a rendet jelentéssel ruházza fel. Más szóval: a szimbólumok a jelentéskeresés eszközei vagy termékei, amelyek értékekkel és érzelmeikkel terheltek. Röviden: maga a rend, amely szimbólumokban jut kifejezésre, kulturálisan szabályozott emberi konstrukció. Azonban a szimbólumok nem dolgokat, hanem a fogalmakat jelentik, vagyis Ernst Cassirer megfogalmazásában a szimbólum az, ami telítetté válik jelentéssel. A szavak pedig a fogalmakat érintő viselkedésre készítetnek bennünket. Egy szimbólumnak közösségi jelentése van, amelyet kommunikálni lehet, ezek a jelentések az adott társadalom kultúrájában és a hagyományában gyökeresnek, s a társadalom egységének és differenciálódásának mértéke szerint változnak. A kultúra és a hagyomány befogadása változó, így a szimbólum jelentése használatának itt és most kontextusától meghatározott, konkrét helyzetben nyeri jelentését, sőt a szimbólum jelentése minden használatnál változik és gazdagodik. Ami számunkra fontos, hogy a szimbólumok az egyéni és közösségi cselekedeteket, viselkedéseket formálják, s a szimbólumokat maguk a hagyományok, a történelmi, a nyelvi és a szociális szükségletek alakítják, amelyek minden társadalomban kontextusfüggőek. Következésképpen, a szimbólum és használatának módja szociokulturálisan meghatározott. A társadalomtudományok, függetlenül attól, hogy »szövegálapúnak« vagy egyébnek nevezjük, továbbra is hermeneutikai alapokon képzelhetők el” (203–205. p.).

Nem redukálni, csupán a szövegfolyamból kiemelt cseppnyi mintákat látható „keretbe” rakni próbálom, mikor a megismerés, értelmezés, általánosítás, specifikálás mint beszéd-cselekvési megoldás sikerét értékelem Pászka munkájában. Ez szükségképpen el kell gondolkodtasson bennünket, amikor annak képzetével élünk, hogy társadalomtudományt művelünk, megértést termelünk, megismerő rutinokkal élünk. Ez a szerzői hermeneutikai pozíció a riceouri aspektusban is „több mint kétséges, hiszen a beszéd etnográfiaja, mint láttuk, a mindennapi beszéd-cselekvés egyszerűbb formáit próbálta fogalmilag rögzíteni, s az összetettebb formákat nem érintette, ennek ellenére közelebb visz Ricoeur szemantikai belátásainak hermeneutikai alkalmazásához. A spontaneitás, önkényesség mellett azonban a személyiség egész státusát áthatja, átszövi a környezetéhez való verbális és nem verbális igazodás, megfelelés. Függetlenül attól, hogy egy szerencsésebb vagy egy szerencsétlenebb embercsoporthoz tartozunk, a csoport elvárásokat támaszt, igazodási mintákat nyújt, amelyek óhatatlanul megjelennek közléseinkben, abban, ahogyan a szavakat használjuk, amelyek végeredményben személyiségünk egészének értékelésére utaló jelek. Más szóval: a nyelv funkciója a nyelvet használók szándékaiban és hatásaiban, a szándékolt és nem szándékolt beszéd-cselekvésben érhetők tetten, amit két nyelvi adottságban jelölnek meg: a szemantikaiban és a szintaktikaiban. A szemantika kulcsa a hogyan értés, a szintaxis pedig a logikai és nyelvtani műveletekkel foglalkozik...” (203. p.).

Pászka Imre beszéd-cselekvése kiadós értelmezési feladat, s mint szemantikai állandót ezután már megkerülhetetlenül figyelembe kell vennünk, ha társas világ(ok) környezetének elemzésébe fognánk a jövőben. A kötet végére emelt Dimitrie Gusti tanulmány (218–234. p.) ennek már részben mintája, példája is, de látszólag mintegy perszonalisra szűkíti a tudományos életvilágok funkcionális működésrendjébe illeszkedő kutató komplex szociálpszichológiai-tudománytörténeti-hermeneutikai oeuvre-jét.

Erre a sorsra determinált Pászka új könyve is, amely mint jelenkori társas világunk beszédeseménye, a majdani sorseseemények meghatározó részévé válhat, jó eséllyel. Kötetének gondolatgazdagsága és lehangoló anyagbősége mellett szinte már bevezetőjében is olyan filozófiai/antropológiai (vagy épp filozófiai antropológiai) dilemmát hoz terítékre, melyről az olvasónak elemi döntést kell hoznia, hogy értelmezési keretét aktivizálja. Ez a kettősség a történő világ, a zajló események, az emberi fejlődéstörténet (?evolúció-história?) tényyszerűségeinek, s e bizonyágkészlet elbeszélhetőségének, narratív közléstechnikák gondolati beágyazásának viszonyrendszerébe vezet. Nem véletlenül nevezi a kötetben igen kitartóan „az emberi cselekvés, viselkedés-minták... természet-társadalom együttthatása kiváltotta válsághelyzetekre adott reakciók” rendszerének (lásd a hátoldali ismertetőt), melyből a kulcsfogalom az *együtthatás*. A „szemtől szemben párbeszéd-helyzetek természete, a zárt gondolkodás- és tudáskészletek, a már megélt és lehetséges klímaváltozásokhoz való alkalmazkodásban megnyilvánuló emberi találékonyság” társadalmi intézményei, normái, szervezeti adják a dilemma egyik, „objektívált” oldalát, s a másik oldalon ott az Ember, a maga akár nagy-, akár kisbetűs sodródásával, kiszolgáltatottságával, szenvedő és túlélési képes stratégiáival. Ez az értelemvezérelt gondolatmenet, s alanyként a változó Ember ekképp valamely antropológiai aspektust vesz fel, másképp fogalmazva: az evolucionista (és mellé a strukturalista) antropológiai hagyományt preferálja a szerző, mindeközben azonban a kultúrakutatás terén is negyedszázadosan új szempontrendszert konstruál hozzá, vagyis a narratív, a személyes, az átélt és elbeszélte szocio-fugális gondolkodásmódok követésében leli örömet, valamiképpen ezért még az sem kizárt, hogy e társas világok elméleti leírásában a szerző egy maga teremtette antropológiai szférát teljesít ki, melyben a cselekvés- és viselkedérepertoárok formálta világ(ok) csupán a narratívák terében jelennek meg „empíriaként”, valójában egyfajta metaelmélet tárgyaivá élemednek, ezzel pusztán hipotetikus mintakészletet sejtetnek. Ám ez sem kevés, tessék csak követni bírni, vagy felülmúlni...!

A komáromi Etnológiai Központ húsz éve

Kronológia

Összeállította: L. Juhász Ilona és Liszka József

Amikor éppen megéljük a jelent, úgy tűnik, hogy egy soha el nem felejthető esemény részesei vagyunk. Aztán az idő mégis megmutatja... Például olyankor, ha egy intézmény legutóbbi húsz esztendejét próbáljuk a fennmaradt dokumentumok és az emlékezet alapján rekonstruálni. Az alábbi kronológia, noha a benne foglaltaknak tevékeny részesei voltunk, igen sok forrástípusból rakódott egybe: ahogy fentebb említettük, fontos szerepet játszott benne az emlékezés, amit viszont más kútfőkkel (úgy mint korabeli meghívók, programok, újságcikkek, naptárak, a Fórum Intézet honlapján fellelhető dokumentumok stb.) próbáltunk egzakt(abb)á tenni. És még így is biztosak vagyunk benne, hogy az alábbi áttekintés nem teljes, nem teljesen pontos. Talán mégis nyújt bizonyos, vázlatos képet arról a sokrétű tevékenység-halmazról, ami az Etnológiai Központ elmúlt két évtizedét jellemezte. Az érdeklődő valamivel többet tud meg ezzel kapcsolatban a Fórum Kisebbségkutató Intézet honlapjának megfelelő oldalain: <http://foruminst.sk/szerkezet/etnologiai-kozpont/>

1997

1997. október 1.

A dunaszerdahelyi székhelyű Fórum Intézet kihelyezett részlegeként Liszka József vezetésével és külső munkatársak bevonásával létrejön a komáromi Etnológiai Központ. Működését a volt Pártszékház egyik helyiségében kezdi meg.

1997 végén

Az Etnológiai Központ az egykori Centrál Szálloda első emeleti 3 kis hotelszobájába költözik, ahol helyet kap az adattár és a könyvtár. Nagyjából ugyanekkor létrejön a Szakrális Kisemlék Archívum is. L. Juhász Ilona elkezd az adatgyűjtést a Liszka József által 1986-ig összeállított és 1988-ban megjelent (cseh)szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia folytatásaként az 1987–1988-as évek néprajzi termését közreadó kiadványhoz.

Sajtóvisszhangok, interjúk

Liszka József: Etnológiai Központ kezdte meg tevékenységét a szlovákiai Révkomáromban. *Néprajzi Hírek* 20, 1997/1–4, 31–33. p.

1998

1998. január 31.

Liszka József lemond a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság elnöki posztjáról azzal az indoklással, hogy az Etnológiai Központ igazgatója lett, s így véleménye szerint nem lenne erkölcsös, ha két fontos, a néprajzkutatással kapcsolatos szervezetnek, illetve intézménynek is ő lenne a vezetője. L. Juhász Ilona (az Etnológiai Központ munkatársa), aki az adminisztratív, titkári stb. feladatok ellátását végezte, a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság titkáráként továbbra is ellátja a titkári és adminisztratív teendőket.

1998. február 6.

Liszka József a müncheni Széchenyi Kör meghívására a szlovákiai magyarok néprajzáról és a problémakör muzeológiai dokumentálásáról tartott előadást. Egyszermind bemutatta a nemrégiben létrejött Etnológiai Központ célkitűzéseit, eddigi eredményeit és jövőbeni terveit.

1998. február 9.

A Passaui Egyetem Néprajzi Tanszéke meghívására Liszka József az egyetem néprajz szakos hallgatóinak, illetve külső érdeklődőknek a kisalföldi magyar farsangi szokásokról s azok közép-európai összefüggéseiről tartott előadást. Kérdésekre válaszolva a szlovákiai magyarság néprajzi kutatásának intézményes kereteit is vázolta.

1998. május 1–4.

Német nyelvterületen 1967-ben indult az a kezdeményezés, amelynek célja a szakrális kisemlékek számbavétele, dokumentálása volt, valamint kétévenként egy tudományos konferencia szervezése az ezen a területen tevékenykedő műkedvelők és szakemberek részére. A konferenciák helyszíne 1988-ig felváltva Németország és Ausztria, 2000-ben azonban a tanácskozás már egy volt szocialista országban, a csehországi Teplán került megrendezésre. A Hesseni Kisemlékkutató Egyesület, az Aši Múzeum (*Muzeum Aš*) munkatársai és a kisemlékkutatással foglalkozó több cseh kutató szervezésében került sor a Kisemlékkutatók XIII. Nemzetközi Konferenciájára. Az Etnológiai Központ képviselőjében L. Juhász Ilona *Erforschung den Totengedenken am Strassenrand in der Süd-Slowakei auf der Strecke zwischen Pressburg (Bratislava) und Rosenau* [Az út menti haláljelpek kutatása Dél-Szlovákiában a Pozsony és Rozsnyó közötti útszakaszon], Liszka József pedig *Denkmäler des Hl. Johannes von Nepomuk auf dem nördlichen Teil der Kleinen Tiefebene* [Nepomuki Szent János emlékei a Kisalföld északi részén] címmel tartott előadást. A konferencia résztvevői tanulmányi kiránduláson is részt vettek, amelyen a szélesebb környék szakrális kisemlékeivel ismerkedhettek meg.

1998. július 29.

A budapesti Európai Folklor Központ által, Jászberényben, *Sokszínű Európa: illúzió vagy valóság* címen megvalósított konferencián Liszka József „*Akkoriban mind egyenlők voltunk...*” *Németek, magyarok és szlovákok együttélése Pozsonyban a 20. század első felében* címen tartott előadást.

1998. szeptember 24.

A Békésen megrendezett XI. Országos Népi Építészeti Tanácskozáson Liszka József az Etnológiai Központ dokumentációs tevékenységéről számolt be a *Szokrális kisemlékek a Kisalföld szlovákiai részén. A terminológia és a településszerkezeti kapcsolatok kérdései* című előadásának keretében.

1998. október 6.

A 4. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencián Liszka József „*Növekszik, mint a prágai Jézuska ruhája...*” *Kíséret egy proverbium művelődéstörténeti hátterének megvilágítására* címen tartott előadást.

1998. október 17.

A győri Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola nemzetközi konferenciáján Liszka József *Változásvizsgálatok a szlovákiai magyarság mindennapi kultúrájában* címen tartott előadást.

1998. október 22.

A XI. Nemzetközi Etnokartográfiai Konferencián, a lengyelországi Cieszynben Liszka József *Volkskultur des ungarischen Ethnikums in der Slowakei. Beispiel: die Kleine Tiefebene* [A szlovákiai magyarok népi kultúrája. Kisalföldi példa] címen tartott előadást.

1998. október 28.

Az Etnológiai Központ fennállása egyéves évfordulója alkalmából a komáromi Tiszti Pavilon dísztermében ünnepi ülésre került sor. Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója az intézmény célkitűzéseiről, a konkrét tervekről, addigi eredményeiről beszélt. A rendezvényen az Etnológiai Központ két kiadványának bemutatására is sor került. Hála József, az ELTE Néprajzi Intézetének adjunktusa az Ág Tibor 70. születésnapjára megjelent kötetet (*Szolgálatban. Folklorisztikai tanulmányok a 70 esztendő Ág Tibor tiszteletére*), Lukács László, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum osztályvezetője pedig az L. Juhász Ilona által összeállított, az 1987–1988-as évek termését tartalmazó *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfiát* méltatta.

A rendezvényt „*Az Istennek dicsőségére...*” *Szokrális kisemlékek a Kisalföldön* címmel az Etnológiai Központ és a győri Xantus János Múzeum munkatársainak közös fotókiállításának megnyitója zárta, amely a komáromi Szent András-templom oratóriumában kapott helyett. A kiállítást a komáromi születésű folklorista, Erdélyi Zsuzsanna nyitotta meg. A kiállítás 1998. december 31-ig állt a látogatók rendelkezésére.

Kiadványok

L. Juhász Ilona összeáll.: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1987–1988)*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 1998, 142 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 1./

Liszka József szerk.: *Szolgálatban. Folklorisztikai tanulmányok a 70 esztendő Ág Tibor tiszteletére*. L. Juhász Ilona közreműködésével szerkesztette Liszka József. Dunaszerdahely: Lilium Aurum 1998, 130 p. /Notitia Historico-Ethnologica 1./

Liszka József szerkesztésében L. Juhász Ilona közreműködésével a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság és az Etnológiai Központ közös kiadásában Megjelenik a *Hírharang* című néprajzi tájékoztató füzet 1997 és 1998-as összevont száma.

Sajtóvisszhangok, interjúk

–hilda– [Miskó Ildikó]: Néprajzkutatás tudományos igényvel. Etnológiai Központ Komáromban. *Szabad Újság* 6, 1998/16, 9. p.

Kamoncza Márta: Modern műhely szeretne lenni. Egyéves az Etnológiai Központ. Tervei között szerepel a szlovákiai magyarok néprajzának feldolgozása. *Új Szó* 1998. 11. 6., 3. p.

Liszka József: Lelkesedéshez társult szakszerűség. A kisemlékek kutatóinak tanácskozása a csehországi Teplában. *Komáromi Lapok* 1998/19, 3. p.

Liszka József: Szakrális kisemlékek a Kisalföldön. Fotókiállítás. *Műemléklap* 3, 1999/5, 8. p.

1999

1999. február 24.

Az ipolysági Honti Múzeumban, a szlovákiai magyar muzeológusok szakmai találkozóján Liszka József *Magyar múzeumalapítási kísérletek (Cseh)Szlovákiában 1918–1998* címen tartott előadást.

1999. március 10.

A Magyar Köztársaság pozsonyi Kulturális Intézetében nyílt meg a komáromi Etnológiai Központ és a győri Xantus János Múzeum *Szakrális kisemlékek a Kisalföldön* című fényképkkiállítás. A tárlat 1999. április 25-ig volt megtekinthető.

1999. április 14.

A tóketerebesi Honismereti Múzeumban nyílt meg a komáromi Etnológiai Központ és a győri Xantus János Múzeum *Szakrális kisemlékek a Kisalföldön* című, a Magyar Köztársaság pozsonyi Magyar Kulturális Intézete közreműködésével megrendezett fényképkkiállítás. A tárlatot, amely f. év április 26-ig volt megtekinthető, Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója nyitotta meg.

1999. április 16.

A Márai Sándor Alapítvány Igazgatótanácsa a tudományos kutatás területén kifejtett kiemelkedő tevékenységéért Liszka Józsefet Nyitott Európáért Díjban részesítette. A pozsonyi Zichy-palotában tartott rendezvényen a díjazott munkásságát egykori tanára, az ELTE Folklore Tanszékének professzora, Voigt Vilmos méltatta.

1999. április 19.

A Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya ülésén a budapesti Néprajzi Múzeumban Liszka József *Szakrális Kisemlék Archivum Komáromban. Egy nemrég lét-rehozott adatbázis fejlesztésének nehézségei és lehetőségei* címen tartott előadást.

1999. április 29.

A budapesti Magyar Kultúra Alapítvány székházában a Fórum Intézet bemutatkozó rendezvényén Liszka József *Etnológiai kutatások Szlovákiában a kilencvenes években. A Fórum Intézet Etnológiai Központja szerepe és feladatai*, L. Juhász Ilona pedig *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfiák* címen tartott előadást.

1999. június 24.

L. Juhász Ilona a Komáromi Polgári Klubbal közösen megszervezi a Madách-Posonium komáromi könyvesboltjában a dunaszerdahelyi székhelyű Gyurcsó István Alapítvány néprajzi témájú kiadványainak bemutatóját. Az eddig megjelent kötetek jelentőségét Liszka József méltatta. A kiadványsorozat legújabb darabjáról (*Felsütött a nap sugára. Kelet-szlovákiai népdalok*) maga a szerző, Ág Tibor népzene kutató is beszélt.

1999. október 6.

A győri Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola nemzetközi konferenciáján Liszka József *Mátyás-mondák csallóközi hagyománya* címen tartott előadást.

1999. december 1.

A Magyar Kultúra Alapítvány budapesti székházában nyílt meg a komáromi Etnológiai Központ „*Az Istennek dicsőségére*” című, a dél-szlovákiai szakrális kisemlékeket bemutató fényképkiallítása.

1999. december

L. Juhász Ilona, miután megszervezte a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság gyermek és felnőtt kategóriában meghirdetett néprajzi gyűjtőpályázatát (Szentcsalád-járás), ellátva minden feladatot a felhívás közzétételétől a díjak bebiztosításán át a díjátadó ünnepségig és azt követően a jutalmak postázásáig, lemondott a titkári tisztségéről, amelyet 9 évig töltött be. Ezáltal az Etnológiai Központ megszűnt a Szlovákiai Néprajzi Társaság ügyintéző székhelye lenni. A Társaság tulajdonában lévő számítógépet és fénymásolót, valamint elektromos írógépet a Társaság elnöke és alelnöke elszállította.

Kiadványok

L. Juhász Ilona összeáll.: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1989–1990)*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum 1999, 159 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 2./

Liszka József szerkesztésében L. Juhász Ilona közreműködésével a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság és az Etnológiai Központ közös kiadásában Megjelenik a *Hírharang* című néprajzi tájékoztató füzet 1999/1. és 1999/2. száma.

Sajtóvisszhangok, interjúk

Grendel Ágota: Hallassa hangját a szakma! Beszélgetés Liszka Józseffel az Etnológiai Központ tervezeteiről és a központi magyar múzeum kérdéséről. *Új Szó* 1999. 2. 4., 9. p.

Grendel Ágota: Helyünk van a nagyvilágban. Bemutatjuk a Márai Sándor Alapítvány Nyitott Európáért Díjának kitüntetettjeit – Liszka József. *Új Szó* 1999. 4. 30., 5. p.

Liszka József: A szlovákiai magyar néprajzi kutatás és a komáromi Etnológiai Központ. *Acta Ethnologica Danubiana 1* (1999), 139–144. p.

Nem két-három ember magánügye. Megkérdeztük Liszka Józsefet, az MNO volt vezetőjét. *Szabad Újság* 1999/8, 5. p.

2000

2000. április 30.

A Felső-Ausztriai Kisemlékkutatók Egyesülete a festői szépségű ausztriai Bad Ausseeben rendezte meg a Kisemlékkutatók XIV. Nemzetközi Konferenciáját a helyi Kammerhof Múzeummal közösen. Liszka József „Es wächst wie das Gewand des Prager Jesuleins...” Kulturgeschichtlicher Hintergrund einer Redensart [„Növekszik, mint a prágai Jézuska ruhája...” Kísérlet egy proverbium művelődéstörténeti háttérének megvilágítására], L. Juhász Ilona pedig a Nyitra környéki magyar falvak házainak oromfalán szokatlanul nagy számban előforduló szoborfülkékről, valamint az ezekkel szoros rokonságot mutató síremléktípusokról *Ein merkwürdiges sakraler Kleindenkmal Typus in Dorfen in Neutra-Gebiet* [Egy figyelemre méltó kisemléktípus a Nyitra környéki falvakban] címen tartott előadást. A konferencia keretében szervezett tanulmányi kiránduláson Salzkammergut jellegzetes szakrális emlékeivel ismerkedhettek meg a résztvevők. A konferencia ideje alatt bemutatásra került az Etnológiai Központ dél-szlovákiai szakrális kisemlékeket prezentáló fényképkiallítása is, aminek megnyitóján Liszka József tájékoztatást nyújtott a komáromi Szakrális Kisemlékek Archívumáról is.

2000. május 22–23.

A Magyar Tudományos Akadémia és további együttműködő szervezetek és intézmények szervezésében Budapesten megrendezett *Tudóstalálkozó–2000* című tanácskozáson Liszka József: *Képzési és kutatási együttműködés a felsőoktatásban* címen tartott előadást.

2000. október 9.

Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanári Klubjában, a Magyar Szemiotikai Társaság által, *Jeles jogok – jogos jelek* címen rendezett előadás-sorozat keretében Liszka József a (cseh)szlovákiai magyarság önmeghatározásának jelkép-rendszeréről beszélt.

2000. október 10.

A Magyar Néprajzi Társaság által Szentendrén szervezett, *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón* című tudományos tanácskozáson Liszka József *A szlovákiai magyar néprajzi tudományosságtól az európai etnológiáig. Egy kisebbségi magyar néprajzi tudományosság lehetőségei és feladatai az ezredfordulón* címen tartott előadást.

2000. október 18–21.

A határ mint néprajzi probléma címmel az Etnológiai Központ rendezte meg Komáromban a XII. Nemzetközi Etnokartográfiai Konferenciát. Liszka József üdvözlő

szavai után a bonni székhelyű Nemzetközi Etnokartográfiai Munkacsoport elnöke, Heinrich L. Cox professzor üdvözölte a tanácskozás résztvevőit és nyitotta meg a háromnapos tanácskozást.

A konferencia Ausztriából, Csehországból, Franciaországból, Hollandiából, Lengyelországból, Magyarországról, Németországból, Skóciából, valamint Szlovákiából érkezett résztvevői elsősorban a mai nemzetállamok makro- és mikroterületeinek határait vették szemügyre mind történelmi, mind pedig szinkronikus szempontból. A legtöbb előadás nem a határról mint olyanról szólt, hanem egy lehetséges strukturális tagolódás, valamint az egyes kulturális rendszerek, illetve rendszerrészek kialakulásának kérdésével foglalkozott. Liszka József az Etnológiai Központ képviselőjeként *Zeitliche „Grenzen“ der ungarischen Popularkultur in der Slowakei. Kulturwirkende Einflüsse der Herrschaftswechsel im 20. Jahrhundert* [A szlovákiai magyarok populáris kultúrájának időbeli „határai”. A 20. századi impériumváltások kultúraalkotó hatásai] címmel tartott előadást. A háromnapos konferencia egy Komárom környékét bemutató tanulmányi kirándulással zárult.

2000. december 5.

A Mátyusföldi Muzeológiai Társaság *A szlovákiai magyar muzeológia története a kezdetektől napjainkig* című rendezvényén, Szencen, Liszka József *A szlovákiai magyar muzeológia helyzete 1918-tól napjainkig* címen tartott előadást.

2000. december 7.

A Fórum Társadalomtudományi Intézet *Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében* címmel konferenciát rendezett, amelyen a határon túli magyar tudományos intézmények, műhelyek, illetve a Magyarországon működő kisebbségekkel foglalkozó kutatócsoportok és intézmények képviselői tartottak előadást.

Az Etnológiai Központot Liszka József a *Szlovákiai magyar néprajz és/vagy európai etnológia?* című előadásával képviselte.

2000. december 10.

Az Osztrák Szemiotikai Társaság (Österreichische Gesellschaft für Semiotik) kutatóintézete (Institut für Sozio-Semiotische Studien) rendezésében Bécsben megvalósult, *Mythen, Riten, Simulakra. Semiotische Perspektiven* [Mítoszok, rítusok, szimulákrumok. Szemiotikai perspektívák] című nemzetközi konferencián Liszka József *Zeichen, Symbolen und Mythen. Zur Bedeutung der Nationalsymbole bei den Ungarn in der (Tschecho)Slowakei* [Jelek, szimbólumok és mítoszok. A (cseh)szlovákiai magyarok nemzeti jelképrendszeréhez] címen tartott előadást.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 1. Az Etnológiai Központ Évkönyve 1999. Dunaszerdahely-Komárom: Lilium Aurum 2000, 149 p.

L. Juhász Ilona összeáll.: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1991–1992).* Dunaszerdahely: Lilium Aurum 2000, 217 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 3./

L. Juhász Ilona összeáll.: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1993–1994)*. Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 2000, 239 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 4./

Nagy Endre: *Tardoskedd és Udvard földrajzi nevei*. Dunaszerdahely: Liliium Aurum 2000, 174 p. /Notitia Historico-ethnologica 2./

Viga Gyula szerk. *Kisgéres. Hagyomány és változás egy bodrogközi falu népi kultúrájában*. Dunaszerdahely: Liliium Aurum 2000, 319 p. /Lokális és regionális monográfiák 1./

Sajtóvisszhangok, interjúk

L. Juhász Ilona: Lelkesedés és szakértelem. Kisemlékkutatók Nemzetközi Konferenciája az ausztriai Bad Ausseeben. Két év múlva Komárom lesz a házigazda. *Új Szó* 2000. május 20., 14. p.

L. Juhász Ilona: Chronik der Tagung (Grenze, als volkskundliches Problem. XII. Internationale Ethnokartographische Tagung in Komorn). A konferencia krónikája (A határ mint néprajzi probléma. XII. Etnokartográfiai Konferencia Komáromban). Kronika konferencie (Hranice ako etnologickej problém. XII. Medzinárodná etnokartografická konferencia). *Acta Ethnologica Danubiana* 2–3 (2000–2001), 229–231. p.

2001

2001. május

A Passaui Egyetem Néprajzi Tanszékén Humboldt-ösztöndíjasként tevékenykedő Liszka József a tanszék hallgatóinak két vendégelőadást tartott. **Május 9.:** *Flurdenkmäler in der Südslowakei* [Szakrális kisemlékek Dél-Szlovákiában]; **május 17.:** *Nationalsymbole der ungarischen Volksgruppe in der Slowakei* [A szlovákiai magyarok nemzeti jelképei].

2001. szeptember 1.

Megkezdődött az Etnológiai Központ hosszú távú (2005-ig tartó), számos külső munkatársat is foglalkoztató kutatási projektuma megvalósítása a szlovákiai magyarok populáris kultúrájának változásairól az ezredforduló környékén.

2001. október 6.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet szervezésében Galántán megrendezett, *Social Network in Movement* [Mozgó szociális hálók] című nemzetközi tanácskozáson Liszka József *Hol terül el a Mátjusföld? Adalékok egy tájegység történeti-néprajzi körülhatárolhatóságának kérdéseire* címen tartott előadást.

2001. október 11.

A Szlovák Nemzeti Múzeum által Pozsonyban szervezett *V záhrade pokoja. Obyčaje pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť* [A nyugalom kertjében. A halállal és temetkezéssel kapcsolatos szokások Szlovákiában, különös tekintettel annak etnikai és vallási sokszínűségére] című konferencián Liszka József *Výskum pohrebných zvykov, obyčajov a cintorínov u Maďa-*

rov na Slovensku. Výsledky a problémy [A szlovákiai magyarok temetkezési szokásainak és temetőinek kutatása. Eredmények és problémák] címen tartott előadást.

2001. október 18.

A győri Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola nemzetközi konferenciája keretében, az intézmény épületében nyílt meg az Etnológiai Központ Dél-Szlovákia szakrális kismemlékeit bemutató fényképiállítás.

2001. október 19.

A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága és a győri Xántus János Múzeum rendezésében valósult meg Győrben a *Barokk szent – kép – kultusz* című tudományos tanácskozás. A konferencián Liszka József *Adalékok egy Nepomuki Szent János-szobor ikonográfiájához* címen tartott előadást.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 2–3. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2000–2001. Dunaszerdahely–Komárom: Lilium Aurum 2001, 277 p.

2002

2002. május 27.

A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Magyar Néprajz és Antropológiai Tanszéke meghívására Liszka József a szlovákiai magyarok népi kultúrájáról tartott előadást.

2002. október 5.

Az Etnológiai Központ fennállásának ötödik évfordulója alkalmából *A szlovákiai magyar néprajzi kutatás és az Etnológiai Központ. Eredmények és feladatok* címmel tudományos tanácskozást rendezett Komáromban. A konferencia célja az elmúlt fél évtized eredményeinek áttekintése, és a szlovákiai magyar néprajzi kutatásra, azon belül az Etnológiai Központra váró feladatok megfogalmazása volt. Az eredményeket és problémákat Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója vázolta nyitóelőadásában, majd a központ könyvsorozataiban megjelent kiadványokat neves magyarországi és szlovákiai néprajzkutatók értékelték. Liszka József *A szlovákiai magyarok néprajza* című színtézisét Kósa László akadémikus, szlovák szempontból pedig Ján Botík professzor elemezte. Az L. Juhász Ilona összeállításában készülő *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfiája* addig megjelent 4 kötetét Lukács László néprajzkutató mutatta be. Selmeczi Kovács Attila, a budapesti Néprajzi Múzeum főmunkatársa a *Lokális és regionális monográfiák* eddig megjelent három kötetét (Viga Gyula szerk.: *Kisgéres*; L. Juhász Ilona: *Rudna I. A temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*; Pukkai László: *Mátyusföld I.*) értékelté. Voigt Vilmos professzor az *Interethnica* sorozatról és az *Etnológiai Központ Évkönyvéről*, az *Acta Ethnologica Danubianáról* szolt.

A tanácskozás második felében az Etnológiai Központ külföldi kapcsolataiba engedett bepillantást Pozsony Ferenc, a kolozsvári egyetem néprajzprofesszora, valamint Halász Albert lendvai néprajzkutató beszámolója. Ezután a Szlovákiában működő

magyar néprajzi műhelyek képviselői kaptak szót. Jarábik Gabriella és Mácza Mihály a pozsonyi, illetve a komáromi múzeum célkitűzéseiről beszélt. B. Kovács István a frissen alakult rimaszombati református egyháztörténeti gyűjteményt, Pusko Gábor a tornaljai Kulturális Antropológiai Műhelyt, Danter Izabella a Mátyusföldi Muzeológiai Társaságot, Huszár László pedig a dunaszerdahelyi Népzenei Adattárat mutatta be.

2002. május 4.

A Szímői Jedlik Ányos Társaság kuratóriuma a társadalomtudományok területén kifejtett munkássága elismeréseként Liszka Józsefnek ítélte oda a Jedlik Ányos-díjat. A kitüntetett munkásságát Balázs György, a budapesti Néprajzi Múzeum főigazgatóhelyettese méltatta.

2002. május 9–12.

2002-ben a komáromi Etnológiai Központ vállalta magára a Kisemlékkutatók XV. Nemzetközi Konferenciájának megszervezését. A konferencia nyelve hagyományosan a német volt, azonban szlovák és magyar nyelvű előadások is elhangzottak.

Előadást tartott többek között Bärbel Kerkhof-Hader, a Bambergi Egyetem Néprajzi Tanszékének professzor asszonya, Walter Hartinger, a passauai egyetem Néprajzi Tanszékének professzora és Klaus Beitzl bécsi professzor is. Az Etnológiai Központ részéről L. Juhász Ilona *Vom Grabmal zum Nationalsymbol. Gedenksäulen/Speerhölzer als Zeichen nationaler Identität* [A sírjeltől a nemzeti szimbólumig. Emlékoszlopok/kopjafák mint a nemzeti identitás jelei], Liszka József *Archiv für sakrale Kleindenkmäler in Komorn* [A Szakrális Kisemlék Archívum Komáromban] címmel tartott előadást. A konferencia része volt egy Komárom és környéke szakrális kisemlékeit bemutató tanulmányi kirándulás is, amelynek keretében a résztvevők az érsekújvári járásbeli Udvardon megtekinthették az Etnológiai Központ Szakrális Kisemlék Archívuma fotóanyagából készült *Szakrális kisemlékek Dél-Szlovákiában* címmel rendezett fotókiállítását. A háromnapos rendezvény befejezéseként Liszka József kalauzolásával Komárom nevezetességeivel ismerkedhettek a résztvevők.

2002. november 26.

A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke meghívására Liszka József a szlovákiai magyarok népi kultúrájáról tartott előadást.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 4. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2002. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Institute–Lilium Aurum 2002, 249 p.

Bodnár Mónika: *Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében a 20. században*. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Társadalomtudományi Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó 2002, 134 p. /Interethnica 1./

Horváthová, Margaréta: *Nemci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno–Dunajská Streda: Fórum inštitút–Spoločenskovedný ústav–Vydavateľstvo Lilium Aurum 2002, 121 p. /Interethnica 4./

L. Juhász Ilona: *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Társadalomtudományi Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó 2002, 343 p. /Lokális és regionális monográfiák 2./

Keményfi Róbert: *Gömöri etnikai térmozaik. A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai térszerkezetének változása – különös tekintettel a szlovák–magyar etnikai határ futására*. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Társadalomtudományi Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó 2002, 238 p. /Interethnica 3./

Liszka József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely: Osiris Kiadó–Lilium Aurum Kiadó 2002, 542 p.

Pukkai László: *Mátyusföld I. A Galántai járás társadalmi és gazdasági változásai 1945–2000*. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Társadalomtudományi Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó 2002, 197 p. /Lokális és regionális monográfiák 3./

Sopoliga, Miroslav: *Ukrajinci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, ľudovej architektúry a bývania*. Komárno–Dunajská Streda: Fórum inštitút–Spoločenskovedný ústav–Vydavateľstvo Lilium Aurum 2002, 174 p. /Interethnica 2./

Sajtóvisszhangok, interjúk

Balázs György: A Jedlik Ányos-díjas Liszka József. *Néprajzi Hírek* 31, 2002/1–4, 193–194. p.

Mészáros Péter: Látogatóban Liszka József néprajzkutatójánál. *Remény* 13, 2002/12, 4. p.

Csanda Gábor: Szellemi őrtüzek a homályban. *Új Szó* 2002. 8. 9., 11. p. (Gondolat 2. évf. 16. szám)

Rácz Vince: Egyre bővül a szakembergárda. Liszka József a jövőben a népi vallásosság egyes jelenségeinek aprólékosabb vizsgálatával szeretne foglalkozni. *Új Szó* 2002. 5. 6., 5. p.

L. Juhász Ilona: A Kisebmlékutatók XV. Nemzetközi Konferenciája Komáromban. 2002. május 10–12. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 4, 2002/2, 194–196. p.

L. Juhász Ilona: Chronik der Tagung. A tanácskozás krónikája. Kronika konferencie. *Acta Ethnologica Danubiana* 4 (2002), 33–41. p.

L. Juhász Ilona: 15. Internationale Tagung für Kleindenkmalforschung in Komorn (Slowakei vom 10. bis 12. Mai 2002. *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*. (Freiburg) Band 45 (2003), 143–145. p.

Liszka József: Az Etnológiai Központ öt éve *Új Szó* 2002. 10. 18., 10–11. p. (Gondolat 2. évf. 21. szám)

Liszka József: Institut für Sozialwissenschaft „Forum”– Forschungszentrum für Europäische Ethnologie. *Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung* 37/38. Marburg: Jonas Verlag 2002, 130–134. p.

Liszka József: Szakrális Kisemlék Archívum. A szabadtéri szakrális kisemlékek dokumentálása a Fórum Társadalomtudományi Intézet komáromi Etnológiai Központjában. *Gömörország* 3, 2002/3, 38–41. p.

Liszka József: Archiv für sakrale Kleindenkmäler in Komorn. Szakrális Kisemlék Archívum Komáromban. Archiv drobných sakrálních pamiatok v Komárne. *Acta Ethnologica Danubiana* 4 (2002), 75–80. p.

Szilvássy József: Szintézis után – szakosodás. Beszélgetés Liszka József etnográfussal A szlovákiai magyarok néprajza című kötetről... *Új Szó* 2002. 5. 3., 11. p. (Gondolat 2. évf. 9. szám)

Sz. Zs. [Szénási Zsófia]: Félezer oldalban a szlovákiai magyarok néprajzáról. Liszka József szerint fel kéne már hagyni a tizenkettedik óra folytonos emlegetésével. *Könyvhét* 6, 2002/12, (2002.6.13.), 8. p.

Tungli Gyula: Szakrális emlékek Szlovákiában. *Pápai Hírlap* 2002. 1. 22., 4. p.

2003

2003. április 14–16.

A bambergi Otto Friedrich Egyetem Néprajzi / Európai Etnológiai Tanszéke rendezésében Bad Staffelstein / Kloster Banzban került megrendezésre az *Andacht und Erinnerung. Gegendtand – Symbol – Handlung* [Áhítat és emlékezet. Tárgy – jelkép – cselekvés] című nemzetközi konferencia, aminek keretében L. Juhász Ilona *Photos auf Grabmälern in der Südslowakei* [Dél-szlovákiai fényképes síremlékek], Liszka József pedig *Zur Ehre Gottes... oder? Errichtungsanlässe sakraler Flurdenkmäler* [Isten dicsőségére... vagy? Szakrális kisemlékeink állítási indokainak kérdéséhez] címen tartott előadást.

2003. május 8.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya a 2003. évi akadémiai közgyűlés keretében rendezte meg *A Magyarországon kívül élő magyarok néprajzi és antropológiai kutatása* című tudományos ülészakot. A rendezvényen Liszka József *A szlovákiai magyarok mindennapi kultúráját befolyásoló külső tényezők 1918-tól napjainkig* címen tartott előadást.

2003. július 6.

A tatai Kuny Domokos Múzeumban került sor az Etnológiai Központ Szakrális Kisemlék Archívuma anyagára támaszkodó, *Dél-Szlovákia szakrális kisemlékei* című kiállítás megnyitására.

2003. szeptember 18.

A szombathelyi Savaria Múzeum adott otthont a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának Néprajzi Munkabizottsága és a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága által szervezett *Út menti szakrális emlékek és kálváriák* kuta-

tása *Kelet-Közép-Európában* címmel megvalósult tanácskozásnak, amelyen áttekintették a magyarországi és a környező országok kutatási eredményeit, helyet adva a különböző irányzatok és megközelítési módszerek bemutatásának is. Az Etnológiai Központ részéről Liszka József a szlovákiai szakrális kisemlékek kutatásának eredményeiről tartott előadást.

A konferencia szünetében került sor az Etnológiai Központ Szakrális Kisemlék Archívumából válogatott fotókiállítás megnyitására, amely Dél-Szlovákia magyarok által lakott vidékeinek kisemlékeibe nyújtott betekintést csaknem félszáz felvétel segítségével Pozsonytól Ágcsernyőig.

2003. szeptember 10.

Liszka József *Národopis Maďarov na Slovensku* [A szlovákiai magyarok néprajza] című kötetét a Magyar Néprajzi Társaság budapesti közgyűlésén Voigt Vilmos mutatta be a Néprajzi Múzeumban.

2003. szeptember 22.

Somorján a Fórum Intézetben Liszka József *Zwischen den Karpaten und der Ungarischer Tiefebene. Volkskunde der Ungarn in der Slowakei* [A Kárpátok és az Alföld között. A szlovákiai magyarok néprajza] című kötetét, amely a Passaui Egyetem Néprajzi Tanszékének kiadásában jelent meg, Walter Hartinger, a Passaui Egyetem néprajzprofesszora mutatta be.

2003. október 21.

A Harmonia Sacra Danubiana rendezvénysorozat keretében, a Komárom-Szőnyi Petőfi Sándor Művelődési Házban került sor az Etnológiai Központ „*Állítatott keresztényi buzgóságbul*” című, Dél-Szlovákia szakrális kisemlékeit bemutató kiállítás megnyitására.

2003. október 31.

Somorján a Fórum Intézetben Verebélyi Kincső, a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Folklore Tanszékének professzora mutatta be L. Juhász *Ilona Rudna I. A temetkezési szokások és temető kultúra változásai a 20. században* című kötetét.

2003. november 5.

A Kodolányi János Főiskola Társadalomtudományi Tanszéke, az MTA Veszprémi Területi Bizottsága és a Fórum Kisebbségkutató Intézet közös rendezésében valósult meg Székesfehérvárott az *Európai uniós csatlakozásunk kulturális hatásai* című interdiszciplináris konferencia. A rendezvényen Liszka József *Világok határán. A népi kultúra helye és szerepe Európa egyik ütközési zónájában* címen tartott előadást.

2003. december 13.

Az MTA Veszprémi Területi Bizottsága székházában került sor az Etnológiai Központ „*Állítatott keresztényi buzgóságbul*” című, Dél-Szlovákia szakrális kisemlékeit bemutató kiállítás megnyitására. A tárlat 2004. február 15-ig volt látogatható.

Kiadványok

L. Juhász Ilona összeáll.: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1995–1998)*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2003, 206 p. /*Miscellanea Bibliothecae Hungaricae* 7./

Liszka József: *Národopis Maďarov na Slovensku*. Komárno–Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín–Vydavateľstvo Lilium Aurum 2003, 495 p. /*Interethnica* 5./

Liszka József: *Zwischen den Karpaten und der Ungarischen Tiefebene. Volkskunde der Ungarn in der Slowakei*. Passau: Lehrstuhl für Volkskunde 2003, 505 p. /*Passauer Studien zur Volkskunde* 22./

Cs. Nagy Lajos: *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalján*. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum 2003, 271 p. /*Notitia Historico-Ethnologica* 4./

Puntigán József–Puntigán Tünde: *A losonci református temető*. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum 2003, 311 p. /*Notitia Historico-Ethnologica* 3./

Varjú Katalin: *„Pénteken délig nyitva van az ég!”* Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó 2003, 126 p. /*Interethnica* 6./

Varjú Katalin: *„V piatok doobeda je otvorené nebo!”* Šamorín–Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín–Vydavateľstvo Lilium Aurum 2003, 126 p. /*Interethnica* 7./

Sajtóvisszhangok, interjúk

Demecs Péter: Karácsony régen és ma. Beszélgetés Liszka József néprajzkutatóval, a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központjának igazgatójával. *Vasárnap* 36, 2003/51–52, 34–36. p.

Liszka József: Archív drobných sakrálnych pamiatok – Dokumentácia drobných sakrálnych pamiatok vo Výskumnom centre európskej etnológie v Komárne. *Slovenský národopis* 51 (2003), 515–523. p.

2004**2004. február 20.**

A határon túli tudományos műhelyek munkáját bemutató sorozat harmadik alkalma-ként *A szlovákiai magyarok populáris kultúrája 1990–2005 között* címmel megvalósult rendezvényen az MTA Veszprémi Területi Bizottsága székházában mutatkozott be az Etnológiai Központ. Liszka József részletes tájékoztatót nyújtott az Etnológiai Központ célkitűzéseiről és eddigi tevékenységéről. L. Juhász Ilona pedig beszámolt az intézetben folyó temetőkutatásról, majd szólt a szlovákiai magyar néprajzi bibliográfiák összeállításának addigi eredményeiről, valamint egy hosszabb előadást is tartott *A kopjafa mint nemzeti szimbólum a szlovákiai magyarok körében* címmel. Az Etnológiai Központ külső munkatársai közül Gecse Annabella *A parasztgazdaságok változásai Gömörben*.

Dúlházi példa, Bagin Árpád *Egy régi-új szokás megjelenése a szlovákiai magyarok körében*, Czövek Judit pedig *A kolonyi lagzi. Változásvizsgálatok* címmel számoltak be aktuális kutatásaikról.

A rendezvény keretében nyílt meg a Veszprém Megyei Levéltár és VEAB székházában az Etnológiai Központ „*Állíttatott keresztényi buzgóságbul*”. Szakrális kisemlékek *Dél-Szlovákiában* című kiállítása is.

2004. február 28.

A székesfehérvári Szent István Múzeumban nyílt meg az Etnológiai Központ „*Állíttatott keresztényi buzgóságbul*” című, Dél-Szlovákia szakrális kisemlékeit bemutató kiállítása, amely 2004. április 12-ig volt látogatható.

2004. június 10–13.

A bajorországi Bamberghez közeli lichtenfels-klosterlangheimi konferenciaközpontban került sor a Kisemlékkutatók 16. Nemzetközi Konferenciájára a bambergi Otto Friedrich Egyetem Néprajzi / Európai Etnológiai Tanszéke vezetője, Bärbel Kerkhoff-Hader professzor asszony szervezésében. Liszka József és L. Juhász Ilona az Etnológiai Központ Szakrális Kisemlék Archívumának készülő internetes adatbázisát mutatták be. A prezentációt követő eszmecsere során kiderült, hogy a vállalkozás ez idő szerint egyedülálló az európai etnológiában, és több szervezet részéről is készség mutatkozott az Etnológiai Központ programjába történő bekapcsolódásra.

2004. szeptember 24–25.

A magyar népi építészet helyzete a határainkon túl alcímmel rendezte meg Békés Város Önkormányzata a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága és Népi Építészeti Szakbizottsága Békésen a *XIV. Népi Építészeti Tanácskozást*. A Romániából, Szerbia-Montenegróból, Szlovákiából és Magyarországról érkezett előadók a népi építészet kutatásának és karbantartásának helyzetét vázolták fel. Liszka József az Etnológiai Központ képviselőjeként a szlovákiai magyar területeken található tájházak problematikáját taglalta előadásában.

2004. október 28.

A somorjai Fórum Klubban Liszka József „*Állíttatott keresztényi buzgóságbul*” címmel tartott előadást a szakrális kisemlékekről.

2004. október 30–31.

A mai médiaszemiotika címen került megrendezésre Dunabogdányban a 9. Osztrák-magyar Szemio-filozófiai Konferencia. L. Juhász Ilona *Speerhölzer/Gedenksäulen als Medien zur symbolischen Raumbegrenzung bei Ungarn in der Slowakei* [A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térmeghatározás médiumai] címen tartott előadást.

2004. november 6.

A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából a *Magyar tudományos könyvkiadás Szlovákiában 1918-tól napjainkig* címmel a Fórum Kisebbségkutató Intézet a Szlovákiai Magyar Írók Társaságával és a tornaljai Kulturális Antropológiai Műhellyel közösen a Tornaljai

Városi Könyvtárban könyvkiállítást, majd ezt követően a városháza dísztermében a témához kapcsolódó tudományos tanácsozást rendezett. Szarka László, a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének igazgatója *A magyar kisebbségkutatás intézményesülésének és integrációjának lehetőségei* című előadásában európai kontextusba ágyazottan elsősorban a szlovákiai magyar tudományos intézményrendszer kialakulását mutatta be, és elemezte annak működési feltételeit.

Liszka József *A szlovákiai magyar tudományos könyvkiadás 1989 után bekövetkezett változásai* címmel tartott előadásában a szlovákiai magyar tudományosság fogalmi meghatározására tett kísérletet, illetve röviden vázolta a szlovákiai magyar tudományos könyvkiadásban bekövetkezett változásokat és eredményeket. Hiányolt egy olyan, terjesztéssel egybekötött nyilvántartást, amely lehetővé tenné, hogy a Csallóköztől a Bodroghöz megjelent tudományos jellegű publikációkról minden érintett tudomást szerezhessen.

2004. november 12.

A csallóközarányosi községi könyvtár szervezésében került sor Erdélyi Zsuzsanna komáromi születésű folklorista szerzői estjére. A találkozó „háttérrendezvénye” az Etnológiai Központ *Szokrális kisemlékek a Kisalföld szlovákiai részén* című fotókiállítása volt. A mintegy félszáz színes fényképnagyítás segítségével az érdeklődők a Csallóköz tágabb környéke fontosabb szokrális kisemléktípusaival ismerkedhettek meg. A kiállítás két hétig volt megtekinthető a könyvtár épületében. A rendezvényen az Etnológiai Központot L. Juhász Ilona képviselte.

2004. november 17.

Győrben a *Magyarok a nagyvilágban. Magyaroknak lenni határon innen és túl* címen a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Pedagógiai Tanszéke, a VEAB Magyarságkutatási Munkabizottsága és a Magyar Pedagógiai Társaság Győr-Moson-Sopron Megyei tagozata tudományos tanácskozást rendezett. Liszka József, az Etnológiai Központ képviselőjében a szlovákiai magyar tudományosság elvi és módszertani kérdéseiről, valamint a szlovákiai magyar tudományos könyvkiadás 1989 utáni eredményeiről tartott előadást.

2004. december 17.

Az Égtájak fesztivál – Vendégségben a Délvidéken című program keretében került sor *Megszentelt emlékeink* címen a zentai Városi Múzeumban a Zenta község (Szerbia, Vajdaság) szokrális kisemlékeit bemutató fotó- és dokumentumkiállítás megnyitójára, amelyet Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója nyitott meg. A népes közönségnek szót a Komáromban található, 1997-ben megalapított Szokrális Kisemlék Archívumról is.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 5–6. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2003–2004. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Institute–Lilium Aurum 2004, 241 p.

L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1999–2002)*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2004, 274 p. /Miscellanea Bibliothecae Hungaricae 8./

Sajtóvisszhangok, interjúk

L. Juhász Ilona – Liszka József: Kleindenkmäler in der Südslowakei. Ein Forschungsbericht. In *Kleindenkmalforschung. Bewahren–Forschen–Dokumentieren–Vermitteln. Dokumentation einer Fachtagung*. 16. Internationale Tagung für Kleindenkmalforschung 10.–13. Juni 2004. Hg. Von Heribert Haas – Bärbel Kerckhoff-Hader. Bamberg: Schule der Dorf- und Flurentwicklung in Klosterlangheim 2007, 19–28. p. /Langheimer Schriften 2./

Liszka József: A Kisebbségkutatók 16. Nemzetközi Konferenciája. *Acta Ethnologica Danubiana* 5–6 (2004), 229–230. p.

Liszka József: 9. Osztrák–Magyar Szemio-filozófiai konferencia. *Acta Ethnologica Danubiana* 5–6 (2004), 231–232. p.

Liszka József: „Krisztus-kereszt az erdön...” Bevezető gondolatok a Megszentelt emlékeink című kiállítás képeihez Zentán. *Acta Ethnologica Danubiana* 7 (2005), 59–66. p.

2005

2005. január 19.

Az Etnológiai Központ Évkönyve, az *Acta Ethnologica Danubiana* legújabb, összevont 5–6. kötetének bemutatója Tornalján volt, a tornaljai Kulturális Antropológiai Műhely szervezésében. Pusko Gábor főszerző megnyitó szavait követően Liszka József, a kötet szerkesztője felvázolta a jelenlevőknek az Etnológiai Központ tevékenységét, érintve a kiadványokat is. Az évkönyvet Kotics József, a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékének vezetője méltatta, aki kiemelte azt a törekvést, hogy az Etnológiai Központ kisebbségi körülmények között európai etnológiát műveljen.

2005. február 17.

A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumában, Pozsonyban megnyílt az Etnológiai Központ *Szakrális kisebbségek Dél-Szlovákiában* című fotókiállítása, amely május 15-ig volt látható.

2005. április 28–30.

A Kriza János Néprajzi Társaság, valamint a Magyar Néprajzi Társaság közös szervezésében valósult meg a Magyar Néprajzi Fórum Kolozsváron, amelyen különféle néprajzi egyesületek, szervezetek és intézmények számoltak be tevékenységükről. Liszka József a szlovákiai magyar néprajzkutatás eredményeiről referált.

2005. május 2.

Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója a Magyar Tudományos Akadémia 174. Közgyűlése keretében átvette Vizi E. Szilvesztertől, az Akadémia elnökétől a Magyar

Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság által odaítélt, az utóbbi évek kiemelkedő tudományos teljesítményéért járó Arany János-díjat.

2005. május 10.

A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága tízéves fennállása alkalmából Budapesten, az MTA Székház dísztermében megrendezett konferencián az Etnológiai Központ képviselőjében Liszka József *Egy szintézis nehézségei, avagy a Domus-ösztöndíj szerepe „A szlovákiai magyarok néprajza” megszületésében* címen tartott előadást.

2005. május 25.

A Szlovákiai Néprajzi Társaság (*Národopisná spoločnosť Slovenska*) 16. közgyűlése Terchován a 2003-ra vonatkozó tudományos és publikációs szervezői tevékenységéért Liszka Józsefet a nevezett kategóriában a Társaság az évi díjában részesítette.

2005. június 13.

A Nagytárkányi Kulturális Napok keretében, a helyi művelődési házban nyílt meg az Etnológiai Központ *Állított keresztényi buzgóságbul... Szakrális kisemlékek Dél-Szlovákiában* című fotókiállítás, amely mintegy száz fényképnagyítás segítségével Pozsonytól Ágcsernyőig mutatja be a szakrális kisemlékek legfontosabb típusait, kistáji jellegzetességeit. A tárlatot július 31-ig tekinthették meg az érdeklődők.

2005. október 5.

Az Etnológiai Központ Szakrális Kisemlék Archívumán alapuló, *Állított keresztényi buzgóságbul...* című fotókiállítás, amely Dél-Szlovákia vallási tárgyú, szabadban álló objektumait mutatja be Pozsonytól Ágcsernyőig a maguk tipológiai sokszínűségében, a nyár folyamán a bodrogközi Nagytárkány, Rad és Dobra településeken volt látható. A tárlat 2005. október 5-én a Tornaljai Szabadidőközpont épületében kapott helyet. A tornaljai Kulturális Antropológiai Műhely (KAM) társrendezésében megvalósult kiállítást Pusko Gábor, a KAM vezetője nyitott meg. A megnyitóhoz kapcsolódott Liszka József vetítéssel egybekötött előadása, amelynek keretében a komáromi Szakrális Kisemlék Archívumról, illetve annak internetes honlapjáról beszélt.

Kiadványok

Bukovszky László szerk. *Mátyusföld II. Egy régjő története a XI. századtól 1945-ig.* Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó 2005, 385 p. /Lokális és regionális monográfiák 4./

L. Juhász Ilona: *„Fába róva, földbe ütve...” A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál.* Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó 2005, 287 p. /Interethnica 8./

Sajtóvisszhangok, interjúk

Lacza Tihamér: Mai szokások – tegnapi lélekkel. Beszélgetés L. Juhász Ilonával (*Szabad Újság* 2005)

<http://foruminst.sk/press/mai-szokasok-tegnapi-lelekkel/>

Mislay Edit: Az önismeret egyik útja. Liszka József néprajzkutatóval az etnográfia mai feladatairól, kihívásairól. *Új Szó* 2005. 5. 26., 8. p.

Pusko Gábor: „Szégyenkezni semmi okunk”. Liszka József etnológus szerint 1989 után soha nem látott lehetőségek kínálkoztak a tudomány számára. *Új Szó* 2005. 2. 9., 27. p. (Szülőföldünk 2. évf., 6. szám; keleti kiadás)

2006

2006. március 10.

A Pest megyei Múzeumok Igazgatósága aszódi Petőfi Múzeumában megnyílt az Etnológiai Központ *Állított keresztényi buzgóságbul...* címmel a komáromi Etnológiai Központ Szakrális Kisemlék Archívum gyűjteményéből készült mintegy száz képet tartalmazó válogatás. A tárlatot Voigt Vilmos professzor, a budapesti ELTE tanára nyitotta meg, és 2006. április 18-ig tekinthették meg az érdeklődők.

2006. március 30.

Dunaszerdahelyen, a Vámbéry Irodalmi Kávéházban valósult meg L. Juhász Ilonának az Etnológiai Központ *Interethnica* című könyvsorozata 8. köteteként megjelent „*Fába róva, földbe ütve...*” Az emlékoszlopok/kopjafák mint a szimbolikus tárfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál című könyvének bemutatója. A kiadványt Verebélyi Kincső professzor, az ELTE Folklóre tanszékének vezetője méltatta.

2006. július 20.

A komáromi Etnológiai Központ a ráckevei Árpád Múzeummal karöltve Ráckevén nyitotta meg az Etnológiai Központ *Szakrális kisemlékek Dél-Szlovákiában* című fotókiállítását. A tárlatot Szacsvey Éva, a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa nyitotta meg, aki méltatta a kiállított fotókat és a Szakrális Kisemlék Archívum jelentőségét is. Az Etnológiai Központot a megnyitón Liszka József és L. Juhász Ilona képviselte. A kiállítást 2006. szeptember 2-ig tekinthették meg az érdeklődők.

2006. augusztus 12.

Ipolyságon, a *IV. Ipoly Napokon* a *Szakrális jelek és köztéri emlékhelyek Dél-Szlovákiában* című műsorblokk keretében Liszka József az Etnológiai Központ Szakrális Kisemlék Archívumát mutatta be, L. Juhász Ilona pedig a kopjafákról mint a nemzeti térfoglalás eszközeiről beszélt.

2006. augusztus 19.

Az Etnológiai Központ *Lokális és regionális monográfiák* című könyvsorozatának ötödik köteteként jelent meg a Viga Gyula miskolci néprajzkutató által szerkesztett *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához* című tanulmánykötet. A könyv ünnepélyes bemutatójára Nagytárkányban került sor. A rendezvényt Kopasz József polgármester vezette be, majd Viga Gyula a kutatás céljáról

beszélt, illetve a kötet hazai és magyarországi szerzőit mutatta be az érdeklődő közönségnek. Liszka József magáról a kiadványsorozatról beszélt, Szilágyi Miklós magyarországi néprajzkutató a falumonográfiák jelentőségét méltatta.

2006. szeptember 14.

A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága *Témák és módszerek a jelen kutatásában és dokumentálásában* címmel interdiszciplináris tanácskozást rendezett a VEAB Székházban Veszprémben, kortárs kulturális, társadalmi, politikai jelenségek kutatási lehetőségeiről, a szociológia, politológia, néprajz múzeumpedagógia stb. sajátos szempontrendszer alapján. Az elhangzott előadások, miközben általában egy-egy konkrét kutatás, dokumentációs tevékenység stb. eredményeiről szóltak, egy-szersmind módszertani kérdéseket is fölvetettek, illetve módszertani tanulságokkal is szolgáltak. A komáromi Etnológiai Központot Liszka József képviselte egy beszámolóval, amelyben a Központ keretei közt zajló jelenkutatási változásvizsgálatokról szólt. L. Juhász Ilona egy konkrét kutatási eredményről, *A folklorizmus-kopjafák mint az etnikai térfoglalás eszközei* témájáról beszélt.

2006. október 27.

Jelek a térben. Szakrális és nemzeti jeleinkről címmel rendezett tanácskozást Komáromban az Etnológiai Központ és a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara. A színhely kiválasztása nem volt véletlen, hiszen a magyar nyelvterületen elsőként Komáromban, az 1997-ben létrehozott Etnológiai Központ munkatársai alapították meg a Szakrális Kisemlék Archívumot, s célul tűzték ki a Dél-Szlovákia területén található kisemlékek feltérképezését, dokumentálását. A konferenciára a Vajdaságból, Erdélyből, Magyarországról és természetesen Szlovákiából érkeztek előadók, akik egy-egy terület bemutatásán túl szóltak arról is, milyen szerepet játszanak a szakrális kisemlékek és emlékművek egy adott nemzet, illetve nemzetiség térfoglalási, térkijelölési törekvéseiben. A komáromi Etnológiai Központ képviselőjében Liszka József *A szakrális kisemlékek kutatási eredményei és tanulságai a közép-európai térségben*, valamint *A szakrális kisemlékek magyar terminológiájának kérdéséhez* címmel tartott előadást. L. Juhász Ilona: *Sírjelből nemzeti szimbólum (A „kopjafa” mint magyar nemzeti jelkép térhódítása)*, Bagin Árpád pedig *Szakrális kisemlékek településszerkezeti tanulságai (Ógyalla)* című előadással készült a tanácskozásra.

2006. október 27.

Az Etnológiai Központ a komáromi Limes Galériával karöltve a komáromi volt katonatemplomban *„Állítatott keresztényi buzgóságbul...” Dél-szlovákiai szakrális kisemlékek* címmel rendezet fotókiállítás, amelyet Varga Kálmán, a budapesti Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke nyitott meg. A kiállítást 2007 februárjáig tekinthették meg az érdeklődők.

2006. december 8.

A Fórum Intézet létrejöttének 10. évfordulója alkalmából ünnepi konferencia valósult meg Somorján *Szlovák–magyar kapcsolatok: hogyan tovább?* A rendezvényen Liszka József *Interetnikus kapcsolatok helyi és regionális szinten* címen tartott előadást.

Kiadványok

L. Juhász Ilona–Liszka József: *Szagrális kisemlékeink. Malé sakrálne pamiatky. Sakrale Kleindenkmäler*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2006, 95 p. /Jelek a térben–Znaky v priestore–Zeichen im Raum 1./

Viga Gyula szerk.: *Nagyvárkony I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2006, 503 p. /Lokális és regionális monográfiák 5./

Sajtóvisszhangok, interjúk

Fazekas József: Néprajz a 21. század elején. Beszélgetés Liszka Józseffel. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8, 2006/2, 167–180. p.

Liszka József: Jelek a térben. *Eruditio–Educatio* 2, 2007/1, 131–132. p.

Tóth Erika: A „kopjafák” útja Órszűfalutól Ausztráliáig. Beszélgetés L. Juhász Ilonával. *Új Szó* 2006. szeptember 29. (Gondolat)

2007**2007. április 27–28.**

A Bukaresti Tudományegyetem Hungarológiai Tanszéke és a Bukaresti Magyar Kulturális Intézet már több alkalommal szervezett közös magyar–román tudományos konferenciát különféle néprajzi témákról magyar és román szakemberek részvételével. Ebben az évben Sepsiszentgyörgyön, a Székely Múzeumban találkoztak a kutatók a *Szent György és napja a néphagyományban* címmel rendezett tudományos tanácskozáson. Szent György napjához (április 24.) az egész európai kontinensen számos szokás és hiedelem kapcsolódik, tehát ideális téma egy nemzetközi konferencia számára. Az előadások váltakozva, egyszer román, egyszer pedig magyar nyelven hangzottak el. Liszka József *Verd a fejed a falba* címmel egy Szent György napjához kötődő hiedelem kultúrtörténeti hátterét vázolta fel. A szervezők másnap kirándulásra vitték a résztvevőket.

2007. május 25.

Irodalmi szövegszerűség és szereplői identitás címen interdiszciplináris konferenciát szervezett a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara Nemzeti és Nemzetiségi Kultúrák Intézete. A résztvevők filozófiai, irodalmi, képzőművészeti és néprajzi szempontból közelítették meg a problémakört. Az Etnológiai Központ képviselőjében Liszka József tartott előadást *Mesterséges identitásaink* címmel.

2007. július 2–6.

A Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ szervezésében valósult meg Szegeden *Hagyomány és modernitás* címmel a IX. Közművelődési Nyári Egyetem. Az előadások hagyományosan jól körülhatárolható témakörök köré szerveződnek, ebben

az évben a vezérfonalat a hagyomány és modernitás látszólag egymásnak ellentmondó, másrészt viszont inkább egymást kiegészítő problematikája képezte. A meghívott előadók Hoppál Mihálytól Voigt Vilmosig, Gyáni Gábortól Kovács Ákoson keresztül Csepeli Györggyel bezárólag eszmefuttatásaikban ezt a kérdéskört vették górcső alá. Volt, aki tisztán elméleti síkon, mások inkább pragmatikus szempontból empirikus kutatásokra támaszkodva tették ezt. Az Etnológiai Központ képviselőjében L. Juhász Ilona *Magyarság és hagyomány* címen tartott előadást. A szervezők tanulmányi kirándulást is szerveztek Szeged környékére a résztvevők számára.

2007. október 26.

Szakmai konferenciát rendezett a Fórum Kisebbségkutató Intézet Rozsnyón Arany A. László nyelvész halálának 40. évfordulója alkalmából. A tanácskozás nyelvészeti, néprajzi, tudományszervező munkásságáról, valamint közéleti szerepvállalásáról szólt. A rendezvény része volt a nevezett életét bemutató kiállítás, illetve a tiszteletére összeállított reprezentatív kötet bemutatása is. Liszka József előadásában Arany A. László néprajzi munkásságát elemezte.

2007. november 9–11.

Grenzgebiet als Forschungsfeld [A határ mint kutatási terep] címmel rendezett interdiszciplináris nemzetközi konferenciát Liberecben a drezdai Szász Történelmi és Néprajzi Intézet a libereci Műszaki Egyetem Történelmi Tanszékével karöltve. Az Ausztriából, Lengyelországból, Magyarországról és Németországból érkezett szakemberek a határvidékek néprajzi és történelmi kutatásának különböző aspektusaira, lehetőségeire mutattak rá. Szlovákiát Liszka József képviselte a *Kinderaustausch als Methode des Fremdspracherwerbs. Argumente und Gegenargumente zur Bewertung eines Phänomens* [A cseregyerekrendszer, mint a nyelvtanulás egy módszere. Érvek és ellenérvek a jelenség értékeléséhez] című előadásával.

2007. november 11.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja és a Selye János Egyetem Tanárképző Karának Modern Filológiai Tanszéke szervezésében került sor Andreas Schriefer előadására a tanszék német szakos hallgatói számára. Az Etnológiai Központ *Interethnica* című kiadványsorozata 9. köteteként megjelent *Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei* című kötetét mutatta be a szerző egy interaktív óra keretében.

2007. november 16.

Hagyomány – migráció – változás. A migrációs folyamatok hatása a szlovákiai magyarok népi kultúrájára címmel Komáromban valósult meg az a tudományos tanácskozás, amelynek apropója az Etnológiai Központ megalakulása 10. évfordulója és a Magyar Tudomány Ünnepe volt. Görömbei András akadémikus, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki bizottságának elnöke megnyitója után Liszka József felvázolta az Etnológiai Központ tízéves tevékenységét, L. Juhász Ilona pedig a temetői sírfeliratok nyelvének változásairól tartott előadást. A jelenlevők meghallgatták Gecse Annabella,

Pusko Gábor, Simon Attila, Popély Árpád és Öllös László előadását is. Az Etnológiai Központ kiadványainak bemutatására is sor kerül: Bárth Dániel Andreas Schriefer, B. Kovács István pedig Gecse Annabella *Interethnica* sorozatban megjelent kötetét mutatta be. A hivatalos programot záró fogadáson Tóth Károly, a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatója méltatta az Etnológiai Központ egy évtizedes munkájának eredményeit.

Kiadványok

Gecse Annabella: *Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömöri falu 20. századi életében*. Komárom–Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2007, 191 p. /*Interethnica* 10./

Schriefer, Andreas: *Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei*. Komárno: Fórum Institute 2007, 263 p. /*Interethnica* 9./

Sajtóvisszhangok, interjúk

Janković Nóra: Tízéves a Fórum Intézet Etnológiai Központja. Beszélgetés Liszka Józseffel. *Új Szó* 2007. 12. 15., 12–13. p. (Szalon 1. évf. 46. szám)

Bemutatkozik a Fórum Intézet. Beszélgetés dr. L. Juhász Ilonával. *Hitközségi Híradó* 2007/november, 3. és 7. p.

Liszka József: „Na slávu Božiu...” Archív malých sakrálnych pamiatok. *Enviromagazín* 12, 2007/1, 18–19, 21. p.

Liszka József: IX. Közművelődési Nyári Egyetem. Hagyomány és modernitás. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 10, 2008/1, 191–192. p.

2008

2008. január 25–26.

A muravidéki magyarok néprajza címmel Lendván megrendezett tanácskozás egyrészt a muravidéki magyarok néprajzi kutatásának eddigi eredményeit, kilátásait volt hivatva számba venni, másrészt a hasonló problematikával szembesülők tapasztalatait megismerni. A rendezvényt Görömbei András akadémikus, az MTA Magyar Tudományosság külföldön Elnöki Bizottság elnöke nyitotta meg. Az előadások zöme a szűkebb térség eredményeit összegezte, de sor került magyarországi, szerbiai és szlovákiai tapasztalatok közreadására is. Liszka József az Etnológiai Központ évtizedes tapasztalatairól számolt be. A konferencia egy félnapos muravidéki tanulmányi kirándulással zárult.

2008. február 21.

Mezőkövesden, a Matyó Múzeum kiállítótermében megnyílt az Etnológiai Központ Dél-Szlovákia szakrális kisemlékeit bemutató fotókiállítása. A rendhagyó megnyitón Viszóczyk Ilona, a múzeum igazgatója felvezetését, valamint Liszka József bevezető elő-

adását követően a nagyszámú közönség a kiállítás létrehozójával, L. Juhász Ilonával és Liszka Józseffel folytatott hosszan tartó beszélgetést. A tárlatot 2008. május 31-ig tekinthették meg az érdeklődők.

2008. május 21–23.

A németországi Alexander von Humboldt Alapítvány *A hidegháborútól a tudásalapú társadalomig* címmel csehországi és szlovákiai egykori és akkori ösztöndíjasai részére háromnapos tudományos tanácskozást rendezett Prágában a három ország tudományos együttműködésének kérdéseiről. A konferencián elhangzott előadások a Humboldt-ösztöndíjasok legfrissebb tudományos eredményeiről nyújtottak keresztmetszetet. A szekciókban megtartott kerekasztal-beszélgetéseken a résztvevők a konkrét tudományos együttműködés lehetőségeit taglalták. Liszka József a Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében zajló tudományos kutatómunkáról, a nemzetközi kapcsolatokról referált, valamint előadást tartott a cseregyerekrendszer kutatásának legújabb eredményeiről.

2008. május 28–30.

A Szlovákiai Néprajzi Társaság (*Národopisná spoločnosť Slovenska*) pozsonyi, ünnepi közgyűlése L. Juhász Ilonát és Liszka Józsefet a 2006-ban megjelent *Jelek a térben I. Szakrális kisémlékeink* című publikációért a nevezett évre vonatkozó 3. díjában részesítette.

2008. május 30.

Ways-utak-cesty címmel rendezett konferenciát a holokausztoktatás aktuális kérdéseiről és módszereiről a szlovák és magyar pedagógusok részére Komáromban a Komáromi Zsidó Hitközség. L. Juhász Ilona a Fórum Kisebbségkutató Intézet és a komáromi Etnológiai Központ keretében megvalósult, zsidósággal kapcsolatos rendezvényekről és eddigi kutatásokról számolt be, valamint bemutatta az FKI zsidóság történetéhez kötődő kiadványait is.

2008. június 7.

Kultúrák között címmel került megrendezésre X. Közművelődési Nyári Egyetem Szegeden, melynek központi témája a kisebbségi csoportok egymáshoz való viszonya, a migrációs és integrálódási problémák, a magyar–magyar kapcsolatok témaköre volt. Az Etnológiai Központ képviselőjében Liszka József tartott előadást *Két kultúra árnyékában* címmel.

2008. július

Már jó ideje szükséges volt az Etnológiai Központ elköltözése addigi helyéről (az egykori Centrál Szálloda mozi fölé épített apró helyiségeiből), ugyanis a gyakori beázások miatt a könyvtár több kötete is megrongálódott, s a penészes falak miatt egészségtelenné vált a környezet. Júliusban végre új helyre, a Tiszti Pávilon emeleti tágas helyiségeibe költözhetett az intézmény, így méltó helyet kapott mind a könyv- és adattár, mind pedig az egyedülálló Szakrális Kisémlék Archivum, illetve a Temető Dokumentáció is. A könyvtár látogatói pedig kulturált körülmények között végezhetik munkájukat.

2008. október 8–9.

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke 9. alkalommal megrendezett Szegedi Vallási Néprajzi Konferenciája *Szagrális kisépítmények a Kárpát-medencében* címmel valósult meg. Az Etnológiai Központ két referátummal képviseltette magát. L. Juhász Ilona *Út menti haláljelek. Tipológia, funkció, kultusz*, Liszka József pedig *A szagrális kisémlékek terminológiai és tipológiai kérdései* címmel tartott előadást.

2008. november 9–11.

A népi vallásosság dramatikus megnyilvánulási formáiról, valamint a népi színházaság problematikájáról, a két jelenségkomplexum kapcsolódási pontjairól rendezett nemzetközi konferenciát a kelet-európai németek néprajzára szakosodott freiburgi Johannes Künzig Institut a helyi Albert Ludwig Egyetemmel közösen *Adatok a dramatikus vallásosság és a népi színházaság történetéhez* címmel. A tanácskozáson az Etnológiai Központot Liszka József képviselte, aki *Kalvarienanlagen in der Slowakei* címen a szlovákiai kálváriakutatás helyzetéről tartott előadást.

Sajtóvisszhangok, interjúk

Liszka József: Konferencia a cseh, szlovák és német tudományos együttműködés lehetőségeiről. *Eruditio–Educatio* 3, 2008/3, 113. p.

2009**2009. január 15.**

Konrad Köstlin professzor vezetésével a bécsi egyetem néprajzi tanszékének (Institut für Europäische Ethnologie) közel negyven hallgatója tett tanulmányi látogatást a komáromi Etnológiai Központban. Liszka József az intézet megalapításának körülményeiről, kutatási projektumairól, L. Juhász Ilona pedig a dokumentációs tevékenységről tájékoztatta a vendégeket. Az élénk eszmecserével végződő látogatás tanulságait összegző Köstlin professzor nagyra értékelte az Etnológiai Központ tevékenységét, különösen a dokumentációs munka eredményeit emelve ki. Végezetül a vendégek és a vendéglátók megállapodtak a bécsi egyetemi hallgatók nyári szakmai gyakorlaton való fogadásáról az Etnológiai Központban.

2009. február 4.

Társadalomkutató tudományos műhelyek a mai Magyarország szomszédságában I. címmel a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóságával a szolnoki Damjanich János Múzeumban tanácskozást szervezett, amelynek keretében az Etnológiai Központ mutatkozott be. A rendezvényen Tóth Károly, a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatója bemutatta az intézetet, Liszka József az Etnológiai Központ tevékenységéről tartott előadást, L. Juhász Ilona az Etnológiai Központban évek óta folyó temetőkutatásáról számolt be.

A konferencia keretében sor került az Etnológiai Központ *„Állítatott keresztényi buzgóságbul...”* című, a komáromi Etnológiai Központ Szagrális Kisémlék Archívumának anya-

gából válogatott fotókiállítás megnyitására is. A Dénes Zoltán néprajzkutató, római katolikus lelkész által megnyitott tárlatot 2009. március 1-ig tekinthették meg az érdeklődők.

2009. május 5–6.

„*Colligite fragmenta!*” – örökségvédelem Kárpátalján és a Felvidéken címmel nagyszabású háromnapos konferencia színhelye volt a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának díszterme. Az Etnológiai Központot L. Juhász Ilona a *Temető kutatás a komáromi Etnológiai Központban*, Liszka József pedig a *Szakraális Kisémlék Archívum a szlovákiai Komáromban. Adatgyűjtés, dokumentáció, terminológia, tipológia, digitalizálás* című előadással képviselte.

2009. május 16–17.

Dialogische Begegnungen. Minderheiten – Mehrheiten interferent gedacht [Párbeszéd és találkozások. A közép-európai többségi és kisebbségi etnikumok kölcsönhatásáról] címmel a szászországi Bautzen (Budyšin) Szorb Kutatóintézete szervezésében megvalósult nemzetközi konferencián a Németországból, Bulgáriából, Macedóniából, Szlovéniából és Szlovákiából érkezett kutatók a dialógus jegyében vitatták meg az etnikai kisebbségek és a többség, az egy- és a többnyelvűség, az etnikus specifikum és az identitáskonstrukciók problémaköreit. Liszka József *Realität oder Illusion? Gedanken über das Pressburger ethnische Modell* [Valóság vagy illúzió? Gondolatok a pozsonyi etnikai modellről] címmel tartott előadást.

2009. május 29.

Az Etnológiai Központ és a Selye János Egyetem Tanárképző Kara közös szervezésében valósult meg Komáromban *A szakraális kisémlékek digitalizálási lehetőségei* című konferencia, amelynek célja a szakraális kisémlékek digitalizálási lehetőségeinek felmérése és egy egységes terminológia kialakítása volt egy internetes adatbázis létrehozása érdekében. Liszka József *A szakraális kisémlékek tipológiai és terminológiai kérdései egy létrehozandó internetes adatbázis tükrében* címmel tartott előadást.

2009. szeptember 7.

A Zsidó Kultúra Európai Napján L. Juhász Ilona a komáromi zsidó temető dokumentálása terén végzett munkájáért és a Komáromban megjelenő *Hitközségi Híradó*-ban kifejtett publikációs tevékenységéért a Komáromi Zsidó Hitközségtől *Kehila Haver díjban* részesült

2009. november 24.

Komáromban a Madách-Art cafében Liszka József nagyszámú érdeklődő közönségnek mutatta be Simon Attila *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között* című kötetét.

2009. november 30.

Nyitrán a Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának rendezésében megvalósult *A Felvidék szerepe a magyar tudományosságban V.* című konferencia keretében került sor Liszka József által Arany A. László hagyatékából szerkesztett *Nyitra*

vidéki népballadák című kötet bemutatójára. A kiadványt Kríza Ildikó folklorista, az MTA Etnológiai Intézetének munkatársa méltatta.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 10–11. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2008–2009. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Institute–Lilium Aurum 2009, 287 p.

Liszka József szerk.: *Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából.* Szerkesztette, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta Liszka József. A kotta- és képanyagot válogatta, gondozta Nagy Myrtil. H.n.: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2009, 199 p. /Jelek a térben 2./

Sajtóvisszhangok, interjúk

Jankovič Nóra: Mit kell tudni a húsvétről? Aki eligazít: Liszka József néprajzkutató. *Új Nő* 2009/4, 40–41. p.

L. Juhász Ilona: Kisemlékek a világhálón. Nemzetközi konferencia a szakrális kisemlékek digitalizálási lehetőségeiről és az egységes szempontrendszerű internetes adatbázisról. *Acta Ethnologica Danubiana 10–11* (2008–2009), 265–267. p.

2010

2010. március 19.

Dunaszerdahelyen, a Budapest Kávéházban került sor az Etnológiai Központ *Jelek a térben* című könyvsorozatában megjelent, Liszka József által szerkesztett *Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából* című kötet bemutatására. A kiadványt Lanczerdorfer Zsuzsanna etnográfus méltatta.

2010. május 7.

Liszka József nyitotta meg Aszódon Klamár Zoltán *Egy új keresztet állítatunk... Szakrális kisemlékek a Galga mentén* című, a szakrális kisemlékekről készült fotókiállítását. Egyebek közt szólt a komáromi Etnológiai Központ 1997-ben létrehozott Szakrális Kisemlék Archívumáról is.

2010. szeptember 15.

A budapesti Közép-európai Kulturális Intézetben megrendezett dunaszerdahelyi és csallóközi értelmiségiek bemutatkozása keretében kerekasztal-beszélgetésre került sor. A rendezvényen (amelyen Hodossy Gyula, Liszka József, Simon Attila, Szabó Mihály Gizella és Végh László vettek részt) Liszka József *Egy magyar tájegység multietnikus háttérrel* címen tartott kiselőadást.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 12. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2010. Komárom–Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2010, 214 p.

L. Juhász Ilona: *Neveitek e márványlapon... A háború jelei. Adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2010, 417 p. /Jelek a térben 3./

Liszka József: *Populáris kultúra.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2010, 516 p. /Magyarok Szlovákiában 6./

Liszka József szerk.: *Kürt egének tündöklő csillaga. Emlékkönyv Danczi József Villebald OSB születésének 100. évfordulója alkalmából.* Komárom–Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2010, 147 p.

Szarka László–Tóth Károly szerk.: *Alsó- és Felsőszeli a 20. században I. Társadalomrajz két magyarlakta településről Szlovákiában.* Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2010, 214 p. /Lokális és regionális monográfiák 6./

2011

2011. február 24.

Az Európai Utas Alapítvány Közép-európai Kulturális Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete rendezésében az MTA Kisebbségkutató Intézete környezetében született könyvek prezentációjára került sor a Közép-európai Kulturális Intézet budapesti székházában. A rendezvényen Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója mutatta be a Szarka László és Tóth Károly által szerkesztett *Alsó- és Felsőszeli a 20. században* című tanulmánykötetet, amely az Etnológiai Központ *Lokális és regionális monográfiák* könyvsorozatának 6. köteteként jelent meg 2010-ben.

2011. április 12.

Botiková Marta professzorasszony, a pozsonyi Comenius Egyetem Etnológiai és Kultúrantropológiai Tanszéke vezetőjének meghívására L. Juhász Ilona *Kopijovitě/pamätne stĺpy ako národné symboly Maďarov na Slovensku* [Kopjafák/emlékoszlopok mint a szlovákiai magyarok nemzeti jelképei] címmel előadást tartott a néprajz szakos egyetemistáknak.

2011. május 5.

Michael Prosser-Schell professzor meghívására a freiburgi Johannes Künzig Institutban került sor L. Juhász Ilona és Liszka József a Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központját bemutató előadására. A hallgatóságnak az Etnológiai Központ tevékenységéről, az elmúlt másfél évtizedben elért eredményekről beszéltek. Az előadásokat követően kötetlen beszélgetés után a két intézmény, az Etnológiai Központ és a Künzig Institut közötti együttműködési szerződés aláírására is sor került.

2011. június 21.

A debreceni székhelyű Györffy István Néprajzi Egyesület évente egy, legfeljebb kettő, a magyar népi kultúra kutatásában kiemelkedő teljesítményt felmutató etnológusnak ítéli oda a Györffy István Emlékérmét. Az idei egyik kitüntetett L. Juhász Ilona, az Etnológiai Központ munkatársa volt. Az emlékérem átadására a Györffy István Néprajzi

Egyesület debreceni közgyűlésén került sor. A díjazott munkásságát Viga Gyula értékelte. Méry Margit életművét is elismerték ezzel a díjjal, ő azonban a díjátadáson betegség miatt személyesen nem tudott jelen lenni.

2011. július 2.

A neves folklorista Erdélyi Zsuzsanna és irodalomtörténész húga, T. Erdélyi Ilona (a híres 19. századi népköltési gyűjtő, Erdélyi János unokái) Gellér díszpolgárai címben részesültek. Az újdonsült díszpolgárok munkásságát Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója méltatta.

2011. október 12–13.

A budapesti Wesley János Lelkészképző Főiskola a körösmezei deportálás, a kame-nyec-podolszkiji mészárlás 70. évfordulója alkalmából kegyeleti, emlékező és tudomá-nyos konferenciát rendezett a főiskola épületében. A magyar hatóságok 1941 nyarán több mint 20 000 zsidót utasítottak ki Magyarországról és deportálták őket Körösmezőn keresztül az ukrain hadművelési területekre, ahol nagy részüket bestiális módon meggyilkolták. A kétnapos konferencián többek között a holokauszt kutatás doyenje, Randolph L. Braham, valamint George Eisen professzor, a több nyelvre lefordított *Árnyak Játékai. Gyerekek a holokausztban* című kötet szerzője is előadást tartott. L. Juhász Ilona az Etnológiai Központ képviseletében a holokauszt dél-szlovákiai emlékeiről tartott előadást.

2011. október 15–16.

A berlini székhelyű Német–Magyar Társaság szervezésében Budapesten, az ELTE Bölcsészettudományi Karán valósult meg a *II. Forum Hungaricum. Nationalitäten – Minderheiten im Karpatenbogen* [II. Forum Hungaricum. Nemzetiségek – kisebbségek a Kárpát-medencében] című nemzetközi konferencia. Az Etnológiai Központ képviseletében Liszka József „*Es war einmal eine Zeit... Betrachtungen über friedliches und weniger friedliches Zusammenleben der Ungarn, Deutschen und Slowaken in der heutigen Südwestslowakei mit ethnologisch-historischen Beispielen* [„Volt egyszer egy idő...” Gondolatok a mai Dél-Szlovákia területének magyar, német s szlovák lakossága békés vagy kevésbé békés együttéléséről történeti-néprajzi példák tükrében] címmel tartott előadást.

2011. november 4.

A somorjai Zalabai Zsigmond Városi Könyvtárban Liszka József mutatta be L. Juhász Ilona *Neveitek e márványlapon. A háború jelei* című monográfiáját.

2011. november 18.

A Komárom-Esztergom Megyei Népművészeti Egyesület, a szőnyi Kulturális Egyesület és a Klapka György Múzeum közös szervezésében került sor Dél-Komáromban a *IV. Értékmentő Konferenciára*, ezúttal *Pityke, paszomány, komáromi szekeresgazdák életmódja* címmel. Liszka József az Etnológiai Központ képviseletében *Szárazon és vízen. A komáromi szekeresgazdákról* címmel tartott előadást a komáromi szekeresgazdák mesterségéről, életmódjáról.

2011. november 20.

A Komáromi Zsidó Hitközség a „Mi is itt vagyunk program” keretében oktatási konferenciát szervezett. L. Juhász Ilona előadásában a komáromi zsidó temetőben folytatott kutatásai eredményeiről számolt be a hallgatóságának.

2011. december 2.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet megalakulásának 15. évfordulóját ünnepelte Somorján. Ebből az alkalomból *A magyar tudományos intézményrendszer fejlődése Szlovákiában* címmel szakmai konferenciát, majd egy baráti találkozót rendezett az intézet székházában Somorján. A konferencián Liszka József *A nemzeti néprajzoktól az európai etnológiáig vagy fordítva?* címmel tartott előadást.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 13. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2011. Komárom–Somorja: Fórum Institute 2011, 327 p.

L. Juhász Ilona: *Rítusok, jelek, szimbólumok. Tanulmányok az összehasonlító folklorisztika köréből.* Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2011, 218 p.

Sajtóvisszhangok, interjúk

Liszka József: Egy sok- és egy egytémás asszony. *Új Szó* 2011. 7. 16., 19. p. (Szalon 5/28) [újraközölve: Egy sok- és egy egytémás asszony. Futamok T. Erdélyi Ilona és Erdélyi Zsuzsanna munkásságáról. *Acta Ethnologica Danubiana 13* (2011), 276–279. p.]

Liszka József: A Kőrösmező – Kameneč-Podolskij-i deportálás 70. évfordulója. *Acta Ethnologica Danubiana 13* (2011), 279–280. p.

Liszka József: II. Forum Hungaricum. Nemzetiségek – kisebbségek a Kárpát-medencében. *Acta Ethnologica Danubiana 13* (2011), 280. p.

2012

2012. június 7–10.

A Kisemlékkutatók 20. Nemzetközi Konferenciája ebben az évben Felső-Ausztriában, a Linzhez közeli Gramastettenben valósult meg. L. Juhász Ilona *Sakrale Kleindenkmäler als Zeichen des Krieges. Beispiele aus der Südslowakei* [A szakrális kisémlékek mint a háború jelei. Dél-szlovákiai példák], Liszka József *Gnadenstuhl und/oder Hochkreuz? Sonderbare darstellungen des Gnadenstuhls aus der Südwest-Slowakei* [Kegyelem trónusa és/vagy út menti kereszt? A kegyelem trónusa különleges ábrázolási módja Délnyugat-Szlovákiából] címmel tartott előadást.

2012. szeptember 27.

A győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár *Felvidéki napok* című programsorozata részeként Liszka József *Csallóközi mondák és anekdoták* címen tartott előadást.

2012. október 18–20.

Az Etnológiai Központ a berlini Német–Magyar Társasággal, valamint a müncheni Kelet-Németek Házával és a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző karával közösen rendezte meg a *Forum Hungaricum III. Nationalitäten und Minderheiten im Donau-Karpatenraum* [Nemzetiségek és kisebbségek a Duna–Kárpátok régióiban] című nemzetközi tudományos tanácskozást Komáromban. Az ünnepi megnyitón Axel Hartmann, Németország szlovákiai nagykövete is részt vett. A konferencia több szekcióban zajlott, s közel negyven előadás hangzott el. A rendezvény tanulmányi kirándulással zárult, amelynek keretében a németországi, ausztriai, magyarországi, szlovákiai, oroszországi, horvátországi, valamint macedóniai, romániai és montenegrói vendégek a térség népi kultúrájával ismerkedhettek meg.

A konferencián L. Juhász Ilona *Interkulturelle und interkonfessionelle Beziehungen der Juden und Ungarn. Beispiel aus Komorn* [A komáromi zsidóság és a magyarok interkulturális és interkonfesszionális kapcsolatai], Liszka József pedig *Von einer Randsituation zu einer anderen. Herausbildung einer Schicksalsgemeinschaft: die Ungarn in der Slowakei* [Egyik peremhelyzetből a másikba. A szlovákiai magyar sorsközösség kialakulása] címmel tartott előadást.

2012. október 25.

A Mátyusföldi Muzeológiai Társaság és a Fórum Kisebbségkutató Intézet rendezésében megvalósuló *Musaeum Hungaricum IX.* konferencián a komáromi Etnológiai Központ képviselőjében L. Juhász Ilona *Szagrális kisémlékek mint a két világháború emlékjelei Dél-Szlovákiában* címmel tartott előadást.

2012. november 9–10.

Az Etnológiai Központ, a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara és a pozsonyi Comenius Egyetem Etnológiai és Kultúranropológiai Tanszéke *A közép-európai folklorisztika időszerű kérdései* címmel nemzetközi konferenciát szervezett Komáromban. A konferencia az Etnológiai Központ létrejöttének 15. évfordulója jegyében valósult meg. A konferencián neves szlovákiai, magyarországi, csehországi és németországi szakemberek vettek részt. L. Juhász Ilona *„Terepkutatás” az interneten. Módszerek és lehetőségek*, Liszka József pedig *Színpadtól a múzeumig. Egy szlovákiai magyar népi kultúra megkonstruálására tett kísérletek* címmel tartott előadást. Utóbbi vázolta az Etnológiai Központ tizenöt éves tevékenységének legfontosabb tanulságait is.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 14. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2012. Komárom–Somorja: Fórum Institute 2012, 266 p.

Angyal Béla: *Kisalföldi tanyák. Gúta és vonzáskörzete településnéprajza.* Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2012, 255 p. /Lokális és regionális monográfiák 7./

Horony Ákos–Orosz Örs–Szalay Zoltán: *A hely nevei, a nyelv helyei. A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918–2012*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2012, 173 p. /Jelek a térben 4./

Sajtóvisszhangok, interjúk

Baranyovics Borisz: A közép-európai folklórisztika időszerű kérdései (Komárom, 2012. november 9–10.). *Acta Ethnologica Danubiana* 14 (2012), 253–256. p.

Liszka József: A közép-európai folklórisztika időszerű kérdései. *Eruditio–Educatio* 7, 2012/4, 137–138. p.

2013

2013. január 17.

Konrad Köstlin professzor vezetésével a bécsi egyetem néprajzi tanszékének (Institut für Europäische Ethnologie) nagyjából húszfős hallgatói csoportja látogatta meg a komáromi Etnológiai Központot. Liszka József az intézet megalapításának körülményeiről, kutatási projektumairól, L. Juhász Ilona pedig a dokumentációs tevékenységről tájékoztatta a vendégeket. A látogatás komáromi városnézéssel zárult, aminek keretében Liszka József a város nemzeti emlékjeleiről beszélt az érdeklődőknek.

2013. február 11.

A Széchenyi István Egyetem győri Apáczai Csere János Tanárképző Kara hallgatóinak egy csoportja tett látogatást az Etnológiai Központban Lanczendorfer Zsuzsanna vezetésével. A vendégek elsősorban a kislalföldi farsangi szokások kutatási eredményei iránt érdeklődtek, majd a következő napokban terepmunkán is részt vettek Tejfaluban és Vágfarkasdon.

2013. március 20.

A rozsnyói Könyvkuckó havi rendszerességgel valósít meg beszélgetéseket a magyar kulturális és tudományos élet képviselőivel megjelent kötetekről. A márciusi rendezvényen Ambrus Ferenc házigazda L. Juhász Ilonával beszélgetett a *Rítusok, jelek, szimbólumok* című tanulmánykötetéről.

2013. március 26.

A Selye János Egyetem Tanárképző Kara hallgatóinak L. Juhász Ilona az új keletű szokások egyikéről, a Halloween eredetéről és térhódításáról, valamint a néprajzi-folklórisztikai kutatás egy újabb „terepéről”, az internetről tartott előadást.

2013. május 8.

A Magyar Tudományos Akadémia 184. Közgyűléséhez kapcsolódó Külső tagok Fórumán L. Juhász Ilona, az Etnológiai Központ tudományos kutatója, a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság által odaítélt, az utóbbi évek kiemelkedő tudományos teljesítményéért járó Arany János-díjat Pálinkás Józseftől, az MTA elnökétől vehette át.

2013. szeptember 7.

A vajdasági Kiss Lajos Néprajzi Társaság szervezésében került sor a *Fiatal néprajzkutatók és kulturális antropológusok VII. Konferenciája* a Topolyai Múzeumban. A résztvevőket többek között Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója is köszöntötte. Három plenáris előadás után két szekcióban folytak az előadások. A vajdasági magyar és főleg szegedi egyetemisták, fiatal néprajzkutatók számoltak be legfrissebb kutatási eredményeiről. A konferencia keretében került sor a komáromi Etnológiai Központ bemutatkozására is. L. Juhász Ilona és Liszka József az intézet projektumairól és publikációs tevékenységéről tájékoztatta a jelenlevőket. A konferencia három topolyai néprajzkutató, Borus Rózsa, Harkai Imre és Tóth Ferenc sírjának megkoszorúzásával zárult.

2013. szeptember 18.

Jankó János-díjasok találkozója. A Magyar Néprajzi Társaság 1970 óta évente egy alkalommal ítéli oda a legeredményesebb, harmincöt évesnél fiatalabb kutatóknak járó Jankó János Díjat. Az 1979-ben díjazott Gráfik Imre kezdeményezésére a kitüntetettek évente más-más helyszínen találkoznak, hogy tapasztalatokat, eszmét cseréljenek, tájékozódjanak egymás szakmai eredményeiről, problémáiról. 2013-ban az 1988-ban díjazott Liszka József invitálására a komáromi Etnológiai Központ adott helyet a találkozóknak. Liszka József megismertette a vendégeket az Etnológiai Központ fontosabb kutatási eredményeivel, majd városnéző séta keretében Komárom jelentősebb helyszíneit mutatta meg a vendégeknek.

2013. szeptember 23–24.

A prágai Károly Egyetem Bölcsészkarán *Paměť – historické vědomí – marginalizace – identita* [Emlékezet – történelmi tudat – marginalizáció – identitás] címmel megrendezett nemzetközi interdiszciplináris konferencián a házigazdákon kívül szlovákiai, lengyel, észt, lett és oroszországi résztvevők, különféle tudományterületek (etnológia, történettudomány, szociológia, nyelvészet, filozófia, emberföldrajz stb.) szemszögéből vizsgálták és értelmezték a címben felvetett kérdéskomplexumot. Az Etnológiai Központ képviselésében Liszka József *Osobná a kolektívna sebaaprezentácia na príklade sakrálnych pamiatok na juhu Slovenska* [Személyes és kollektív önprezentáció a dél-szlovákiai szakrális kisémlékek példáján], L. Juhász Ilona pedig *Dvojaká historická pamäť. Pomníky ako zdroje politických konfliktov dvoch národov v pridunajskom meste Komárno* [Kettős történelmi tudat. Emlékművek mint két nemzet politikai konfliktusainak forrásai Komáromban] címmel tartott előadást.

2013. október 9–13.

Forum Hungaricum IV. Politische und kulturelle Wechselbeziehungen zwischen Kroatien und seinen Nachbarn mit einem besonderen Blick auf Ungarn [Forum Hungaricum IV. Politikai és kulturális kapcsolatok Horvátország és szomszédai között. Különös tekintettel Magyarországra] című nemzetközi tanácskozássorozat újabb állomása a horvátországi Újlok (Ilok) volt, ahol németországi, osztrák, magyarországi, szlovákiai, romániai, szerbiai, horvátországi, macedóniai, oroszországi és lengyel részvétellel német nyelven zajló konferencia keretében a kelet-közép- és dél-európai népek korai és jelenkori történelmének, néprajzának, politikai sokszínűségének, demográfiai kér-

déseinek stb. egy-egy szeletét mutatták be az előadások. L. Juhász Ilona *Speerhölzer im symbolischen Raum. Beispiel des ungarischen Sprachgebiets in der Slowakei* [Kopjafák szimbolikus térben. A szlovákiai magyarok példája], Liszka József pedig *Persönliche und kolektive Selbstperesentation im Raum. Zu Errichtungsanlässe sakraler Kleindenkmäler im ethnischen Grenzgebiet* [Személyes és közösségi önprezentáció a térben. Szakrális kisémlékek állítási alkalmi egy etnikai határovezetben] címmel tartott előadást.

2013. október 17.

A második világháború és a szlovákiai magyarok címmel Somorján, a Fórum Kisebbségkutató Intézet által rendezett konferencián L. Juhász Ilona *Emlékezés és emlékeztetés, politikai és háborús propaganda. A második világháború emlékjelei Dél-Szlovákiában* címmel tartott előadást.

2013. október 24.

Musaeum Hungaricum X. címmel Somorján a Mátyusföldi Muzeológiai Társaság és a Fórum Kisebbségkutató Intézet szervezésében megrendezett konferencián L. Juhász Ilona *Az elhunyt emlékezetének temetőn kívüli jelei. Haláljelek és halálhelyjelek Dél-Szlovákiában* címmel tartott előadást.

2013. november 13.

A komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának Neveléstudományi és Biológiai Tanszéke *A köznevelés kulturális, szociális és biológiai tényezői. Humánökológia és nevelés* címen interdiszciplináris konferenciát szervezett Komáromban, ahol a legkülönbözőbb tudományos diszciplínák (neveléstudomány, biológia, pszichológia, folklórisztika, demográfia, muzeológia stb.) képviselői a közoktatást befolyásoló különféle tényezőket vizsgálták. Liszka József *Hogy került a béka az asztalra? Avagy egy Grimm-mese útja a szájhagyománytól a szemétkosárig* címmel tartott előadást.

2013. november 15–16.

V. Értékmenő Konferencia – Komárom. Már negyedik alkalommal került sor a Komárom-Esztergom Megyei Népművészeti Egyesület hagyományos komáromi mestersegeket felelevenítő konferenciájának megrendezésére, ebben az évben a halászat volt a témája. A Klapka György Múzeumban megvalósult *Mert nekünk tettek ki víg halásznapokat... Komáromi halászat* című kiállítást Liszka József nyitotta meg. A másnap sorra került *Halászsok, hálók... halászsok mestersége* című konferencián Liszka József a hagyományos csallóközi halászat történetéről és néprajzi jellemzőiről tartott előadást.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 15. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2013. Komárom–Somorja: Fórum Institute 2013, 239 p.

L. Juhász Ilona: *A harmincnégyes kőnél... Haláljelek és halálhelyjelek az utak mentén.* Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ 2013, 244 p.

Sajtóvisszhangok, interjúk

L. Juhász Ilona: Emlékezet – történelmi tudat – marginalizáció – identitás (Paměť – historické vědomí – marginalizace – identita). Prága, 2013. szeptember 23–24. *Acta Ethnologica Danubiana* 15 (2013), 232–233. p.

Liszka József: Forum Hungaricum IV. *Acta Ethnologica Danubiana* 15 (2013), 233–234. p.

2014**2014. március 27.**

Az Etnológiai Központ két legújabb publikációjának, valamint az egész kiadói tevékenységét értékelő bemutatására került sor a budapesti Néprajzi Múzeum Vajda László Termében. Paládi-Kovács Attila akadémikus elnökletével összesen hat méltatás, ismertetés hangzott el. Az elnök bevezetője után (amelyben a szlovákiai magyar néprajzi kutatás fejlődését vázolta fel a kezdetektől) Liszka József az Etnológiai Központ tevékenységét kísérelte meg a rendelkezésre álló rövid időkeretben bemutatni. Bárh Dániel az EK évkönyve, az *Acta Ethnologica Danubiana* tizenöt évfolyamának mérlegét vonta meg. Klamár Zoltán L. Juhász Ilona *A harmincnégyes kőnél... Haláljelek és halálhelyjelek az utak mentén* című kötetét méltatta. Viga Gyula a *Lokális és regionális monográfiák* című sorozat eddig megjelent köteteiről szolt, Gecse Annabella pedig az EK *Interethnica* c. kiadványsorozatát mutatta be. Végezetül Csanda Gábor, a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* főszerkesztője a folyóirat elsősorban néprajzi vonatkozásairól beszél.

2014. május 9.

A budapesti székhelyű Magyar Szemiotikai Társaság a jeltudományban végzett munkássága elismeréseként L. Juhász Ilonát a Társaság 2014. május 9-én megrendezett közgyűlésén „Jelismervény” elnevezésű díjában részesítette. Voigt Vilmos professzor, a Társaság elnöke rövid laudációjában elmondta, hogy a díjazott az elismerésben elsősorban a *Neveitek e márványlapon* című monográfiája okán részesült. A Magyar Szemiotikai Társaság a „Jelismervény”-t évente egy alkalommal adja át az adott év egy-egy kiemelkedő jeltudományi teljesítményéért.

2014. május 14.

A Magyar Néprajzi Társaság megalapítása 125. évfordulója alkalmából ünnepi konferenciát rendeztek a budapesti Néprajzi Múzeumban. A viszonylag kerek évforduló kapcsán a Társaságot köszöntötték a testvérintézmények képviselői is. Köztük Liszka József az Etnológiai Központ képviselőjében, aki köszöntőjében a szlovákiai magyar néprajzi kutatás és a Magyar Néprajzi Társaság együttműködéseinek legfontosabb állomásait emelte ki az elmúlt huszonöt év vonatkozásában.

2014. május 21–22.

Emlékezz! A holokauszt Dél-Szlovákiában címmel a Fórum Kisebbségkutató Intézet és a kassai Állami Tudományos Könyvtár szervezésében Kassán kétnapos rendezvénnyel emlékeztek a holokauszt 70. évfordulójára. Ez alkalomból emléktáblát avattak az emlí-

tett könyvtár külső falán a holokauszt áldozatainak, majd a néhai embermentő kassai ügyvéd, Mikuláš Gaško *A bunker felett* címmel az ez alkalomra megjelent kötetének bemutatója következett, amely eddig sehol nem publikált és alig ismert dokumentum, a kassai vasútállomáson áthaladó, a deportált zsidókat Auschwitzba szállító szerelvényekről Vrancsik István vasúti alkalmazott által titokban feljegyzett pontos nyilvántartását tartalmazza. A kétnapos rendezvény keretében egy tudományos konferencia is megvalósult, amelyen L. Juhász Ilona, az Etnológiai Központ munkatársa *A holokauszt áldozatainak emlékjelei Szlovákiában* címmel tartott előadást.

2014. május 23–24.

A folklorisztika helyzete és perspektívái a Kárpát-medencében címmel Vácott megrendezett konferencia a váci születésű Katona Lajos, a magyar folklorisztika egyik megalapozója munkásságára, elsősorban a mesekutatásra, valamint a magyar szövegfolklór kutatásának jelenkori problémáira és távlataira összpontosult. Liszka József *Egy meseszöveg a fordítások útvesztőiben* című előadásában egy magyar(nak mondott) népmese (AaTh 665) cseh recepciójának, illetve „cseh népmesévé” válásának kacsaringóit mutatta be. A résztvevők megkoszorúzták a Katona Lajos szülőházán elhelyezett emléktáblát, majd a városi könyvtárban egy Katona Lajos-emlékkiállítás megnyitására is sor került.

2014. június 5–7.

A XI. Ipoly Menti Találkozások c. rendezvény keretében a holokauszt 70. évfordulója alkalmából a magyar holokauszt előzményeiről és lefolyásáról, valamint máig tartó hatásairól rendezett kerekasztal-beszélgetésen az EK munkatársa, L. Juhász Ilona is részt vett (rajta kívül Baka Attila szlovákiai magyar, valamint Fazekas Csaba magyarországi történész). A beszélgetés felvezetéseként az etnológia számára is jól kiaknázható dokumentumcsoport, a két világháború közötti időszakban és az 1938-as visszacsatolást követően magyar nyelven megjelent regionális sajtóból hozott példák segítségével prezentálta azoknak a zsidókérdéshez való hozzáállását.

2014. június. 10.

L. Juhász Ilona a Pozsonyi Casinóban *Az első világháború emlékjelei, különös tekintettel Pozsony környékére és Rigele Alajos alkotásaira* címmel tartott előadást.

2014. június 19.

Köbölkút önkormányzata megbízásából jelent meg a Lilium Aurum könyvkiadónál az *Emberk, ünnepek, hétköznapiak. Köbölkút a 20. század első felében a korabeli fotográfiai tükrében (Ludia, sviatky, všedné dni. Gbelce v prvej polovici 20. storočia v zrkadle dobových fotografií* című képes album. A kötet képanyagát Liszka József válogatta, illetve ő állította össze és a bevezető tanulmányt is ő írta. A kötetet a helyi kultúrházban mutatták be nagyszámú közönség előtt. Liszka József egyebek között a kiadvány összeállításának körülményeiről és szempontjairól beszélt.

2014. június 26–29.

A 21. Nemzetközi Kisemlékkutató Konferencián a bajorországi Oberammergauban L. Juhász Ilona *Kriegsnagelungen als Objekte für Kriegsnotspende im Ersten Weltkrieg*

und ihr Nachleben heute. Beispiele aus der Slowakei, aus Ungarn und Siebenbürgen [Az első világháborús nemzeti áldozatkészség szobrai és utóéletük szlovákiai, magyarországi és erdélyi példák tükrében] címmel az első világháború alatt karitatív célokból felállított nemzeti áldozatkészség szobrok kategóriájába tartozó objektumokról és azok egy részének másolat formájában történő jelenkori újraállításáról tartott előadást szlovákiai, magyarországi és erdélyi példák felsorakoztatásával. Liszka József *Die Frage ind Rolle des wissenschaftlichen Nachwuchs bei der Erforschung der sakralen Kleindenkmäler* [A tudományos utánpótlás kérdései és szerepe a szakrális kisémlékkutatásban] című előadásában a kisémlékkutatás tudományos utánpótlással kapcsolatos problémáival foglalkozott.

2014. szeptember 17.

A komáromi Limes Galériában nyílt meg az a Rudolf Hanuljak képeiből és Pavol Paník összeállításában készült *Egyházi építmények és emlékhelyek a Csallóközben* című fotókiállítás, amely a Csallóköz szakrális emlékeit (a templomoktól és kolostoroktól kezdve egészen a szakrális kisémlékekkel bezárólag) a teljesség igényével prezentálja. A kiállítást L. Juhász Ilona szlovák, Liszka József pedig magyar nyelven nyitotta meg.

2014. szeptember 25–27.

Nyelvi, kulturális és társadalmi átalakulások mint a migrációs folyamatok következményei – Gesellschaftliche, sprachliche und kulturelle Wandlungen im Zuge von Migrationsprozessen című kétnyelvű konferencia volt Veszprémben, a Pannon Egyetemen. Liszka József *A szöveges folklór a nyelvhatáron* című előadásában néhány folklórműfaj nyelvhatárokat átívelő terjedési mechanizmusairól beszélt.

2014. október 3.

A Füleki Vármúzeum meghívására Füleken a városi könyvtárban mutatkozott be a Fórum Kisebbségkutató Intézet és a komáromi Etnológiai Központ. Liszka József, az Etnológiai Központ igazgatója a komáromi intézmény küldetéséről, eredményeiről és terveiről szólt, s az ott folyó munka főbb irányvonalait és hatókörét ismertette. L. Juhász Ilona *Az első világháború emlékjelei. Vaskatonák és társai...* címmel tartott előadást.

2014. október 7.

L. Juhász Ilona a komáromi Duna Menti Múzeum Múzeumbarátok Körének meghívására *Az első világháború emlékjelei. Különös tekintettel Komáromra és környékére* címen tartott előadást a múzeumban.

2014. október 12–14.

A budapesti Wesley János Lelkészképző Főiskola a magyar zsidóság végső elpusztításával fenyegető 1944-es deportálás hetvenedik évfordulója alkalmával *Kamenyec Podolszkijtól Auschwitzig* címmel rendezett nemzetközi kegyeleti és tudományos emlékkonferenciát, amelynek a szervező főiskola adott otthont. L. Juhász Ilona *Egy zsidó közösség sorsának lenyomata a Vészkorszakban megjelent helyi sajtóban. Rozsnyói példa* címmel, Liszka József pedig *A gyerekköltől Auschwitzig?* című előadásával szerepelt a rendezvényen.

2014. október 24.

L. Juhász Ilona beszélgetett a komáromi Duna Menti Múzeumban a komáromi származású, ma Jeruzsálemben élő festőművésszel és költővel, Miriam Neiger-Fleischmann-nal művészetéről, versekről és hovatarozásáról, illetve a művésznő közelmúltban *Emlékül Marikának* c. megnyílt komáromi időszaki kiállításáról, amellyel a soha meg nem ismerhetett testvérének és az elpusztított komáromi zsidó áldozatoknak állított emléket.

2014. november 5–6.

Lidé a města ve velkých válkách. Pohled etnologa/antropologa [Emberek és városok a nagy háborúban az etnológus/antropológus szemével] címmel a prágai a Károly Egyetem Bölcsészettudományi Kara, a Lengyel Tudományos Akadémia krakkói Archeológiai és Etnológiai Intézete, valamint a Łódźi Egyetem Etnológiai és Kultúranropológiai Intézetének közös szervezésében valósult meg Prágában az az interdiszciplináris nemzetközi konferencia, melyen Liszka József *Ikonoklasmus po prvej svetovej vojne. Príklad južné Slovensko* [Ikonoklasmus az első világháború után. Dél-szlovákiai példák], L. Juhász Ilona pedig *Od charity k iredentizmu. Zmena jedného typu objektov z prvej svetovej vojny* [A jótékonykodástól az irredentizmusig. Egy első világháborús objektum funkcióváltásai] címmel tartott előadást.

2014. november 18.

A budapesti Logos Kiadó gondozásában megjelent Babits Antal szerkesztésében a *Magyar holokauszt 70. Veszteségek és felelőségek* című kötet bemutatása Budapesten a Tom Lantos Intézetben. A kötetet a szerkesztő, valamint Karády Viktor és Hídvégi Máté mutatta be. A rendezvény a kiadvány szerzői és az érdeklődők közötti kötetlen beszélgetéssel zárult. Az EK munkatársa, L. Juhász Ilona az *Emlékezés és emlékeztetés. A Soá emlékjelei Szlovákiában – különös tekintettel az 1938-ban visszatartott területekre* című tanulmányával szerepel a kiadványban.

2014. november 27.

Münchenben a Német Kelet Házában (Haus des Deutschen Ostens), az Intereg müncheni fiókszervezete rendezésében került megrendezésre az a vitaest, amelyet Zuzana Finger, a müncheni Szudétanémet Társaság munkatársa és Liszka József, a komáromi Etnológiai Központ igazgatója a magyar és szlovák kulturális örökséggel kapcsolatos bevezető előadása (*Der Diskurs um das Kulturerbe in der Slowakei vor und nach 1989 zwischen Ungarn und Slowaken*) nyitott.

Kiadványok

Acta Ethnológica Danubiana 16. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2014. Komárom–Somorja: Fórum Institute 2014, 255 p.

Liszka József: *Emberek, ünnepek, hétköznapiak. Kőbalkút a 20. század első felében a korabeli fotográfiák tükrében / Ľudia, sviatky, všedné dni. Gbelce v prvej polovici 20. storočia v zrkadle dobových fotografií.* A képeket válogatta, összeállította, a bevezető tanulmányt írta / Fotografie vybral, zostavil a úvodnú štúdiu napísal: Liszka József. Dunaszerdahely: Lilium Aurum 2014, 167 p.

Viga Gyula szerk. *Kisgéres. Hagyomány és változás egy bodrogi falu népi kultúrájában*. Somorja – Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Etnológiai Központ 2014, 319 p. /Lokális és regionális monográfiák 1./ [A kisgéresi önkormányzat megrendelésére készült kötet a 2000-ben megjelent monográfia reprint kiadása]

Sajtóvisszhangok, interjúk

L. Juhász Ilona: Sakrálné stavby a pamiatky Žitného ostrova. Fotografie. *Acta Ethnologica Danubiana* 16 (2014), 229–231. p.

L. Juhász Ilona: 21. Nemzetközi Kisebbségkutató Konferencia. *Acta Ethnologica Danubiana* 16 (2014), 215–216. p.

L. Juhász Ilona: Az Etnológiai Központ bemutatkozása a Néprajzi Múzeumban. *Acta Ethnologica Danubiana* 16 (2014), 208–209. p.

Liszka József: A folklorzstika helye és perspektívái a Kárpát-medencében. *Acta Ethnologica Danubiana* 16 (2014), 212–213. p.

2015

2015. február 5.

Egy évszázad távlatából. Nemzetközi tudományos konferencia az első világháborúról a Fórum Kisebbségkutató Intézet szervezésében Pozsonyban, a Magyar Kultúra Múzeumában. L. Juhász Ilona *Temetések, újratemetések, mementók. A háború áldozatainak emlékezete* címmel tartott előadást.

2015. április 24.

A budapesti ELTE néprajz szakos hallgatóinak látogatása az Etnológiai Központban Deáky Zita és Ilyefalvi Emese tanárok vezetésével. L. Juhász Ilona és Liszka József megismertette a vendégeket az intézmény tevékenységével és gyűjteményeivel. A látogatást követő városnézésen Liszka József kalauzolta a diákokat.

2015. április 30.

Komáromban, a Duna Menti Múzeumban megvalósult *Mérföldkövek XIX.* című honismereti konferencián az Etnológiai Központot L. Juhász Ilona képviselte *Erdélyi menekültek Komáromban az első világháború idején történeti-néprajzi szempontból a korabeli sajtó tükrében* című előadásával.

2015. május 23–29.

A marburgi Philipps Egyetem Európai Etnológia és Kultúratudományi Tanszékének 15 hallgatója Manfred Seifert professzor vezetésével tanulmányi kirándulás és terepgyakorlat keretében Komárom etnikai és vallási összetételével, az itt élő nemzetiségek és vallásfelekezetek együttélésének mindennapjaival igyekeztek megismerkedni. A szakmai háttérrel, illetve az itt-tartózkodással járó szervezési feladatokat s az egyetemisták beszélgetőpartnereit is az Etnológiai Központ munkatársai biztosították. Az utolsó

napon az Etnológiai Központ munkájával ismerkedtek Liszka József és L. Juhász Ilona részletes tájékoztatása révén.

2015. június 22.

Nemzetközi konferencia a komáromi Etnológiai Központ, illetve a Szegedi Egyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke társszervezésében Freiburgban a Kelet-európai Németek Néprajzi Intézetében *A kitelepítettek 70. Walldürni búcsúja. Néprajzi-kultúranropológiai népi vallásosságkutatás témái és területei* címmel. A tanácskozási témái között egyebek között az emlékezőskultúra is szerepelt. A konferencián az Etnológiai Központot L. Juhász Ilona „*Am Kilometer 34... Totengedenken am Strassenrand und Unfall-Denkmaile in der Süd-Slowakei* [A 34-es kőnél... Haláljellemek s halálhelyjelek az utak mentén Dél-Szlovákiában] című előadásával képviselte, Liszka József pedig bemutatta az Etnológia Központ tevékenységét, kutatási programjait, illetve az eddig megjelent kiadványairól is beszélt a jelenlévőknek.

2015. szeptember 8–9.

Národy, města, lidé, traumata [Nemzetek, városok, emberek, traumák] című nemzetközi interdiszciplináris konferencia a prágai Károly Egyetem Bölcsészettudományi Kara és a Lengyel Tudományos Akadémia Archeológiai és Etnológiai Intézetének szervezésében. A konferencián L. Juhász Ilona *Židovská komunita v procese politických a spoločenských premien od roku 1938 až po súčasnosť v podunajskom meste Komárno* [Egy Duna-menti város, Komárom zsidó közössége a társadalmi-politikai változások tükrében 1938-tól napjainkig], Liszka József pedig *Trianonská trauma Maďarov v 21. storočí* [A magyarok Trianon traumája a 21. században] címmel tartott előadást.

2015. szeptember 13.

A Hamburgi Egyetem senior hallgatóinak egy csoportja Holger Fischer professzor vezetésével egy hosszabb magyarországi tanulmányút keretében látogatást tett az Etnológiai Központban is. A vendégeket Liszka József másfél órás előadásában az intézetben folyó munkáról tájékoztatta, majd egy városnéző séta keretében egyebek között Komárom mindennapjairól is tájékoztatta őket.

2015. szeptember 21–22.

Gefundene und erfundene lokale Feste und Festivals nach der Wende [Megtalált és kitalált hagyományok a rendszerváltás után] című nemzetközi interdiszciplináris konferencián Freiburgban a Kelet-európai Németek Néprajzi Intézetében (IVDE) Liszka József *Revitalisierung und/oder erfundene Tradition? Bräuche und Feste der Ungarn in der Südwest-Slowakei am Anfang des 21. Jahrhunderts* [Revitalizáció és/vagy kitalált hagyomány? Szokások és ünnepek a délnyugat-szlovákiai magyarok körében a 21. század elején] címmel tartott előadást.

2015. október 22.

Musaeum Hungaricum XII. A szlovákiai magyarság tárgyi emlékei és ezek múzeumi dokumentációja című konferencián Somorján L. Juhász Ilona *Emlékjelek mint a szim-*

bolikus térfoglalás eszközei Rozsnyó főterén az államfordulatok és a rendszerváltás tükrében címmel tartott előadást.

2015. november 3–4.

„Hegyet hágék, lőtőt lépék...” címmel Balassagyarmaton, a Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeuma szervezésében tudományos konferenciát rendeztek Erdélyi Zsuzsanna néprajztudós emlékére. Liszka József *A populáris irodalom és a népköltészet határán. Egy vallásos ponyvaballada közép-európai kontextusai* címmel tartott előadást.

2015. november 13.

L. Juhász Ilona, az EK munkatársa megnyitotta a komáromi Limes Galériában Pap Gábor református püspök, a református–zsidó párbeszéd előmozdítója születésének 120. évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállítás. Megnyitó beszédében Pap Gábor és Schnitzer Ármin komáromi főrabbi példaértékű barátságát és a keresztény–zsidó párbeszéd akkor megkezdődött, majd a vészkorszak idejében megszakadt kapcsolat folyamatára helyezte a hangsúlyt.

Kiadványok

Acta Ethnologica Danubiana 17. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2015. Komárom–Somorja: Fórum Institute 2015, 334 p.

L. Juhász Ilona: *Amikor mindenki a háborús állapotok igája alatt roskadoz... Erdélyi menekültek a mai Szlovákia területén. Adalékok az első világháborús migráció történetéhez.* Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2015, 466 p.

L. Juhász Ilona: *Örök mementő. A holokausz emlékjelei Dél-Szlovákiában.* Dunaszerdahely: Vámbéry Polgári Társulás 2015, 198 p.

Liszka József: *Szent Háromság egy Isten dicsőségére...* A Szentháromság kultusza a szlovákiai Kisalföld népi vallásosságában a szakrális kisemlékek tükrében. Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ 2015, 216 p. /Jelek a térben 5./

Sajtóvisszhangok, interjúk

Janković Nóra: *A folklór átmenetisége. A folklór a facebookról is szól majd.* Beszélgetés Liszka Józseffel. *Új Nő* 2015/7, 30–32. p.

Kerényi Éva: *Háború, migráció, áldozatkészség.* Beszélgetés L. Juhász Ilonával az első világháború etnikai mozzanatiról az *Újkor* című magyarországi internetes folyóiratban. <http://ujkor.hu/content/haboru-migracio-aldozatkeszseg-beszelgetes-l-juhasz-ilona-neprajzkutatoval-az-első-világhaboru-etnikai-mozzanatairol>

Kerényi Éva: *Az első világháborúról az etnológia okuláréjában keresztül* címmel. Beszélgetése L. Juhász Ilonával. *Új Nő* 2015/9.

Kovács Zoltán: *Peredi gyökerek: Liszka József, néprajzkutató.*

<http://pered.info/2015/04/01/peredi-gyokerek-liszka-jozsef-neprajzkutato/>

Liszka József: Két tudományos tanácskozás Freiburgban. *Acta Ethnologica Danubiana* 17 (2015), 285–287. p.

Liszka József: „Hegyet hágék, lőtőt lépék...” Konferencia Erdélyi Zsuzsanna néprajztudós emlékére. *Acta Ethnologica Danubiana* 17 (2015), 288–290. p.

Miklósi Péter: Mi is a (folklor)hagyomány? [Beszélgetés Liszka Józseffel]. *Új Szó* 68, 2015. 3. 13., 9. p.

2016

2016. február 21–26.

A több intézmény és szervezet együttműködése révén megrendezett Forum Hungaricum konferenciasorozat (2012-ben Komáromban az Etnológiai Központ volt ez egyik társszervező) következő állomása a bajorországi Bad Kissingen volt, ahol a *Die Vojvodina. Umbrüche und Neugestaltung einer europäischen Region* [Vajdaság. Egy európai régió át- és újjáalakulása] című tanácskozáson a multietnikus Vajdaság volt a központi téma. Liszka József: *Die Vojvodina und die kleine Tiefebene. Ethnische, kulturelle und sprachliche Wechselbeziehungen vom 16. Jh. Bis zur Gegenwart* [A Vajdaság és a Kisalföld. Két táj etnikai, kulturális és nyelvi kölcsönhatásai a 16. századtól napjainkig] címmel tartott előadást.

2016. március 10.

Az Etnológiai Központ és kiadványainak bemutatója Budapesten a Szlovák Intézetben. Voigt Vilmos az Etnológiai Központ évkönyvsorozatát, az *Acta Ethnologica Danubiana*t méltatta, Verebélyi Kincső L. Juhász Ilona: *Örök mementő. A holokauszt emlékjelei Dél-Szlovákiában* című kötetéről szól, Hunčík Péter L. Juhász Ilona másik könyvét (*Amikor mindenki a háború igája alatt roskadoz... Erdélyi menekültek a mai Szlovákia területén*) ismertette, felvetve annak szomorúan időszerű vonatkozásait is. Klamár Zoltán Liszka József *Szent Háromság egy Isten dicsőségére... A Szentháromság kultusza a Kisalföld népi vallásosságában a szakrális kisémlékek tükrében* című kötetét mutatta be.

2016. március 10 – április 10.

Budapesten, a Szlovák Intézetben tekinthették meg az érdeklődők az Etnológiai Központ Szakrális Kisémlék Archívumának gyűjteményéből összeállított fotókiállítás.

2016. április 29.

A budapesti ELTE Bölcsészettudományi Kara Tudományos Diákköri munkára készülő hallgatóinak egy csoportja, Balogh F. András professzor vezetésével, látogatást tett az Etnológiai Központban. A vendégeket az intézmény tevékenységével és gyűjteményével Liszka József ismertette meg.

2016. április 29.

Mérföldkövek című konferencia – Komárom, Duna Menti Múzeum. A Pro Patria Honismereti Szövetség által évek óta megrendezett *Mérföldkövek* c. konferencia rendezvénysorozatához az idén második alkalommal nyitórendezvényként kapcsolódott a komáromi tanácskozás, amelyen a régészet, helytörténet, néprajz, művészettörténet és rokon tudományok területéről hangzottak el előadások. L. Juhász Ilona *Debrecenfalvától Komáromfalváig. Komárom és az 1915-ben lerombolt kárpáti falvak újjáépítésére hirdetett országos akció* címmel tartott előadást. A tanácskozás programja a legfrissebb publikációk bemutatásának is teret adott. L. Juhász Ilona az Etnológiai Központ műhelyéből 2016-ban kikerült 4 legújabb kiadványt mutatta be: az általa jegyzett *A holokauszt dél-szlovákiai emlékjeleiről*, valamint az 1916 őszén a mai Szlovákia területére érkezett erdélyi menekültekről szóló kötetét, az Etnológiai Központ évkönyvének, az *Acta Ethnologica Danubianának* a 17. kötetét, s végül Liszka József kisalföldi Szentháromság-ábrázolásait dokumentáló könyvét.

2016. május 21.

A Szímői Jedlik Ányos Társaság kuratóriuma a társadalomtudományok területén kifejtett munkássága elismeréseként L. Juhász Ilonának ítélte oda a Jedlik Ányos-díjat. A kitüntetett munkásságát B. Kovács István méltatta.

2016. május 25.

Budapest, Néprajzi Múzeum. A szlovákiai magyarok néprajzi kutatása terén kifejtett munkája és eredményei elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékéremmel* tüntette ki Liszka Józsefet.

2016. május 31. – július 10.

Pilisszentkereszten láthatták az érdeklődők az Etnológiai Központ fotókiállítását *Válogatás a dél-szlovákiai Szakrális Kisemlékek Archívumából* címmel.

2016. június 2–5.

A kisemlékkutatók két évente megrendezésre kerülő nemzetközi konferenciájára ezúttal Vácott került sor. A háromnapos rendezvényen német, osztrák, magyarországi és szlovákiai szakemberek szóltak a kisemlékkutatás legújabb eredményeiről. A konferenciához egy félnapos tanulmányi kirándulás is társult, amely a Dunakanyar és Börzsöny szakrális emlékeibe engedett bepillantást. A Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központját *Die Entstehungsumstände und der begleitende Kult einer Martinus-Statue* [Egy Szent Márton-szobor keletkezéstörténete és a kapcsolódó kultusz] című előadásával Liszka József képviselte a rendezvényt.

2016. szeptember 13.

A Budapesten, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete szervezésében megvalósult *1916 – Háború Magyarországon* című műhelykonferencia keretében Veres Emese Gyöngyvér néprajzkutató mutatta be L. Juhász Ilona: *Amikor mindenki a háború igája alatt roskadoz... Erdélyi menekültek a mai Szlovákia területén* című kötetét.

2016. szeptember 20–22.

Az Alfa Public Polgári Társulás szervezésében valósult meg a „Fekete félelem. Tények a dél-szlovákiai roma holokausztról romáknak és nem romáknak (*Kali trash – Čierny strach, realie o rómskom holocauste na Južnom Slovensku pre Rómov a Nerómov*) című projektum, amelynek keretében L. Juhász Ilona három dél-szlovákiai oktatási intézményben tartott előadást szlovák és magyar nyelven: *A roma holokauszt emlékjelei Szlovákiában* (Szímői Alapiskola, szeptember 20.), *A roma holokauszt emlékjelei Szlovákiában* (Corvin Mátyás Alapiskola, Gúta, szeptember 21.), *Pamätníky rómskeho holokaustu a Slovensku* (Ipolyság, Szlovák Tanítási Nyelvű Gimnázium, szeptember 22.).

2016. október 9.

Liszka József a vajdasági Magyarokanizsán mutatta be Klamár Zoltán. *Kanizsai mindennapok* című kötetét.

2016. október 13.

A Magyar Tudományos Akadémia budapesti vendégházában a Domus Café rendezvénysorozat keretében L. Juhász Ilona *100 év kisebbségben. A (cseh)szlovákiai magyarok kultúrájának változásai 1920-tól napjainkig* címmel tartott előadást a témában folytatott kutatásainak addigi eredményeiről.

2016. november 11.

A *Kétnyelvűség térben és időben* c konferencián Pozsonyban a Comenius Egyetem Magyar Tanszékének szervezésében. L. Juhász Ilona előadása hangzott el *A dél-szlovákiai síremlékek nyelvhasználatának néhány sajátossága* címmel. L. Juhász Ilona kényszerű távolmaradása miatt az előadás szövegét Simon Attila olvasta fel, és az előadáshoz készült prezentációt is ő mutatta be.

2016. november 24.

L. Juhász Ilona és Liszka József volt a vendége az érsekújvári Irodalmi Korzó estjének. H. Nagy Péter irodalmár beszélgetett velük munkájukról, legújabb könyveikről, illetve általában a kultúrakutatás jelentőségéről.

2016. november 25.

A rosznyói Gömöri Népművelési Központ „Interaktív közművelődési programok...” című projektuma keretében L. Juhász Ilona a Szádalmási Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában tartott előadást a karácsonyi ünnepekör szokásainak változásairól, illetve közép-európai vonatkozásairól.

2016. december 13.

Liszka József Győrben, a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeumban a Timaffy László néprajzkutató születése 100. évfordulója alkalmából rendezett konferencián *A karácsonyfától az adventi koszorúig. Mindennapi kultúránk néhány nyugati eleme* címmel tartott előadást.

Kiadványok

Liszka József: *Határvidékek. Határok és határtalanságok az összehasonlító folklorisztika és etnológia szempontjából*. Komárom–Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2016, 654 p.

Sajtóvisszhangok, interjúk

Botiková, Marta: *Recenzie bez jubilea. Slovenský národopis* 64, 2016/3, 389–392. p. [Marta Botiková bevezetője és Marta Botiková, valamint Danter Izabella egy-egy recenziója L. Juhász Ilona könyveiről]

Csanda Gábor: „Mindenhol, mindenkor és mindenkitől lehet tanulni”. Beszélgetés a 60 éves Liszka Józseffel. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 18, 2016/2, 135–158. p.

Lakatos Krisztina: *Amikor mindenki a háború ígája alatt roskadoz... Erdélyi menekültek a mai Szlovákia területén az első világháború idején*. Beszélgetés L. Juhász Ilonával az Új Szóban, a 2015-ben megjelent kötetéről. <http://uj szo.com/online/kultura/2016/10/10/monografia-a-mai-szlovakia-teruleten-elhelyezett-erdelyi-menekuletke>

Parászka Boróka beszélgetése L. Juhász Ilonával *Amikor mindenki a háború ígája alatt roskadoz... Erdélyi menekültek a mai Szlovákia területén az első világháború idején* c. kötetéről *Amikor ez erdélyi magyarok menekültek* címmel a marosvásárhelyi rádióban. <http://marosvasarhelyiradio.ro/hirek/emisiuni/amikor-az-erdelyi-magyarok-menekuletke>

Rác I. Péter: Egészen magyar. Beszélgetés Liszka Józseffel. *Vasárnapi Hírek* 33, 2016/53, 18–19. p.

Rác Vince: Beszélgetés L. Juhász Ilonával a Szlovák Közzszolgálati Televízió *Szemtől szemben* című műsorában. <http://www.rtv.sk/televizia/archiv/10304/98513#0>

2017**2017. február 17.**

L. Juhász Ilona és Liszka József a köbölkúti községi Könyvtárban *Jelek a térben (Köbölkút környéke emlékjelei, szakrális kisémlékei)* címmel tartottak előadást, amelynek keretében főleg e kistérség halálhelyjeleit, háborús emlékjeleit és szakrális kisémlékeit mutatták be a nagyszámú közönségnek.

2017. február 19–25.

A sorsdöntő európai történelmi események margójára megrendezett interdiszciplináris nemzetközi konferenciáknak immár több éves hagyománya van a bajorországi Bad Kissingenben. Az 1917-es oroszországi kommunista hatalomátvétel centenáriumára megrendezett, *Von Lenin bis Putin – Ein Jahrhundert Zeitgeschichte Russlands* [Lenintől Putinig – Oroszország történelmének egy évszázada] című tanácskozáson a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja képviselőjében Liszka József *Am äußersten Rande des Imperiums. Die Ungarn in der Karpatoukraine als Teil*

der Sowjetunion 1945–1991 [A Birodalom legszélén. A kárpátaljai magyarok a Szovjetunióban 1945–1991] címen tartott előadást.

2017. április 21–22.

A Sapientia Egyetem csíkszeredai karán, *Idegen – Strainul – Stranger* címen megrendezett nemzetközi, interdiszciplináris konferencián Liszka József *A gyereklórtól Auschwitzig? Az „idegen” a magyar, a szlovák és a cseh folklórban* címmel tartott előadást.

2017. április 28.

A komáromi Duna Menti Múzeumban megrendezett, *Mérföldkövek* című helytörténeti konferencián L. Juhász Ilona a komáromi Jókai-szobor történetéről tartott előadást. A konferencia keretében már hagyományosan sorra kerülő könyvbemutatón szolt a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* jelentőségéről, valamint bemutatta annak legújabb, 2017/1. számát. Liszka József a 2016-ban *Határvidékek* címmel megjelent 60 tanulmányt tartalmazó kötetét ismertette.

2017. június. 30. – július 2.

A potsdami Lepsiushausban került sor a *Massengewalt in Südosteuropa vom 20. Jahrhundert bis in die Gegenwart* [Tömegpusztítás Délkelet-Európában a 20. században, napjainkig] című nemzetközi interdiszciplináris konferenciára, amelynek keretében Liszka József *Vertreibung, Umsiedlung und „Integration” von Slowaken aus Ungarn in die Tschechoslowakei (Slowakei) nach 1945 in den verschiedenen nationalen und regionalen Erinnerungskulturen Ungarns und der Slowakei* [A magyarországi szlovákok áttelepítése és „integrációja” (Cseh)Szlovákiába 1945 után a magyarországi és szlovákiai emlékezetkultúra tükrében] címen tartott előadást.

2017. július 5–7.

Hagyomány – szellemi kulturális örökség – népies rendezvény. Pillanatképek a mai népművészetről címmel a folklorisztika igazán aktuális kérdéseiről rendezett nemzetközi tanácskozást a kalocsai Viski Károly Múzeum magyarországi, romániai, szerbiai és szlovákiai résztvevőkkel. Az Etnológiai Központ két munkatársa, L. Juhász Ilona *Egy választást átfogó vallási fenomén. A kopjafa-kultusz a szlovákiai magyarok kultúrájában*, Liszka József pedig *Revitalizáció és/vagy kitalált hagyomány? Szokások és ünnepek a délnyugat-szlovákiai magyarok körében a 21. század elején* címmel tartott előadást.

2017. szeptember 22.

A rozsnói Gömöri Népművelési Központ meghívására L. Juhász Ilona *Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokások és azok változásai* címmel tartott előadást.

2017. október 27–28.

A népi vallásosság közép-európai kontextusban (Etnológiai és folklorisztikai aspektusok) címen rendezett nemzetközi tudományos konferenciát a komáromi Etnológiai Központ és a Selye János Egyetem. A hat országból (Csehországból, Magyarországról, Németországból, Romániából, Szerbiából és Szlovákiából) érkezett kutatókat a Selye

János Egyetem rektora, Juhász György köszöntötte, majd Liszka József beszélt a mostani konferencia gondolata megszületése körülményeiről, nemzetközi keretekbe ágyazásának fontosságáról. A pozsonyi Tatiana Bužeková és a szegedi Povedák István plenáris előadása és az azokat követő vita után, a rákövetkező másfél nap alatt 18 referátum hangzott el (magyar, szlovák, cseh és német nyelven) a népi vallásosság kutatásának különféle aspektusairól. A konferencia alkalmat adott arra is, hogy a résztvevők megemlékezzenek az Etnológiai Központ megalapítása 20. évfordulójáról.

Kiadványok

Lázár Péter összeáll.: *Nagytárkány II. Nagytárkányi népköltési gyűjtemény (1913–1914)*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta: Tóth Arnold. Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ 2017, 206 p.

Sajtóvisszhangok, interjúk

Derzsi Bernadett: Miért Aranykert a neve? Az Aranykertről, a régi Csallóközről és a ma élő hagyományokról Liszka József néprajzkutatót kérdeztük. *Új Nő* 2017/7, 28–32. p.

Jankovič Nóra: Egyirányú utak. Beszélgetése L. Juhász Ilonával az út menti halálhelyjelekről. *Új Nő* 2017/5, 54–55. p.

18-19

Acta Ethnologica Danubiana

Az Etnológiai Központ Évkönyve

Ročenka Výskumného centra európskej etnológie
Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie

2017

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Molnár Imre (összeáll.): „Gyűlölködés helyett összefogás” Adalékok a két világháború közti csehszlovákiai magyar értelmiségi és diákmozgalmak történetéhez. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2016, 312 p. /Elbeszélte történelem, 5./

A könyvet szerető ember számára öröm kézbe venni olyan kötetet, amely a felvidéki magyarság legújabb kori történelmével ismerteti meg az olvasni és új ismeretekre vágyó olvasót. Erre pedig tagadhatatlanul mindannyiunknak nagy szüksége van, hiszen az 1990 előtti világunk nem kedvezett mindazon folyamatok valósághű feltárásának, amelyet a trianoni tragédiát követően szüleinknek, nagyszüleinknek s még részben önmagunknak is – függetlenül attól, hogy a feldarabolt ország mely részében maradtunk – át kellett élniük, élnünk.

Ünnep tehát minden, e múlt feltárása és jobb megértése okán létrejött könyv megjelenése, hisz mindennapjaink és jövőnk szempontjából is ismernünk kell múltunkat, ismerünk kell azokat a törekvéseket, amelyek a trianoni békeszerződést követően, a megnyomortítás, a kilátástalanság, a „sorstalanság” éveit alatti helytállásra, kitartásra, megmaradásra ösztönözte elődeinket. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy igazán ünneppé válójában csak akkor válik az effajta könyvkiadás, ha az adott műben megfogalmazott és közzétett ismeretanyagot a szó tartalmi, és nem csupán formai vonatkozásában is birtokba vesszük, illetve ha a benne foglaltakat új összefüggések feltárására használják majd fel az olvasók. Azt mondom, olvasók, igen, de ezt mindjárt ki is kell egészítenem azzal, hogy Molnár Imre „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című könyve nemcsak az egykori múltat közelebb hozó történelmi olvassmány, hanem az ismereteknek olyan gazdag halmaza is, amelyet holnap, holnapután az újabb kutatások során már nem lehet figyelmen kívül hagyni. Nem, mert ha a kötetben közzétett ismeretanyag az eredeti történelmi források szempontjából másodlagosnak számít is, a kötet megjelenése pillanatától a korabeli történelmi folyamatok megkerülhetetlen dokumentum-

gyűjteményévé vált. Mindezek mellett, mindezekkel együtt a kötetben szereplő interjúalanyok számos olyan összefüggésre hívták fel a figyelmünket, amelynek feltárását igaz, hogy ideig-óráig még el lehet odázni, de a továbbiakban már kikerülni nem lehet.

A témával foglalkozó kutatókat nyilván örömmel tölti el az a tény is, hogy Fórum Intézet kiadóként is sorozatban jelenteti meg azon szerzők műveket, melyek gazdag tényanyaguk mellett jól tükrözik szerzőik, jobbára a felvidéki magyarság körébe tartozó kutatók múltjuk iránti elkötelezettségét. A kívülálló számára talán újdonságot jelenthet az a tény is, hogy ez a kutatómunka mennyi ismeretlen kincset képes a múlt feledésének mélyéből napvilágra hozni, ami nem utolsósorban annak is jeles bizonyítéka, hogy a Fórum Intézet és tágabb munkatársi köre milyen fontos és pótolhatatlan szellemi potenciával rendelkezik.

A továbbiakban Molnár Imre „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című igazán tartalmas könyvének bemutatására szeretnék visszanyarodni, mert ez egyben örömet és megtiszteltetést is jelent számomra. Mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki a szerzőnek, hogy könyvét e mostani recenzióban, illetve közvetlenül a megjelenés után, a Pozsonyi Magyar Intézetben (2017 áprilisában) én mutathattam be. A köszönet háttérében pedig ott van az öröm, hogy ezt a könyvet, még akkor is, ha „létrejöttében” másnak is jutott némi szerep, Molnár Imre egykori tanítványom kutatói kíváncsiságának, kitartásának, igényességének köszönhetjük. Az ugyanis az, hogy a szerzők között Gyurcsik Iván, Nádor Orsolya és jómagam is szerepelek, a könyvet megálmodó és megvalósító Molnár Imre figyelmességét, önzetlen szerkesztői munkáját dicsérem. Feltételezhetően úgy gondolta ugyanis, hogy a nem általa készített Göndöcs László-, Sinkó Ferenc-interjúiban megfogalmazottak nem hiányozhatnak a kötetből. Nem, mert annak közkincsé tétele, amit e jeles elődeink tettek, szerves részét képezte a csehszlovákiai magyar értelmiségi és diákmozgalmak két világháború közötti történetének, a benne

részt vevők helyzetének. A kötet kapcsán külön is meg kell említenem Bajcsi Ildikó munkáját, hiszen lábjegyzetei sokat segítenek az egykori folyamatok, személyek és azok törekvéseinek jobb megértésében.

A kötet kilenc interjút tartalmaz. Az interjút adók közül legidősebb (Boross Zsolt 1906-ban született) és a legfiatalabb (Vígh Károly 1918-ban született) között csupán tizenkét év a különbség. Demográfusként azt mondhatom, hogy egy korcsoporthoz tartoznak. Valamennyiüket a Magyar Királyság feldarabolása predestinálta arra a szerepre, amelyet – szűkebb és tágabb értelemben – népünk történelmében betöltöttek. Szűkebb értelemben pedig a Kárpát-medencei magyarság egészére gondolok. Az a tevékenység ugyanis, amit rájuk a történelmi kényszer „kiszabott”, amit vállaltak, fontos szerepet játszott annak az állapotnak az oldásában, amely a trianoni békediktátumot követő években, majd évtizedekben nemcsak a Felvidéken élőket, hanem a magyarság egészét jellemezte. Valamennyien azok közé tartoztak, akik az új helyzetben – kisebb-nagyobb csoportokba szerveződve – az elsők között járultak hozzá a kábultság oldásához, a magyarság önmagára találásához, értékeinek megőrzéséhez, képviseléséhez s mindezek mellett a magyar közösséget szervező, megerősítő vallási, kulturális, művészeti s bizonyos értelemben politikai célkitűzéseket is megvalósítani akaró csoportosulások, mozgalmak létrehozásához.

Joggal vetődhet fel a kérdés: mivel magyarítható, mi a titka annak, hogy a két világháború közötti magyarság körében, tehát nemcsak itt, a Felvidéken, hanem a többi egykori országrészekben is gomba módra szaporodtak az ifjúsági és értelmiségi mozgalmak? Ennek feltárása még várat magára. A kötet alapján azt azonban egyértelműen állíthatom, hogy az összeomlás után elsőként a fiatal értelmiségben tudatosult a megváltozott helyzet valósága, melyet abban a formában, ahogyan az például a felvidéki magyarságot is érintette, nemcsak nem tudták, hanem nem is akarták elfogadni. S arról sem feledkezhetek meg, hogy mindemellett ők voltak azok, akik a hasonló indíttatású erdélyi, a délvidéki ifjúsá-

gi, vallási, kulturális szerveződésekkel együtt a megmaradt Magyarország benuit kábultságát is oldották.

A fentiekhez kiegészítésként talán még hozzá kell tennem annyit, hogy a sors az interjút adókkal éppen úgy, mint kortársaikkal, valamint a felvidéki magyarsággal szemben mostoha volt. Ennek részletezésébe nem mennék bele, csupán megemlítem, hogy a kötetben szereplő kilenc személy közül csupán egynek, Schleicher Lászlónak adatott meg az, hogy ne „idegenben”, még ha az Magyarország volt is, temessék el.

Mit mondhatnék még? Vannak könyvek, amelyek vonzák az embert, amelyeket kézbe kell venni, meg kell tapogatni. A „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című könyvről, miként a Fórum Intézet által hasonló témakörben megjelentett „*társairól*” is csak azt mondhatom, hogy azt „akarják”, arra ösztönöznek, hogy kézbe vegyék őket, hogy belelapozva magunkénak tudjuk azok tartalmi gazdagságát. Ezért persze a szerző mellett elsősorban a „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című kötet és a hozzá hasonló könyvek kiadását vállaló Fórum Intézetnek jár a köszönet. S, mivel a bemutatott könyvet immár másodízben „*társival*” együtt említettem, akkor még arról is érdemes szólni, hogy Molnár Imre könyve nem csupán önmagában képez jelentős történelmi értéket, hanem szervesen illeszkedik, a Fórum Kisebbségkutató Intézet gondozásában a „*Magyarok Szlovákiában*”, illetve az „*Elbeszélte történelem*” című könyvsorozat keretében eddig megjelentetett művek sorába is, jól kiegészítve az azokban foglalt ismereteinket. Ezért is elismerés illeti a „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című könyv szerzőjét és mindazokat, akik részesei voltak ezen értékes kötet megszületésének.

Toth Pál Péter

Zsolt Horbulák: Finančné dejiny Európy (história peňažníctva, bankovníctva a zdanenia). Bratislava, Wolters Kluwer, 2015, 276 p.

A Wolters Kluwer Kft. gondozásában látott napvilágot 2015-ben Horbulák Zsolt Európa pénzügyi története (pénztörténet, banktörté-

net és adózástörténet) című munkája, melynek jelentősége abban rejlik, hogy alapos szakmai felkészültséggel igyekszik eltüntetni a téma mélységeiben rejlő fehér foltokat.

A szerzőről annyit kell tudni, hogy Pozsonyban született, általános- és középiskolai tanulmányait lakhelyén, Párkányban végezte. Első egyetemi diplomáját, történelem–magyar szakos tanári oklevelét, a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsész tudományi Karán vette át. A következőt közgazdász marketing szakirányból a Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetem Kereskedelmi Karán szerezte. Doktori disszertációját a Comenius Egyetem Bölcsész tudományi Karának Világtörténeti Tanszékén védte meg.

Horbulák Zsolt tudományos tevékenységét még egyetemi évei alatt kezdte. Eleinte a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének tudományos segédmunkatársa volt, főiskolai közgazdász diplomája átvétele után a Szlovák Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumában történészkurátorként dolgozott. Később Pozsonyban az exeDC informatikai társaságban adatbázis-kezelőként tevékenykedett, mely a Reuters hírügynökség beszállítója volt. Éveken keresztül az Új Szó napilap közölte heti rendszerességgel írásait. 2011-től a Pátria rádió élő adásában külső szakértőként folyamatosan szerepel. 2010/11-ben főiskolai oktató, majd a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltárosa. 2013 februárja óta mostanáig a Trencsényi Alexander Dubček Egyetem Gazdasági és Szociális Tudományok Karán adjunktus. A győri Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának 2012 óta levelező doktorandusza.

Horbulák Zsolt publikációs tevékenysége korábban a történelemtudomány kérdéseire irányult, majd a közgazdaságtudomány került a középpontba. Győri tanulmányainak megkezdése óta disszertációja kidolgozása mellett, más témákban több tucat tanulmány szerzője, ill. társszerzője. Emellett három további kiadvány társszerzője, és két monográfia szerzője. A nevéhez fűződik még egy szlovákiai általános iskolai tankönyv magyar fordítása, további kettőnek pedig a nyelvi korrekciója.

Első benyomásra azt gondolhatná a tisztelt olvasó, hogy pénzügytörténetet tanulmányozni rendkívül unalmas dolog lehet. A tárgyalt

könyv felütése azonban rögtön magában rejti ennek a feltételezésnek az ellenkezőjét. Ha szemügyre vesszük a könyv szerkezeti felépítését, az egyes fejezetek formai és lényegi megközelítését, máris közelebbinek érezzük ezt az első ránézésre száraznak tűnő financiai eszmefuttatást.

A szerző három témakörbe csoportosítja mondanivalóját. Egymáshoz szervesen kapcsolódva a pénztörténet, a banktörténet és az adózástörténet részterületeire kalauzolja el az olvasót. Még azt a fogódzót is felkínálja, hogy tematikailag, kronológiailag és földrajzilag is rendszerezi a közlésre szánt anyagot. Teszi ezt olyan könnyedséggel és szakmai alázattal, hogy az is élvezettel olvassa, aki egyáltalán nem jártas a pénzügyi világ szövevényes rendszerében.

„Egyszerűbb a pénzről írni, mint megszerzeni azt; és azok, akik megszerzték, kinevetik azokat, akik a pénzről csak írni tudnak”
Voltaire

Ahhoz, hogy magát a pénzügyi rendszert megértsük, meg kell ismernünk a pénz létrejöttének körülményeit. Arra irányítja figyelmünket a szerző, hogy a pénz nemcsak az üzlettel függ össze, hanem az adományokkal, az isteneknek bemutatott áldozatokkal és a büntetésekkel is. „A pénzügyi rendszer kialakításánál fontos szerepet játszottak olyan jelenségek is, mint pl. az állam általi adókövetés, vagy a katonának történő zsold fizetése.” Hozzáteszi, hogy a pénz feltalálásánál nagyobb szerepet játszott a külkereskedelem, mint a lokális cserebere.

Figyelemfelkeltő a szerző azon nézete, miszerint a pénz története egyenlő az infláció történetével. Mindig létezett ugyanis különbség az érme névértéke és áruértéke között. Horbulák szerint épp az infláció volt a gazdagság elosztásának az eszköze. A nagyobb érmék értéke ugyanis – mellyel a gazdagabb réteg rendelkezett – kisebb mértékben csökkent, mint a szegényebb réteg által használt kisebb érmék értéke.

„A pénznek nincs halála, a pénz örökkévaló, és az iránta érezhető imádat határtalan.”

Edgar Lawrence Doctorow

Kevés dolog van a világon, amely jobban tudná érdekelni az embereket, mint a pénz. Olyan tulajdonról van ugyanis szó, amely sosem képes az embereknél kiváltani az elégedettség érzését. Bármennyi van is belőle, az ember mindig többet szeretne.

„A pénz jön és megy, a különbség csak annyi, hogy könnyebben megy, mint ahogyan jön.”

Comenius

Horbulák könyvének legnagyobb részét a pénz- és éremtörténet foglalja el. A szerző érzékletesen világít rá arra a tényre, hogy a gazdasági gondolkodás tárgya valójában a pénz. De még mielőtt elérkezne a pénz részletes bemutatásához, egy izgalmas időutazáson vezet át az olvasót. Mezopotámiából és az ókori Egyiptomból indul ki, mikor a pénzügyeket, pontosabban gazdasági ügyeket még valóságos pénzeszközök hiányában intézték az emberek. A görög világ volt az, amelyik életre keltette a pénzt, hogy aztán hihetetlen karriert fusson be az évezredek alatt. „Vitán felüli, hogy a pénzrendszer fejlődése az i. e. 7. évszázadban felgyorsult. A pénzérme – görögül nomisma – Kis-Ázsiában született. Felfedezése azonban nem lett volna lehetséges a mezopotámiai fém fizetőeszközök hiányában, melyek az élénk gazdasági és kulturális kapcsolatok révén jutottak a térségbe. Kis-Ázsia lakosságának elsősége azonban egyértelmű, ráadásul nekik köszönhetően ismerkedett meg a pénzérmékkel az egész akkori civilizált társadalom.”

Idő-pénz barangolásunk következő megállója már Európában van. A Római Birodalom volt az, amelyik meghatározó szerepet játszott a pénzügyi rendszer elterjedését illetően. Konstantin császár pénzreformja az erős aranyfedezetű pénz megalapozását jelentette. Majd a bizánci fizetőeszközöktől eljutunk a középkori dénárok és garasok világába, míg a tallér típusú újkori fizetőeszközök tárgyalásánál a tőzsdék világába is betekintést nyerünk. Horbulák ezt André Kostolany, „minden idők legnagyobb tőzsdemágusa” példáján keresztül mutatja be nekünk. Ez a rendkívül tehetséges tőzsdeguru és spekuláns Kosztolányi

Endre néven született Budapesten, és mellesleg Teller Edével járt gimnáziumba. Életének legnagyobb részét Franciaországban és Németországban töltötte, de élt az USA-ban is. A magyar származású pénzügyi zseni nagy népszerűségnek örvendett világszerte. A pénztörténetről szóló fejezetet a mai Szlovákia területén használt pénzeszközök kialakulása és fejlődése zárja, természetesen rámutatva az Árpád-kori dénár-, valamint a korabeli magyar pénzverés kezdeteinek „arany” korszakára is. Így jutunk el Károly Róberttől a Habsburg bankcédulákra át egészen a csehszlovák koronáig.

„Ginesthe trapezitai dókimo!” – vagyis: „Bankárok, tisztességesnek kell lennetek.”

Názáreti Jézus Krisztus

A második fejezetet a pénzkölcsönzésnek és a bankrendszernek szenteli a szerző. Rávilágít a bankrendszer lényegére, bemutatja a bankintézetek fajtáit, és megismertet minket a banki tevékenység kezdeteivel. Európai körutazásunkat a görög világgal kezdjük, majd bebarangolva a kontinens legjelentősebb intézményi állomásait, eljutunk a közép-európai bankrendszer részletes tárgyalásához. Itt a legjelentősebb részt a magyar intézményesített bankrendszer teszi ki, de göröcső alá veszi a cseh és az osztrák, valamint a csehszlovák bankrendszert is.

„Az adózás csupán lopás”

Robert Nozick

Az utolsó fejezet az adózástörténet rejtelmibe kalauzolja az olvasót. Mindjárt az elején kapunk egy történelmi áttekintést az elméleti gondolkodásról. Megtudhatjuk belőle, hogy az ilyen-olyan adó fizetése már az ókorban is abszolút természetes dolognak számított, és kivétését egyáltalán nem kellett megmagyarázni. Erről tanúskodik a Jézustól származó idézet is, miszerint: „adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené.” Az adózásról szóló első elmélgedések még a klasszikus filozófia időszakából származnak. Már Arisztotelész is az igazságosság természetes rendjéről beszél, „melyet az illetékek

beszedésénél úgy kell alkalmazni, hogy senki se essen nyomorúságba”. Nem véletlen, hogy a közel-keleti és az északkelet-afrikai adózás ismertetése után megint csak az antik görögök adózási szokásaival kezdődik az európai adórendszer történetének ismertetése. A nyugat-európai monarchiák, valamint a pápai állam adózása és államháztartásuk biztosításának tárgyalása után ismét eljutunk a magyarországi adózás történetéhez. A fejezetet a Cseh Királyság és Csehszlovákia adózástörténete zárja.

A szép kiállítású, gazdagon illusztrált könyvet egy rendkívül részletes melléklet teszi teljessé, melyben név szerint, működésük idejének feltüntetésével vannak felsorolva az egyes bankárok, kormányzók, elnökök és pénzügyminiszterek. Magyarországról az első adatot 1523-ból találjuk, mikor is Thurzó Elek töltötte be II. Lajos uralkodása alatt a tárnokmester szerepét. A magyar, osztrák és osztrák-magyar pénzügyi előjárók felsorolását a csehszlovák szakemberek követik Alois Rašín 1919-es hivatalba lépésétől kezdve egészen a jelenlegi szlovák pénzügyminiszter, Peter Kažimír hivataláig. A felsorolást a Bank of England kormányzóinak teljes listája követi, de nem hiányzik a legjelentősebb európai nemzeti bankok első embereinek névjegyzéke sem.

Horbulák Zsolt szándéka ezzel a monográfiával teljes mértékben sikerült: három alapvető szegmens kiemelésével feltérképezni Európa pénztörténeti fejlődését, egy időben elhelyezni abba a földrajzilag jól behatárolható térbe, mely a legnagyobb hatást gyakorolta rá. Sajnálatos tény, hogy Horbulák monográfiája egyelőre csak szlovák nyelven jelent meg. Csupán remélni tudjuk, hogy – akár e figyelemfelkeltő recenzió segítségével – valamely kiadó felfigyel erre az adatokkal bőven ellátott, ritkaságszámba menő műre, és magyarul is olvashatóvá teszi. Magyar szövegkörnyezetbe való áthelyezése már csak azért sem lenne problematikus, mert a szerző anyanyelve is magyar.

Juhász Gyula

Horváth Kornélia: Fejezetek a kortárs magyar líráról. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2016, 128 p.

Horváth Kornélia legújabb kötete, a *Fejezetek a kortárs magyar líráról* című monográfia öt meghatározó, még nyitott magyar költői életmű kapcsán értekezik, kitérve Géczy János, Kányádi Sándor, Kovács András Ferenc, Tóth Krisztina és Turczy István munkásságának lényegi kérdéseire. Az egyes fejezetek nyitányában rendre egy nagytotált kapunk az alkotók teljesítményéről, majd a szerző egy választott verseskötet poétikai és retorikai vizsgálatát végzi el, vissza-visszaautalva a korábbi teljesítményekre, s rendkívüli érzékenységet mutatva az intertextuális kapcsolások iránt, melyek révén nem csak az egyes életművek, s nem is csak a magyar lírai hagyomány, hanem a teljes világköltészet dinamizálódik. A munka nyelvét a verstani terminológia szervezi, így a költészet mestersége iránt elméleti szinten érdeklődők, a verselemzés fogásait tanulmányozók számára is hasznos segédkönyv lehet. Horváth Kornélia kötete azonban nem elégzik meg az egyes esettanulmányokkal, hiszen amint azt az *Előszó*ban meg is fogalmazza, a „monográfia némileg túl is mutat a címben rögzített tematikán, amennyiben értelmezői közelítésmódjának elméleti alapjait is viszonylagos részletességgel fejti ki. Emé teoretikus megalapozást az első, *Költészet és retorika* című, valamint a versciklus és a verskötet poétikai és kompozicionális szerepét elemző utolsó fejezet hivatott bemutatni.” (7. p.) Az alább következő bekezdések sorra veszik a monográfia egyes fejezeteit, igaz, azok zavarba ejtő sűrítettsége, be nem vallott teljességre törekvése és a líra- s irodalomelmélet szövevényére való folyamatos reflexiói – melyek, tesszük hozzá, az abban való eligazodást is megkönnyítik, az egyes iskolák és irányzatok kardinális gondolatainak pontos kiemelése révén – csak azt tesszik lehetővé, hogy felvezzünk, egy-egy mondattal érzékeltessük és igazoljuk a monográfia jelentőségét.

A kötet első, *Költészet és retorika* című fejezetében a szerző a két jelzett területnek, azok hol közeledő, hol pedig távolodó viszonyának ered a nyomába. A munka az alapoktól

kezdve járja körül tárgyát, Arisztotelész poétikát és retorikát elvlasztó vélekedésétől kezdve, Platón és Georgiász egymásnak ellentmondó nézetein át a modern kor felfogásaiig jutva el. Szó esik a 20. századi retorikacentrikus műcsoportról és Paul de Manról, a művészet metaforaalkotásában újjászülető világot dicsőítő Nietzsche-ről, és a teremtő képzelőerő nagyságát hangsúlyozó Ricoure-ról is. Mint megtudhatjuk, Miller a műben egy kiegészítő metavilág, egy hiperralitás megjelenését látja – „Egy irodalmi mű nem valamely már létező valóság szavakkal történő imitációja, mint azt sok ember hiszi, hanem ellenkezőleg, egy új, kiegészítő világ, egy metavilág, egy hiperrealitás teremtése vagy felfedezése. Ez az új világ behelyettesíthetetlen hozzátételt jelent a már létező valósághoz.”¹ (23–24. p.) –, míg Gadamer szerint az irodalmi alkotás a szó önreprézálódása, ahol a hangzás és a jelentés párbajoznak, s az előbbi győzedelmeskedik. A mélyreható elméleti áttekintés után a szerző Nagy László *Ki viszi át a szerelmet* című alkotását elemzi, kitérve annak mítikus, biblikus és folklorisztikus utalásrendszerére, és a versben kulcspozícióba jutó „ha” szintaktikai és kompozicionális értelmezhetőségére, melyek után a mű ritmikájára és hangzásszerkezetére világít rá. Az elemzés végére egyértelmű lesz: Nagy László opusa bőven nem retorikus-meggyőző költemény csupán.

A monográfia első esettanulmánya, a *Géczi János költészetéről és a Jutunk, de mire, édes úr? című kötetéről* már a nyitányában jelzi azt a képzőművészet és költői aktivitás, kép- és szövegteremtés, vizualitás és irodalom adta kettősséget, amely végig meghatározója volt a vizsgált költői életműnek. Szó esik a szerző kiállításairól, avantgárd képzőművészeti albumairól, majd a képversről, mely kardinális alkotásformája a szöveg- és képfragmentumok áramlása által szervezet, főként korai Géczi-lírának/művészetnek: „Géczinél a szó sokkal inkább tekintet, mint hang, inkább lát-

vány, vizualitás, »betűjáték« vagy képvers mint vers.” (36. p.) Horváth Kornélia kötetről kötet-re haladva szemlélteti azt a változást, amely során Géczi az avantgárd, interart megoldások felől a „klasszikusabb” verseskötetekig jut el, kiteljesítve a szabadversben rejlő lehetőségeket. A *Jutunk-e, s mire, édes úr?* című, görcső alá helyezett kötet már mint verbális-nyelvi, nyelvi-ritmikus produktum elemezhető, ciklusai nem csak a költő által olyannyira kedvelt rózsá-tematikát prezentálják, de címeik révén intertextuális kapcsolásokat is létesítenek, pl. József Attila és Radnóti felé. A kötet címadó alkotása ezen felül – a Géczi-re korábban egyáltalán nem jellemző – keretes szerkezettel a *Szózatot* és a *Himnusz*t is megidézi, a versszakonként ismételt záró sort pedig csupán egy helyütt megbontó „szín” kifejezés implikálásával maga színjátszásának lesz önreflexiója, ami főként az azonos szófajiságra és ragrím-konstrukcióra építő vers tükrében lesz érthető. A költemény ugyanis ezek révén imitálja a magyar vers archaikus, középkori megszólalásmódját, ami nem az eredetiségben, hanem a szigorú törvényszerűségekből találta meg a maga világfelfogását.

A *Turczi István költői nyelvéről* című szövegben a választott lírikus műveinek nyelvi és textuális sajátosságai kerülnek reflektorfénybe. Horváth Kornélia sorra veszi Turczi versesköteteit, azok legfőbb jellemzőit, egyszersmind a költői életmű egyes állomásai közti összefüggésekre is odafigyel, amikor e költészet folytonosságát kutatja. Turczi István lírájáról elmondható, hogy azon dimenziók felkutatására vállalkozik, amelyek az alkotó személyiségének kialakulását meghatározták, legyen szó a világnézetéről vagy épp az érzélemvilágáról. Turczi ezen dialogikus, szintetizáló versalkotás felől mégis a költészet belső összefüggéseire enged rápillantanunk. „Úgy gondolom, az életmű egyik változatlan poétikai jellemzője abban a tendenciában mutatkozik meg, amely a verset korábbi szövegek inskripciójaként, deformációjaként és transzformációjaként működteti, s amelyek a textusok eme összjátékából kíván létrehívni egy – a poligenetikus eredet okán – mindig másként szerveződő szövegvilágot.” (50–51. p.) – állapítja meg a szerző. Az első Turczi-kötet, a *Segédműzsák*

1 Miller, J. Hillis: *On Literature*. London & New York, Routledge, 2002, 18. p. Idézi és fordítja Horváth Kornélia.

fekete lakkcipőben Hajnóczy szó-motívumai, Szilágyi Domonkos textuális hálói, Pilinszky mágiikus-mitikus nyelve felé emel függőhidakat, de telített József Attilától és Szabó Lőrincztől származó intertextusokkal is. A fejezet záró szakaszában Horváth Kornélia az elemzett kötetet Weöres Sándor és Petri György ráhatása felől vizsgálja. Turczinál „a költői (azaz a versbeli, a »szövegi«) én más költők szövegeibe »hal bele«, miközben verse, amelybe a lírai beszélő nyelvileg és textuálisan beíródik, más költők szövegeiből épül fel”. (52. p.) S bár a nő-tematika meghatározó, mégis „a nők Turczi költészetében mindössze »segédei«, helyettesítői az »igazi« műsának, az ihletnek”. (54. p.)

A Kányádi Sándor munkásságára koncentrálnó fejezet már a legelején megjegyzi, egy ilyen sokarcú líra szűk megragadása igen nehéz feladat. Kányádi költészet az erdélyi magyar megmaradás és megtartás felől is termékenyen elemezhető, mégis, az esztétikai elváráshorizont számára Kányádi regionális kötődésének legfontosabb hozadéka az erdélyi nyelv művészi kiaknázása. Kányádi lírája két pólus, a külső, a szövegen kívüli körülményekre reflektáló, s a szöveg belső összefüggéseit művészi kiaknázó oldalak mentén választható ketté, melyek közt kétségkívül ott lüktet egy köztes, igen termékeny határsáv. A monográfiászerző Kappeller Rita megállapítását igenelve² két fordulatot jelöl Kányádi írásművészetében: a '60-as évekre tehető versnyelvi szemléletváltást, minek eredményeként a szerző a szabadvershez fordul, illetve a műfajpoétikai szemléletváltást a '70-es, '80-as években, ami alatt a műfaji határok rendszeres megkérdőjelezése, bizonyos tekintetben azok „paródiája” értendő, melyekkel párhuzamos a nyelv autopoeitikus működésmódjának előtérbe kerülése. „Kányádinak a műfajokhoz és a különféle műfajformákhoz mint »szabályrend-

szerekhez» való viszonya a határozott elhatárolódás viszonya, ami nyilvánvalóan bizonyos mértékig az adott történelmi-politikai és kulturális lét-kontextusra való metaforikus utalásként is értelmezhető.” (63. p.) Állítását a szerző a Sörény és Koponya című kötet ciklusainak és verseinek (műfajtani) elemzésével igazolja, ahogy az intertextualitás egy nem posztmodern működésére is rávilágít, mely nem a jelentés elhalasztásával, hanem annak kompozicionális integrálásával él.

A Tóth Krisztina lírája és a Siró ponyva című kötet igazolja a választott költői teljesítmény újszerű lírai megszólalás- és szövegszervezési módját, amelyet a befogadói horizont felé tovább erősít a pozitív értelemben vett közérthetőség is. Tóth Krisztina munkásságát jellemzi a dalformaszerűség, a keresztrimes jambusi verselés, a közvetlenséggel operáló versbeszéd, a költői formák – például a szonett variációinak – kitüntetettsége és a helyenkénti intertextualizáció. A Siró ponyva című kötetet elemzve a szerző nem csak az imént felsoroltakat igazolja, de azon állítását is, miszerint Tóth Krisztina lírája par excellence későmodern költészetként értékelendő. A tanulmányban Tóth-, Kosztolányi-, Weöres- és Pilinszky-idézetek integrálása mentén egy rövidke kitekintés olvasható a versírás mikéntjének folyamatáról is, a legfontosabb mégis a választott kötet ciklusainak, a Macabre-nak, az Ikkrek helycseréjének és az Őszi kéknek az elemzése lesz, melyek dinamikáját mintha az egyre erősödő szövegek közötti utalásrendszer generálná.

A Kovács András Ferenc (KAF) lírájára koncentrálnó fejezetben egyértelművé válik, „hogyan olyan, az irodalmi formák hagyományával sajátos párbeszédet létesítő költészettel van dolgunk, melynek dialogikus orientációja hangsúlyozottan kezdeményező jellegű, nem pedig passzív befogadó pozíciót valósít meg”. (89–90. p.) KAF lírája a költészet kultúrateremtő szerepének kereséseként, egyszersmind akarásaként is prezentálható. A lírai én ezekben a szövegekben lokalizálhatatlan: hol előtérbe kerül, hol tökéletesen kivonja magát a versbeszédéből, máskor pedig egyszerűen csak meghatározhatatlan. Horváth Kornélia az Adventi fagyban angyalok című kötet elemzésére koncentrálna, melynek szövegjátékait egzisztenciális alapokon nyugvónak értékeli.

2 Vö. Kappeller Rita: Versszemlélet és műfajjáték Kányádi Sándor lírájában. In Boros Oszkár–Horváth Kornélia–Osztrólczyk Sarolta (szerk.): „... kettős egymást-tükröző világban”. Poétikai formációk a késő és a posztmodern magyar lírában. Budapest, Gondolat, 2015, 59–85. p. Különösen: 63–64. p.

Az egyes versek visszatérő „témája” a versírás maga, de találkozzunk itt olyan, a valóság által ihletett ciklussal is, amelyben a szerző kislánynak címzett (ál)gyermekversek kapnak helyet, de olyannal is, amely egy fiktív orosz költő, Alekszej Asztrov műveit gyűjti egybe; az utóbbi életrajzát közlő KAF-kommentárnak minden részletét, s az orosz kultúra szegmenseit magába implicálók verseit a keleti-szláv kultúrában ugyancsak jártas kötet szerző mélyrehatóan vizsgálja. Vitathatatlan azonban, hogy a sűrítő, mnemotechnikán alapuló, a különböző kultúrák szimbiózisát színre vivő KAF-líra kapcsán végezhető el az egyik legszerteágazóbb intertextuális kutatás is – ez sem marad el.

A monográfia záró fejezete *A versciklus és verskötet elméleti, történeti és műfajpoétikai jelentőségéről (A magyar költészet példáival)* című írás Jonathan Culler a költészet két, egymással szembenálló szövegtípus elvből, az aposztrophikus és a narratív (másként történetmondó) erőből indul ki, az előbbi mellett kötelezve el magát, mondván, a költészet számára a történetmondás inkább csak eszköz, míg az aposztrophikus elv, azaz a megszólítás, a lírai beszélő nem külső hallgatóknak szánt megszólalása evidencia. A tanulmány próza és líra eltérő működésére, a versritmus és a narratíva viszonyára, a versciklusok és verseskötetek bizonyos értelemben narratívaként való működésére is kitér, antik és napjainkbeli példákkal támogatva meg állításait – Horváth Kornélia bizonyos tekintetben a versciklus jelenségének történeti áttekintését tárja elénk. Konklúzióként pedig kijelenthető: „a nagyobb szerkezeti egységbe helyezés mindenkor biztosít a költeménynek egy tágabb, s ezért narratív jellegű értelmezői keretet, de ez a »keret« a modern, XX. és XXI. századi költészetben a legritkábban működik »valódi«, történetként érthető narratívaként, inkább csak egy potenciális történet jellemző pontjainak, főként pedig az ehhez a lírai beszélő felől kapcsolódó érzéseknek, értelmezéseknek és magyarázatoknak a soraként válik értelmezhetővé a befogadó számára.” (117. p.)

Horváth Kornélia *Fejezetek a kortárs magyar líráról* című monográfiájának poétikai és retorikai elemzései nemcsak a választott

életművek pontosabb, újszerű megértését kínálják az érdeklődő olvasónak – a rész felől az egészre engedve rálátást –, hanem az egyes esettanulmányokból levonható közös lírai jegyek felől jól kirajzolhatóvá teszik azt az irányt is, amely felé a legfrissebbnek is mondható magyar költészet tendál. A szerteágazó, egyszersmind mély értelmezési keretet igénylő tanulmányok igazolják, hazai líránk teljesítménye méltán járul hozzá a világköltészeti könyvtár gyarapodásához.

Baka L. Patrik

Keserű József: Bevezetés az irodalomtudományba. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2016, 92 p.

„Egyre gyakrabban találkoz[unk azzal a vélekedéssel], hogy csupán az ún. kemény tudományok (vagy más néven természettudományok, mint például a fizika, a kémia, a biológia vagy a kozmológia) számítanak *igazi* tudománynak, míg az emberrel foglalkozó diszciplínák (az irodalom, a történelem, a filozófia stb.) nem.” (7. p.) – olvashatjuk Keserű József legújabb kötetének, a *Bevezetés az irodalomtudományba* című munkának rögtön az első bekezdésében. A bölcsészszemmel kissé demoralizáló ható nyitány után azonban megnyugtató folytatás következik: „Mint – remélhetőleg – látni fogják, az, amit tudományos gondolkodásnak hívunk, az irodalommal való szisztematikus foglalkozás során is kimutathatóan jelen van.” (7. p.) Ez a könyvismertető egyebek mellett azért is íródott, hogy a szerző „reményeire” reflektáljon, és felvillantson néhány meghatározó mozzanatot abból a rendkívül széleskörű információbázisból, amit a munka magába integrál. Mint az a *Bevezetésben* is olvasható, a kötet az ’50-es, ’60-as évekig tárgyalja az irodalomtudomány eredményeit – írja az azóta eltelt időszakkal egy külön munkában kíván majd foglalkozni –, s elsősorban irodalom szakos egyetemi hallgatóknak készült, tehát tankönyvként is hivatkozhatunk rá. De olyan tankönyvként, melynek megírása során mintha végig a neves természettudós, Richard Dawkins tanácsa lebegett volna a szerző szeme előtt: „Ne beszélj nagyké-

püen! Próbálg fellelkesíteni mindenkit a tudomány költészetével; magyarázataid legyenek olyan egyszerűek, amennyire azt a tisztesség megengedi, ugyanakkor ne kerülj el a nehéz kérdéseket! Különös figyelemmel igyekezz azoknak magyarázni, akik maguk is erőfeszítéseket tesznek a megértés érdekében!”³ A *Bevezetés az irodalomtudományba* kétségkívül ebben a szellemben íródott, hiszen rendkívül közérthetően, s ami talán még inkább hozzájárul a sikerhez, nagyon szellemes tónusban értekezik tárgyáról, de úgy, hogy közben az egyes irodalomtudományi irányzatok kulcsfogalmait kellőképp mélyrehatóan tárgyalja, az általa kínált szórakoztató példák révén pedig kétségkívül könnyen megjegyezhetővé is teszi azokat. A munka épp ezért a hallgatókon kívül bátran ajánlható mindazoknak, akik autodidakta módon érdeklődnek az irodalomtudomány iránt, hiszen a szűk száz oldal végére érve ők is úgy érezhetik majd, mintha épp abszolváltak volna egy érdekesítő előadás-sorozatot. Ha azonban e sorok olvasója irodalmat tanul, úgy fokozottan ajánljuk a munka beszerzését, hisz általa egy – olvasóbarát terjedelméből adódóan könnyen elrejtethető – szuperfegyver kerül a birtokába. S hogy miféle küldetésekben is lesz használható pontosan? Lássuk!

A *Bevezetés – Az irodalomtudomány terminológiája* című nyitányban Keserű az alapoktól indít, s az *irodalomtudomány* fogalmát járva körül voltaképpen arra a kérdésre keresi a választ, miféle tudomány is az egyáltalán. Hiszen az elsősorban a természettudományokat jellemző verifikálhatóságnak és ismételhetőségnek nem tesz eleget: Kafka Gregor Samsájának szörnyű féreggé való átváltozása kétségkívül nehezen támasztható alá – persze az esemény nem is hazugság és nem is tévedés, csupán csak fikció –, és egy regény elolvasása sem lesz kétszer ugyanolyan, mindig újabb és újabb vonatkozási pontokat és rétegeket fedezünk fel benne. „Sőt, talán az a kijelentés is megkockáztatható, hogy egy irodalmi

mű annál gazdagabb, minél több jelentésréteggel rendelkezik – miközben a szerzőnek nem kell tudnia ezek mindegyikéről.” (14. p.) Ellenben az irodalomtudomány teljesíti a tudományok tárgyra, fogalmi apparátusra és módszertanra vonatkozó kritériumait. Ezt követően a szerző magának az *irodalomnak* a mibenlétére kérdez rá, ami egy időben változó fenomén, hiszen egyes szövegek idővel irodalmivá válhatnak – például a barokk főurak levelezése –, míg mások elveszhetik irodalmi értéküket. S hogy mitől válik egy szöveg irodalmivá? Mi a gond az iskolában megtanult *előfeltevéseinkkel*, az *ábrázolás*, a *szero* és az *élmény elvével*? Keserű mindezeket terítékre helyezi, s nem felejt el eloszlalni az ihlet misztériumát belengő ködöt sem, hisz „*A Dunánál* című ódát József Attila felkérésre írta a Szép Szó című folyóirat egyik számához. Ha a költő megvárta volna az ihlet pillanatát, lekési a lapzárta és nem készül el a vers (vagy nem ez a vers készül el). Az úgynevezett »külső« körülmények azonban jelentős mértékben beleszóltak az alkotás folyamatába, de ezt – azt hiszem – egyikünk sem bánja.” (14. p.)

Az *Alapfogalmak* című részben Keserű az irodalom működését befolyásoló intézményi dimenzióról értekezik, majd az olyan kulcsszavakkal, azok (ki)alakulástörténetével, illetve problematikájával ismerteti meg bennünket, mint amilyen a *szero*, a *mű* és a *befogadó*, mely triumvirátus adja az irodalom kommunikációs formájának kereteit. A *receptió fázisainak*, az *olvasásnak*, a *megértésnek*, az *értelmezésnek* és az *alkalmazásnak* egymásból kibomló kvartettje adja a fejezet egyik fő szakaszát. Az irodalomnak kétféle létmódja van, ezek pedig a *világszerúsége* – amit ábrázol – és a *szövegszerúsége*, azaz nyelvi létmódja – ahogyan ábrázolja tárgyát. Az értelmezés tudománya, a *hermeneutika* az antik szövegek nehezen érthető szakaszainak – kissé sejtelmesebben fogalmazva: titkainak – felfejtését célzó műveletként jelent meg, de mára a korszerű irodalomtudomány fundamentumát értjük alatta: a voltaképpen szövegelemzést. Ez utóbbi nem az egyes művekről alkotott véleményünket foglalja magába, hanem épp ellenkezőleg, csakis olyan állításokat tűr meg, amelyek az opusok egyes szövegheleivel alátá-

3 Dawkins, Richard: *A Valószínűtlenség Hegyének meghódítása*. Ford. Ortmann-né Ajkai Adrienne. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2001, 7. p.

maszthatók. Egy irodalomtudományi elemzésnek éppúgy ezen az alapon szükséges működnie, ahogy egy általános iskolai irodalomóra interpretációjának is. A fejezet zárásaként Keserű József a *mimészisz* és a *kánon* kulcsfogalmait tárgyalja, mely utóbbi azon művek összességét jelenti, amelyeket egy adott közösség fontosnak tart. Előbbit Platón és Arisztotelész alapvető művészetértelmező munkáinak fényében körvonalazza, az arisztotelészi felfogást támasztva alá, miszerint: „a történetírő arról ír, ami megtörtént, a költő viszont arról, ami megtörténhet. [...] A költő olyan dolgokról is beszél, amelyek nem láthatóak, s amelyeket éppen az irodalmi műalkotás tesz láthatóvá.” (28. p.)

A *modernitás* című fejezet a legkorábbi korok és világfelfogásuk tükrében szemléli az irodalom és irodalomtudomány alakulástörténetét. A *transzcendens* dimenzióban mozgó, *szimbolikus* gondolkodásmódú ókor és középkor még jórészt kollektív, szóbeli élményként élte meg az egyes irodalmi műveket, a reneszánsz humanista kultúra, a világ felfedezése és a Gutenberg-féle könyvnyomtatás azonban egy újszerű univerzumot nyitott meg az ember előtt. A modernitás, a racionalizmus kora ez, melyhez az embernek át kellett esnie néhány traumán: elfogadni, hogy nem a Föld a világ közepe (Kopernikusz), hogy az ember nem a teremtés koronája (Darwin), és hogy még önmagát sem uralja teljes mértékben (Freud). Az irodalomtudomány is ebben a korban nyert teret, talán épp Hegel provokatív kijelentésével: a művészet mára végérvényesen halott. „Hegel figyelte arra, hogy a műalkotások egyre inkább rászorulnak arra, hogy beszéljenek róluk és értelmezzék őket. Ez segít ugyanis abban, hogy felismerjük lényegüket.” (36. p.) Ebben van kulcsszerepe a művészetfilozófiának, az irodalomtudománynak. A modernitás berkein belül alakul ki a történeti gondolkodás, a *nemzeti kánon*, s az irodalom mint *önkifejező* és *önreflexív* eszköz elve.

A *premodern irodalomtudomány* című rész a korabeli *hermeneutikát*, a *pozitivizmust* és a *szellemtörténetet* taglalja. Az ókori alapokon álló premodern hermeneutika a szöveget *grammatikai* és *allegorikus interpretáció* alá veti, azaz éppúgy felfejti az idő homályába vesztett

kifejezéseket, ahogy a szövegek mögöttes jelentéstartalmaira is kitér. A hermeneutikát Schleiermacher tette univerzálissá, a mindennapi beszélgetésekre is kiterjesztve a vizsgálat lehetőségét. Nála nyelv és gondolkodás elválaszthatatlanul fonódik össze, s már nem az egyes szöveghelyek magyarázatáról, hanem a megértés általános elméletéről van szó. A részekből megérthető egész, s az egészből levezethető részek ún. *hermeneutikai köre* a megértést mint lezárhatatlan folyamatot jelöli. A 19. században létrejövő irodalomtudományi pozitivizmus a korban megizmosodó természettudományok (ráhatása) okán a mérhetőnek vett vonatkozási pontokra helyezte a hangsúlyt, a mű helyett a szerzőre, s a mű keletkezésének kontextusára koncentrált, mely szemlélet még ma is jellemzi irodalomtatásunkat. Történelmi-társadalmi háttérrel, szerzői szándékot, műszerkezetet és költői eszközöket, illetve eszmei mondanivalót vizsgáltak. A szellemtörténet elsőrendűen a pozitivizmus adathalmazásával fordult szembe, s a szintetizálásra és integrálásra helyezte a hangsúlyt, azaz hogy minden vonatkozásnak egy nagy, személyfölötti rendszerben kell kijelölni a helyét. Mint megfogalmazták, amíg a természettudományoknak a magyarázatra, addig a szellemtudományoknak (bölcsest tudományok) az értelmezésre kell koncentrálniuk. Szerintük a műalkotások akkor válnak nagyvá ha „olyan emlékezetes jellemeket és helyzeteket teremtenek, akikben és amelyekben önmagunkra ismerhetünk”. (47. p.) A szöveg nem csak *Én*-ből (szerző), hanem *Nem-én*-ből is áll, személyfölöttiből, hisz az egyes alkotók a formákat éppúgy öröklék, ahogy gondolataik is mások előzménygondolataira íródnak rá, menthetetlenül.

A *modern irodalomtudomány* egyre inkább a művet állította fókuszba a kontextus helyett, és az irodalmat nem a történelmi változások követőjeként prezentálta, hanem mint ami saját törvényszerűségeket mentén szerveződik. Ezen felül „egyre inkább nyilvánvalóbbá válik, hogy a nyelv nem egyszerűen eszköz, amelyet tetszés szerint alakíthatunk, illetve kényünk kedvünkre használhatunk, hanem önálló léttel bír”. (49.) Keserű a fejezeten belül értekezik az orosz *formalizmus* jellegzetességeiről, mely nem csak a radikális *dekontextualizálást* vitte

véghez – az értelmezésfolyamatról leválasztotta a szerzőt –, hanem a *formát* helyezte a műértelmezés centrumába. A tinyanovi *konstrukciós elv* értelmezésével az irodalom megújuló jellegére világít rá, a folyamatos változásra, arra, hogy az egyes korok elvárásainak megfelelő irodalmat mindig megbolygatja valami – sok esetben a perifériáról érkező – *nóvum*, ami bár először érthetetlenként, idegenként vagy akár alantasként hathat, idővel mégis az új irodalmi alfa fundamentuma lehet. Az interdiszciplináris közegbe íródó alternatív vagy zsánერიrodalom izmosodása innen nézve többletértelmet sejtet. A formalizmushoz hasonlóan az *angolszász Új Kritika* az irodalom autonóm tanulmányozására szólít fel, elhagyva a történeti hátteret, a keletkezési körülményeket, a morális üzenetet, a szerző és a befogadó szándékát s érzéseit, illetve kerülve a parafrázist. A nyelvészetalapú *strukturáliszmus* már az irodalmi határokon is túl hat. Saussure mutatott rá a nyelv kettős természetére, elválasztva az általánosnak is mondható *langue*-ot, a nyelvet az individuális *parole*-tól, a beszéd-től. A *parole* voltaképpen a gyakorlatban működő *langue*, a strukturalisták pedig ez utóbbira koncentrálnak. Őket elsősorban nem az érdekli, hogy mit mond, hanem hogy hogyan mondja azt a mű. A fejezet Jacobson kommunikációelméletének taglalásával zárul, mely éppúgy a strukturalizmus terméke.

A kötetet záró, *A posztmodern irodalomtudomány* című fejezet kiindulási pontja a következő: „A posztmodern egy mindent átfogó világmagyarázat helyett az egymással rivalizáló kis elbeszéléseket, [...] az egymásra lefordíthatatlan nyelvjátékokat helyezi előtérbe. Hangsúlyozza a jelentés pluralizmusát és a diskurzusok heterogenitását. [...] [A] jelentés totalizálhatatlansága ahhoz járulhat hozzá, hogy érzékenyebbé válunk a különbségekre. A posztmodernben fontos szerepet játszik a korábban elnyomott társadalmi rétegek (a nők, a homoszexuálisok, a gyarmatosítottak stb.) nézőpontjának figyelembe vétele.” (63. p.) A szövegszakasz ebből az általános alapvetésből kiindulva járja körül a *posztstrukturáliszmus*, a *posztmodern hermeneutika*, a *receptióesztétika* és a *dekonstrukció* irodalomtudományi irányzatait.

Keserű József *Bevezetés az irodalomtudományba* című munkája maradéktalanul teljesíti a szerző és a mi reményeinket is: sikeresen igazolja az irodalom tudományosságát, mely fogalom ha kétpólusúként értelmeződik is – kemény és lágy –, ezek – a homo sapiens sapiens szempontjából legalábbis – éppen annyira elválaszthatatlanok egymástól, mint az irodalom két létmódja, a világ- és a szöveg-szerűség, a „mi” és a „miként”.

Baka L. Patrik

Csehy Zoltán–Polgár Anikó (szerk.): A mittelszolipszizmus terei. Tózsér Árpád életműve (poszt)modern kontextusban. Media Nova M, Dunaszerdahely, 2017, 192 p.

Az ezredforduló tájékán jelentősen felgyorsult Tózsér Árpád műveinek recepciója, s a legújabb időkben ennél is jobban szaporodnak a költői, napló- és esszéírói, drámaírói véna pulzusszámolói, vizsgálói. Kétségtelen, nagy formátumú, saját hangját, hangjait erősen hallató szerzőről van szó. Ha – eltekintve a legkülönbözőbb folyóiratokban megjelent, Tózsérről szóló tanulmányoktól – csak a konkrét köteteket nézzük, az első nagyobb összefoglalót Pécsi Györgyi monográfiája jelenti (*Tózsér Árpád*, 1995), s ugyanebből az évből származik Alabán Ferenc munkája is (*Két költő nyomában. Az élményekben születő költői valóság*) Tózsérről és Cselényi Lászlóról. Pécsi Györgyi jobbára leíró jellegű monográfiája fölött eljárt az idő, bár aki a Tózsérről szóló irodalmat ezzel kezdi, nem bánja meg. A nagy fordulatot Németh Zoltán tanulmánykötet jellegű monográfiája jelenti (*Az életmű mint irodalomtörténet. Tózsér Árpád*, 2011), ezt jól kiegészíti a maga szerény, de fontos dolgozataival az Opus Könyvek sorozat ötödik darabja (H. Nagy Péter összeállítása: *A kontextus végtelensége. Tanulmánykötet Tózsér Árpád 80. születésnapjára*, 2015).

Ez a mostani, teljesen friss tanulmánykötet is Tózsér 80-asának apropóján született, amint erről az előszóban a szerkesztők tájékoztatnak: egy konferencia előadásainak szerkesztett változatával van dolgunk. (A két kötet-

ben négy tanulmány fedi egymást, a 2015-ösben és ebben a mostaniban is megjelen-tek.) Van azonban a mostaninak két színesítő blokkja: az egyik egyetemisták dolgozataiból merít („a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén tanuló, tehetséges egyetemi hallgatók legjobb irodalmi tárgyú dolgozataiból nyújt át egy csokrot: a mai egyetemi diákközeg így jelzi, hogy Tözsér Árpád egykori munkahelyén továbbra is színvonalas, irodalomra érzékeny munka folyik.” – 5. p.), a másik *Mozaikok a Tözsér-recepcióból* címmel kínál négy oldalon színes idézeteket Tözsérről.

A Tözsér-tanulmányok sorát Reményi József Tamásé kezdi (*Tözsér Árpád exterritória*) a költő beskatulyázhatatlanságát tartja fontos szempontnak, miközben „ösztoneiben is hagyja működtetni (...) korábbi énjeinek kitéphetetlen darabjait”. (10. p.) Egyik legkedvesebb Tözsér-verse a kitüntetett pozíciójú *Sebastianus mondja* című, mely szerinte nem is „válasz” (H. Nagy Péter megállapítása), hanem egyenest felelés, vita.

Bedecs László tanulmánya („*Mindenütt a kudarc a végső...*”) szintén időrendi sorrendben közelít a Tözsér-versekhez, s kiemeli, hogy a szerző „képes volt saját életművén belül összebékíteni egymással vitázó poétikákat”. (19. p.) Szintén idézi az emblematikus *Sebastianus mondja* c. verset. Az *Adalékok a nyolcadik színhez* címűt az életmű másik kulcsversének tartja. Természetesen ennek kapcsán szól a *Faustus Prágában* című Tözsér-dramáról is. „Tözsér nagyon sokat, régóta és filozofikus érdeklődéssel foglalkozik a halállal” – állapítja meg (23. p.)

„*A papír partján*” – ez már L. Varga Péter tanulmánya, mely három alfejezetben taglalja a genezisek, az archívum és a „köztesség” materializálódásának tárgyát; az alfejezetek beszédes címei: Költői filozófia és (poétikai) határhelyzetek: közelítések a Tözsér-lírához; Filológia és archívum – az önmagát alkotó múlt hangjai; „*A papír partján*” – a materializálódó köztes poétikái. *A Sebastianus mondja* c. vers számára is megkerülhetetlen. Ő is H. Nagy Péter híres (és paradigmaváltó) elemzésére támaszkodik, majd az alábbi következtésekre jut: „A gyűjteménybe emelt költemény címének módosulása tehát egy sajátos pozíci-

ójú interpretáció fényében is olvasható, a hermeneutikai kommentár a vers szuverén világától nem választható el. A korábbi, archivológiai szóhasználattal élve, az archívum az anyagszerű közlések közti átjárhatóságot affirmálja, s ebből a párbeszédből táplálkozva módosítja határait is. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a köztes állapotok ennek az elmozdulásnak is köszönhető, és a vers tropológiája és anyagszerű megjelenései egymást kölcsönösen tartalmazták/tükörözik.” (37. p.)

H. Nagy Péter tanulmánya (*Materiális törések és/vagy architextusok. Két Tözsér-vers a katalógusversek kontextusában*) a modern és mai katalógusversek hatástörténetét vizsgálva két Tözsér-verset helyez el a változott kontextusban: a *Sebastianus (miután az agyonnyilasztását túlélte, és börtönbe zárták)*, valamint az *Utómodern fanyalgás a szlovákiai magyar irodalom tárgyában* címűt. Az elsőt Vida Gergely *Egy Sebastianus-flashforward* c. versével veti egybe: „Vida Gergely verse úgy zavarja össze a Tözsér-vers nyelvtanát és szabályos szerkezetét, hogy a felvillantott előrefutás (flashforward) az aposztrophában előidézett materiális töréssel megváltoztatja a Sebastianus-mitoszhoz való hozzáférés mediális komponenseit.” (45–46. p.) A második példaversben „a »szlovákiai magyar irodalom« úgy lesz a szöveg allegóriája, hogy specifikumát és identitását megbontja a világirodalmi hálózat”. (47. p.) Végül így összegzi második példaversének elemzését: „Tözsér ehhez hasonló művei azzal érik el hatásukat, hogy amit prózaí diskurzusként tartalmaznak, azt ugyanott költői retorikával kibillentik. Ez a mediális-interdiszkurzív eljárás – szerencsére mindmáig jellemző maradt Tözsér Árpád költészetének.” (48. p.)

A szerb Tözsér címmel Orcsik Roland az alcímbe foglalt (*Az identitás karneválja Tözsér Árpád Szomak című költeményében*) tárgyban adja közre olvasatát. A dolgozat a nemzeti identitást, az „anyaországi” és a „határon túli” (kisebbségi, többségi, világirodalmi) fogalmakat járja körül, valamint Tözsér több identitású közép-európaiságát, s megállapítja: ha „Tolnai Ottó »vidéki Orfeuszként« határozza meg a verses identitását a Wilhelm alteregóján keresztül, ennek nyomán Tözsérét vidéki Euphorboszként jellemezhetjük.” (55. p.) A *Szomak*

című Tözsér-vers hátterét három életműben látja: Zrínyiében, Petriében és Tolnai Ottóéban. A szomak szóról írva azt állítja, hogy „puszta zenei formaként hat a műben”. (61. p.)

Csehly Zoltán tanulmánya (Pillanatképek a tükörteremből. Kalandtúra a *Félnóta* és az *Imágók* szövegei közt), mely konkrét verseket elemez, egyebek mellett leszögezi: „a Tözsér-életműnek vannak nagy töréspillanatai, olyan radikális helyzetei, amikor órá kell figyelni, és őt kell kommentálni.” (65. p.) A *Félnóta* fele egy Bach-kantáta mentén szerveződik, a másik fele „valóban »nótás«, azaz főként a rím, a humor, a keresetlenségnek álcázott kosztolányis artisztikum jegyében fogant”. (65. p.) Az *Imágók* egyik verse (*Penetráns ritornellek*) kapcsán megjegyzi: „A Tözsérnél megszokott nyelvben létezésre apelláló metapoétika itt testpoétikává alakul át.” (73. p.)

„Szétritkult éppen megkötött Énem” címmel Nagy Csilla nyelv és identitás kérdéseit boncolgatja a *Csatavirág* és a *Fél nóta* kötetek kapcsán. Szerinte a Tözsér-költészet „legnagyobb erénye az, hogy a versekben felhasznált szövegek és motívumok (...) mindig termékenyen mozdítják elő a jelentés szerveződését”. (76. p.) Szerinte ebben a költészetben „az összegzés újragondolást, poétikai szempontból egy részben megváltozott alapállást is jelent”. (78. p.)

Érzéki és érzékeny dimenziók Tözsér Árpád két versében címmel Korpa Tamás a *Finnegan halála* és a *Panem et circenses* című verset elemzi. Végkövetkeztetése: a *Finnegan halála* és a *Panem et circenses* „vázlatos olvasása arra hívta fel a figyelmemet, hogy ez a poétika számos esetben drámai áttrendezések és közvetítések tárolójává, tartalmazottjává és folyamatává válik. Mindez pedig nincs ellentmondásban Tözsér Árpád lírai életművének olyan sokszor hivatkozott kívánalmaival, mint a stiláris eredetiségsemény igenlése és a saját művel szemben támasztott végleges letisztultság elvárása”. (82. p.)

Mizser Attila „a fa még ott nyújtózkodott a fában” (*A Mittelszolipszizmus terei* című tanulmányának homlokerében a *Mittelszolipszizmus* c. kötet áll. „Kundera, Musil, Kafka, Hašek, Havel, Hrabal, Konrád – talán ez az a névsor, amellyel Tözsér Mittel-tematikáját leginkább összefüggésbe lehet hozni” – írja.

(84. p.) Végül erre a következtetésre jut: „a hagyomány, a tradíció sosem független attól a személytől, aki megéli, vagy adott esetben megírja azt. A saját testéből kivetkező szlovákiai magyar költő figurája egyszerre kétféle módon reflektál erre a tapasztalatra. A leírás elkerülhetetlenné teszi, hogy a korpusz és torzók mint objektumok (mint az ábrázolás tárgyai) legyenek részesei a történetnek, és ezzel együtt a költészetnek. A testéből kilépő, transzcendentálódó, elmékké váló szlovákiai magyar költő pedig már csak a tudat számára, más költők, más szlovákiai magyarok, más közép-európaiak számára hozzáférhető.” (86. p.)

Mészáros András *Filozófia és irodalom – filozofikus irodalom* címmel világirodalmi példákkel (Sade márki, Kundera, Sterne, Diderot, Musil) indítja tanulmányát, melyben két kötetre fókuszál (*Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*, valamint a *Leviticus*); az elsőről megállapítja, hogy „Mittel úr a Kant előtti, klasszikus metafizikát álmodja vissza, azaz az ő szolipszizmusa nem más, mint mítoszteremtés”, a másodikról pedig, hogy „a filozófia nem úgy jelenik meg [benne és a Tözsér-oeuvre-ben], ahogy azt maga Tözsér proklamálja, hogy tudniillik a filozófia tartalmai az irodalomban ne jelentésként, hanem jelként működjenek”. „Itt is igazat kell adni Németh Zoltánnak, hogy Tözsér »illusztrációként használ fel filozófiai és irodalomelméleti téziseket«” – összegzi gondolatait, ismét Németh Zoltánra hivatkozva. (92–93. p.)

Petres-Csizmadia Gabriella tanulmánya (*Én-reprezentációk Tözsér Árpád Szent Antal disznaja című naplójában*) több tételben elemzi a Tözsér-naplók címbe választott darabját – ez egyébként a naplóorozat első darabja. A dolgozat fejezetcímei: Az én mint a családi identitás hordozója; Az én mint a kollektív identitás hordozója; Az én mint a másik; Az irodalmon keresztül élni-reprezentáció; Az én mint test. Összegezve megállapítja: „a naplóíró a bejegyzések során folyamatosan problematizálja személyes identitását, az ént gyakran az ön-eltávolodás, idegenség, másság távolságából szemléli, és leginkább akkor közelít az énkohézió felé, amikor valamilyen tágabb csoporton keresztül artikulálja önmagát. Az élni-reprezentációk sokszínűsége azonban a

bemutatott identitásvállalásokkal nem merül ki: a terjedelmi korlátok miatt nem térhettem ki például az én kívüállóként való prezentálásának bemutatására vagy a naplóíró szubjektum önrreflexióira sem.” (100. p.)

Szűfrazsett írónok, menzeszszagú irodalmi műsorok (Tózsér Árpád naplóinak nőképe) címmel Polgár Anikó a kötet talán legizgalmasabb dolgozatával szolgál: a Tózsér-naplók konzervatívizmusára, művészi stilizációjára, patriarchális jellegére világít rá: „érdemes megvizsgálni a férfi narrátor sarkító, kirekesztő, a nőket a férfitekintet tárgyaként megjelenítő kijelentéseit.” (103. p.) Idézett példái a beszűkült gondolkodás, konzervatív megjegyzések, sommás kijelentések szemléletes tárházai: „A naplók nőportréi szerintem inkább szúrósak és bántóak, s többnyire a megértés igénye nélkül készültek” (106. p.), de idézi a voyeurizmus, a nyelvi vaskosság, a kifejezés durvasága stb. példáit is. Megjegyi: „a naplóírás, de különösen a naplóolvasás örök dilemmája marad: hol a határ az izléstelen turkálás és a mások tükrebe nézés döbbenete között.” (108. p.) Tózsér, állapítja meg az elemzés, a nőben nem szellemi, csupán testi potenciált lát.

N. Tóth Anikó tanulmánya (*Az olvasó Tózsér*) folytatja a sort; sorra idézi és észrevételezi „az irodalommal való foglalatosság (s benne természetesen az olvasás) szinte minden tevékenységformáját (...): a költő, a szerkesztő, a műfordító, a kritikus, az esszéíró című szakaszok azonban nem egymást követve kínálkoznak vagy tárulnak fel, hanem ravaszul egymásba nyílnak”. (111. p.) Legnagyobb teret az „értelmező” Tózsérnek biztosít, majd leszögezi: „Tózsérnek a tudományos regisztert poétikus elemekkel vegyítő esszéi, kritikái, tanulmányai azon túl, hogy a kortárs magyar és a közép-európai irodalmak számos életművét, szövegét hozzák dialógushelyzetbe, felfedik a tózséri alkotóműhely folyamatait, vívódásait is. A szenvedélyesen olvasó Tózsér a folyvást megújuló költő Tózsérhez kíséri el a befogadót.” (115. p.)

Műltfeldolgozás a kortárs magyar irodalomban címmel Németh Zoltán az 1945 utáni magyar irodalom műltről való beszédének jellegzetességeit, emblematicus műveit veszi

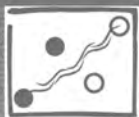
sorra, szemléletes és hosszan kigyózó sorban. „Mint látható, a kortárs magyar irodalom múlt-szemléletében sajátos szint jelentenek azok a művek, amelyek nem a magyarországi történelmi tapasztalatokra reflektálnak, hanem a szomszédos államok helyzetére, illetve az itt élő magyar kisebbségek emlékezetére” – írja. (120. p.) Németh Zoltán szerint „a kortárs magyar irodalom a múlt értelmezését leginkább a nemzeti sors traumái felől építi fel és innét intéz provokatív kérdéseket az olvasónak”. (121. p.)

Dusík Anikó tanulmányának címe: *Műfajok határán: Faustus Prágában (A Faust-téma megjelenése és néhány variációja Tózsér Árpád szövegeiben)*, tárgya pedig a Tózsér-dráma (*Faustus Prágában*) az előzményeivel (*Adalék a nyolcadik színhez*) és „a végjátéknak tekinthető” *Keresztút* c. Tózsér-verssel együtt, figyelembe véve magyar és világirodalmi beágyazottságát.

Szabó Klaudia *Tózsér Árpád szlovák fordításai* címmel a műfordító Tózsért vizsgálja, különös tekintettel fordításgyűjteményére (*Mintha erdei állat volna és angyal*) és a Holan-fordításaira, kiegészítve a vele készült interjúkban és a naplóiban a fordításról vallott nézeteivel. A *Vélekedések a „szlovák” Tózsér Árpádról* fejezet a szlovák szerzők (konkrétan irodalomtörténészek és -kritikusok) Tózsér-olvasatát tekinti át. A *Tózsér Árpád fordításszemlélete és a Tózsér Árpád viszonya a szlovák nyelvhez a naplók tükrében* fejezetek tovább árnyalják a képet.

Rövid summázat: terjedelmi okokból csak ennyire futotta. A kontextus azonban nagyon fontos, tehát e könyv írásairól csak akkor kapunk plasztikus képet, ha teljességükben olvassuk őket. Fontos viszont a kötetegész kontextuális tere is: tehát mindenkinek olvasásra ajánlom a könyvet. A Tózsér-híveknek azért, mert újabbnál újabb szempontokkal egészítheti ki a szerző műveiről való ismereteinket, a költészetével (naplóival, más könyveivel) csak most ismerkedőknek pedig ennél jobb (velős és szakszerű) bedekkert nem is ajánlhatnánk.

Csanda Gábor

Fórum
Kisebbségkutató
Intézet
Etnológiai
Központ

Lokális és regionális monográfiák 8.

Nagytárkány II.

Nagytárkányi népköltési gyűjtemény
(1913–1914)

Összeállította:
Lázár Péter

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Számunk szerzői

Alföldyová, Ingrid (1972)

kutatási és fejlesztési szakember, matematika és matematikai kompetencia tudásszintmérő tesztek koordinátora (Szabványosított Oktatásügyi Mérések Nemzeti Intézete, Pozsony, Szlovákia)

Baka L. Patrik (1991)

író, kritikus, doktorandusz (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Bolemant Lilla (1964)

kutatási és fejlesztési szakember, magyar és szlovák nyelvi és irodalmi tudásszintmérő tesztek koordinátora (Szabványosított Oktatásügyi Mérések Nemzeti Intézete, Pozsony, Szlovákia)

Csernicskó István (1973)

nyelvész (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, Ukrajna; Pannon Egyetem, Veszprém, Magyarország)

Ficek, Tomáš (1986)

statisztikai elemző és mérésértékelő kutatási és fejlesztési szakember (Szabványosított Oktatásügyi Mérések Nemzeti Intézete, Pozsony, Szlovákia)

Fülöp László (1944)

nyugalmazott nyelvész (Kaposvári Egyetem, Kaposvár, Magyarország)

A.Gergely András (1952)

társadalomkutató, kulturális antropológus (ELTE TáTK, MTK TK PTI, Budapest, Magyarország)

Gaucsík István (1973)

történész (Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Pozsony, Szlovákia)

Horbulák Zsolt (1972)

történész, közgazdász (Alexander Dubček Egyetem, Trencsén, Szlovákia)

L. Juhász Ilona (1960)

etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Juhász Gyula (1956)

helytörténész (Párkány, Szlovákia)

Lacza Ilona (1958)

könyvtáros (Dunaszerdahelyi Csallóközi Könyvtár, Szlovákia)

Liszka József (1956)

etnológus (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Popély Árpád (1970)

történész (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Simon Attila (1966)

történész (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Tóth Pál Péter (1942)

demográfus (Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecenben, Magyarország)